

1

/ Bi 535

35, -

N I

DE

BA

N I J M E G E N,
DE OUDE HOOFDSTAD
DER
BATAVIEREN.

UITLEGGING
DER
TIJTELPRIJNT.

De Konst vertoont hier, voor elks oog,
Met zachte trekken, naar het leven,
CIVILIS *borstbeeld*, dat omhoog
Is op een *breede zuil* verheven,
Beschaduwd door het bladrijk hout
Van hoogen Eik en groene Linden;
Verbeeldende het *Heilig Woud*,
Voorhenen in dit oord te vinden;
Waarönder Vrouw *Latonaas Zoon*,
Gehuld met eeuwige Lauwrieren,
Naast *Clio* zit, die, zacht van toon,
Verheft den roem der Batavieren,
En dien van hare aälöude *Vest*,
Daar zoo veel Schrijvers van gewagen,
Waartoe dees *Kindren*, elk om 't best,
Haar de oudheidblijken vlijtig dragen.
De *Waalgod* stort zijn *stroomend vat*,
Vol zilvren golven, vrolijk neder,
Waarmé hij mild den voet bespat
Dier *Vest*, het Voorwerp van mijn veder.
Dus spiegelt deze *Stad haar kruin*, die nimmer daal',
Dan bij des Aardrijks end', vele eeuwen in de *Waal*.

N I J M E G E N,
DE OUDE HOOFDSTAD
D E R
BATAVIEREN,

IN DICHTMAAT BESCHREVEN,
En met AANTEKENINGEN, de Oudheden van
de STAD, en die van het QUARTIER van
NIJMEGEN betreffende, opgehelderd

D O O R
H: K: A R K S T É E.

Met Printverbeeldingen.

NIEUWE DRUK.

Veel vermeerderd en verbeterd.

Te N I J M E G E N,
Gedrukt bij ISAAC VAN CAMPEN, *Boekverkooper*
M D C C L X X X V I I I.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

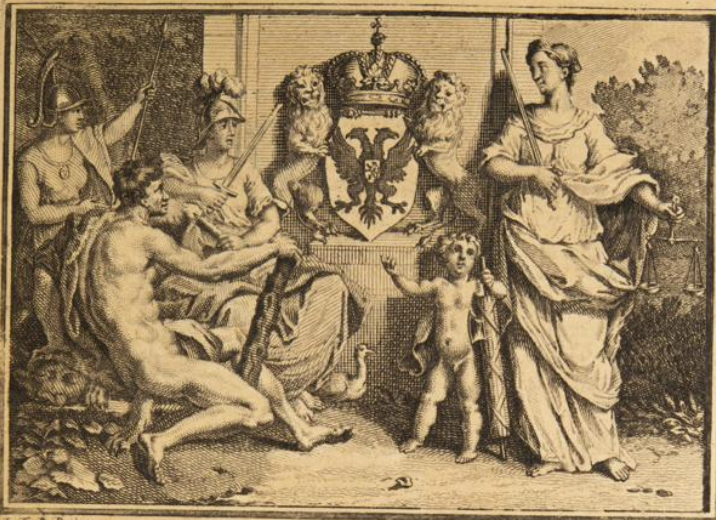

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1850
1851
1852
1853
1854
1855
1856
1857
1858
1859
1860
1861
1862
1863
1864
1865
1866
1867
1868
1869
1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

GR
BU

B

J. F. D. B. inv.

J. V. D. L. fec.

AAN
DE WELEDELE
GROOTACHTBARE HEEREN,
DE HEEREN
BURGERMEESTEREN,
SCHEPENEN
EN
RADEN
VAN
DE OUDE HOOFDSTAD
DER
BATAVIEREN.

WELEDLE HEEREN,

uit het bloed

Gesproten van Baravische Oudren,

Die thans, met meer dan heldenmoed,

De Stadszorg torscht op Atlas schoudren,

Vergunt mijn zangster dezen dag

Uw' elpenbeenen stoel te nadren,

Opdat zij veilig zingen mag

Den lof van uw beroemde Vadren,

Die

Die Vaden, die zoo meenigwerf
Zich kweeten, als het puik der Helden,
En tegen 's Lands- en Stadsbederf
Hun leven in de waagfchaal stelden,
En Romes en 't uitheemfch geweld,
Die uwe Vest en 't Land besprongen,
Ten koste van zoo meenig' Held,
Met moed in 't open slagveld dwongen,
Dus bleef ons steeds de Vrijheid bij,
In drang van duizende gevaren;
Dus moest de vreemde dwinglandij,
En die van Romes Adelaren,
Verftuiven voor 't Batavifch zwaard.
Vergunt mij dan, DOORLUCHTE HEEREN,
Den roem dier Stad, uw zorg wel waard,
Met uwen ijver in 't regeren,
Naar mijn geringe magt en vlijt,
Met lage toonen aanteheffen,
Opdat de Naneef, in zijn' tijd,
Bemerkt' wat onheil haar kon treffen,
En

En welk een heil haar viel te beurt :
Laat mij, voor 't schaadlijk onderwinden
Der Nijd, terwijl mijn zangster neurt,
Bij U een scherm- en schuilplaats vinden ;
Wilt, met een gunstig aangezigt,
GROOTACHTBRE HEEREN, dees Gezangen,
Deze Eerstelingen van mijn' pligt,
Gelijk een offerhande ontvangen ;
En, schoon mijn zangheldin geen stof
Ontbeert, wilt echter haar verschoonen,
Dat zij, o VADERS! uwen lof
Niet zinge, met vereischte toonen.
Hooft slechts den wensch, dien zij U doet :
Dat U nooit moog' beleid ontbreken,
Maar datge als *Katoos*, vol van moed,
's Lands regt en wetten voor blijft spreken,
Dan ziet NIJMEGEN (welk een schat ?)
Zijn heil hoe langs hoe meerder groeijen ;
Dan zal mijne oude en schoone Stad
In allen voorspoed welig bloeijen.

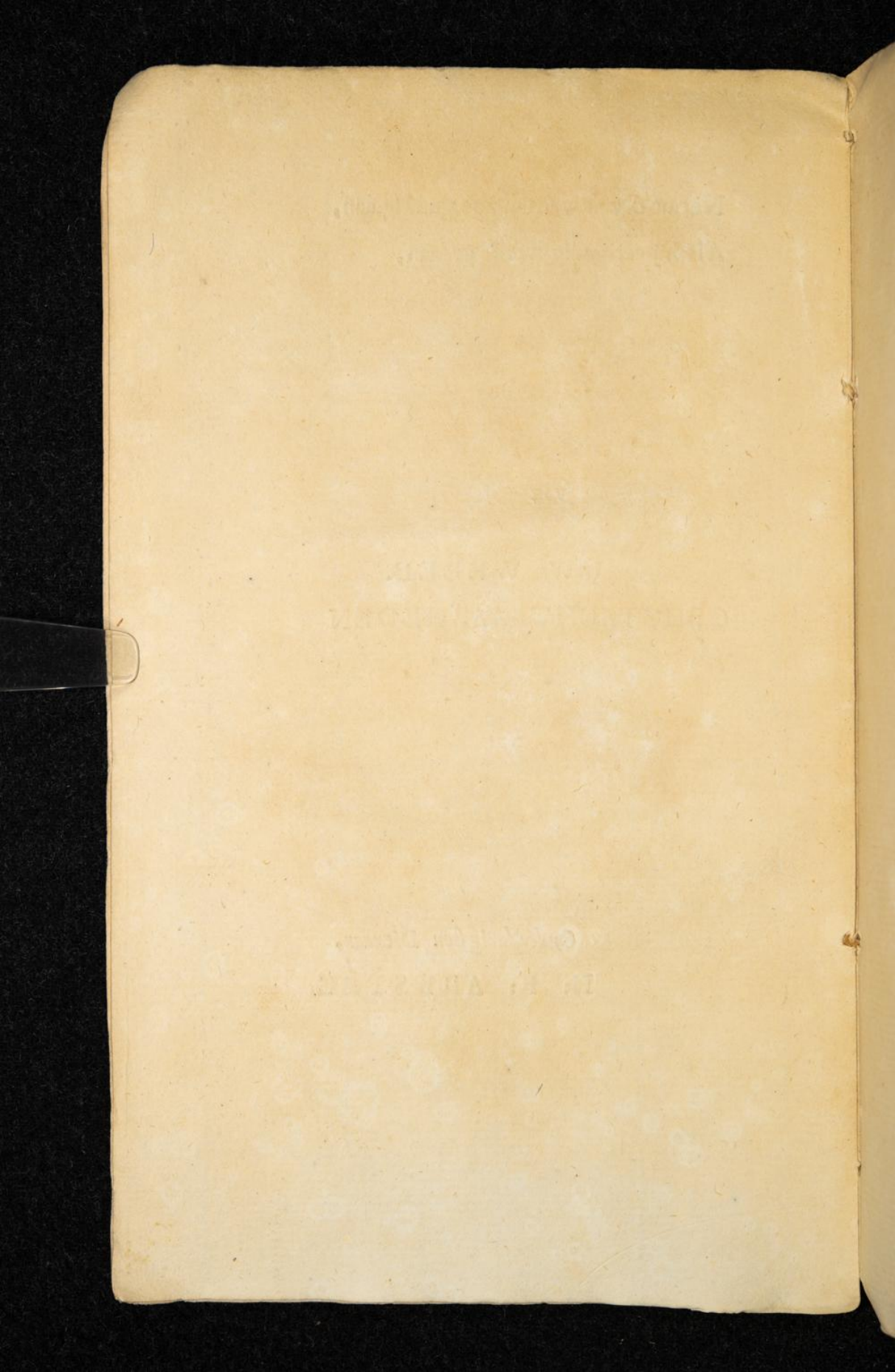
Neemt

Neemt dezen wensch zoo gunstig aan,
Als hij eerbiedig wordt gedaan,

van

UW WELED.
GROOTACHTBAARHEDEN

Onderdanigsten Dienaar,
H: K: ARKSTÉE.

V O O R R E D E N .

*W*einige boeken ziet men ten voorschijn komen zonder Voorreden, veel min eenige Voorredens, waarin de maker geen verslag of rekenfchap van zijn voornemen en aan den dag gebragte werk geeft. Met alle dezen vind ik mij dan genoopt ook aan mijne Lezers te zeggen, dat ik dit werk, zoo akelig van stof, nooit ondernomen heb om daardoor een bijzonderen roem te behalen, maar dat ik 't zelve, van tijd tot tijd, in mijne ledige uren, tot mijn eigen vermaak, heb opgesteld. Ook zoude hetzelfde nooit het licht hebben gezien, indien ik niet daartoe door eenige goede Vrinden, die het in zijne geboorte gezien hadden, ware aangespoord geworden. Mijne beschroomdheid, om hetzelfde in het licht te geven bestond in deze redenen.

Eerstelijk, omdat ik zelf wel zag, dat mijn rijmwerk geheel gebrekkelijk was, en den toets der hedendaagsche Letterfisteren niet zoude kunnen doorstaan; en ten tweeden, dat mogelijk de Beminnaars der Vaderlandsche Oudheden veel op mijne bijgebragte Aanteekeningen zouden te vitten hebben. Doch de eerste zal ik alleen zeggen, dat ik hun dit kreupel dichtwerk niet als een meesterstuk, maar alleen als een leerwerkje mededeelde, latende aan hun het oordeel daarover: doch hoe hetzelfde ook moge zijn, hun oordeel zal het werk noch verflimmeren,
noch

V O O R R E D E N.

noch verbeteren. En wat de Liefhebbers der Oudheden aanbelangd, dezen zal ik zeggen, dat ik alle mijne Aanteekeningen heb getrokken uit bekende schrijvers en papieren, waarvan eenigen nooit gedrukt zijn geweest, en dit zelfs van woord tot woord, en boven al het Kronijkje van den Heere J. Smetius, door mij doorgaans gebruikt, nevens al het geene, waarvan zich die schrijver heeft bediend, waarvan agter deze Voorreden een naamlijst gevonden wordt. En of 'er bij geval, hier of daar, een misslag door mij mogt begaan zijn, men zal mij daaromtrent gelieven te verschoonen, omdat dit werk is opgesteld in eene plaats, tamelijk ver van Nijmegen af gelegen, welke plaats mijne geboortestad niet is, maar alleen mijne voedsterstad, zijnde in dezelve tot op mijn negentiende jaar geweest, na welken tijd ik mij altijd buiten dezelve heb bevonden.

Wat aangaat de Teekeningen of Afbeeldselen, die wij den Oudheidminnaren in dit werk mededeelen, dezelve zijn allen origineel, en eenige gedurende twee jaren afgeteekend; de overigen, die eenigzins ouder zijn, komen van een' goed' Oudheidkundigen, zoodat de Vaderlandsche Oudheidminnaars van hare echt- en getrouwheid kunnen verzekerd zijn.

Dit is het geen ik den Lezer vooraf heb moeten zeggen; waarop ik Hem hier nog kortelijk de Levensbeschrijvingen van Gerard Geldenhauer, Joh. Smith, zijn Zoon Joh. Sme-

V O O R R E D E N.

Smetius, en van Joh. van Someren, waartoe mij de plaats in het werk zelve te kleen was, zal mededeelen, alzoo zij door hunne schriften, de oudheid van de Stad der Batavieren en het Eiland Batavia betreffende, eenen onsterflijken naam hebben verkregen.

GERARD GELDENHAUER, en, omdat Nijmegen zijne geboorteplaats was, doorgaans bij de geleerden bekend met den naam van GERARDUS NEOMAGUS, heeft, om zijne geleerdheid, een' grooten lof, onder de Letterhelden van de XVI Eeuw behaald. Hij zag, in den jare 1482, of, zoo als anderen willen, 1483, te Nijmegen het daglicht. Zijne eerste Leerplaats was Deventer, alwaar hij zijne Letteroeffeningen ook met roem eindigde. Te Loven, daar hij met veel lof de Wijsbegeerte had geleerd, werd hem het onderwijzen van die wetenschap over zijne medescholieren opgedragen. Hij was zeer bekend onder de geleerden, en een goed vrind van D. Erasmus; en na dat hij zig eenigen tijd te Antwerpen had opgehouden, werd hij aan het Hof van den Aardshertog Karel van Oostenrijk beroepen tot het lezen der Historien voor dien Prins; en na het vertrek van denzelven naar Spanjen begaf hij zich aan het Hof van Filips van Burgundiën, waaraan hij 12 jaren bleef. In 't jaar 1524 begaf hij zich bij Maximiliaan van Burgundiën, en werd 1526 naar Wittenberg gezonden, om den toenmaligen staat van
 school

V O O R R E D E N .

school en kerk te onderzoeken. Hij verliet, na het uitrusten van zijn last, het Pausdom, welke overgang tusschen hem en Erasmus eentige onlusten baarde, die hem berispte, onder den naam van Vulturius, dat hij zaken van aanlegenschap te licht, gelijk hij zeide, behandeld had. Hij begaf zich daarop hooger op naar den Bovenrhyjn, en te Worms in den echtenstaat, onderwijzende de Jeugd daar eenigen tijd. Van daar werd hij naar Augsburg als Rector beroepen, (anderen zeggen tot Hoogleeraar in de Dichtkunde) en 1534 te Marpurg, waar hij gedurende twee jaren de Historie onderwees, als ook naderhand de Godgeleerdheid tot aan zijn dood, die veroorzaakt werd door de Pest den 10 Jan. 1542, oud zijnde 60 jaren. Dees geleerde man was een deftig Redenaar en Dichter; zelfs werd hem door Keizer Maximiliaan de kroon als Dichter geschenken. Zijne nagelaten werken zijn: *Historia Batavica, cum Appendice de vetusta Batavorum Nobilitate; Vita Philippi à Burgundia, Episcopi Ultrajectini; Catalogus Episcoporum Ultrajectinorum.* Zie Erasmus in *Epistolis. Adami Vit. Theolog. Val. Andreae Bibl. Belg. Vossius de Hist. Latin. L. III. Freheri Theatrum.* Zie ook P. Baijle in zijn *Diction. Hist & Crit.*

JOHANNES SMITH, of SMETIUS,
was geboren te Aken den 10 October 1590.
Hij gaf al in het aankomen zijner Jeugd blijken

V O O R R E D E N.

ken van Geleerdheid, Verstand en Oordeel, werd in 't jaar 1603 ter schole besteld, en in den jare 1605 kwam bij op de Hoogeschool van Harderwijk, wordende aldaar 1608 gepromoveerd. Hij reisde in den jare 1609 naar Heidelberg, om aldaar zijne studiën voortzetten, alwaar hij ook, in den jare 1611, als bekwaam gevonden zijnde, tot het Predikambt aangenomen werd. Hij verrok van daar, in 't zelve jaar, naar Geneve, en in 't volgende jaar 1612 doorreisde bij het grootste gedeelte van Frankrijk, en bezag ook Engeland. Hij keerde weder naar Aken, en nam, in den jare 1613, het beroep aan van Predikant te Sittard, van waar hij, 1614, zich naar Sedan begaf, om aldaar in 't afzijn van Dom. d'Orde Duitsche Gemeente te bedienen. Hij kwam 1615 te Nijmegen, waar zijne Ouders zich ter oorzaak van den Godsdienst hadden nedergezet; nam daar na het beroep van Professor in de Philosophie te Sedan aan, alwaar hij ook het Preikambt bediende. Ondertuschen werd hem ook aanzoeking van de Kerk van Saumur gedaan: doch alzoó zijne Ouders hem verzogten weder te huis te komen, sloeg bij zulks af, en kwam 1617 weder te Nijmegen; deed inmiddels een reis naar Holland en Vriesland, alwaar hij de Hoogeschool bezogt, en van deszelfs Hoogleeraaren met veel achting ontvangen wierd. Wanneer bij nu van eene ziekte overvallen werd, zag bij zijn voornemen om geheel Duitsland te bezien verijdeld. Hij werd, 1618, tot Predikant te Nijmegen beroepen, en trad, 1626, in den echt met Johanna Bouwens, bij welke hij teelde zeven Dochters en vier Zonen, onder welke laatsten ook was Johannes Smetius, van welken wij hierna zullen spreken. Hij overleed den 11 Maij 1651; oud 60 jaren en 8 maanden. Behalve eene meenigte van onvoltooide werken heeft men van zijne geleerde pen het be-
roem-

V O O R R E D E N .

ſeemde Werk , Oppidum Batavorum , in Quarto.

JOHANNES SMETIUS, Zoon van den voorgaanden Job. Smith, werd te Nijmegen geboren, den 1 Maij 1636. Hij werd, 1653, te Nijmegen gepromoveerd, vertrok naar de Hoogeschool van Utrecht, alwaar hij onder verscheiden Hoogleeraars 3 jaren doorbragt. Hij vertrok, uit oorzake der pest, naar Nijmegen, alwaar hij zich onder Abr. Tielenius in de Godgeleerdheid oefende, en van daar, na het ophouden der pest, weder naar Utrecht. In 't jaar 1658 vertrok hij naar Leiden. In 't jaar 1660 werd hij te Nijmegen als Proponent aangenomen, en in 't volgende jaar tot Predikant te Ubbergen beroepen en bevestigd, alwaar hij de eerste Christelijke Hervormde Kerk opende, zoo ook, in 't jaar 1662, te Weurt. In 't jaar 1670 werd hij Predikant in 't Schependom van Nijmegen. Hij begaf zig, 1675, in den echt met Catharine Banet; en 1679 werd hij tot Predikant binnen de Stad beroepen, welke bediening hij tot zijnen dood toe heeft bekleed en waargenomen.

Wij hebben boven reeds gezegd, dat zijn Vader had ontworpen de Antiquitates Neomagenses, en het Kronijkje van de Oude Stad der Batavieren; maar dezelve werden door zijnen Zoon voltooid en in het licht gegeven. Ook heeft men door zijn vlijt in het licht zien komen eene verzameling der Sijnodale Ordonnantien van Gelderland in Quarto waarvan nog een vervolg te wagten is.

JOHAN VAN ZOMEREN, Zoon van den Heere Cornelis van Zomeren, Gecommitteerde Raad wegens de Provincie van Holland ter Admiraliteit van Zeeland, kwam ter waereld te Dordrecht,

V O O R R E D E N

regt, den 3 julij 1622. Hij studeerde te Leiden in de Regtsgeleerdheid, en werd 'er, in 't jaar 1643, met de gewone plechtigheid tot der beiden Rechten Doctor verklaard, disputeerende toen voor de dertemaal in 't openbaar met zonderlingen roem over zeer gewigtige onderwerpen. Behalve de Regtsgeleerdheid was hij zeer bedreven in de Grieksche, Latijnsche en Fransche talen, alsmede in de Dichtkunde en Vaderlandsche Oudheden, welk alles ten overvloede blijkt uit zijne in 't licht gegeven werken, als:

Johan Gerards Heilige bedenkingen, en ieder derzelve met veerzen opgehelderd. te Dordr. 1647.

Herstelde Oudheid, ofte Beschrijving van Batavia, wezende een gedeelte van 't Hartogdom Gelre en Graafschap Holland. te Nijmegen 1652. in Quarto.

Uitspanning der vernuften, bestaande in geestelijke en waereldlijke Poësie. te Nijmegen 1660. in Quarto.

Cajus Julius Cæsar, ofte Wraek van vermande vrijheid. Treurspel. te Dordr. 1670.

Buiten dewelke hij nog verscheiden andere werken, waar onder velerhande gedichten, en nog eenige Treurspelen, heeft geschreven en tot den druk gereed gemaakt.

Met veel welsprekenheid en toeloop heeft hij eenige jaren achtereen de Regtsgeleerdheid geoefend, zoo in den Hage voor de beide Hoven van Justitie, als naderhand binnen zijne geboortestad Dordrecht, daar hij, den 21 September van 't jaar 1650, tot Veertig, en den 5 Januarij 1654, tot Waterschepen, maar den 7 Januarij 1659, door die van Nijmegen, tot Pensionaris is verkozen. Hij werd, den 12 November van 't jaar 1666,

V O O R R E D E N .

1666, tot Griffier van de Chambre Mipartie aangesteld, en bekleedde alle de gemelde Waardigheden, hoe lastig en zorglijk ook, tot genoegen van een ieder. Hij overleed den 22 December des jaars 1676, te Dordrecht, nalatende twee Zonen en eene Dochter.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

De Heer Gerardus van der Meer, Griffier van de Chambre Mipartie, is geboren te Dordrecht den 12 Junij 1644.

N A A M L I J S T,

200 van gedrukte, als ongedrukte Boeken
en Papieren, waarvan men zich tot
dit Werk bediend heeft.

A	Aimoinus.	Cancellaria Clivensis, M.S.
	Ammianus Marcellinus.	Centuriæ Magdeburgenses
	Andreas. (Val.)	Chanler
	Annales Fuldenfes.	Chronicum Hollandiæ
	Annales M. S. Clivenses	— — — Coloniensium
	Antiquitates Neomag. J.	— — — Hermanni Con-
	Smetii.	tradi
	Appianus Alexandrinus.	Clivensium M.S. Annales
	Atbanafius.	Cluverius
	Aurelius Victor.	Coloniensium M.S. Tabulæ
	Aitzema	Communes
		Confluentinorum M. S. Tabu-
		le
	B.	Copie M.S. diversarum Lit-
		terarum
	Balionanus	Cleric (J. le)
	Barbeijrac Recueil	
	Barlandus	D.
	Basnage (Jacq.) Annales	
	Baijle	
	Beka	Dio Cassius
	P. Beeck	Divicus
	W. Berchemius	
	Blaeuw Stedeboek	E.
	Bor	
	Boxhornius	Engelbertus Leodiensis
	Brabantinorum M. S. Tabu-	Eumenius
	le	Eutropius
	Bracht (van den)	
	Bruin (Cl.)	F.
	Brun Volerie de François	
	Busbolcerus	Faucher
		Florus
	C.	Fleurij Hist. Eeck.
	J. Caesar	
	Calendarium Hist. im-	
	press. 1567	

NAAMLIJST der SCHRIJVERS.

G.

Geldenbauer
 Gillis (Nic.)
 Goris (L.) Loofdicht
 Goudhoeven
 Grotius
 Guicciardin

Leeuwen (S. van) Batavia
 Illustrata
 Leti Theatr. Belg.
 Loon (G. van) Historische
 Gedenkpenningen
 Loon (W. van) Plakkaat-
 boek
 Lucanus

H.

Halma (Franç.)
 Haps (P. van)
 Harduini Concilia
 Heda
 Heemskerck Batavische Ar-
 kadia
 Heuck M.S.
 Hilarius
 Hirtius
 Historiæ M.S. ad ann. 1566,
 1567, & 1568.
 Historiæ Normanniæ Scri-
 ptiores
 Hoeve (van der) Handvest-
 Chronijk
 Hollandsche Mercurius

I.

Inscriptiones antiquæ
 Jong (B. de) Bat. Dom.
 Juvenalis

K.

Kabinet der Nederlandſche
 Oudheden
 Kerkelijke Oudheden der
 Nederlanden
 Knippenburg (J. J.)
 Kyantz

L.

Labbe

M.

Madrianus Scotus
 Mascou
 Martheus (Ant.)
 Mela (P.)
 Meteren (E. van)
 Meijerus
 Miræus
 Moguntinorum M.S. Tabule
 Morerij Dictionaire

N.

Notitia Imperii
 Neve (J.) M. S.
 Noet M. S.
 Noviomagensium M. S. Ta-
 bulæ

O.

Otosus
 Otto Frisingensis

P.

Panagijricus
 Pars
 Piſet (Bened.)
 Plinius
 Plutarchus
 Pontanus

R. Racij

NAAMLIJST der SCHRIJVERS.

<p>R.</p> <p>Rasij (de)
Rer. Germ. Script.</p> <p>Reijnd (E. van)</p> <p>S.</p> <p>Sandius
Schrück</p> <p>Schuyfjer (Gerb) M. S.</p> <p>Scriverius</p> <p>Selomius</p> <p>Servius</p> <p>Sifridus Colontensis</p> <p>Slichtenborst</p> <p>Smetii Opp. Batavorum
— — Oude en Nieuwe
Waereld
— — Hist. Neom. M. S.</p> <p>Smids Schatkamer</p> <p>Someren (van) Gedichten
— — — — Batavia</p> <p>Stoke M. Rijn-Chronijk</p> <p>Sueur (J. le)</p> <p>Suetonius</p> <p>Sweertius</p> <p>T.</p> <p>Tabula M. S. Brabantina
— — — — Colontenses
— — — — Confluentina</p> | <p>Tabula M. S. Moguntina
— — — — Neomagenses</p> <p>Tacitus</p> <p>Tertullianus</p> <p>Teschemacheri Hist. Clivens.</p> <p>Tbielense M. S. Chronicum</p> <p>Trithemius</p> <p>V.</p> <p>Valkenier</p> <p>Vellejus Paterculus</p> <p>Velferus</p> <p>Vopiscus</p> <p>Voss M. S.</p> <p>W.</p> <p>Wachtendorp</p> <p>Wagener (Marc.)</p> <p>Woordenboek (Groot Al-
gemeen Hist. enz.)</p> <p>X.</p> <p>Xiphellinus</p> <p>Z.</p> <p>Zosijmus</p> <p>Zutphan. M. S.</p> |
|--|---|

Tobolsk M. S. ...
Tschukotka ...
Tschukotka ...
Tschukotka ...
Tschukotka ...

R
S

V
Vostok ...
Vostok ...
Vostok ...
Vostok ...
Vostok ...

S
S
S
S
S

W
W
W
W
W

S
S
S
S
S

X
X
X

S
S
S

Z
Z
Z

T
T
T

OPDRACHT
BESCHRIJVING
DER
OP ZIJN WERK, GEMAAKT:
STAD NIJMEGEN,
N. J. M. E. G. E. N.
DOOR

H. K. ARKSTÉE.
DER BATAVISCHE
KLINKDICHT.

NIJMEGEN, uw geluk groeit langs hoe meerder
aan,

Nu zich één Dichter, schoon niet in uw Kreits geboren,
In zuiver vloeiend Dicht, tot uwen roem laat hooren;
Waarvoor hem nimmer dank of glorie zal ontfaan.

Dus streefde hij in 't zog der fiere Goësche Zwaan,
Wier klanken 't keurigste oor verlokken en bekoren,
Wenze in den IJstroom de eer der IJstad na wou sporen,
En haar vereeuwigde op het veld van hare blaen.

Steeds moette, o ARKSTEE! in uw' lust ter Dichtkunst
groeijen;

Daar wij uw veerzen zien zoo zacht en welig vloeijen,
Als 't zilvernat der *Waal*, langs *Batoos* oude Stad!

Dan zietge u, met den tijd, op Pindus top verbeven,
En alle uw vlijt bekroond door een onsterflijk leven!

Dit Werk strekke aan dien krans het eerst en zekerst
blad.

L. v. BROEK.

AAN MIJN' BROEDER,
H. K. A R K S T É E,
OP ZIJN WERK, GENAAMD:
N I J M E G E N,
DE OUDE HOOFDSTAD
DER. BATAVIËREN.

Geboortestad, o Wellust van mijn jeugd!
Van ouds vermaard door dapperheid en deugd;
o Hoofdstad der aeloude Batavieren!
Wier Overheid, geächt door wijs bestieren,
Het regt beschermt, en de ondeugd houdt in dwang,
Zie weér opnieuw uw' roem vergroot door zang.
Mijn Broeder tracht, door zijne Duitschê snaren,
Uw' luister voor het sterven te bewaren.
Hij zingt, verheugd, uw' glorieijken lof,
Verheft uw' naam tot aan het sterrenhof;
Hij roemt, in zang, uwe oudheid en landouwen,
Uw sterkte, die den vijand kan weérhouden,
Uw Burgers, nooit ontaart van hunnen pligt,
Uw Waal, een vloed van stof voor zijn Gedicht.
o BROEDER! vaar dus voort; voor uw gezangen
Zult gij bij- elk verdienden lof ontvangen.
Apollo geev' (dit wensch ik) U tot loon
Eene altoos frissche en groene lauwerkroon.

H. MARKUS

DE
D R U K K E R
T O T D E N
L E Z E R .

Men weet dat de **BESCHRIJVING VAN NIJMEGEN**, door **H. K. ARKSTÉE**, reeds voor vele jaren is uitverkogt geweest. Bij openbare verkooping van boeken alhier bleek altoos het verlangen onzer Stadgenooten, om bezitters van dit werk te zijn. Eigenaar der Copie daarvan zijnde, vond ik, om deze en meer andere redenen, niet ongeraden eene nieuwe uitgave, ter eere van mijne grijze Geboortestad en derzelver loffelijke Burgerij te vervaardigen.

Zie hier dan eenen nieuwen Druk van **NIJMEGEN DE OUDE HOOFDSTAD DER BATAVIEREN**, een Werk, dat met belangrijke en wetenswaardige Aanteekeningen van den Aucteur is opgevuld, en hetwelk, wat zijnen dichtkundigen inhoud betreft, uit zijne eenvoudigheid zelve zijne waarde erlangt. Zeker is de Poëzij niet grootsch, doch zij laat echter niet na te behagen
en

DE DRUKKER TOT DEN LEZER.

en is dit niet een der voornaamste vereischten der Dichtkunst? Immers ten minsten een der welaangenaamste.

Mijn verlangen was, om, bij eene nieuwe uitgave, en taal en spelling, zoo der Veerzen als van het onduidelijk, in behoorlijken vorm gebragt te zien, en met zich zelve gelijk te doen zijn, ook om regels en rijm, die volstrekt verbetering behoeften, veranderd, en het Werk met Aanteekeningen vermeerderd te krijgen. Hiertoe had ik vrienden nodig, die mij daarin wilden behulpzaam zijn: ik heb moeite gedaan dezelve op te zoeken, en ben 'er in geslaagd.

Zij hebben verkozen hunne namen niet te melden, hier aan voldoe ik; dan ik vindt mij echter verplicht te moeten zeggen, dat Hij, die de verbetering der Poëzij op zich genomen heeft, daarin met bescheidenheid is te werk gegaan, en buiten noodzaaklijkheid niets veranderd hebbe, gelijk deskundigen onderzoeken en beoordeelen mogen. Dan men wane evenwel niet, dat alles wat zulks wel scheen te vereischen verholpen is; dit ware van hem niet te vergen geweest.

Eenige stootende uitdrukkingen nogthans (waar dienen zij toe?) zijn 'er uitgewerkt. Zoo men boeken van dezen aart uitgeve, is het voor lezere

DE DRUKKER TOT DEN LEZER.

van allerlei gezinthen, en onder deze, in Gods dienst verschillende, lezers vindt men waerdige Burgers, die hunne Stad en Vaderland eere aandoen. Waarom dan, om eenige te behagen, anderen te grieven? maar genoeg hier van.

De Aanteekeningen, waarvan een ander de nalezing op zich genomen had, zijn, vooral in het eerste Boek, meestal onveranderd gebleven, en op weinige plaatsen bijvoegzelen gemaakt. Het eerste Boek was reeds afgedrukt toen in het licht verscheen de geleerde *Vertaling en uitlegging van de Op-schriften op Altaren en Gedenksteenen der Romeinen binnen en omtrent Nijmegen uitgegraven en op het Raadbuis aldaar geplaatst*, anders zoude de verklaring van de Grafnaald van Pudens, bladz. 53 voorkomende, volgens eene betere uitlegging in dat Stukje bladz. 1, zijn veranderd, of ten minsten van deze hadere uitlegging aldaar zijn gewaagd geworden.

De Naamlijsten in het Werk voorkomende zijn vervolgd tot op dezen tijd; gaarne zoude ik die der Proviforen van alle de Godshuizen 'er hebben ingevoegd, zoo dezelve in orde had kunnen magtig worden. Ook is deze uitgave, ten grootere sierade der fraaije Printverbeeldingen, nog verrijkt met eene PLAAT bladz. 320 te vinden, en ik heb hoop,
dat

DE DRUKKER TOT DEN LEZER.

dat mij van diezelfde kundige hand verscheiden Afteekeningen der schoonste Gezichten rondom deze Stad zullen worden medegedeeld, waarmede dit Werk zal kunnen worden versierd, en welken ik dan voornemens ben op intekening te doen vervaardigen en uitgeeven:

De spelling in het Werk zelve zeer gebrekkig zijnde is de correctie daarvan door een derde hand geschied; hoe verre nu in het een en ander geslaagd is zal de Lezer zelf gelieven te beoordeelen, dit vind ik mij nothans verplicht te moeten zeggen, dat de verandering, en zoo ik vertrouw verbetering des Werks, geen eigenbelang ten drijfveer gehad heeft, maar dat alles uit zuivere liefhebberij is verrigt, en dat geen hunner, die daaraan gearbeid hebben, eenigen loon begere, als zij slechts hoop mogen voeden daardoor hunne Stadgenooten geen ondiensit gedaan te hebben, in welks bewustheid zij den meesten lof en streeleudste belooning voor hun zelve vinden.

N I J M E G E N,
 DE OUDE HOOFDSTAD
 DER
 BATAVIEREN.

E E R S T E B O E K.

IN 't edel, lustig (1) GELDERLAND,

Alom befaamd door zijn Landouwen

En vruchtbre Beemden, digt beplant,

Gansch schoon en sierlijk in 't beschouwen,

A

(2) Ligt

(1) *Gelderland*, eene der zeven vrije Vereenigde Nederlandfche Provinciën, is gelegen in 't Oostergedeelte van Nederland, tusfchen de Zuiderzee, den Yffel, 't Hertogdom van Brabant, Culik, Kleef, 't Aarsbisdom van Keulen, 't Graaffchap van Holland en het Sticht van Utrecht. De gevoelens omtrent den Naamsoorsprongk zijn zeer verschillende. Eenigen willen dit verdichtfel doen stand grijpen, namelijk, dat 'er, in 't Jaar 878, in 't land van Keulen, bij de Heerlijkheid *Pont*, een vervaarlijk Monster zoude geweest zijn, 't welk alles verflond, en dusdanig een geluid floeg als: *Gelre, Gelre, Geire*; welk Schrikdier door *Wichard* en *Lupold*, twee zonen van den Heere van *Pont*, zou overwonnen zijn, en 't Land daarvan den Naam van Gelderland bekomen hebben. In de Placcaten vindt men doorgaans getfeld: 't *Vorstendom Gelre*, en niet *Gelderland*. Eenigen halen den naam van *Geerlachsland*, die Voogd van Gelder is geweest, anderen wederom van 't beekje *Gaal*, dat in de Niers valt. Ook zijn 'er eenigen, die mee-

2 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

(2) Ligt een vermakelijke Stad,
Zoo aangenaam als welgelegen,
Die van de Aälöudheid, als een schat,

Ons

meenen, dat Gelderland het *Gelduba* der Romeinen is, daar Tacitus, in 't IV. Boek van zijne *Historien*, van meldt. Maar men houdt voor het zekerste, dat Gelderland van de aldaar gewoond hebbende *Celten*, of *Kelten*, zijnen naam gekregen heeft; welken naam men eerst in *Gelden*, daarna in *Gelder*, en ten laatste in *Gelderland* heeft veranderd; want *Gelden* beteekent, van ouds, *waardig zijn, geacht worden*, enz. De Titel, aan het hoofd der requesten, aan de Heeren Staten der Provincie van Gelderland, is: *Aan de Edele Mogende Heeren Staten des Furstendoms Gelre en Graaffschaps Zutphen*; zie Mr. Joh. Schrasfert *Cod. Gelro Zutphanicus tit. Requesten* §. 3.

Dit Graaffschap Zutphen is met Gelderland veréénigd door het huwelijk van Otto van Nassau, den eersten van dien naam, die geleefd heeft tot het begin van de twaalfde eeuw, en een' zoon heeft nagelaten, Gerard genaamd, die zijn opvolger was. Wie meer van Gelderlands oorsprongk, eerste Inwoneren en Regeringvorm begere te weten, kan zulks vinden bij Pontanus, in *Historia Gelrica*, gedrukt te Harderwijk, 1639, in folio; en bij Slichtenhorst, in zijne *Gelderjsche Geschiedenissen*, gedrukt te Arnhem, 1653, in folio.

(2) *Ligt een vermakelijke Stad*) Dit schrijft 'er Smetius van in zijne *Kronijk van de Stad der Bataviëren*, bladz. 4. „ onder de voornaamste Steden is *Nijmegen* (in 't Latijn „ *Noviomagum*) de eerste van het gansche Land, zijnde „ de oudste van alle steden hieromtrent tot de zee toe, „ en ligt aan de Zuidzijde van de Waal, daar voor die „ geenen, die van beneden de zee opkomen, de eerste, „ en voor die geenen, welken van boven den Rhijn afko- „ men, de laatste hoogte wordt gezien, op eene zeer „ vermakelijke en genoegelijke plaats van wegen de om- „ liggende schoone landerijen en treffelijke boschadien, „ van waar men de zeilen der schepen, op vier Rivieren, „ als Waal, Maas, Yssel en Rhijn te gelijk kan zien.” (*)

(*) Deze en verdere aanhalingen uit de *Kronijk van den Heere Smetius* zijn getrokken uit de vermeerderde uitgaaf derzelve van den jare 1784.

Ons ovrig is, genaamd (3) NIJMEGEN,
Een schoone Stad, een plaats, aïom
Vermaard door haren ouderdom.

A 2

't Lust

(3) *Nijmegen.*) volgens de Raaj, in zijn *Geographisch Wooraenboek*, is Nijmegen eene zeer oude, sterke en welbewoonde Stad, op en aan het hangen van eenen berg, in het Zuidergedeelte van Gelderland, aan de Rivier de Waal, niet verre van het gebied van Kleefsland; hebbende een groot gebied in 't omliggende Land, genaamd het *Qua tier van Nijmegen*, waaronder behooren het Rijk en Schependom van Nijmegen, de Over en Nederbetuwe, de Tiel- en Bommelerwanden en het gebied van Tusschen Maas en Waal; zie ook Smetius *Kronijk* pag. 10 1 en 12 bizonder in de aantek. — Zij is beroemd voor eene der gemaklijkste Steden in Gelderland, waarom, voor lange jaren, een uitheemsch Dichter zich aldus ioffelijk van Nijmegen hooren liet:

Nil fateor Baijs Latio praeclucet in orbe;

Nil et Naomago Gellria majus habet.

Dat is, naar de vertaling in de *Kronijk* van den Heer Smetius:

*Gelijk in Latium, 't verrukkend Baijen praalt,
Om zijn gezigten en zijn ligging hoog te roemen:
Wat kan dus Gelderland in haren omtrek noemen,
Dat bij Nijmegen iets in groote en luister haalt?*

Of anders:

*Italien roem' zich vrij, om mij, op Belvedeer,
Het schoonste dat het heeft:
Maar gun dat Gelderland ook diergelijke eer
Aan 't Nieuwe Megen geeft.*

De Heer L. Goris, in zijn Lofdicht op de Stad Nijmegen, door den Heer E. J. B. Schonck in Nederduitsche
vacc.

4 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

'tLust mij haar' ongemeenen Lof
Uit de asch der Oudheid optehalen:

Mijn zangeres vindt ruime stof
Om haren luister aftemalen.

Ik zing dan, naar mijn magt, de faam
Van deze Stad der (4) BATAVIEREN,

Die

vaerzen nagevolgd, en te vinden agter de Kronijk van den
Heere Smetius, zingt daarvan aldus:

*o Edele bloem en puik der Steden!
Die ergens Gelderland omsloot,
Ja 't oog van al wat hier beneden
Gansch Neerland koestert in zijn' schoot!*

Eenigen willen, dat deze Stad *Nijmegen* genaamd wordt, om een onderscheid te maken tusschen het Stedeken *Megen*, het welk, met den tytel van Graaffschap versierd, in Brabant, of liever in het Noordergedeelte van de Meijerij van 's Hertogenbosch, aan de Rivier de Maas, omtrent bijna even verre van Tiel en Ravestein, gelegen is, en veelmalen *Oud Megen* genoemd wordt. Zie hiervan verder onze aanmerking over *Bato*.

(4) *Van deze Stad der Batavieren.*) Dat Nijmegen de rechte Stad der Batavieren is, is klaarblijkelijk, schoon sommigen het OPPIDUM BATAVORUM op *Batenburg*, *Wyk te Duurstede*, en elders, willen te huis brengen. 'tLust ons niet om ons in 't verschil daarover te steken: alleen brengen wij bij 't geen de Hr. J. Smetius, in zijne *Kronijk van de Stad der Batavieren*, bladz. 28. daarvan zegt: „Gelijk eertijds, zegt hij, geheele volken plegen van het eene Land te vertrekken naar een ander, om eene bekwame woonplaats te zoeken. zoo zijn de Batavi of Batavieren, vele Jaren voor de geboorte onzes Heeren Jezu Christi, uit Duitschland afgekomen, en hebben ingenomen niet alleen het Eiland, 't welk van de plaatze af, daar de Rhijn wordt verdeeld in Waal en Rhijn, tusschen deze beide Rivieren en hare monden,

Die Helden, groot van moed en naam,
 Beroemd door hunne Veldbanieren,
 En door een reeks van Krijgstrofeen,
 Waarom zij kloek en dapper streên.

A 3

't Lust

„ den , omtrent Hellevoet en het Vlie , tot de Zee toe
 „ zich uitstrekt , maar ook eene zekere streek lands aan de
 „ Zuidzijde van den Rhijn en Waal , naar Gallia of Frank-
 „ rijk , welke toen ter tijd onbewoond lag ; Dezelven
 „ hebben in deze streek hun Hoofdquartier en een Stad
 „ gelegd aan de Waal , daar men van 't vlakke land op de
 „ hoogte begint te komen , alwaar sommigen zeggen , dat
 „ te voren eenige *Galli* hadden gewoond , welke plaats
 „ zekere tijden den naam heeft gevoerd van *OPPIDUM*
 „ *BATAVORUM* , dat is : DE STAD DER BATAVIE-
 „ REN , alzoo dezelve hunne eenige , en daarna hunne
 „ eerste en aanzienlijkste Stad was , in welke hunne zoo-
 „ genaamde Koningen woonden , zijnde na die tijden met
 „ den naam van *NOVIOMAGUM* of *NIJMEGEN* ge-
 „ noemd.” Dit gezegde van den Heere J. Smetius , ge-
 „ staafd met zijne bewijzen uit *Tacitus* , *Plinius* , *Pomp. Me-*
 „ *la* , *Cluverius* en anderen , dunkt ons genoegzaam te kun-
 „ nen volstrekken , om staande te houden , dat , door het
 „ *OPPIDUM BATAVORUM* , *Nijmegen* alleen , en geene
 „ andere Stad moet verstaan worden . De Heer van Stralen
 „ noemt haar ook de Stad der Batavieren , als men hem , in
 „ deze vier vaerzen , *Nijmegens* lof hoort zingen :

Is Gelderland het hoofd der Zeven Nederlanden ,

En in zijn Opperhoofd de Stad der Bataviërs ,

Een bolwerk en een bek tot aan de Westerstranden :

Wat Stad van honderden verdient zoo veel lauriers ?

En P. van Haps , in zijn *Nijmeegs Lof* , in den Jare 1646 ,
 te Nijmegen , in quarto , uitgegeeven , zegt op bladz. 16
 en 17 :

Nijmegen is geweest , het geen het nu nog is ,

Van d' oude Bataviërs , d' oude Metropolis ,

Al

6 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

't Lust mij in d'aangeramen stand
Van deze Stad, een alle zijden,
Langs 't omgelegene vruchtbaar Land,
En Heuvels, 't oog te laten weiden.

Hier

*Al zegt Cliverus neen, zoo kan hij 't niet betuigen,
Dat onze oude Stad zou voor de oudheid buigen
Van Batenburg, een Slot, dat toen geen muren had,
Zal dat den ouden lof berooven van ons Stad?
Clivere, 't is genoeg, dat Batenburg mag roemen,
Dat niemand van ons Land een ouder Slot kan noemen;
't Is zotheid goede man, gij verdwaaft in het woord,
Laat Nijmegen de eer, want zij haar toeboord,
Nijmegen is de Stad, en 't kan geen andre wezen,
Zoo wij 't regt inzien, indien wij 't regt nalezen,
Daarvan dat Tacitus in zijn Historie melst,
Waar op Civilis 'week, geslagen uit het veld.
Wilt dan den ouden naam Nijmegen niet ontfelen,
Gij hebt daartoe geen regt, uw argumenten felen:
De zaak is al te klaar, ja buiten alle zorg,
Het is groot onderscheid, Betouw of Batenborg.
Ptolomeus is hier geenzins te verschoonen,
Die Wijk te Duurstee wil met deze eer bekroonen,
Hoe dit, geleerde man? Hoe zijt gij zoo verdwaaft?
Dat gij een open Vlek hier voor een Stad vertaalt;
Of hoe en hebt gij nooit in Tacitum gelezen?
Dat deze oude Stad moet buiten Eiland wezen,
Dewijl Civilis is (of zijt gij 't niet bedacht?)
Gevlugt over de Waal, met zijn geveele magt:*

Ds

Hier kan zelfs de allerminste zaak,
 Die ik beschouw, mij reden geven,
 Om de eer dier Stad, mijn grootst vermaak,
 Te doen tot 's aardrijks einde leven;

A 4

Op

*De Stad des Bataviers, die moeten wij gaan halen,
 Niet in 't Betouws Eiland, maar aan de Fransche palen,
 Alwaar de onze ligt, vast aan het vaste land,
 't Is die Civilis heeft geofferd aan den brand:
 't Is Nijmegen dat zal en moet dees eere dragen:
 Haar kloeke Bataviers hebben 'er veel verslagen,
 Zij schepten kunnen lust te baden in het bloed
 Des vijands, dien zij, met een beroyfch gemoed
 Versloegen uit het veld; enz.*

En verder op de 31 bladz. alwaar hij de Stad Nijmegen sprekende invoert:

*Ik ben de Stad en zal het blijven,
 Waarvan de oude Schrijvers schrijven,
 Ik ben de Stad, die met de hand
 Civiles zelve stak in brand.
 Ik ben die Stad en heet Nijmegen,
 En ben aan den Waalkant gelegen,
 Nu aan de Waal eerst aan den Rbien,
 Alwaar men mij tot nog kan zien:
 Ik ben niet Wijk te Duurstede,
 Noch Tijel of Batenburg mede,
 Dat toen ter tijd maar was een gat,
 Maar de Bataviers hunne Stad.*

8 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Opdat dus 't jongste Nagelacht
Haar' roem beschouwe in volle kragt.

Maar zacht, mijn zangeres, hoe dus?
Laat u geen' trotschen waan bedriegen:
Gedenk hoe eertijds *Ikarus*

Neêrstorste, door te hoog te vliegen,
Zijn voorbeeld wederhoude u; staak
Uw drift, om zulk een wit te treffen.

Maar 't schijnt gij wilt u van die taak,
Schoon zwaar en lastig, niet ontheffen:
Welân, gij hebt uw' pligt volbragt,
Wanneerge uw oogwit slechts betracht.

O Stad, door oudheid ver beroemd,
Wil vrij uw kruin omhoog verheffen;
Dewijl geen plaats ooit wierd geaoemd,
Die u daarin kon overtreffen.

Hierôm kan niemand uwen naam
Naar zijn verdienste of waarde prijzen:
Gij zaagt (5), door Schrijvers, vaak uw faam
Van de aarde tot den hemel rijzen;

Uw

(5) *Door Schrijvers enz.*) Onder alle de Schrijvers, die van Nijmegens oudheid geschreven hebben, verdienen den meesten lof J. Smetius door zijn doorwrocht werk, genaamd: *Oppidum Batavorum*, en zijn zoon door zijne *Kronijk van de Stad der Batavieren* — Een werk niet zoo veele geleerde aantekeningen en vermeerderingen door den Heer in de Betouw op nieuw in het licht gebragt

Uw grijzheid en uw vroeg gezag
Straalt door, gelijk een heldre dag.

Men heeft veel arbeids aangewend,
In 't snuffelen en onderzoeken,
Opdat uw oorsprongk wierd' gekend
En raargespoord in vele boeken,
En dat ons bleek' de juiste tijd,
Waarin ge uw' aanvang hebt genomen,
Of eene Stad geworden zijt,
Die zulk een hoogte heeft bekomen.

A 5

Doch

bragt — en zijne *Antiquitates Neomagenses*, welke twee laatste werken door den Vader zijn ontworpen, maar door de onvermoeide vlijt van den zoone zijn uitgegeven. Ook verdient geenen weinigen roem het geleerde werk van wijlen den Heere J. van Someren, in zijn leven Pensionaris der Stad Nijmegen, genaamd *de Hortulae Oub. in. ofte de Beschrijving van Batavia*. Ook dient niet vergeten Gerard Geldenhauwer, wegens zijne Verhandeling *de Batavorum Insula* (van het Eiland der Batavieren) en zijne *Historia Batavorum* (Geschiedenis der Batavieren) als ook de Heer L. Goris door zijn Latijnsch Loofdicht van de Stad Nijmegen, van wiens leven wij in onze Voorreden tot dit werk gesproken hebben. Boven deze voornoemden is ons nog ter hand gekomen een werk van P. van Haps, ten opschrift voerende: *Nijmeegs Lof*, 't welk door ons boven reeds is aangehaald, en waarvan wij ons, in 't vervolg, nog ineermalen zullen bedienen. Doch alzoo dit kreupel Rijnwerk, voor het grootste gedeelte, uit het *Opidum Batavorum* van J. Smith is getrokken, en de maker van het zelve ons nog onbekend is, zullen wij het oordeel, daarover, aan den betcheiden Lezer overlaten. Behalve deze Schrijvers zijn 'er nog eenige anderen, die van Nijmegen spreken; maar die wij, kortheds halve, hier niet zullen noemen.

10 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Doch alle Schrijvers zijn hierin
Bijna (6) verschillende van zin.

Men (7) leidt uw' naam van MAGUS af,
Die, toen hij wierd genoopt te vlugten, Zijn

(6) *Vershillende van zin*) Hoe verschillende de Schrijvers zijn omtrent hun gevoelen over de Stad der Batavieren, hebben wij reeds kortelijk aangeroerd. Hierop schijnt de Heer L. Goris gezien te hebben, als hij, in zijn Lofdicht, dus zingende zich laat hooren:

*Zoo staan de Schrijvers allerwegen,
Bij 't opstaan van 't historieblad,
Door duisterheid geheel verlegen,
Wien Gij tot uwen Stichter hadt.*

(7) *Men leidt uw' naam van Magus af.*) Magus, een der machtigste Koningen der Gallen, was de zoon van Dis, (bij anderen Samot) en deszelfs opvolger in 't Rijk Dees zou, omtrent het Jaar der Waereld 1950, geleefd hebben. Men zegt van hem, dat hij de eerste stichter der hoogeschoolen is geweest: men noemt hem ook den Stichter of Bouwer van verscheiden steden, onder welken Nijmegen ook zoude zijn, en men tracht zulks te bewijzen met den uitgang van de woorden *Noviomagus*, *Neomagum* en *Noviomagum*. Doch wij laten de Geleerden daarover twisten, ons vergenoegende alleen, het geen de Heer L. Goris, in zijn Lofdicht, daarvan zegt, bijtebrengen. Hij spreekt aldus:

*Dees durft als waarheid ons berichten,
Dat Magus 't vaders erf verliet,
En voor zijn Rijk dees Stad deed stichten,
En dat Gij daarom Maegen biet.*

En P. van Haps, op de 7 bladz. van zijn *Nijmeegs Lof*, laat zich op de volgende wijze hooren:

*Ook zijn 'er onder ons die willen dat ons Stad
Van Mago zijn begin en oorsprongk heeft gehad.*

Zijn gansche Rijk ten beste gaf,
 Bevreesd voor teller ongenugten,
 En u verkoor tot zijn verblijf
 Men wil dus, datge u kunt beroemen,
 Hoe hij daarna, om dit bedrijf,
 Uw Vest naar zijnen naam deed noemen;
 Omdat gij waart zijn troost en rust,
 Zijn toevlugt, en zijn grootste lust.

Een ander roemt, dat hij door vlijt
 Uwe afkomst en geboorte nader
 Ontdekt, dat HESsus, in zijn' tijd,
 Met (8) BATO, zijnen ouden Vader,

Zich

(8) *Met Bato.*) Bato was eens Konings zoon der Kel-
 ren, die, om den haat van zijne stiefmoeder te ontgaan,
 lange Jaren voor Christus geboorte, met eene groote mee-
 nigte, zoo mannen als vrouwen, hier te land zou geko-
 men, en door Menapius, wiens dochter hij ten wijve had,
 ontmoet zijnde, op het Kasteel te *Megen* gebragt zijn,
 van waar hij naderhand vertrok, zijne benden reeds voor-
 ūit gezonden hebbende. Hij besloot een Koninklijk Slot
 te bouwen, welk besluit hij vervulde met het vervallen
 Slot, 't welk lange Jaren te voren door Magus gesticht
 was, te hernieuwen, en den naam van *Noviomagus* aan
 't zelve te geven. Men voegt 'er bij, dat Hesus, de
 zoon van Bato, deze plaats, als zijnde de plaats zijner
 geboorte, zeer zoude bemind hebben, en dat men daar-
 om nog heden het laagste gedeelte der Stad *Hesfen* of *Hes-
 fenberg* noemt. Wij laten de mogelijkheid daarvan de
 Geleerden beslissen. De Heer L. Goris vervolgt zijn Lof-
 dicht aldus:

*Die, met geen minder schijn van klaarheid,
 Brengt Hesus als uw' Bouwbeer voort,
 'n staaft, indien hij kon, dees waarheid,
 Vast met den naam van Hesfenpoort.*

Zoo

12 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zich zelf bevindende aan de Waal,
De Stichter wierd van uwe muren,
Ten einde uw Vest, trots Mavors staal,
Den Tijd en de Eeuwen mogt verduren,
Daaruit kwam die benaming voort
Van (8) HESSEMBERG, en HESSENPOORT.

Men zegt, dat gij van (9) MARKOMIER

Eerst

Zoo ook P. van Haps bladz. 7 gebruikende bijna dezelve zin en bewoording:

*De eene die bewijst en zegt: het is gewis,
Dat Bato van ons Stad de eerste Stichter is;
De andere die schrijft, en komt een weinig nader,
Dat Hesus onze Stad gebouwd heeft met zijn vader,
De reden die zijn dees, om dat de Heseport
Den naam nog van hem heeft, en naar hem wordt gehoord.*

(8) *Van Hesseberg, en Heseport.*) Hesseberg is een van de vijf heuvelen der Stad Nijmegen; de Heseport is een der Poorten aan de Landzijde. Indien Bato, de vernieuwer van deze Stad, en zijn zoon Hesus hier geboren zijn, zoo zoude het eenigen schijn hebben, als of die berg en poort daarnaar genoemd waren. Doch dit wordt van velen tegengesproken, die ons willen doen gelooven, dat het Esfeberg, om de meenigte Esfeboomen, die hier plagten te staan, moet zijn. Anderen zijn van gedachten, dat het Heefenberg, naar den Afgod Hees, moet zijn, waarvan wij op zijn plaats breeder zullen spreken.

(9) *Van Markomier*) Markomier, Koning der Cimberen of Kimmeren, die, omtrent het Jaar 317, na het bouwen van Rome, of wel 434 Jaren voor Christus geboorte,

Eerst uw beginsel hebt genomen ,

Die zijnen staat verliet , en hier

Met zijne Benden is gekomen.

Men poogt dus vast te stellen , dat

Ge

te , door de Scijthen , omtrent den mond van den Donauw , verslagen en weggedreven werd , zou , zoo men wil , alhier , met een magtig leger van omtrent 500000 weerbare mannen , langs den Rhijn , afgekomen zyn , aan wien de volgende Landschappen ingeruimd werden ; namelijk Gelderland , Vriesland en Kleefland , en dat deze vreemde gasten een verbond met de eerste bezitters of inwoners van deze Landen zouden gemaakt hebben , met hun aange trouwd of aangehuwelijkt , en daarom van hun Nieuwe Magen , 't geen zoo veel als Nieuw Maagfchap beteekent , genoemd zijn ; en dat zij daarop de Stad bouwende , haar den naam van *Nieuwemagen* (nu *Nijmegen*) zouden gegeven hebben . Of dit meerder geloof verdient dan dat van Magus en Bato , laat ik den Lezer oordeelen . De Heer L. Goris vervolgt dus zijn Lofdicht :

Een derde beuzelt andre droomen ,

Van balling Markomier , —

Het is niet waarschijnlijk , dat Markomier , schoon volgens dit vaers een balling genaamd , echter een balling geweest is , dewijl ons duidelijk blijkt , dat hij door de Scijthen verslagen werd .

En P. van Haps , op de voorgenoemde bladz. 7 , vervolgt dus :

*De derde die stelt vast , en wil voor zeker bouwen ,
Dat Koning Markomier heeft deze Stad doen bouwen .
Gaat deze meening vast , is deze Stad zoo oud
Van dat Nehemiäs Jerusaleem herbouwd ,
Zoo zou vier honderd jaar eer Christus was geboren ,
Ietwës aan het Kasteel geboud zijn van te voren .*

14 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Ge afkomstig zijt van de oude (10) CIMMREN,

En meent, dat zij, o schoone Stad!

U en uw muren deeden timmren,

En gij uwe opkomst, van dien tijd,

Aan deze volken schuldig zijt.

Het woord (11) NIJMEGEN is bekwaam,

Door zijnen uitgang zelf, te melden,

Dat

(10) *Cimmren*) De Cimmeren zijn een zeer oud volk, welker uit de Aziatische Scijthen voortgesproten. Den oorsprongk van hunnen naam halen sommigen van Cambriuius, anderen van Gomer, zoons zoon van Noäch, wiens naam naderhand in dien van Comer, Cimber en Kimber zoude veranderd zijn. Hunne komst in deze landen wordt verscheidenlijk gesteld, en men kan die ten minste stellen ruim vier honderd jaren voor Christus geboorte. Eenigen stellen hunne optogt naar Italiën omtrent 613 jaren voor Christus, onder Bellovesus en Segovefus, die zusters zonen van Ambigarus, een' Koning of Veldheer der Celten, waren. Segovefus beheerschte den Opper- en Neder-Rhijn, daar zij, in Velden en Boschen, woonden, waarvan zij den naam van *Veldgen*, zoo veel als Veldbewoners, kregen, naderhand in *Belsen*, daar eindelijk *Belgica* van gemaakt is, veranderd. De Cimmeren worden beschreven een gansch wild en woest volk geweest te zijn, voor dood noch ongemakken verschrikkende. Zij waren in 't gemeen van eene lange gestalte. L. Florus, in zijn III. Boek, 3 Hoofddeel, verhaalt, dat de Koning Teutobochus, van Marus gevangen zijnde, van ongemeene krachten was, en dat hij in lengte boven de krijgstrofeën uitstak. Zie hiervan breeder de geenen, die over de Oudheden dezer Landen geschreven hebben.

(11) *Nijmegen*, *Nieuwmegen*, *Nimmegen*) De naam van deze Stad is half *Latijn* en half *Keitsch*; want uit *No us*, *Nieuo* en *Magum*, wordende geschreven *Noviomagus*, *Novomagu* en *Naomagus*, volgens de Reiskaart, Ptoiomæus, Auto ius en anderen, zijnde een gemeene naam van zoo vele steden in *Gaulen*, als in de landen der

Bitu-

Biturigers, Fibiskers, Trikasteners, Vadikasters, Lexoviërs, Lingoners, in het Land van *Rheims*, van *Trier* en van de *Nemetes*; behalve dat onëindig vele plaatsen door het geheele oude *Keltische Land*, die hare bijnamen hebben van *Julius Cesar*, of van *Augustus* en *Claudius*, echter hare benaming van *Magum* ontleend hebben. Het *Keltisch* of *Germanisch* woord nu is *Magen*, *Megen*, *Miegen*, *Meijen*, naar de verscheiden uitspraak, beteekenende bloedverwan en of nabestaanden, en afkomende van 't woord *Maagd*, *Meegd*, *Meijd*, waarvan alle de oorsprong van verwantschap, en waarvan daan in een huwelijk te treden nog hedendaags *Vermaagschappen*, *Vermieg-schippen*, *Vermeyen*, komt. En het is allerwaarschijnlijkst, dat hiervan zoo vele plaatsen aan alle kanten den naam van *Magen*, *Megen*, *Meijen* gekregen hebben. Bij *Melis Stoke* wordtze NIJEMAGEN genoemd. Karel de Groote, nog geen Keizer zijnde, noemtze NUMAGA, en in den Gifbrief van het Jaar 890 NUMAGA. De Lezer gelieve voorts aangaande den Naamsoorsprong van Nijmegen natezien het XI. Hoofdstuk van J. Smith in zijn *Oppidum Batavorum*, alwaar hij ons geleerdelijk beschrijft hoevele steden, voormaals, en nog heden, het bijgevoegde woord van *Maagen*, *Magum* en *Magus* gevoerd hebben, en ons uit verscheiden schrijvers de bewijzen mededeelt, gelijk ook een geleerde verklaring van het woord *Nijmegen*, deszelfs beteekenis en verscheiden benamingen, uit oude schriften en schrijvers, te lang om den Beminnaren der vaderlandsche oudheden hier medegedeeld te worden.

P. van Haps, op zijn 6 bladz., sprekende van het woord en van den naam der Stad Nijmegen, zegt onder anderen :

*Maar al wie dat men leest, wil het Nijmegen beiten,
Ik laat het dan daarbij, en wil 'er niet om pleiten,
Het zij dan dat het komt van Maren, Maree Mast,
Van Mago, Maagschap, Maaga; daar is niet veel aan vast.
Wat het woord Nieuw belangt, dat brengt zijn nieuwheid
Omdat de Generaal Civilis onze Stede (mede.
Heeft op een nieuw geboud, nadat hij 't met zijn hand
Te voren zelve had gestoken in den brand.
Andren willen den naam van Nieuwmagen opdragen
Omdat 'er eerstijds zijn gekomen nieuwe Magen.*

16 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dat van de (13) CELTEN eerst uw naam
Afkomstig is, die oude Helden.

Die naam was aan een reeks van Steên,
Benevens u, voorheen geschonken;

Doch nu moogt gij daarmede alleen
Op 't gansche rond der Waereld pronken:

Mijn

(13) *Celten.*) Dat de Celten of Cimmeren een en hetzelfde volk geweest zijn, kan men uit de voorgaande aanmerking genoeg opmaken. Men kan ten overvloede nog deze aanmerking maken, dat Askenas, die voor den Vader aller Celten gehouden wordt, deze Landen alleréerst bewoond kan hebben, en dat de Cimbren naderhand, dus naar zijns zoons zoon Cambriuius genoemd, daarbij gekomen zijn, het zij dat zij ieder een gedeelte van dit Land bezeten, of zich onder malkanderen vermengd hebben. Het is thans zeker, dat de Celten de landen aan de Maas en den Rhijn gelegen, bewoond hebben. Keizer Julianus meldt van hun. „Zeker (zegt hij) de Rhijn doet „geen ongelijk aan de Celten, die de onechte kinderen „in zijne ondiepte wegrukt, als een wreker van het on- „echte bedde: maar die hij bevindt uit wettig zaad voort- „geteeld te zijn, houdt hij boven in 't water, en geeft „ze der sidderende handen van de Moeder weder, ten „teeken van het reine en onbevleete bedde.” De Oudvader Naziänzenus zingt daarvan:

Κέλτοι μὲν κρύπτει γόνον Πύναιο γέτροισ,

Καὶ κρυῖα καθαρῆ Ἰβρακῆς ἔσι κρισίς.

Het welk door den Heere J. van Someren overgezegt hij
dus op de Batavieren wil toegepast hebben:

Het vuur beproeft het goud hoe waardig het kan zijn;

Zoo doet de Celt zijn kind in 't water van den Rhijn.

De Heer J. Smetius in zijn Lofdicht, door den Heer
E. J. B. Schonck in Nederduitche vaerzen overgebragt,
en

Mijn Batavier-Stad aan de Waal
Behoudt alleen deze Oudheidpraal.

Maar schoon hier de een en de aar verschilt,
Uwe Oudheid is genoeg gebleken;
Dewijl (14) men CESAR reeds zoo mild
Van u hoort in zijn schriften spreken;

B Waar

en geplaatst agter de Kronijk van de Stad der Batavieren,
laat zich dus hooren:

*De Celten hebben hier een vast verblijf genomen,
En Maegen wierd bij hen de Hoofdstad van 't gebied.*

(14) *Derwijl men Cesar reeds zoo mild.*) Cajus Julius Cesar, die de eerste Roomsche Keizer geweest is, is ook de eerste Schrijver, die in zyne schriften van de Waal en het Eiland der Batavieren meldt. Ook is hy de eerste, die, met een Leger, in deze Landen gekomen is. Men zie hier van breeder J. Smetius in zyn *Opptium Batavorum*.

En P. van Haps op zyn 7 bladz. vervolgt in dezer voegen:

Andren weér roepen neen, hun begin is gekomen

Van Julio Cesare, toen Keizer binnen Romem.

Met dezen stem ik toe en neeme Cesar aan,

En wil de anären al stilzwijgend voorbijgaan,

't Is Cesar die u heeft Nymegen eerst aen sichten:

't Is Cesar die in u het oud Kasteel oprichtte:

't Is Cesar die daar heeft u fundament geleid, enz.

En verder, nadat hy in 't breede den Lof van Cesar gemeld heeft, vervolgt hy bladz. 8:

Zoodanig was de man, Nymegen, die u heeft

Doen bouwen, en wiens lof dat met u eeuwig leeft.

18 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waariit zoo klaar blinkt, als de zon,
De luister van uw groot vermogen,
Die in dien tijd alreë begon
Te schitteren in oud *Romes* oogen;
Zoodat de Tijberstroom uw Waal
Ontmoette met een goed onthaal.

Heeft CESAR niet in zijn bestaan,
Met zijn Romeinen hier gekomen,
Den (15) Vrede met u aangegaan,
En in 't Verbond u aangenomen?

Heeft

(15) *Den Vrede met u aangegaan.*) Julius Cesar, die dan de eerste is, welke van de Batavieren spreekt, is ook de eerste, die een Verbond met hun heeft aangegaan. Tacitus deelt ons dit verbond in deze woorden mede:
„ Zy wierden niet bezwaard met eenige Schartringen,
„ Contributien, Tollen of Lasten, gelyk andere volken,
„ maar zouden altyd vry blyven, en zouden den Romei-
„ nen alleen, in tyd van oorlog, met eenige benden voiks
„ te hulp komen, welke benden niet door de Romein-
„ sche, maar door hunne eigen Bataviersche Oversten
„ zouden bestierd worden.”

De Heer Selonius, in zijn Lofdicht op de Vrijheid der Stad Nijmegen, zingt dus loffelyk:

Oud ROMEN, opgepropt van zegen,
Zoo ver des Waerelds kinnen gaan,
Had over de Alpen berwaards aan
Dees Noordstar (*) in het oog gekregen,
En wierd, door Cefars gunst befaamd,
Van alle Lasten vry gebouwen,
De Batavier, om heul en trouwe,
Een Roomsche Bondgenoot genaamd.

(*) Nijmegen

Hee

Het Verbond , zoo even gemeld , is van de Batavieren altyd onderhouden geweest ; waarom zy in het vervolg Vrienden en Bondgenooten der Romeinen genaamd wierden. Wy zullen de twee gedenkstukken , die dit volkomen bevestigen , hier laten volgen. Het eerste heeft ten opschrift :

GENS. BATAVORUM
AMICI. ET. FRATRES
ROM. IMP.

Dat is : *Het Batavische Volk broeders en vrienden der Romeinen.*

Het tweede , dat men zegt omtrent het Jaar 212 opgericht te zyn , heeft dit opschrift :

FORTVNÆ. AVG. SAC
PRO. SALVTE. ITV. AC
REDITV. DD. NN
M. AVR. ANTONINI. PII
AVG. ET. P. SEPTIMII
GETAE. NOBILISS. CAES
CIV. BATAVI
FRATRES. ET. AMICI. P. R
V. S. L. M.

Dat is : *Dit hebben de Batavische Inwoners , als broeders en vrienden des Roomfchen Volks , gebeiligd ter eere van het geluk , voor het welvaaren , gaan en wederkeeren van onze Heeren , de Allerëdelste Keizeren , Marcus Aurelius Antoninus Pius , Augustus en Publius Septimius Geta.* Door Vrienden en Broeders moeten hier niet anders dan Bondgenooten verstaan worden. Dat de Batavieren Vrienden en Bondgenooten van Cesar zyn geweest blykt , omdat zy in zyne legers zyn geweest , en hem groote diensten in zyne oorlogen hebben gedaan.

20 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Heeft hij ook zelfs niet meenigmaal
Geroemd (16) op alle uw dapperheden,

Na dat uw overwinnend staal
Voor zijn belangen had gestreden ;
Zoodat hij meenig Volk en Land
Door uwe hulp heeft overmand ?

Gij pronkt dan billijkt met den naam
Van kloeke en strijdbre BATAVIËREN :
Hoe blies alöm de schelle Faam
Den roem van uwe Krijgsbanieren !

Wat

(16) Geroemd op alle uw dapperheden.) Hier staat aan te merken, volgens het zeggen van J. Smetius, dat de Batavieren, zedert het verbond, den Romeinen altijd groote diensten hebben getoond, en dat zij zelfs geroemd werden de dapperste van alle de Duitſche Natien, aan deze zijde van den Rhijn, te zijn, en dat Julius Cefar zelf bekende, dat hij, door de dapperheid der Batavieren, de overwinning op zijne vijanden verkregen heeft, zelfs tot verſcheiden malen in Vrankrijk, en dat hij naauwelijks ééne overwinning bevochten had, of de Batavieren behaalden daarin den grootſten roem. De Hr. Selonius volgt dus zijn Lofdicht :

*Wions Standaard waaide bij den zijnen ,
In 't Noorde, Zuiden, Oost en West ,
Of waar de Vijand op zijn nest
Door 't Roomsche gezag was te ondermijnen ;
Nooit min verbasterd in het veld ,
Als Scipioos , als Wapenhelden ,
En zoo dees' eernaam deden gelden
Een' Batavier een' Oorlogsheld.*

Wat Volken beefden voor u niet,
 Wen gij hen moedig dorst bespringen!
 Die, daar elk bloode 't Veld verliet,
 Gij, door uw wapens, wist te dwingen!
 Wat heeft uw staal niet meenig' Held,
 Hoe dapper ook, ter neêrgeveld!
 Dus hebt gij CESAR vaak gered,
 En (17) bijgestaan in verre Landen;
 Hem als op *Romes* Troon gezet:
 Het zwaard deed wondren door uw handen;

B 3

Waar-

(17) *En bijgestaan in verre Landen.*) Omtrent 48 Ja-
 ren voor Christus geboorte, wanneer Julius Cefar het
 Keizertrijk dacht op te richten, heeft hij alle de Batavie-
 ren, die hij omtrent zich had, mede gevoerd. De Dich-
 ter Lucanus, in zijn I. boek, noemt hen uitdrakkelyk
Batavi Truces. Grofius, in zijn VI. boek, geuigt, dat
 J. Cefar den opftand der Walen door de hulp der Batavie-
 ren bedwongen heeft. Dezelve Cefar, in 't VII. boek
 zijner *Gallifche Oorlogen*, fchrijft, dat zijn Leger in groot
 gevaar ftond, en dat hij omtrent de vier honderd Ruiters
 tot hunne hulp gezonden heeft, die de Walen op de vlugt
 bragten: ook fchrijft hij, dat hij in Burgondië van de
 maiterij van Vercingetorix aangetast zijnde, de Duitschers
 weder de overwinning bevochten hebben. Dio Cafius,
 in zijn XL. boek, befchrijft omftandig, dat de gezegde
 overwinning door de troepen, die J. Cefar te hulp had
 geroepen, is behaald. Cefar fchrijft zelf de Zege, door
 hem bij de Stad Alezia bevochten, aan de Duitsche hulp-
 troepen toe; ook fpreekt Vellejus Patereulus in zijn III.
 boek, daar van aldus: „omtrent Alezia zijn grooter za-
 „ ken uitgevoerd, dan wel menfchen zouden durven den-
 „ ken of volbrengen, of het moest God zijn.” Dat de
 Batavieren J. Cefar in Spanje gediend hebben fchrijft hij
 zelf in 't I. boek der *Burgerlijke Oorlogen*, als mede in
Macedonië, daar hij *Dijrrbachium*, nu *Durazzo* genoemd,
 bele-

22 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waarom de Griek nog dezen dag
Getuigt van alle uw Heldendaden,
Waardoorge, in een' (18) beroemden slag,
Zoo braaf bevocht de Lauwerbladen;

Wan-

belegerde, en in *Thesalië*, waarvan de Grieksche Geschiedschrijver Appianus, in 't 11. Boek van zijne *Burgerlijke Oorlogen*, ook gewag maakt.

(18) *Waardoorge, in een' beroemden slag*) Dit was die beroemde veldslag, die, in het 47 Jaar voor Christus geboorte, in de Farfalische Velden in Griekenland geslagen werd, in welke overwinning de Batavieren door hunne dapperheid de Ruitery, de Schutters, de Slingeraars en den geheelen linker vleugel van Pompejus Leger op de vlucht bragten. Zie daarvan breeder J. Cesar in 't III boek zijner *Burgerlijke Oorlogen*, en Plutarchus in 't *Leven van Cesar*. Dat de Germanen of Batavieren, den meesten roem in dezen Veldslag behaald hebben, geeft ons Florus, in 't IV. boek zyner *Romeinsche Historie*, te kennen, zeggende: „ Maar de uitslag van dien oorlog is niet min „ verwonderlijker: want nademaal Pompejus een' zoo „ grooten overloed van paardevolk had, dat hy zich lich- „ telijk inbeelde Cesar te zullen omcingelen, is hy ech- „ ter zelf omzet geweest. Want als 'er lang gestreden „ wierd, zonder dat de overwinning naar de eene of an- „ dere zijde neigde, en de Ruitery, door last van Pom- „ pejus, gelijk als uitgeffort uit eenen vleugel voor den „ dag kwam, zoo hebben de Regimenten der Germanen „ schielijk zoo grooten inval in dit uitgeffort paardevolk „ gedaan, dat de eerste Ruitery, en de laatste Voetknech- „ ten schenen te zyn. Op deze nederlaag van het vlug- „ tende paardevolk is de ondergang van het lichtgewa- „ pende krijgsvolk gevolgd. De schrik daardoor wyd en „ zyd verspreid zijnde, dewijl de Benden malkanderen in „ wanorde bragten, is de overige nederlaag gelijk als van „ gelijkerhand gevolgd.” De Hr. J. Smetius laat zich in zyn Lofdicht daarvan aldus hooren:

*Zij brak Pompejus moed, bieep Julius op 't kussen,
En veste in Romes Stad des aardrijks oppermagt;*

Cesar

Wanneer POMPEJUS Legermagt
Door u wierd op de vlugt gebragt.

Heeft niet AUGUSTUS, met beleid,
Hij, die den Heiland zag geboren,
Een (19) Lijfwacht tot zijn zekerheid
Uit uwe Burgeren verkoren?

B 4

Die

Cesar heeft, na het verdrijven van Pompejus, ook in Egipten, tegen den Koning Ptolemeus, den oorlog gevoerd, gelijk A. Hirtius getuigt in 't geene hy van den *Alexandrijschen oorlog* geschreven heeft: want na ons den twyffelächtigen staat van Cefars Leger vertoond te hebben zegt hy: „ Derhalve zyn de Germaansche Ruiters ten zelven tyde verdeeld, om de ondieptens der Rivier op te zoeken, en zijn ten deele van de lage oevers der Rivier opgezwoomen; en het volk der Le-giöenen, groote boomen, die beide de oevers raken konden, afgehouden en overgeworpen hebbende, zyn langs een schielijk opgeworpen dyk de Rivier overgekomen, door welke inval de vijanden zoo verschrikt geweest zyn, dat zy de hoop van hunne behoudenis in het vlugten gesteld hebben.” Deze zege wordt den Batavieren niet minder dan de anderen toegeschreven, al-zoo de kunst van te paard door de Rivier te trekken zulks klaarlyk te kennen geeft.

(19) *Een Lijfwacht*) Cajus Octavius Augustus, de opvolger van Cesar in het Roomsche Rijk, heeft, omtrent 28 jaren voor de geboorte van J. Christus, eene Bende van Batavieren tot zijne Lijfwacht gekozen. Dio Cas-sius, in zijn LV. Boek, getuigt daarvan het volgende: „ Maar de Lijfstrawanten zyn in getal tien duizend, in tien deelen verdeeld, en de bezetting van Rome in zes duizend. Deze zyn op vierderhande wyzen verdeeld; daarenboven nog de uitheemsche Ruiters, die buiten de gewone order zijn, welke die der Batavieren zijn, hebbende hunnen naam van het Eiland *Bataoua*, 't welk in den Rhijn is, en wiens Inwoners zeer magtig in de kunst van zwemmen zyn.” Doch hoe groot het getal

24 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Die meerder dan (20) twee honderd jaar
Bij de andre CESARS is gebleven,
Hem dienende in het grootst gevaar,
Ten koste van hun lijf en leven;

Want

getal van deze Batavische Lijfstrawanten geweest is, be-
kent Dio Casius niet duidlijk te kunnen melden.

(20) *Die meerder dan twee honderd jaar*) Dat de ver-
dere Roomfche Keizers het voorbeeld van Augustus ge-
volgd hebben is klaarblijkelijk: want Claudius Tiberius
Nero heeft de Lijfstrawanten reeds in het eerste Jaar van
zijne regering gehad, gelijk Tacitus, in het I. van zijne
Jaarboeken, in 't 24 Hoofddeel, een oproer van het
Pannonifche Leger verhalende, onder anderen meldt:
„ Daar nevens (zegt hij) trok een groot gedeelte van de
„ Hofruiters, en de kragt der Germanen, welke toen
„ 's Keizers Lijfstrawanten bij de hand waren.” Datze na
den tijd van Tiberius ook bij Cajus Germanicus Caligula
geweest zijn getuigt Suetonius in 't *Leven* van denzelven,
in het 43 Hoofddeel, zeggende: „ Wegens het getal
„ der Batavieren, die hij omtrent zich had, vermaand
„ zijnde, heeft hij het geweld van de Germaanfche veld-
„ wacht bij de hand genomen.” Dat Keizer Tiberius
Claudius Drusus dezelve naderhand in die bediening ge-
houden heeft, blijkt ook uit Suetonius, in 't *Leven van*
Galba, in 't 12 Hoofddeel: ook is het uit het XII. der
Jaarboeken van Tacitus klaarblijkelijk, als hij na den dood
van Claudius, van Nero sprekende aldus fchrijft: „ Als-
„ toen, op 't midden van den dag, den 13 van October,
„ de deuren van 't Paleis fchielik opgeflagen zijnde,
„ treedt Nero, van Burrhus vergezelschaft, uit tot het
„ regiment, 't welk naar krijgsgebruik de wacht houdt.”
Dat Keizer Domitius Nero Claudius dezelve ook zekerlijk
gehad heeft getuigt Tacitus, in het XVI. zijner *Jaarboe-
ken*, in 't 58 Hoofddeel. Daarënboven heeft Nero aan
zijne Moeder Agrippina ook eene Lyfwacht uit deze Na-
tie gegeven, gelyk Tacitus, in het XIII. van zyne *Jaar-
boeken*, getuigt. Keizer Sergius Salpitijs Galba, het
Keizerryk bekomen hebbende, heeft de Lyfstrawanten der
Germanen vanéén gefcheiden, en naar hun Vaderland ge-
zon-

Want deze Lijfwacht ging in 't veld
Van dapperheid en trouw verzeld.

B 5

Ook

zonden; doch Suetonius teekent aan, dat dit alleen uit gierigheid geschiedde. Dat Aulus Vitellius Germanicus zich naderhand van de Lijfwachten der Bataviëren bediend heeft, blijkt uit Tacitus, en dat dezelve, tot omtrent zijn overlijden, hem bijgebleven zijn, getuigt Dio Cassius in het *Kort Begrip*, het welk Xiphilius van zijne *Romeinsche Historie* gemaakt heeft, alwaar hij, van Sabinus en de soldaten, die naar Vitellius zochten, sprekende, aldus schrijft: „Als zij bij de Germanen, de Lijf-, trawanten van Vitellius, gekomen waren, zijn zij ten „uiterste bedroefd verrokken.” Kort hierop volgde de afval der Bataviëren onder Claudius Civilis, zoodat het juist niet heel waarschijnlijk is, dat de Bataviëren, onder Vespasianus, tot Lijfwachten zijn aangenomen geweest; doch dat zij het onder zijn zoon Titus Flavius Domitianus geweest zijn, is eenigzins te gissen uit het CLXXVI. Punttdicht van Martialis, genaamd het Germanisch Mom-
aangezigt (*Apophoret*) alwaar die Dichter zegt:

Sum figuli iufus, ruft persona Batavi;

Que tu aerides, hæc timet ora puer. †

Dat is: *Ik ben het spel van een' Pottebakker, en het Mom-
aangezigt van een' roffen Batavio; dat aangezigt, daar gij om lacht, doet de kinderen schrikken.* Maar men is het niet eens of deze Punttdichten van Martialis onder Domitianus, dan ofze eerst onder Nerva of Trajanus geschreven zijn. Doch een ander Punttdicht, aan Rufus geschreven, zijnde het LXXXII. geeft ons te kennen, dat de Lijfwachten onder Domitianus geweest zijn. De Dichter laat zich onder anderen aldus hooren: „Zijtge, „ja zijtge niet die Martialis, wiens geile vaerskens en „snakerijen bekend zijn bij al die maar geen Batavisch „oor heeft?” waardoor men verstaan moet, dat zijne vaerskens aan een ieder te Rome behaagden, behalve aan de Bataviëren, die de Wacht in het Hof van Domitianus hielden. Het is niet te denken, dat Nerva of Trajanus de.

† Anderen lezen *pater*, wanneer men het moet vertalen: *doet uwen vader enz.*

26 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Ook weet men, dat AUGUSTUS 't roer
Van 't Staatsbestier in deze Landen

(Opdat daaraan geen leed weêrvoer')

Zijn' Stiefzoon (21) DRUSUS stelde in handen,

Wiens

deze Lijfwacht afgeschafft hebben: want ten tijde van het tweede Burgermeesterschap van Trajanus, als Tacitus zijn Boek *van de Zeden der Germanen* schreef, waren de Batavieren nog in het oude Verbond, en werden Vrienden der Romeinen genaamd. Behalve dat de Batavieren aan andere Keizers vele diensten hebben gedaan, en onder hen den rang van Lijfstrawanten bekleed, vindt men ook, dat zij, ten tijde van Lucius Septimius Severus Pertinax, die de vierentwintigste Roomsche Keizer is geweest, en tot het Jaar 211 geleefd heeft, onder zijne Lijfwacht geteld zijn. De Hr. J. Smetius, in zijne *Kronijk van de Stad der Batavieren*, bladz. 38, zegt: „Omtrent het „ Jaar 200, onder den Keizer *Septimius Severus*, van „ welken vele antiquiteiten hier worden gevonden, zijn „ de Batavieren nog geweest van de Lijfwacht des Kei- „ zers, zij droegen allen Regimentstokken, even als de „ Honderdmanen der Romeinen, ook wierden de Bata- „ vieren in 't gemeen niet alleen Medegezellen, maar ook „ Vrienden en Broeders van het Roomsche Ryk genoemd.” J. Lipsius, in zijne Aanmerkingen op het XIII. der *Jaarboeken* van Tacitus; zegt: „Je zelf uitheemsche Konin- „ gen hebben hun leven aan dezelve vertrouwd.” Ik lees ook van Herodes van Judea, dat hij onder zijne Trawanten Germanen heeft gehad.

(21) *Zijn' Stiefzoon Drusus stelde in handen*. De Hr. Smetius bladz. 32 van zyne voorgemelde *Kronijk* spreekt daarvan aldus: „Dees Keizer (hy spreekt van Augustus) „ heeft aan zijn' Stiefzoon *Nero Claudius Drusus* het op- „ zigt over deze Landen gelaten, welke, behalve de be- „ zettingen aan de Maas en andere rivieren, tot verzeke- „ ring van den Rhijn, over de vyftig Kasteelen heeft ge- „ bouwd en met agt Legiöenen bezet gehouden.” 't Geen Florus, in het IV. Boek van zijne *Historie*, daarvan zegt, vinden wy zoo duidelyk, dat wy ons niet kunnen onthouden het zelve hier te laten volgen. Dit zyn zyne woor-

Wiens teedre zorg de uitheemsche magt
 Verdreef met wakkre Bondgenooten,
 Voorziende u tegen de oorlogskragt
 Met meer dan vijftig vaste Slooten;
 Waardoor de BATAVIER te meer
 Verwoed zijn' vijand ging te keer.

Der BATAVIËREN groote naam
 Liet zich alöm zoo roemrijk hooren,
 Dat, om 't bazuinen van de Faam,
 Wijf jaar eer Christus wierd geboren,
 TIBEER (22) een gansche Legermagt
 Sijkambers, bij u neêrgeflagen,

Van

woorden (spreekende van *Drusus*): „Tot bescherming
 „der Provinciën heeft hy overal bezettingen en wachten
 „gesteld langs de rivieren de Maas, de Elve en de We-
 „zer: went langs den oever van den Rhijn heeft hij meer
 „dan vijftig kasteelen laten oprichten.”

(22) *Tibeer een gansche Legermagt* enz.) Tiberius Nero, oudste zoon van Nero Drusus Germanicus, heeft, omtrent vyf Jaren voor Christus geboorte, ruim 40000 *Sijkambers* over den Rhijn gevoerd, die hy allen beval den naam der BATAVIËREN (alzoö die zeer beroemd was) aan te nemen. Eutropius begroot dit getal op 400000, welke mislag kan begaan zijn door het bijvoegen van de agterste 0. De SIKAMBERS waren een groot en magtig volk, afkomstig van de *Cimbren* of *Kimbren*. Het is zeker, dat zy twee bekende woonplaatzen hebben gehad, de eene omtrent den Rhijn, begrypende tegenwoordig *Gelaerland* en het *land van Kleef*; de andere hooger op in *Gallië* en in de naaste landen aan den Rhijn, waarvan Suetonius spreekt in 't *Leven van Augustus*: De beroemde Geldersche Geschiedschrijver Pontanus schrijft dus: „ behalve de Batavieren hebben ook
 de

28 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Van daar eerst over Rhijn gebragt,
Beval hunn' braven naam te dragen;
Opdarze ook volgden, op hunn' voet,
Dien heldenâart en oorlogsmoed.

Deed (23) niet de wakkre Held GERMAAN,
Met eene Vloot van duizend kielen,

Uw

„ Sykambers, Menapiërs, Usipiërs en daarna de Franken
„ het Landschap Gelderland van ouds, de een hier, en
„ de ander daar, beslagen en bewoond.” Hoe magtig
dit volk in zijne landen of zitplaatsen geweest is blykt
uit Julius Cefar, daar hy zegt, dat de naast aan den
Rhijn wonende Sykambers in der yl twee duizend Ruiters
tegen de Romeinen hadden opgeleverd, waarmede zy
zich by de Romeinen hebben bevreesd gemaakt. Volgens
het schryven van Appiānus zouden alleen 500 Sykambers
5000 Roomsche Ruiters op de vlugt gedreven hebben.
Doch in het vervolg zyn zy den Romeinen immers zoo
behulpzaam, als te voren schadelyk geweest, waarvan
Tacitus onder den Romeinschen Veldövertle Poppaus Sa-
binus lof spreekt, in zyn IV. *Jaarboek*, het 47 Hoofd-
deel.

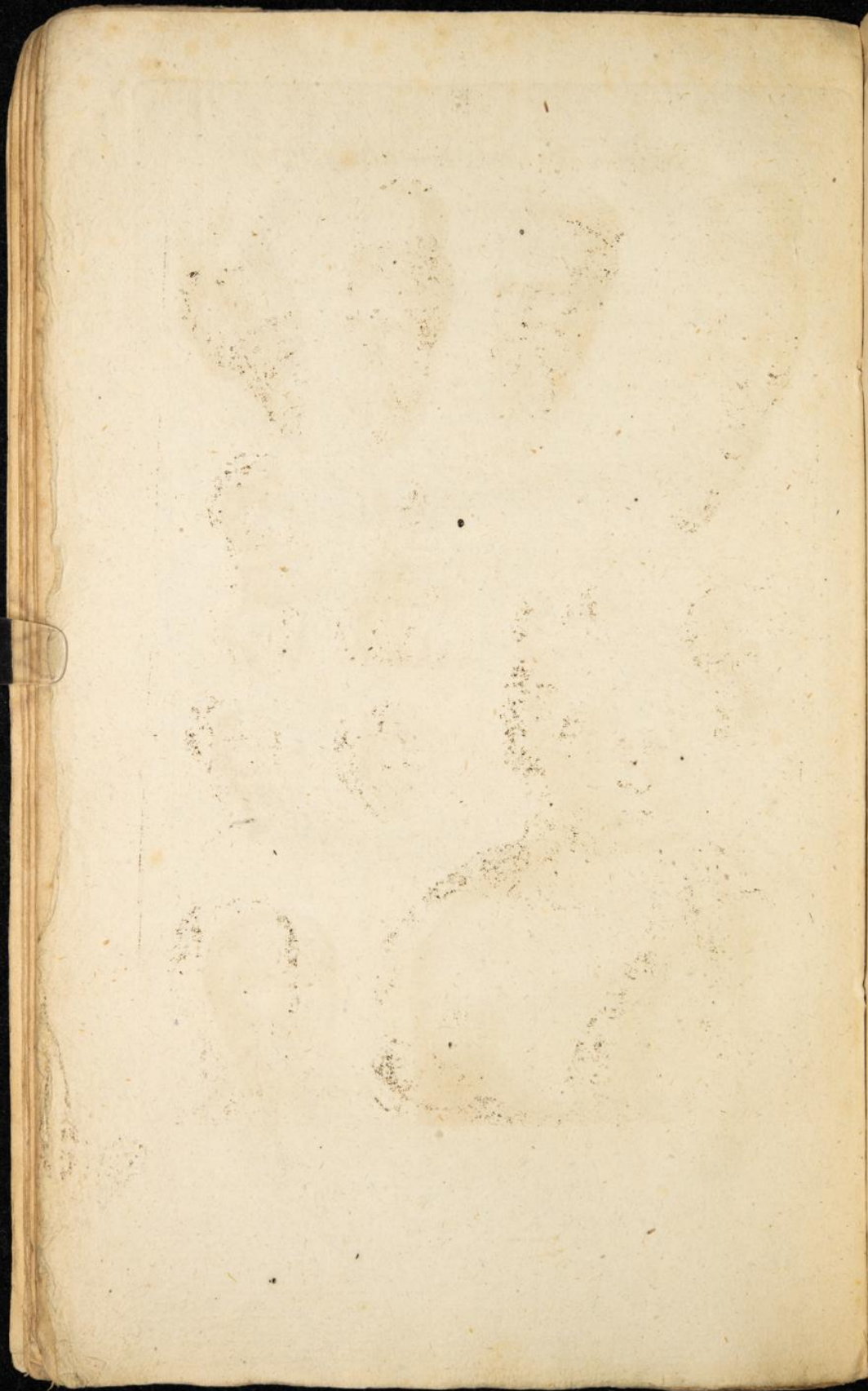
Om den beminnaren der Batavische oudheden dienst te
doen deelen wy hun hier mede eenige afbeeldzels van
Hoofden der Sykambers of Batavieren. Deze Hoofden
zyn vast gehecht geweest aan de omgebogen einden van
kooperen potten, op de wyze van een' knop. Ieder van
dezelfen heeft eene byzondere gestalte en aangezigt; nog-
thans zienze 'er alle betrokken en wreed uit. Hun voor-
hoofd is hoog, de baard lang; de oogen zyn groot, de
ooren ook groot en steil, en het hair is gelyk een touw
in een gevlochten, en rondsöm het hoofd gebonden. Zie
hier van breeder Joh. Smetius in zyne *Antiquit. Neoma-
gensis* pag. 70 & 71.

(23) *Deed niet de wakkre Held Germaan*) Ten ryde
van den Keizer Tiberius, in het 17 jaar na Christus ge-
boorte, heeft de Roomsche Veldheer Germanicus hier-
omtrent

Hoofden der Oude Sycambers

D. Heilward. Sculp.

Uw stroomen, trots den Oceaan,
 Van hemelhooge masten krielen;
 Wanneer hij, door u vergezeld,
 Besloot de *Duitschers* te bevechten,
 En hen te jagen uit het veld,
 Om dus hunn' Staat aan 't Rijk te hechten;
 Op welken togt hij zegeviert,
 En, door uw hulp, verwinnaar wierd.

In (24) GALLIE en het BRITSCHE Rijk
 Hebt gij de zege vaak bevochten,
 En

omtrent eene aanzienlyke scheepsvloot van duizend zeilen verzameld, waarmede hy door den Rhy en de Drusiïan- sche gragt (aldus naar zyn' vader Drusus, die dezelve had doen graven, genaamd) is gevaren, vervolgende van daar hunne reis door het Vlie in den Eems; van waar zich de ingescheepte legermagt te land naar de Wezer begaf, alwaar de Bataviïche Veldöverste *Cariovalda*, te paard zittende, door de Wezer zwom, en zich ongemeen dapper tegen de Duitschen kweet, maar al te jammer het leven liet. Zie hier van breeder by *Tacitus* en *Suetonius*. De Hr. Smetius maakt verder deze aanmerking, als hy, op de 33 bladz., zegt: „Dus is deze Stad, van wegen de „Scheepvaart, van ouds zoo zeer beroemd, als eenige „andere op Waal of Rhy, en worden verscheiden koo- „peren ringen hier gevonden, die het beeld dragen van „Nepthunus, welke van de Schippers, in die tyden voor „hunnen Patroon gehouden wierd.”

(24) In Gallie en het Britsche Rijk) Dat de Batavieren aan J. Cesar hunne hulp hebben betoond, getuigt hy zelf. Hy toemt zelfs op de heldendaad van den Vaandrig (*Sig- nifer*) van de tiende Keurbende, die gewapend, met de werpspies in de hand, in zee sprong, den vyand tegen- trekkende, die hem reeds vol van moed op den oever stond te wachten. De Roomscbe soldaten, welke zulke
 toch-

30 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

En meenigwerf gansch ridderlijk
Gestreden in verscheiden togten ;
Zoodat gij, steeds met roem verëerd,
Te rug trokt, nimmer afgestreden ;
En dus verkreegtge, op uw begeert',
Den vrede, 't puik der zaligheden,
En smaakte, waar' de krijg gebluscht,
Het heuglijk zoet der stille rust.

Zelfs tot aan 's aardriks uiterst end',

Bij

tochten niet gewend waren, en swarigheid maakten uit hunne schepen in zee te springen, wierden door hem met deze woorden aangemoedigt: *Volgt mij, spitsbroeders, indien gij den Roomschen Adelaar aan uwe vijanden niet ten roef wilt laten. Wat mij belangt, ik zal doen wat ik aan Cesar en de Republi k verschuldigd ben.* Nadat Keizer Cajus Germanicus Catigula, omtrent het Jaar 4', met een Leger hier te land was gekomen, om de Over Rhijnfche Duitschers te beöorlogen, hebben de Batavieren, onder den volgenden Keizer Tiberius Claudius Drusus, in Engeland, grooten roem behaald, waarvan Dio Cassius, in zijn LX. boek, omstandig gewaagt, zelfs zeggende wie het Leger aangevoerd, en wie den Keizer tot dezen togt aangeraden heeft. Hij zegt onder anderen: „ Aulus Plaudius, een Raadsheer en achtbaar man, heeft „ het Leger in Brittanuën gevoerd, het welk *Bericus*, „ dje om een oproer uit het Eiland was gebannen, den „ Keizer aangeraden had ”. Onder Domitrus Nero Claudius, die, door een schelmstuk van Agrippina, Keizer Tiberius Claudius Drusus in het Rijk opvolgde, hebben de Batavieren wederöm in Engeland roem behaald, als Suetonius Paulinus het bewind aldaar had, waarvan Tacitus in zijn XIV. *Jaarboek* breeder gewaagt. De overige overwinningen, welke de Batavieren in Engeland behaald hebben, zullen wij in 't vervolg op haar plaats verhalen.

Bij de afgelegenste (25) *Azianen*,
 Was ook de BATAVIER bekend;
 Daar heeft hij zijne legervanen
 Alom met oorlogsroem geplant;
 Daar zag hem ieder zegepralen,
 En, in dat vergelegen land,
 Gedurig een triomf behalen,
 Ten dienst van 't Roomsche Rijksgezag,
 Dat zich door hem verdedigd zag.

Uw (26) Ruitery, zoo wijd vermaard,
 En in de krijgskunst meer bedreven
 Dan

(25) *Bij de afgelegenste Azianen.*) Het was ten tyde van Nero, dat de Batavieren hem in Azia, onder het beleid van den Bevelhebber Domitius Corbulo, grooten dienst gedaan en bygegaan hebben, 't welk uit Tacitus, in 't XIII *Jaarboek*, blykt, waarin van den oorlog in Galatië en Capadocië gesproken wordt. Ook is hem een Legiën uit Duitschland toegevoegd, met eenige vleugelruiters en eenige benden voetvolk. Als Corbulo daarna door Nero tot het bestieren van Azia benoemd, en ten dien einde derwaards gezonden was, werd hem een groote Lyfwacht, die uit duizend Legiënen knechten bestond, toegevoegd, met drie benden van hulptruppen der Bondgenooten, en twee Ruiterbenden.

(26) *Uw Ruitery, zoo wijd vermaard.*) Hoe vermaard de Batavische Ruitery geweest is blykt uit vele Grieksche en Romeinsche Schrijvers. Plutarchus, in 't *Leven van Otto*, noemt hen, te weten de Batavieren, *de sloekste Ruiters van Duitschland*. Dio Casius, in zijn LV boek, optellende het getal der Roomsche Legiënen, is hunner indachtig, daar hy zegt: „ behalve de buitengewone „ vreemde Ruiters, die den naam van Batavieren (*van „ Batavia*, een Eiland gelegen in den Rhijn) voeren en „ zeer

32 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„zeer ervaren in 't zwemmen waren.” Xiphilinus is den Batavieren ook gedachtig, als hij roemt op hunne togten onder den Keizer Hadriaan J. Cefar roemt doorgaans in zijne schriften op de dapperheid en vaardigheid der Batavische Ruiters, zijnde zeer geëffend geweest in het doorzwemmen der rivieren. Tacitus, nadar hij eenige Duitche volken heeft opgenoemd, zegt: „Van alle deze volken zijn de Batavieren in dapperheid de voornaamste.” En elders zegt hij nog (sprekende van de Batavieren): „zij hadden in hun Land ook Ruiters, die eene groote drift en kennis van het zwemmen hadden, hunne wapenen en paarden behoudende, en alzoo gewoon zijnde met geheele benden door den Rijn te rukken” Op meer andere plaatzen wordt door de oude Schrijvers met roem van hun gesproken. De Hr. Smetius zingt van hun aldus:

Hoe dikwerf overzwoom ons Ruitersrij dees stroomen!

En dreef haar' vijand met den Sabel op de vlugt.

Ook maakt de Heer Smetius, bladz. 34, sprekende van de kloekheid der Batavische Ruitersrij, nog deze aanmerking: „Gelijk dan reeds van dien tijd af deze Natie omtrent Nijmegen in Ruitersrij is beroemd, is misfchien van daar de gewoonte gekomen, van ouds te Nijmegen onderhouden, dat niemand als Raadsvriend werd gekend, welke niet gedurig een Rijpaard op stal hield.” En bladz. 104 zegt hij nog op 't Jaar 1471: „Gelijk te voren in 't Jaar 1447, zijn de Magistraat en Gemeente van Nijmegen te zamen overëengekomen, dat een iegeljk Schepen of Raad, naar oude gewoonte een Rijpaard, 't welk men tweemaal 'sjaars moest laten schouwen, op stal zoude houden, kunnende ten minste 27 goudguldens gelden”, (ten einde daar mede, in tijd van nood, dienst te doen volgens Goedesdagboeken d. d. 2 January 1582) „welke manier, in oude tijden zorgvuldiglyk onderhouden, bij de tijden onzer voorouders uit de gewoonte gekomen is” — En opdat men, in cas van nood, geene wapenlooze Burgers vinden mogt, werd 'er, bij twee overdragen, in den Jare 1421, de eene *Vrijdags na St. Bonifacius* en de andere *Vrijdags na St. Seroaas*, bepaald:

1° Dat de geen die Burger wierd een vol harnas (dat is zyne volle wapenen) moest aanstellen.

2° Dat

Dan die van eenig volk op aard',
 Heeft (27) *Frank en Duitscher* steeds doen beven.
 Alöm, waarge uw gevreesd geweer
 Deed schittren in uw's vijands oogen,
 Bukte elk, tot uwe onsterflijke eer,
 En voor uw' moed en 't Roomsch vermogen:
 Dies was de BATAVIER beroemd
 Zoo verre ooit *Rome* wierd genoemd.

C

Gij

- 2° Dat een Ambtgenoot mede een vol harnas hebben moest, en zoo hij niet in staat ware het zelve te koo-
pen dan zoo veel als de Raad en twee Meesteren van
zijn Ambt redelijk vonden.
- 3° Dat een nieuw aantekomen Ambtgenoot zijn vol har-
nas aanschaffen moest.
- 4° Dat Kooplieden, Ambtgenooten, Renteniërs of ande-
ren hun harnas niet verzetten noch verkoopen mogten,
en dat 'er niemand aan mogt peinden.
- 5° Dat alle vierendeel Jaars twee Raden en twee uit ieder
Ambt over de harnasfen schouwen moesten, en dat
ieder dan met eede verklaren moest, dat het zijn eigen
harnas ware.

(27) *Heeft Frank en Duitscher steeds doen beven*) Wei-
nig tijds voor den dood van den Keizer Nero, wanneer
de Walen, onder het beleid van hunnen Veldheer J. Vin-
dex, tegen de Romeinen optonden, heeft Virginius Ru-
sus door de Batavische Ruiters, die hij in zijn Leger had,
de Walen bedwongen. Ook hebben wij reeds eenigen
van hunne heldendaden in Vrankrijk aangeteekend. Zij
hebben ook, onder denzelven Keizer, aan de Duitschers
blijken van hunne ongemeene dapperheid gegeven. Zie
Tacitus in zijn XIII. *Jaarboek*, en in 't IV. Boek der
Historien.

34 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Gij hebt (28) VITELLIUS versterkt,
En, met de meeste magt van allen,

Tot

(28) *Gij hebt Vitellius versterkt* Kort voor den dood van Nero, als de Galliërs, onder de aanvoeringe van Julius Vindex, wederspannig geworden waren, heeft Virginius Rufus, door de hulp der Batavieren, dezen oorlog geëindigd, gelijk als blijkt uit de aanspraak van *Claudius Civilis*, die ons van Tacitus, in 't IV. boek zijner *Historiën*, wordt medegedeeld. Na dezen tijd, te weten omtrent het Jaar 70, vinden wij, dat de Batavieren, onder *Aurelius Vitellius Germanicus* uit Vrankrijk naar Italië gevoerd, beroemd zijn geweest, als de sterksten van 't Romeinsche Leger. Zie Tacitus in 't I. boek der *Historiën*. Zij trokken onder anderen over de Rivier den Po, 't welk door Tacitus, in zijn II. boek der *Historiën*, aldus wordt beschreven: „ Door welken voorspoed de Vitelliënische „ soldaten nu noch door stroomen noch door oevers konden „ gekeerd worden. Daarēnboven werden de Batavieren „ en Over-Rhijnschen door den Po zelve gaande gemaakt, „ welken zij regt over Piäenza overgetogen zijnde, na „ het wegrukken van eenige verspieders, hebben zij de „ overige soldaten schrik aangejaagd, zoodatze, gansch „ ontfeld en misleid, tijding aan de hunnen bragten, dat „ het gansche Heir van Cecina daar al was”, en versloegen de Roomsche Schermers, waarvan de Grieksche Geschiedschrijver Plutarchus, in 't *Leven van Otto*, het volgende zegt: „ Tegen de Schermers, die door ervaring „ en moed voorān tot den slyd gehouden werden, heeft „ Varus Alphenus de *Batavieren* aangevoerd. Dezen zyn „ de uitmuntendste der Germanische Ruiters, bewonende „ een Eiland van den Rhijn. Tegen dezelve hebben „ weinigen van de Schermers stand gehouden: maar hun „ grootste gedeelte is in de vlugt tot de Rivier toe ge- „ jaagt, en in der vyanden Regimenten, die aldaar ge- „ plaatst waren, vervallen; door welken zij al vechtende „ tot den laaften man toe omgekomen zijn.” Tacitus gewaagt daarvan niet min loffelyk in het II. Boek van zyne *Historiën*; en uit het een en ander blijkt, dat eindelijk Vitellius, door de dapperheid der Batavieren, de zegen bevochten en het Keizerryk bekomen heeft. Tacitus verhaalt naderhand in 't zelve boek, dat na den slag van Bedriacum de Batavieren weder naar Germanië gezonden zyn. De

Tot zijn verheffing meêgewerkt,
 Op *Otho's* leger aangevallen,
 Dit, met niet minder moed dan kragt,
 Gedwongen door uw' heldendegen,
 En eindelijk op de vlugt gebragt,
 En zulk een zegepraal verkregen,
 Die aan VITELLIUS den staf
 Van 't Roomsche Rijk in handen gaf.

Men zag u, moedig, meenigwerf
 Voor eigendom en (29) vrijheid strijden;

C 2

Om

De Hr. Smetius, in zyn Lofdicht, zingt daarvan het volgende, sprekende van de Batavieren:

*Striet Otho van den troon, waarop, na 't oorlogs blusfen,
 Zij ook Vitellius op 's waerelds zetel bragt:*

(29) *Voor eigendom en vrijheid strijden*) Onder den Keizer Vitellius hebben de Batavieren de Roomsche Monarchij, hoe magtig en gevreesd die ook ware, den oorlog verklaard. De redenen van dezen oorlog waren voornamelijk, dat de Romeinen hun oud verbond verbraken, den Batavieren hunne vrijheden ontnamen, en niet meer als Bondgenooten, maar als Slaven handelden. Claudius Civilis, de Aanvoerer van dezen oorlog, liet zich daarom, in eene Aanspraak aan de Batavieren, aldus hooren: *Wij zijn niet langer gelijk wij eertijds werden gehouden voor Bondgenooten, maar als Slaven.* Ook werd het Eiland uitgeput van Manschap, die naar vreemde gewesten gevoerd, en, aan alle gevaren bloot gesteld, als schapen ter slagbank geleid werden: Zelfs werd de Batavische Jeugd vervoerd tot alle onkuisheid, waardoor de edelmoe-dige deugd der Batavieren werd uitgedoofd.

De

36 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Om dus het uiterste verderf
En *Romes* slavernij te mijden.
Daarvan getuigt de (30) groote slag,
Dien gij bij *Santen* hebt gegeven,
Daar 't Roomsche Heir begraven lag,
Dat gij hebt op de vlugt gedreven,
En

De Hr. Smetius vervolgt niet onaardig zyn Lofdicht op de volgende wyze :

*Geen Batavier heeft ooit zijn trouwverdrag geschonden,
Hij duldt geen slaven juk op zynen vasten nek,
Hij schat de vrijheid meer dan 't leven: staaft verbonden
Met eede; dat het woud hier van ten waarborg strekk',
Toen held Civilis, met zijn bloedige oorlogs vanen,
En kloeke legermagt den aadlaar ging te keer,
't Geen Rome stadren deed, die straks haar onderdanen
Alüm te samen trok, tot beftig tegenweer.
De Batavier, schoon min vermogend, kent geen zwichten,*

(30) *Daarvan getuigt de groote slag*) De voorgemelde Claudius Civilis, een dapper Krijgsheld, uit Koninglijken bloede der Batavieren gesproten, en die, als wij reeds gezegd hebben, de aanvoerer van dezen oorlog was, had, zoo men wil, byzondere redenen: ook wist hij door list de edelste des volks op eene maaltijd in 't bosch bij Nijmegen op te hutsen, en op zijne zijde te krijgen, waarop kort daarna het Legioen der Romeinen bij Bon verjaagd werd, en zulk een slagting onder hen geschiedde, dat zelfs de gragten met doode lijken opgevuld waren. Deze zege behaald hebbende, belegerden zij de twee Legiöenen, die te *Castra Vetera* verschanst lagen, die zich ook aan de Batavieren overgaven, waarvan 'er vyf duizend werden omgebracht, en de overigen, in hunne Legerplaats gedreven zijnde, kwamen allen om door het vuur, wanneer de Legerplaats verbrand werd. Wij wijzen de geenen,

En dus, ten trots van 't Roomsch geweld,
Gezegepraald in 't oorlogsveld.

C 3

Langs

nen, die meer daarvan gelieven te weten, naar Tacitus.

De Hr. J. van Someren in zyne *Beschrijving van Batavia*, bladz. 393, sprekende van het Oude Hof, zingt aldus:

Zie dit is 't oude Hof, daar de eerste Batavieren

Uit hunne adloude Stad de Vaandels deden zwieren:

Wanneer hun sterken arm voor Xanten won den slag,

Waardoor de vrijheid weêr haar' ouden luister zag.

Santen was voormaals eene groote Stad in 't Hertogdom van Kleef, niet verre van de Rivier den Rhijn, byna op de helft tusfchen Kalker en Rhijnberk. Doch het is tegenwoordig een klein stedeken. Deze Stad is by de ouden bekend met de namen van *Vetera*, *Castra Vetera*, *Colonia Trajana* en *Xantum* als mede *Sancti*, omdat 'er de beenderen van de heilige Martelaren van de *Legio Thebea* aldaar zouden gevonden worden, en daar van daan ook dat dit oude opschrift by den ingang van de Kerk zoude te lezen zijn *ad Sanctos Martyres Anth. Marthæus Annaledt tom. I pag 597*, gedrukt in quarto. De Heeren J. Smetius en van Someren toonen aan, dat de weg van Santen tot Nijmegen met Mylsteenen is afgeteekend geweest: zelfs getuigt de laatsgemeide eenigen van dezelve gezien te hebben, met dit opschrift:

IMP. CÆ. NER
VA. TRAJANVS
AVG. GERM. PONT
MAX. TRIB. POT
P. P. COS. FECIT.

Het welk zoo veel te zeggen is; als dat die Mylsteenen zyn opgericht door den Keizer Nerva Trajanus Augustus Germanicus, Opperpriester, Wykmeeſter, Vader des Vaſderlands en Burgermeeſter,

38 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Langs (31) *Waal* en *Rhijn*, waar *Romes* magt
Gevest was, zag men u verschijnen:

Haar sterkten, in uw hand gebragt,
Deedt gij in asch en rook verdwijnen:

't Wierd al vernield, verbrand, verwoest;
Al, wienge op uwen val zaagt doelen,
Of op uw gulden Vrijheid, moest
De felheid van uw wraak gevoelen;
Want steeds zijn bij een' vrijen Staat
Geweld en Tirannij gehaat.

't Gelukte u ook om hun een (32) Vloot
Van vierentwintig kloeke schepen,
Hoe dapper zij u weêrstand bood,
Te ontrukken, en die wegsteepen:

Ja,

(31) *Langs Waal en Rhijn*) Nadat Claudius Civilis de overwinning by Santen bevochten had, zyn alle de *Winterplaatzen der regimenten, vleugels en legioenen* (hoedanige Florus getuigt dat Drusus meer dan vyftig, aan den oever des Rhijns, had opgeworpen) *omver gehaald en verbrand.*

(32) 't *Gelukte u ook om hun een Vloot*) Het bemagtigen van deze scheepsvloot geschiedde eenigen tyd voor dat de slag by Santen voorviel. „Een gedeelte (zegt Tacitus) der roeijers belette, gelyk als uit onkunde, de pligten van 't bootsvolk en der krygslieden. Kort daarna kantten zy zich tegen hun aan, en zettede de agterste vens tegen den vyändelyken Wal aan; en eindelyk floegen zy de schippers en capiteinen, die met hun niet eens wilden zyn, dood, totdat de vloot van vijerentwintig schepea of omkwam of geswommen werd.”

Ja, gij gingt zelfs aan geenen kant
 Des Maastrooms, moedig en verbolgen,
 Den snooden Roomschen dwingeland
 Tot op het uiterste vervolgen,
 En vocht aldus van slavernij
 En wreed geweld u zelven vrij.

Maar toen daarna VESPASIAAN
 Het Rijksgebied verkreeg te *Romen*,
 Was 't met uw krijgsgeluk gedaan;
 De kans heeft toen een' keer genomen:
 Die Keizer zond een grooter magt
 Dan ooit voorheen in deze Landen,
 Opdat des BATAVIËRS geslacht
 Geklonken wierd in slaafische banden;
 Dewijl door overmagt in 't kort
 De grootste moed bedwongen word.

CIVILIS, schoon vol moed en vier,
 Zag zich omringd van alle kanten,
 En kreeg het al te kwaad bij (33) *Trier*,
 Maar naderhand nog meer bij *Santen*;

C 4

Een

(33) *Bij Trier*) Nadat de Keizer Vespasianus een Leger naar deze Landen gezonden had, onder het beleid van den Bevelhebber Petilius Cerialis, om den afval te dempen, viel 'er een slag voor by Trier, waarin de Germanen en Batavieren eerst, en naderhand de Romeinen de overhand hadden. Doch Civilis, zyn Leger hersteld hebbende, bleef by *Castra Vetera* (*Santen*) liggen, alwaar wederom een slag voorviel, waarin Civilis de nederlaag had.

40 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Een plaats, waar hij, niet lang geleên,
De lauwen zelf had weggedragen:

Waar hij zoo dapper had gestreên
Werd hij toen, op zijn beurt, geflagen;

Zijne oorlogsmagt was veel te klein

Bij 't magtig Heir van den Romein.

Hij, echter even vol van moed,

Gaf zijnen vijand niets ten beste,

Bergde eerst het kostelijkste goed,

En stak den brand (34) toen in uw veste.

Hij

(34) *En stak den brand enz.*) Nadat Civilis deze twee nederlagen geleden had, begaf hy zich al viugtende naar de Stad der Batavieren: doch met allen ernst overwogen hebbende, of het raadzaam ware de Romeinsche legermagt hier af te wachten, besloot hy eindelyk, alzoo de legermagt der Romeinen te magtig in manschap was, om die by mogelykheid te kunnen tegenstaan, na alle goederen mede genomen, en de Stad in de asche gelegd te hebben, over de Waal in de Betuwe te vlugten. Tacitus beschryft dit omstandig in deze woorden: „By Civilis kwamen de hulpbenden der Chaucen; en echter de steden der Batavieren niet durvende met de wapenen verdedigen, is hy, mede nemende 't geen hy gereedst en best kon, en den brand in het overige gestoken hebbende, in het Eiland overgetogen: ook heeft hy de Kribbe, door Drusus Germanicus opgemaakt, omvergeworpen.” Verders bevochten zy de vier overige legerplaatzen der Romeinen op het Eiland, zynde *Batavodurum, Grinnes, Vada* en *Arenacum*.

De Hr. Smetius, in zyne *Kronijk* bladz. 36, willende toonen, dat de Stad door Civilis verbrand is, zegt: „Verscheiden kooperen penningen van Nero, hier gevonden, toonen, datze in den brand zyn geweest,” het geen door den Heere Basnage, in zyne *Annales des Provinces*

Hij nam veel liever dat besluit,
 Hadde eer den doodsteek zich gegeven,
 Dan dat de vrijheid wierd' ten buit,
 En hij in dienstbaarheid zou leven.

Aldus verliet hij in der ijl
 De Bataviersfad voor een wijl.

Maar hier op zaagt gij ook terstond
 Den (35) vreë hersteld, en weêr gesloten,
 En hebt dus 't zoet van 't oud verbond
 Met *Rome* wederom genooten;

C 5

Waar-

vinces Unies tegengesproken wordt, die ons wil doen gelooven, dat daardoor maar alleen de krygsvoorraad, en niet de Stad moet verstaan worden, gelyk zulks nog by de hedendaagsche krygsbevelhebbers goeffend wordt.

(35) *Den Vreë hersteld*) Wat uitkomst deze oorlog heeft gehad kan met geene zekerheid gezegd worden, al-zoo ons dien aangaande de stukken van Tacitus ontbreken, en andere oude Schrijvers daar niets van melden. Maar het is te besluiten, omdat Tacitus zegt, dat Civilis vergiffenis, en den Batavieren vrede door Cerialis is aangeboden, en de Joodsche Historieschrijver Josephus ook schrijft, dat dees oorlog door een' vrede eindigde, en de Batavieren in den eersten staat van 't Bondgenootschap hersteld zijn; en dit blijkt klaar uit Tacitus, wanneer hy, schrijvende van de Zeden der Germanen of Duitschers, onder het tweede Burgermeesterschap van Trajanus, onder anderen zegt: dat de Batavieren blijven in hunne eer en 't merkteeken van 't oude Bondgenootschap; en in 't vervolg wijst hij aan, dat zij zelfs nog na dien oorlog noch met schattingen, noch met tollèn zijn belast geweest; maar dat zij bij hun regt gebleven zijn, alleen met die voorwaarde, dat zij den Romeinen hulptroupen zouden toezenden.

De

42 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waarom gij aan (36) VESPASIAAN

En

De Heer Smetius vervolgt zijn Lofdicht met deze woorden :

*En staft weér 't vreeverbond en oude vriendschaps pligten.
Waar door de naam van vriend en broeder blijft in stand.
De Stad verrijst opnieuw uit de asche, Romes magten
Verkeeren onder ons, en wij op baren grond.*

Ook zegt dezelve Schrijver, in zjne *Kronijk*, blad 37 :
„ Na het verdrag bleef hier als in bezetting liggen het
„ tiende Legiöen van de Romeinen , waarvan vele over-
„ blijzelen nog hedendaags te zien zjin , en vele gebak-
„ ke steenen , deze letters voerende : L. X. G. dat is :
LEGIO DECIMA GEMINA. Wy voegen 'er de
volgende by : LEG. X. G. P. F. dat is : LEGIO
DECIMA GEMINA PIA FIDELIS ; en :
LEG. XXX. V. V. dat is : LEGIO TRICESI-
MA VLPIÆ VICTRICIS , enz. die allen genog
bewijzen , dat zedert den brand , en het nieuwe verbond ,
tot dat de Romeinen deze Landen verlaten hebben , deze
Stad als eene Hoofdstad is aangemerkt.

Nadat de geleerde en geschichtkundige Hr. J. J. Mas-
cou , in het vierde boek van zyne *Geschiedte der Teut-
schen* , in het breede een verhaal van dezen oorlog ge-
daan heeft , zegt hy , op de 134 bladz tot besluit : „ Het
„ nadenken aan Claudius Civilis , en dezen beruchten
„ oorlog is by de nakomelingen zoo aangenaam gebleven ,
„ dat zy de afbeeldzels van dezen oorlog ” (zoo als die
door den beroemden Kunstschilder Otto Veenius in 12
Tafereelen kunstig afgemaald , en tot heden op de Zaal der
Hoog Mogende Heeren Staten Generaal vertoond wor-
den) „ onder de eerzuilen van dt Gemeenebest rekenen ;
„ zelfs dat ook door de geschichtschrijvers dezes Gemee-
„ nebests de Prins van Orange Willem de I. , als de Red-
„ der en Hersteller der Hollandfche vrijheid , met Clau-
„ dius Civilis vergeleken wordt ” Zie H. Grotius in zyne
Verhandeling van de Batavifche Republiek.

(36) *Aan Vespasiaan*) Nauwlyks was de vrede geslo-
ten ,

En aan (37) DOMITIAAN betoonde,

Dat tot hun welzijn kon bestaan

De moed, die in uw' boezem woonde;

Als gij hun magt in *Engeland*

Versterkte door uw' onderstand.

Gij

ten, of de Batavieren betoonden aan 't Roomsche Rijk al weder hunnen heldenmoed. Onder Keizer Vespasianus hebben zij den togt naar Engeland aangenomen, het geen men genoeg kan besluiten uit Tacitus in het *Leven van Agricola*: want Frontinus in plaats van Cerialis, die door Vespasianus afgezonden was, komende, en Agricola in plaats van Frontinus, hebben geene soldaten overgevoerd, maar dezelve gevonden zoo alsze van Cerialis in de winterlegers gelaten waren. Dat nu onder dezelve ook Batavieren geweest zijn, blijkt uit Tacitus. „Hij (*Agricola*) nam voor het Eiland Mona in zijne magt te brengen: maar, gelijk men in beraad waggelt, schepen waren 'er niet; doch het overleg en de standvastigheid van den Veldoverste heeft hen overgevoerd. Hij heeft dan zoo schielijk de uitgelezensten der Hulpbenden, aan welken de ondiepten bekend waren, en een aangeboren gebruik van zwemmen hadden, waardoor zij zich zelven, hunne wapenen en paarden te gelijk regeren, daarop afgezonden, dat de vijand met verbaasheid, daarze niet dan eene vloot schepen en zee wachtende waren, niet moeijelijk of onwinbaar dachten te zijn voor menschen, welken op die manier ten oorlog afkwamen; derhalve den vrede verzocht en het Eiland overgegeven hebben.” Dat dit Batavieren zijn geweest, geeft ons de kunst van zwemmen klaar genoeg te kennen.

(37) *En aan Domitiaan*] Dat de Batavieren ook aan den Keizer Domitiaan hunne dapperheid betoond hebben in Engeland, onder den Oppergezaghebber Agricola, blijkt middagklaar uit Tacitus, die verscheiden overwinningen optelt. De aanspraak van Agricola, aan zijn Legeer gedaan, meldt reeds van agt zegerijke jaren. *Spitsbroeders*, zegt hij, *dit is het agtste jaar, dat wij over*
Enge-

44 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Gij hebt uw dapperheid betoond
Aan (38) HADRIAAN, op zijne togten,
Toen hij, met lauweren gekroond,
Door u de zege heeft bevochten,
En een (39) Bataafsche Held, in 't staal
Den stroom des Donauws doorgezwommen,
Eene oorzaak wierd der zegepraal,
Dewijl de Wilden straks zich krommen, En

Engeland zegepralen. Ook is 'er niet aan te twyffelen, dat de Batavieren, in 't vervolg, onder den Keizer Trajanus, in zijne grootste Veldtogten, krijgdiens hebben gedaan.

(38) *Aan Hadriaan*) Het was in den Jare 125, onder de Regering van den Keizer Hadrianus, dat de Batavieren op en aan den Donauw grooten roem bemaald hebben. Xiphilius verhaalt 'er het volgende van: „ Als hy (te „ weten Hadrianus) de soldaten dus geoeffend had, zoo „ is het paardevolk der Batavieren in volle wapenen over „ den Donauwstroom gerukt, het welk gemerkt zijnde, „ hebben de Barbaren zich zoodanig over de Romeinen „ beginnen te verwonderen, en versfeld te staan, dat zy „ wederzyds tot elkanderen gekeerd zijnde, Hadrianus „ tot een' scheidsmen gebruikt hebben tot het byleggen „ der verschillen, die zy onder malkanderen hadden.”

(39) *En een Bataafsche Held*) Het was op den zoo even gemelden togt, dat de heldendaad van den Batavier Soranus boven allen uitblonk, tot getuigenis van welke zaak het den Keizer Hadrianus niet verveeld heeft den Lof van dien Held met het volgende Grafschrift te ver-
eeuwigen:

*Ille ego Pannoniis olim notissimus oris,
Inter mille viros primus fortisque Batavos;
Hadriano potui qui iudice vasa profundâ*

Æquora

En weigren hunne nekken niet
Aan 't juk van 't Roomsche Rijksgebied.

Voorts hebtge aan (40) ANTONIJN een blijk
Van trouwe en dapperheid gegeven,
Ten dienste van het Roomsche Rijk,
Door eigen ijver aangedreven;

Wan-

*Æquora Danubii cunctis tranare sub armis,
Emisumquè arcu, dum pendet in aëre telum,
Ac redit, ex alia fixi frogique sagitta:
Quem neque Romanus potuit nec Barbarus unquam
Non jaculo miles, non arcu vincere Parthus:
Hic situs, hic memori saxo mea factu sacravi.
Viderit anne aliquis post me mea facta sequatur,
Exemplo mihi sum, primus qui talia gesfi.*

Dat is: Ik, eertijds voor de voornaamste en dapperste onder duizenden der Batavieren in de Pannonische gewesten zeer bekend, die, naar het oordeel van Keizer Hadriänus, in volle wapenen de wijde breedte van den diepen Donauwstroom heb kunnen overzwemmen, en die een' pijl uit myn' boog geschoten, terwijl dezelve in de lucht hangt, en weder aan 't dalen is, met eenen anderen pijl getroffen en aanstukken geschoten heb, en welken nooit of Roomsch of uitbeemsch soldaat met de werpspies, noch Parther met den boog heeft kunnen overwinnen, ligt hier begraven, hebbende in dezen gedachtenis bewarenden steen mijne heldendaaen vereeuwigd. Laat nu iemand zien, of bij mijne daaden kan navolgen, die mij zelven tot voorbeeld gestrekt heb, toen ik dusdanige dingen eerst heb uitgevoerd.

(40) Aan Antonijn een blijk) In den Jare 176, onder den Keizer Marcus Aurelius Antoninus, heeft eene zekere bende van Batavieren, ten dienste van 't Roomsche Rijk, hare legerplaats aan den Donauw genomen, en daarvan daan komt het, dat de Stad Passau den naam van *Batava* voormaals gevoerd heeft.

46 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wanneer uw leger aan den kant
Des Donauws was ter neêr geslagen;
Waarom die plaats ook naderhand
Den naam *BATAVA* heeft gedragen;
Een plaats, deswegens nog beroemd,
En die thans *PASSAU* wordt genoemd.

Maar ach! de vuige Nijd, die staag
Zoo wel de kleine als groote Staten,
Uit wangunst, legt en laag op laag,
Wilde u ook in uw rust niet laten;
Zij borst van spijt, datze uwen naam,
Uw' moed en dappre krijgsbedrijven
Zoo ver verbreid zag door de Faam,
En tot uw staatsgeluk beklijven;
Waaromze uw rust en welvaart tracht
Te storen door uitheemsche magt.

Hiertoe verwektze een zucht tot moord
En roof in 't hart der vrije (41) *FRANKEN*,
Die,

(41) *Franken*) „ Omtrent het Jaar 268, zegt de Hr.
„ Smetius, schijnt Nijmegen door den inval van de Fran-
„ ken, die in alle deze Quartieren de magtigste Steden
„ getroffen heeft, mede nood geleden te hebben. Daar
„ worden zilveren penningen der Romeinsche Keizeren,
„ die in de naast voorgaande Jaren gemunt en omtrent
„ dien tijd begraven zijn, hier en daar hedendaags met
„ meenigte byeen gevonden.” De oude Over Rhijnsche
Franken waren eertijds een volk, gelegen in Salland, een
Landfchap in de Provincie van Overijsel. Hunne naaste
nag-

Die door de hoop van buit bekoord,
 Blijk gaven van hun kwade ranken;
 Wen zij, met magt van de overzij'
 Des Rhijnstrooms nederwaards gekomen,
 In|volle woede en razernij
 Dees Landen schielijk overstroomden;
 Van welken inval deze Stad
 Den bitteren smaak ook heeft gehad.

Maar (42) PROBUS, die de dapperheid
 Der brave Batavieren kende,
 En, tot hunn' oederstand bereid,
 Zich met een leger Rhijnwaards wendde,
 Hield *Frank* en *Duitscher* naauw bezet;
 Waardoorge uw' adem weêr kost halen,
 Totdat gij verder wierdt gered,
 Toen zij meest weken in uw palen:

Toen

nageburen waren de *Tubanten*, nu de *Bentbemers* en *Twentbers* genaamd; ook de *Tenêteren* nu *Drentbers* enz. De Schrijvers verschillen bijna allen over 't begin en de woonplaats dezer volken.

(42) *Maar Probus enz.*] „ In 't Jaar 277, vervolgte de Hr. Smetius, is de Keizer Probus, met een aanzienlijk Leger naar den Rhijnstroom afgedaald, door de Franken en Duitschers, onder het beleid van Proculus en Bonofus, bezet; de Keizer heeft over de 16,000 Duitschers of Franken in zijnen dienst aangenomen, welke daarna, in Siciliën, Sijracusen innemen, en vervolgens naar de waterige en havenrijke Betuwe terug komen: Maximianus, zich ook naar de Betuwe spoedende, heeft den Franken vele ongebaande en vaste plaatsen wederom afgenomen.”

48 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waartoe het zijne ook heeft gedaan
De dappere MAXIMIAAN.

Gij zaagt u echter lang daarna
Nog door die oorlogsgeesfels plagen,
Die 't Eiland van *Batavia*
En zijne vrijheid stout belagen;

Toddat (43) CONSTANTUS CHLORUS, met
Zijn dappre krijgsmagt aangedrongen,
U heeft uit slavernij gered,
En alle uw vijanden bedwongen:
Dus raakt de dwinglandij van kant,
En gij bleeft meester van het land.

Tot hiertoe dikwils aangestast
Van duizend snoode krijgsgedochten,
Genoot gij, nu van hun ontlast,
Die d' ondergang der Vrijheid zochten,
Met uwen Bondgenoot veréënd,
Dien gij gerast bij u zaagt leven,

Al

(43) *Constantus Chlorus met enz.*] De Hr. J. Smetius vervolgt dus al verder: „ Na het Jaar 300 heeft Constantius Chlorus de Franken (die hieromtrent hunne plaats genomen hadden) geslagen en uit het Eiland *Batavia* verjaagd. Zedert is *Nijmegen* wederom wat meerder van de Romeinen bewoond, als blijkt uit de Penningen van Constantius, Helena, Theodora en Constantinus, welken in ongelijk meerder getal gevonden worden, dan van die Keizeren, die dertig of veertig jaren te voren geleefd hebben, bijzonder is toen ter tijd de hoogte boven de Stad bewoond geweest.”

Al 't zoet, dat ons de Vreê verleent,
 En heil en welvaart kunnen geven;
 Uw vijand zelf zag, vol van nijd,
 Zulks met een' doodelijken spijt.

Want hij misgunde u deze rust,
 En 't zoet van zulk een' Vreê te sinaken,
 En toonde u weêr zijn' snooden lust,
 Om naar uw' ondergang te haken;
 Een groote magt, van d'overkant
 Des Rhijns, viel, even als te voren,
 Weêr in der Batavieren land;
 Om al uw' vrede en rust te storen,
 En juist in 't koudst van 't jaar, wanneer
 Men zelden denkt om Krijgsgeweer.

Doch schoon het ijs, op dezen togt,
 Den vijand diende, om aan te vallen,
 En hij, daar door begunstigd, zocht
 Den storm te wagen op uw wallen,
 Nogthans hij ziet zich, in het kort,
 In al zijne oorlogslist bedrogen,
 Daar de aftogt hun verhinderd wordt,
 En hij gestuit in 't heilloos poogen;
 Wijl 't schielijk dooijen hem belet,
 Dat hij zijn voeten verder zet.

50 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wat raad voor hem? hij is bezet :
Hoe kost gij meer geluks verlangen?
Zoo lokt de vos zich zelf in 't net ;
Zoo zietge uw' vijand zelf' gevangen ,
Die, dus beknelde, door (44) CONSTANTIJN
Zich dappermoedig zag belagen ,
En , of 't hem lief of leed mogt zijn ,
Volkomen uit het veld geflagen.
Dus heeft die dappere Oorlogsheld ,
In weinig tijds , uw' rust hersteld.

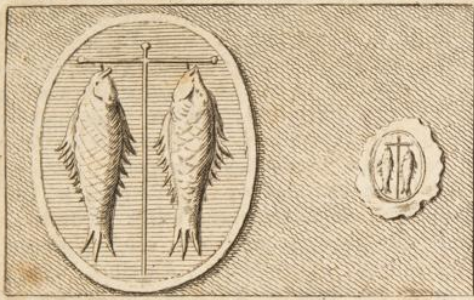
Maar staak een kleine poos dees stof,
Mijn Zangster , staak dees zegetoonen ,
En wil met geestelijken lof
Deze oude Bataviefstad kroonen ,
Die , met het grootste deel van de aard',
Lag in Afgoderij verzopen ,
Totdat , na CHRISTUS was gebaard ,
Drie (45) eeuwen zijn voorbijgelopen ;

Wan-

(44) *Door Constantijn.*] De Hr. J. Smetius vervolgt daaromtrent aldus : „ In 't Jaar 310 slaat en vangt Constantinus hieromtrent eenige Franken, en als de Over-Rhijnsche over het ijs in 't eiland Batavia kwamen, wierden zij, met dooijweder, van Constantinus daarin bezet en geflagen.”

(45) *Drie eeuwen.*] De Hr. J. Smetius laat zich op het jaar 310 met deze woorden hooren : „ Omtrent dezen tijd en van te voren is het ware Christen Geloof alhier bekend en openlijk beleden geweest.” Ook zei-
de

de hij in de opdragt voor zijne Kronijk (zie voorbericht
 bladz. III.) sprekende van de werken van zijn' Heer Va-
 der: . . . „ Waarvan het laatste werk, 't welk onder zij-
 „ ne handen werd bevonden, zoude hebben kunnen ge-
 „ tuigen, behelzende uit de overgebleven Oudheden en
 „ Schriften der Oudvaders, een klaar bewijs, dat het
 „ *Christelijk Geloof* reeds in de *vierde eeuw*, in deze lan-
 „ den, bekend en *hier ter Stede* beleden was, waartoe
 „ hem aanleiding gaf een zeker *langwerpig kruis met twee*
 „ *viskens*, in een edel gesteente oudtijds gesneden en in
 „ zijnen tijd alhier gevonden, zijnde een ongetwijfeld
 „ overblijfsel van het eerste Christendom in deze landen.”
 Waarvan wij, om den Liefhebberen dienst te doen hier
 de afbeeldzels, zoodanig als die onder 's Mans schriften
 gevonden zijn, mededeelen.

Het kleinste van deze twee afbeeldzels is de rechte
 grootte van dien Koralijssteen, waarvoor de Hr. Smith
 eene byzondere genegenheid en liefde had. In denzelven
 is gesneden een lang kruis, aan weêrzijsden van het welk
 men twee Viskens ziet. De Heer Smith, in eene met
 de hand geschreven verklaring over dezen steen, zegt,
 dat het twee Postjens zijn; hij geloofst ook, dat de eige-
 naar een Christen is geweest; en eindelyk meent die ge-
 leerde Schrijver uit de netheid van 't graveerfel van dezen
 steen klaar te kunnen zien, dat dezelve al omtrent de
 vierde eeuw zou gesneden zijn, zijnde dezelve gevonden
 binnen de Stad, niet verre van de Rivier de Waal. Ver-
 der bescheid aangaande dezen steen ontbreekt ons, alzoo
 de gemelde verklaring naauwlyks half afgeschreven is.
 Ondertuschen ware het te wenschen geweest, dat het
 bovengemelde werk het licht had mogen zien; want 't zou
 ongetwyfeld bij de Liefhebberen, gelijk de andere wer-
 ken van dezen geleerden Man, gretig ontvangen zijn ge-
 weest.

52 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

geweest. Wij zullen dan kortelijk, om te bewijzen, dat de Christelyke Godsdienst voor en na dien tijd alhier bekend is geweest, daarvan het volgende zeggen.

Frans Dionis Mutfard, een Monnik van de Premonstreit-orde, in zyne *Kerkelyke Geschiedenisse*, omtrent het Jaar 53, zegt (sprekende van den Apostel Petrus) dat hy Eucharius, Bisfchop, Valerius, Diaken en Maternus, Onderdiaken, in het elfde Jaar van den Keizer Claudius naar Duitschland zond, om dit volk, gedompeld in de duisternisse en schaduwe des doods, met het waarachtige licht des Euangeliums te bestralen, welke afgezondenene eene meenigte volks door hunnen heiligen wandel bekeerden. 't Gerucht van hunne Heiligheid was wijd verspreid door geheel Duitschland, van de Maas tot den Donauw-stroom; want zij sichten niet alleen de Kerk van Trier, maar ook die van Keulen en Tongeren, door welken een meenigte volks in Duitschland, den Elfas en in onze Nederlanden, het Christen Geloof ontvangen heeft. Zie Augustinus Wichmans in zijn *Brabantia Mariana*, 't I. Boek. „ 't Is een algemeen gevoelen (zegt hij) 't welk „ door de oudste Jaarboeken der Keulsche en Triefche „ Kerken bevestigd wordt, dat Maternus, een van de „ eerste leerlingen van den Apostel Petrus, in Duitsch- „ land gezonden, de Godsgezant onzer Nederlanden is „ geweest.” Volgens het getuigenis van Tertulliaan zouden, in 't Jaar 173, onder Marcus Aurelius, vele Christen soldaten in den veldslag tegen de Quaden en Markomannen door een' zachten slagregen verkwikt, en in hunnen grootsten dorst gelaafd zijn, en zulks door de gebeden en 't vertrouwen op de hulp van J. Christus. Ook getuigen Irenæus en dezelve Tertulliaan, die 200 Jaren na Christus geboorte geleefd hebben, dat de Christelyke leer, door geheel Duitschland, zoo binnen als over den Rhijnstroom, alom wijd en breed zoude zijn bekend geweest, zeggende tot bewijs tegen Marcion, in 't boek tegende Joden, in 't I. Hoofdstuk, dat de Gaulen, Duitschers en Daciërs Christus erkend hebben: „ In „ wien hebben toch alle volken geloofd, anders dan in „ Christus, die nu gekomen is, in wien ook de andere „ vreemde volken geloofd hebben.” En nadat hij de Parthen, Meden, Elamiten en andere volken opgeteld heeft, komt hij tot de Gaulen, bij de Romeinen en ontoegankelyke Britsche volken, noemt hen rechte Christenen, de Sarmaten, Germanen, Scijthen en andere onbekende Landaarden, Eilanden en Landschappen, onder alle

alle welken Christus naam, die gekomen is, beleden wordt: tot een bewijs, dat, in 't vervolg der tijden, de Duitschers en andere volken, de Euangelieleer omhelsd hebben; onder welken ook de Batavieren behoorden. Men stelle ook vry vast, dat 'er onder de Romeinen Oversten, Hoofdmannen en Krijgslieden zijn geweest, die 't Christen geloof van Rome in deze Landen gebragt hebben, op dien tijd, als Paulus en andere heilige mannen te Rome waren. Dat 'er ook in de Huisgezinnen der Roomsche Keizeren Christenen zijn geweest, daaraan is niet te twyffelen, dewyl 'er van 't geloof der Romeinen door de geheele waereld gewag gemaakt wordt Rom. I. Maar hoe klaar blykt het uit een grafnaald, alhier te Nijmegen gevonden, dat Pudens, een Roomsche Krijgsoverste, met zijne huisvrouw Claudia, niet alleen Christenen, maar ook byzondere vrienden van den Apostel Paulus geweest zijn, als hij te Rome was: die hunne groeten door zijnen Brief hebben laten doen aan Timotheus, 2 Tim. IV. vs. 21. Deze Pudens heeft met zijne Krijgsbenden in Gelderland gelegen, en is te Nijmegen gestorven en begraven. Zie hier zijn graffchrift:

D M.

C. JULIO CLAV. PVDENTI. LVIDONIA
 VET. LEG. X. G. P. F. AN. L. ET. IVNIO
 F. EIVS H. F. C.

Komt men tot het Jaar 202. men vindt, dat in Duitschland en Batavië vele Christenen ten vure zijn gedoemd geweest, en by Irenæus, I. Boek, 3 Hoofddeel, vindt men, dat, hoewel de talen verscheiden zyn, echter de Duitsche en Keltische volken, zoowel als die in 't Ooste, het Euangelie onderhoorig zyn geweest. Wij wijzen den Lezer, alzoo ons beslek niet verder strekt, tot de *Nederlandsche Oudbeden*, by wylen J van Roijen te Amsterdam, in den Jare 1715, in Octavo, gedrukt.

Hoe licht men in 't stuk der Oudheid kan dwalen blykt uit het volgende, getrokken uit de *Bibliothèque Universelle par Mr. J. le Clerc, Tom. I. pag. 89*, alwaar die Schrijver een uittreksel geeft van het bekende werk van den geleerden Profesfor Matthæus *de Nobilitate Sc.* „Het „ algemeen gevoelen (zegt hij) is wel doorgaans, dat „ Willebrord de Apostel van Vriesland geweest is. Maar

54 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wanneer hier 't Heidensch bijgeloof
Voor 't Euangelielicht verstoof.

Drie honderd jaar nadat de Heer
Der Heeren was op de aard' gekomen,
Gaf ieder hem hier hulde en eer,
Verschoppende (46) der Heidnen droomen:

Men

„ de Heer Matthæus doet zien, dat Eligius reeds van te
„ voren het Euangelie gepredikt had aan de Vriezen,
„ Hollanders en aan de Sueven, dat is aan de Zeeuwen
„ of Zeelanders, ten tijde van Clotarius en Dagobert,
„ en dat hij (te weten Eligius) de eerste Bisfchop van
„ Nijmegen was.” Hoe licht zou men hier niet geloo-
ven, dat Nijmegen al in vroeger tijd een Bisfchoppelijke
zetel geweest is. Doch de oordeelkundige Bayle spreekt
dit ganschelijk tegen, zeggende, dat het niet Eligius,
maar St. Eloij, die de eerste Bisfchop van Noijon, in
Frankrijk, geweest is, moet zijn, en dat ons Nijmegen
nooit een Bisfchoppelijke Stad geweest is.

(46) *Verschoppende der Heidnen droomen.*) Wij heb-
ben boven aangetoond den staat van 't Christendom: nu
zouden wy kortelijk den Godsdienst, de Goden, plech-
tigheden en gewoonten der oude Batavieren kunnen be-
schrijven; doch zullen alleen 't geen op onze Batavier-
stad toepasselyk is bijbrengen, alzoo de weetgierige Lezer
daarvan breeder onderricht kan worden in de voorgeselde
Nederlandsche Oudheden, te Amsterdam, by J. van Roijen,
gedrukt. Wy zeggen dan alleen, dat de Afgod *Mercurius*,
daar de oude Duitsche volken zoo veel werk van
gemaakt hebben, hier ter plaatze ook geëerd is, blyken-
de zulks uit een koper beeld van dien Afgod, dat alhier
voor eenigen tijd gevonden, en door den Heere J. Sme-
tius, behalve nog vele anderen, zoo van aarde, leem,
enz. aan ons medegedeeld is. Ook heeft de Heere Sme-
tius verscheiden andere beelden, die door hem zijn be-
waard geworden, als van *Jupiter*, *Neptunus*, *Priapus*,
Diana en anderen. Onder alle die blinkt uit het beeld
van *Jupiter*, waarvan, op twee verscheiden steenen, de-
ze

3
2
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32

Oude Beelde

Men eerde reeds dien grooten naam,
Zoo zoet, zoo heerlijk, nooit volprezen:

De Batavier schat dien bekwaam

Om ziel en ligchaam te genezen;

D 4

Waar-

ze opschriften gezien worden. Op den eersten staat:

J. O. M.

LICINIUS SERA-

NVS

V. S. L. M.

Waaruit men kan lezen: JOVI OPTIMO MAXIMO
LICINIUS SERANVS VOTVM SOLVIT
LVBENS MERITOQVE. Dat is: *Aan den aller-*
besten en allermagtigsten Jupiter heeft Licinius Seranus
zijne gelofte gewilliglijk volbragt.

Op den tweeden leest men:

J. O. M.

DOMESTICO

BRATO

VETERANVS

L. M.

Het geen men vertrouwt te willen zijn: JOVI OPTI-
MO MAXIMO DOMESTICO BRATO VE-
TERANUS LIBENTER MERITOQUE.
Dat is: *Aan den allerbesten en allermagtigsten Jupiter*
heeft Brato Veteranus dit gewilliglijk toegewijd.

Benevens deze volgende, waarvan de afbeeldzels hier
medegedeeld worden, en die in zijne *Antiquit. Noviom.*
te vinden zijn

1. Een klein zilver zegel, zeer kunstig gemaakt, ver-
toont

56 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waarom hij ook met lust gewaagt,
Dat hij den naam naar CHRISTUS draagt. Hij

toont Harpocrates, God der Stilzwijgendheid, in de gestalte van een klein kind, met bloemen op het hoofd, met vleugels aan de schouderen, en met een' pijlkoker omhangen. De voorste vinger van de regter hand houdt hij tegen den mond, als of hij iemand tot stilzwijgen raadde; aan zijn regter arm hangt een kruik; het middelste deel des ligchaams is omhangen met een kleed, dat op de regter schouder vast gemaakt is; om zijn linker arm is een slang gedraaid; met de linker hand houdt hij de knobbelige knods van Hercules vast, waaraan een Gans hangt. Om deze knods vlecht zich een tak; aan zijn regter voet zit een Konijn of Haas; aan de linker zit een Arend, Havik of andere vogel: want alzoo de kop en bek beschadigd zijn, kan men niet recht zien, wat vogel het is. Over dit Beeldtje heeft de geleerde Kuperus eene zeer fraaije Verhandeling geschreven. Zie Smetius *Antiquitat. Neom. pag. 127.*

2. De tweede figuur is een zegel van koper, omtrent drie duimen hoog, zeer kunstig gemaakt, vertoonende Hercules den Leeuwendooder, gansch naakt, met klimop gekroond, zwaar gebaard, kragtig van armen; de regter hand houdt hij open; in de linker hand heeft hij een knods en een leeuwenhuid. *Ibid pag. 142.*

3. Vertoont een Beeldtje drie duim hoog, verbeelende een gewapend krijgsman, geharnast met een' gordel om het middel: op het hoofd heeft hij een' helm met een' zeer hoogen top; aan den linker arm een' langen schild, het ligchaam van de kin tot aan de beenen bijna bedekkende: in de regter hand houdt hij een bloot zwaard. *Ibid. pag. 144.*

4. Een zegel van koper, vier duim hoog, verbeelende eene overwinning (*victoria*) in de gedaante van eene vrouw met vleugelen, staande met beide de voeten op een' kloot: het linker been bijna tot aan de heup ontbloot: haar hair is gekamd; het kleed gansch ruhm, zijnde de regter arm gebroken. *Ibid. pag. 140.* Dat de Afgod *Hees* alhier ook aanbeden is blijkt klaar, gelijk wij hierna, van het Dorp *Hees* sprekende, breeder zullen verhalen.

Hij schaamt zich niet om steeds de leer
Van 's waerelds Heiland te belijden ;

Hij achtte 't zelfs zich tot eene eer
Voor JESUS en zijn' naam te strijden.

Zoo vroeg was CHRISTUS Liefdewet
Geprent in 't hart der Batavieren,

Daar zich de Godvrucht had gezet
Om all' hun daden te bestieren.

O heilrijk, o gezegend Land,

Daar 't Christendom zijn' zetel plant.

Mijn Zangster volgt weêr d'eersten toon,
En zingt uw' roem, Baraaffche Helden ;

Omdatze uw' oorlogsmoed bekroon',
In uw bedrijven voorts te melden:

Ach! was zij slechts naar eisch bekwaam
Te zingen alle uw' heldendaden,

Tot lof van uw' beroemden naam,
't Zij gij, met lauw'ren overladen,

Te rug keerde, of u zaagt bekneld
Door overmagt van krijgsgeweld.

Nadat dan de Overrhijnsche magt
Door CONSTANTINUS was verslagen,

En gij uw' vijand t'onderbragt,
En uit uw landen zaagt verjagen,

58 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Bezette gij de (47) Waal en Rhijn
Met sterke wacht en oorlogskielen;
Om veilig en gerust te zijn,
Dat u geen vijanden vernielen,
Of datge u, door een' uitheensch' gast,
Niet weêr zaagt onverwacht verrast.

Uw land heeft menigéén bekoord;
Dus zijn de (48) *Quaden* afgekomen,

En

(47) *Waal en Rhijn*). Het was in den Jare 309 dat de Rhijn tot aan de zee toe met oorlogschepen bezorgd, en over en weder met sterke wachten verzekerd wierd.

(48) *De Quaden afgekomen*) „ In 't Jaar 351 (zegt de Hr. Smetius) zijn de Quaden met veertig schepen „ den Rhijn afgekomen en het Land der Franken voorbij „ gezeild zijnde, traden zij af in de Betuwe, alwaar „ toen Salanders woonden, en heeft de Keizer Julianus „ eenige Salanders en Quaden, en andere ingezetenen „ van de Betuwe onder zijne legiöenen vermengd.” Van deze Quaden (*Quadi*) meldt Tacitus in 't II. zijner *Jaarboeken*, sprekende van Vaninus, uit het geslachte der Quaden. Wat volk deze Quaden geweest zijn, of waar zij gewoond hebben, daarin verschillen de meeste schrijvers van gevoelen. Tacitus getuigt, dat zij strijdbare volken zijn geweest, en dat zij aan den Donauw gewoond hebben. Anderen zeggen in Silesië, en dat Juliaan zich van de hulp der Quaden bediend heeft. Am Marcellinus spreekt van tweederlei volken, die den naam van Quaden gevoerd hebben; de eene naburen der Sarmaten, aan het uiterste einde van Hungaryë, tegen welchen Constantijn oorloogde, en de andere aan den Rhijn en in Nederland, daar Juliaan den oorlog voerde, en in 't vervolg den vrede mede maakte. Pontanus, beschrijvende den oorlog van Julianus, tegen de Sallanders ondernomen, zegt, dat de Saxen met de Quaden een opzet hadden genomen om de Sallanders ten eenemaal te verdeigen; 't geen vervuld zoude zijn geworden, indien hun voornemen

En hebben in het vruchtbare oord
 Der Betuw' hun verblijf genomen,
 Bij de (49) *Sallanders*, die zich hier
 Reeds hadden met der woon begeven,
 Om samen met den Batavier,
 Als één en 't zelfde volk, te leven;
 Gelijk zij dus aan JULIAAN,
 Veréénigd, hebben dienst gedaan.

Zoo

men niet gestuit was door de Franken, en de magt van Juliaan zouden te vrezen gehad hebben. Niet tegenstaande dit alles kwamen de Quaden den Rijn af, vielen in de Betuwe, en wilden de Sallanders, die nu vrienden van Julianus geworden waren, uit het vredig bezit van hunne goederen stooten; doch de Keizer gebood hun de Sallanders in rust te laten, door welke daad Julianus dusdanig de harten der Sallanders won, dat zij zich vrijwillig met de Quaden veréénigden, en den Keizer toegedaan werden, die eenige van hun, te weten de Quaden, Sallanders en verdere inwooners van de Betuwe, onder zijne Legiöenen stak.

(49) *Sallanders*) Dit waren de Saliers, of wel Frankische Saliers. Dit volk moet, naar de meening van sommigen, die hun werk van de oudheidkunde maken, voor de Sallanders in Overijsel en Twenthe gehouden worden; en dan zouden de *Saliers* geweest zijn, volken langs den Yssel of *Sala* wonende, die hun den naam gegeven heeft, en dat daarvan den naam van *Salland* zoude moeten worden afgeleid, als of men zeide: *het Land der Saliers*. Zij voegen daar nog bij, dat de vermaarde *Lex Salica*, dat is de Salische Wet, haren naam daarvan heeft; 't welk evenwel van anderen tegengesproken wordt. Indien wij aan 't geen Am. Marcellinus van hun zegt, en 't geen in de voorgaande post reeds is bijgebracht, moeten geloof geven, zoo blijkt het, dat zij in de Betuwe gewoond hebben.

60 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zoo volg ik weder, op dien voet,
Den BATAVIER in vreemde palen,
Naar (50) *Straatsburg*, daar hij, vol van moed,
Weér zege op zege ging behalen;
Wanneer de *Duitscher*, als voorheen,
Ten dienst van Romes Adelaren,
Zijn magt op 't slagveld zag vertreên,
Tot schrik der snoô geweldenaren:
Dus ondersteunde slaag mijn Held
Zijn' Bondgenoot, in 't oorlogsveld.

Van daar volg ik hem, over zee,
Geharnast na, in andre landen,
Daar 'k hem zie ankren op een reê,
Bevreesd voor steile klip noch stranden.

De

(50) *Naar Straatsburg*) Straatsburg is eene Bischof-
pelijke, groote, sterke en welbewoonde Koopstad in
Duitschland, in 't Oostergedeelte van den Neder-Elzas,
aan 't rivierte de Ill, niet verre van de rivier den Rhijn.
„ In 't Jaar 360 (zegt de Heer Smetius) hebben de Bata-
„ vieren, bij Straatsburg, tegen de Duitschers, den Ro-
„ meinen dappere hulp bewezen.” Dit was ten tijde van
den Keizer Julianus, wiens zegepraaf Am. Marcellinus,
in het XVI. Boek, met deze woorden beschrijft: „ Dit
„ verstaan zijnde, kwamen de Batavieren in allerhaast
„ met hunne Koningen aanrennen, om hunne mede rui-
„ tervanen in het Leger van Julianus te onderschragen;
„ een vervaarlijke troep om, zoo 't geluk had willen
„ dienen, de omringden op het punt van den uitersten
„ nood uit te redden, en men vocht 'er onder 't vreeslijk
„ geluit van de alarmtrompet met volle kragten.”

De (51) *Brit*, die reeds zoo meenigmaal
 Beproefde uw Heldendapperheden,
 Gevoelt nu weêr uw vinnig staal,
 En ziet zijn standeren vertreden:
 Dus keert gij meenigwerf belân
 Met krijgstrofeen en lauwerblân.

Maar de aangenaamheid van 't gewest
 Des BATAVIËRS heeft andren kunnen
 Behagen; dies zij dat voor 't best
 Verkoren, waarom ook de (52) *Hunnen*,
Ten

(51) *De Brit*) De Hr. J. Smetius vervolgt daarom-
 trent aldus: „ Als ook daarna in Engeland, en wederom
 „ in 't Jaar 365 onder den Keizer Valentinianus; ” uit
 „ welke woorden twee verscheiden togten kunnen verstaan
 worden. Wij zullen dan alleen zeggen, dat onder den
 Keizer Flavius Valerius Valentinianus, wanneer de zaken
 der Romeinen in Britannië in groot gevaar stonden, de-
 zeiven, door de wapenen der Batavieren ondersteund, en
 door hunne hulp de Stad Londen hernomen hebben, wor-
 dende Civilis, een Batavier, uit Koninglijken bloede,
 tot Landvoogd over Britannië verheven. Am. Marcellin-
 nus, sprekende van deze zaken, in zijn XXVII. Boek,
 onder Valentinianus, zegt daarvan 't volgende: „ Als
 „ de Batavieren waren gekomen, en de Herulen, de Jo-
 „ vien en de Victoren, troepen, die op hunne kragten
 „ vertrouwen, uitgetrokken zijnde, en trekkende op
 „ Londinium, eene oude Stad, welke de nakomelingen
 „ Augusta genoemd hebben, is hij, na de zijnen in vele
 „ partyen verdeeld te hebben, op 's vijands troepen, die
 „ door 't land liepen stroopen, aangevallen enz.

(52) *Hunnen*) De Heer Smetius, op 't Jaar 366, zegt:
 „ Onder den Keizer Gratianus zijn de Hunnen hieromtrent
 „ gekomen, daarvan de berg aan de hooge zijde van de
 „ Stad,

62 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Ten tijd' des Keizers GRATIAAN,
Na andre volken daarin kwamen,
En hunne legering tot aan
De Hoofdstad van het zelve namen;
Dus zijn naar hen, zoo ver befaamd,
De HUNNERBERG en POORT genaamd.

Tot dus ver (53) hadt gij loffelijk,
In spijt der rampen van die tijden,
Ten dienste van het Roomsche Rijk,
Heldhaftig u getoond in 't strijden:

Maar

„ Stad, de Hunnerberg, en de poort, de Hunnerpoort, „ nog schijnt den naam te voeren.” Wij zullen hier alleen byvoegen, dat de Hunnen certijds een volk waren, dat in 't Europisch Scijthië, tuschen Europa en Azia, woonde, 't welk daarna hunne woonplaats veranderde, en met eene talrijke meenigte in Hungaryë viel. Dit volk heeft onder zijnen Koning Artila geheel Europa doorkruisd, en Duitschland, Vrankrijk en Italië verwoest; doch als zij ten tyde, en op het gebed van Paus Leö overwonnen waren, keerden zij weder naar Hungaryë. 't Is te gelooven, dat de Hunnen de geenen zijn, die men, alleen met verandering van eenige letteren, nu nog Hungaren noemt. Nog zegt de Heer Smetius, dat in 't Jaar 368 de Keizer Valentinianus hier en daar aan de overzyde des Rhijns en langs den Waalkant sterktens heeft gesticht.

(53) Tot dus ver enz.] Op 't Jaar 410 zegt de Heer Smetius: „ Tot hiertoe hadden de Romeinen in hunne „ legers de hulp van de Batavieren te paard en te voet „ gebruikt: maar van dezen tyd af hebben zij deze Quar- „ tieren allengskens moeten verlaten.” En verder op 't Jaar 500: „ Omtrent dezen tijd was de magt der Ro- „ meinen uit deze landen verjaagd en hadden niet alleen „ de Batavieren, maar alle de Nederlanders en andere „ bygelegene Volken zich met de Franken gevoegd.”

Maar wijl uw oude Bondgenoot
 Allengs de naastgelegen staten,
 Na uw gewest, door stoot op stoot
 Van 't weiflend krijgslot, moest verlaten,
 Verbondtge ook, als 'de nagebuur,
 Met Vrankrijk u ter goeder uur.

En schoon men naderhand de steên
 Der BATAVIËREN zag verstoren,
 Door 't geen zij van veel (54) volken leên,
 Zoodat zij zelfs hunn' naam verloren,
 Hun Hoofdstad echter hield haar' stand;
 Zij kon kloekmoedig in haar muren,
 Door geen uitheemsch geweld vermand,
 All' die verwoestingen verduren,
 En hield, met hare landstreek t' saam,
 Haar' eigen en haar' ouden naam.

Met

(54) *Van veel volken leên*] Nadat de Heer Smetius op het Jaar 433 een' inval der Noormannen en Deenen aangeteekend heeft, vervolgt hij op het Jaar 600 dus te spreken: „ Alhoewel door verwoesting en inval van verscheiden volken de plaatzen van de Batavieren veel hadden geleden, en de oude namen zelfs, gelijk in de meeste andere Provinciën geschied is, begonnen te verliezen: Zoo heeft nogthans de Hoofdstad met de naaste plaatzen omtrent haar, den naam van *Batavia* of *Batavia*, *Batawe* *Batawa* en *Betouw* behouden ” Het schadelijk verlies der Gedenkschriften van dezen tijd belet ons het geen in deze eeuwen is voorgevallen te kunnen melden.

64 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Met welk een vlijt zag men toen niet
Het Woord van 's waerelds Heiland planten,
Door SWITBERT (55), en door WEREN-
FRIED (56),
Twee trouwe en wakkre Boetgezanten,
Die,

(55) *Switbert*) De Hr. Smetius teekent, op 't Jaar 700, dit aan: „ In dezen tijd hebben Switbertus en Werenfridus (nadat lang te voren de beginzelen van de Christelijke Religie waren gelegd) hieromtrent gepredikt.”

Switbertus of Suidbertus, een Engelschman, werd in den Jare 690 door den Abt Egbertus uit Engeland naar deze landen gezonden, om derzelve Heidenfche inwoners tot het Christen Geloof te bekeeren. Hij kwam voorspoedig met zijne andere reisgezellen te Wiltenburg, en trok Willibrordus, van Rome te rug komende, tot Emmerik te gemoed, daar hij hem met zijne geheele order verwelkomde. „ Deze Switbertus (zegt Marcellinus) heeft het Graafschap Teysterband, de gansche Betuwe, en een groot gedeelte van Westvriesland tot het Christen geloof bekeerd.” Hij overleed den 1 Maart 717 (of, als anderen zeggen, 713) in de Abdy te Keizerswaard door hem gesticht, en welke tot de Stad, aldaar naderhand gebouwd, gelegenheid heeft gegeven.

(56) *Werenfried*) St. Werenfridus, mede een Engelschman van geboorte, en een Priester, kwam met Willibrordus te Utrecht, predikte, volgens Molanus, in *Natal. S. S. Belgii*, eerst te Medenblik, en vervolgens te Wijk bij Duurstede. Hij werd naderhand door Willibrordus in de Betuwe geplaatst, en hem 't Dorp Elste aanbevolen: ook bestierde hij de Kerk van Westervoort, regt tegen over Arnhem gelegen; en nadat hij de inwooners van deze twee Dorpen had bekeerd, overleed hij te Westervoort den 11 of 27 Augustus 705. en werd, zegt de Roomsche schrijver, op eene wonderbaarlijke wijze binnen Elste begraven. Zie breeder van deze twee mannen Opmeer in zijn *Martelaarsboek*. Doch velen, en onder anderen de Bollandisten en (het welk hier dient bijgevoegd te worden)

Die, door hunn' arbeid, vroeg en spaâ,
 De blinde Heidenen bekeerden,
 En hun de schatten van Genaâ
 Des Heilands en zijn lesfen leerden;
 Dewijl hun leer met hart en mond
 Op 't Euangelie was gegrond.

Dus, van het slaafche juk bevrijd,
 Kost gij uw vrijheid lang bewaren,
 En hebtze, in weêrwil van den nijd,
 Gesmaakt een lange reeks van jaren,
 In welken tufchentijd gij meest
 Door Keizers, Vorften, Prinzen, Graven,
 Bezocht zijt en (57) bewoond geweest,
 Die u hun trouwe en bijftand gaven,

E En

den) twijffelen zeer of Werenfridus wel voor een' reisgezel van St. Willebrordus moet gehouden worden; hoewel zij niet ontkennen, dat hij een leerling van dien Godvruchtigen Geloofsverbreider is geweest.

(57) *Bezocht zijt en bewoond geweest*) Wij zullen hier kortelijk opnoemen door wat Vorften en Heeren de Stad Nijmegen gedurende omtrent vier eeuwen bewoond en bezocht is geweest, hebbende het uit de *Kronijk* van den Heere Smerius getrokken.

713. Heeft *Beatrix*, dochter van Theodoricus, voogd van Kleef en Nijmegen, het Valkhof tot Nijmegen bewoond, en heeft aldaar getrouwd den Ridder Elias Gralius, van welken de Kleefche Hertogen hunne afkomst rekenen.

768. Na het affterven van Pipius is zija zoon Carolus,

66 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

En u, daar door, ook meenigwerf

Bevrijdden voor een wis bederf.

De

lus, die daarna *Magnus* is genoemd, tot Koning gemaakt *Noviomagi*, 't welk eenigen meenen dat te Nijmegen, anderen dat het te Noijon zoude geschied zijn.

777. Heeft *Carolus Magnus* te Nijmegen het Paaschfeest gevierd, alwaar hij gewoon was een groot gedeelte van den winter en het voorjaar, doortebrengen.

Vele Vorsten en Edelen uit Saxen, nog Heidenen zijnde, verschijsen te Nijmegen, en belooven zich te zullen laten doopen; ook heeft hij op 't prachtigste de Burcht van Nijmegen doen vernieuwen.

796. Is *Carolus Magnus* van Nijmegen naar Aken gereisd, alwaar hem van Paus Leö, van Aäron Koning van Perfiën, van den Patriarch van Jerusaleem, als ook van Abdella, Koning der Mooren, en meer andere Grooten, treffelijke geschenken en verëeringen zijn gedaan.

806. In 't voorjaar is Keizer *Carolus* van Thionville * de Moezel en den Rhijn naar Nijmegen afgekomen, daar hij, om het Paaschfeest te vieren, overbleef volgens gewoonte.

808. Heeft de Keizer *Carolus Magnus* te Nijmegen het Paaschfeest gevierd en een gedeelte der lente doorgebracht; heeft mede den verjaagden Koning van Northumberland Eärdulphus daar ontvangen, dien hij wederom in zijn Rijk heeft hersteld.

817. Kwam de Keizer *Ludovicus Pius* van Aken herwaards, om zich met jagen alhier te verlustigen.

821. Kwam de voornoemde Keizer van Aken de Maas af naar Nijmegen.

825. Heeft de Keizer tot Nijmegen met de jagt in 't Rijkche Walt zijn vermaak genomen in het voorjaar en wederom in den herfst met zijnen zoon Lotharius.

327

* Didenhoven.

827. Heeft de Keizer *Ludovicus Pius* wederom tot Nijmegen een' Conventsdag gehouden.

830. Heeft de Keizer voornoemd tot Nijmegen een' Rijksdag gehouden.

890. Heeft Koning *Zwentiboldus* of *Senchald* zoon van Keizer Arnulphus, den 24 Juni met zijne brieven de kerk van Utrecht haare giften bevestigd binnen Nijmegen, daar deze Koning zich veel pleegde optehouden.

900. Kwam *Carolus Simplex* van Aken naar Nijmegen, maar als *Zwentibold* op hem toetrok, week hij naar Pruim; Koning *Zwentibold* werd weinig Jaren daarna verlagen en is te Susteren begraven.

947. Heeft Keizer *Otho* de eerste binnen Nijmegen de giften van zijne Voorzaaten der kerke van Utrecht ver-eerd, met zijne brieven bevestigd en vermeerderd; en verstaande dat zijn zwager *Lodewijk* de vierde, Koning van Vrankrijk, gevangen ware van de Normannen, is hij daarom Vrankrijk en Normandiën ingetrokken, en, zijn' zwager verlost hebbende, door Vlaanderen naar Nijmegen wedergekeerd.

985. Den 25 Augusti heeft Keizer *Otho* de derde den tweeden Graaf van Holland *Theodoricus* hetzelfde Graafschap met brieven binnen Nijmegen bevestigd; heeft ook zijnen zoon *Arnulphus* den derden Graaf van Holland, *Lutgardus* zijner moeder *Theophania* zuster, tot eene huisvrouw gegeven, zijnde de bruijft te Nijmegen met grooten staat gehouden.

990. Is de Keizerin *Theophania*, eene dochter van den Griekschcn Keizer, de huisvrouw van Keizer *Otho* den tweeden, de moeder van *Otho* den derden, op het Paleis te Nijmegen, daar zij gemeenlijk haar Hof hield, overleden; en werd van daar naar Keulen gevoerd, alwaar zij met groote pracht begraven is.

1018. Hebben Keizer *Henderik* de tweede en zijne huisvrouw de Keizerin *Cunigundis*, dewelke beiden als Heiligen werden aangezien, zich eenigen tijd te Nijmegen opgehouden.

1026. Was de Keizer *Conrad* de tweede nu te Keulen

68 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

De (58) *Deen* dorst, met schenzieken lust,
Daarna u trouwloos overvallen,
En sloorde u midden in de rust,
Die gij genoot in uwe wallen;
Hij stroopte, en woedde door het land,
Verwoestende uwe mindre steden;
Hij stak uw Burcht zelfs in den brand;
Wijl hij, zoo 't scheen, niet eer te vreden
Noch in zijn woën te stillen was,
Voor dat die deerlijk lag in de asch.

Een' langen tijd daarna is weér
De (59) *Norman* in de Waal gekomen,
En heeft voorspoedig, dezen keer,
Al, wat hem voorkwam, weggenomen;

Doch

dan te Aken en hield zich den meesten tijd op te Nijmegen, zijne huisvrouw de Keizerin Gifela baarde hem in 't reizen naar Utrecht tot Oosterbeek een' zoon, dien hij Henderik liet noemen, welke daarna tot Roomsche Keizer werd verkoren.

1036. Heeft Keizer *Henderik* de derde zijne bruid *Gunilda*, eene dochter van Koning *Canutus*, uit *Engeland*, te Nijmegen met bijzondere statie ontvangen.

1075. Heeft *Henderik* de vierde zich binnen Nijmegen opgehouden enz.

(58) *De Deen*) In den Jare 838 is de Burcht van Nijmegen door de Deenen in den brand gestoken, en deerlijk in de asche gelegd.

(59) *De Norman*) Wij zullen hier laten volgen het geen

Doch als hij, op eene andremaal,
 Weërkeerde, om uw stad en landen
 Verwoest te zien door vuur en staal,
 En reeds uw voorstad deed verbranden,

E 3

Ont-

geen de Heer J. Smetius van de verscheiden invallen der Normannen heeft aangeteekend: „In den Jare 875 (zegt hij) zijn de Normannen de Waal opgekomen, hebben Nijmegen en de Betuwe overvallen, zijn den Rhijn en de Maas opgetrokken, alles voor de voet inneemende, afloopende en verwoestende. En 880 hebben de Normannen Nijmegen met wallen, torens en gragten versterkt, en hun winterleger aldaar genomen: Koning Lodewijk hier van kennis gekregen hebbende belegerde de Stad te vergeefs; na zijn vertrek staken zij hunne werken en het groote sterke koninglijke Paleis in brand; en voeren het water af.” Vervolgens laat hij zich op 't Jaar 885 aldus hooren: „Gisla of Gifela, huisvrouw van den Deenschen Koning Godefrid, wordt door Willibertus Bischof van Keulen ontboden uit de Betuwe naar Nijmegen, en onderwijlen werd haar man, de Koning Godefrid, tot Herispich, van Graaf Henderik en Everhard, op het lijf gesprongen en om 't leven gebragt, en alle de Normannen, die in de Betuwe werden gevonden, worden gedood.” En op het Jaar 925 zegt hij: „zijn de Normannen wederom tot Nijmegen gekomen, hebben alles voor de Stad in den brand gestoken, en leelijk aldaar huisgehouden, maar de Burgers van binnen met die uit de Voortstad te samen op hun uitvallende, hebben hunnen vijand op de vlugt te rug gedreven en velen onder dezelve, zoo veel doenlijk was, geheel ter neêr geslagen.” De vermaarde H. de Groot in zijne Verhandeling van de Batavische Republiek spreekt van de verscheiden invallen der vreemde volken aldus: „Dat de Saxen, Wilten, Sla- ven, daarna de Normannen en Deenen, door hunne invallen en strooperijen alles beschadigd en bedorven hebben. Dat in tegendeel de Batavieren, met zich zelven en het hunne te verdeedigen, in 't midden van meenigvuldige verliezen, in dapperheid hebben toegenomen, is zeker genoeg; 't overige in diepe duisterheid gedolven.”

De

70 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Ontging hem zijn gewaande buit,
En zijn bestaan veel deerlijk uit.

Dewijl uw Burger, dus geplaagd,
Dit wreed geweld niet kon verduren,
Heeft hij eene oorlogskans gewaagd,
Deed eenen uitval, uit zijn muren,
En sloeg zijn' vijand, gansch verwoed,
Daar hij hem nastapte op de hielen,
Ja, stortte een' ganschen stroom van bloed,
En deed al wat hij zag ontzielen:
De *Norman* ondervond dees' dag,
Wat een geregte wraak vermag.

Na

De Heer Goris in zijn Lofdicht, nadat hij aangehaald heeft de Vorsten, die zich te Nijmegen onthouden hebben, is de verscheiden invallen indachtig met deze woorden:

*Toen zag men torens 't hoofd verhoogden,
En schoone tempels, die in kunst,
Niet min dan Romes Burcht vermogen,
Gezegend, door des Hemels gunst,
Totdat een leger van Barbaren,
Een woeste en ongestuime hoop,
Voor Volk en Vesting doodlijk waren,
En alles wierpen overhoop.*

Wij zullen hier nog zeggen, dat de Noordmannen, Noor of Normannen aldus genoemd werden, omdat zij uit de Noorderlanden, en inzonderheid uit Deenemarken kwamen, en dat de Deenen en Noormannen genoegzaam één en het zelfde volk zijn.

Na weinig rust dorst, naderhand,
 U (60) GODEFRIED van Lotharingen,
 Gesterkt door Neêrlands onderstand,
 Verraderlijk en snood bespringen.

Uw weêrgaaloos Paleis, voorheen
 In vlam gezet, door 's *Normans* handen,
 Gelijks als eertijds door den *Deen*,
 Doet hij nu ganschelijk verbranden,
 En dat gevaart', zoo hoog van kruin,
 Verteerde in smookende asch en puin.

Nu werd mijn Slot, mijn droeve Stad,
 In derelijken staat bevonden,
 Verwoest, door 't strijden afgemat,
 En door het oorlogsvuur verflonden:

Zij schijnt nu te eenemaal te niet,
 En all' haar kragten weggenomen;
 Zoodat zij naauwlijks kans meer ziet,
 Om tot haar' eersten stand te komen:

Zij hoopt nogthans, datze eens weêr zal
 Hersteld zien Slot, en Vest, en Wal.

E 4

Ja

(60) *Godefried van Lotharingen*) „ In den Jare 1047
 „ (vervolgt de Hr. Smetius) heeft Godefried, Hertog
 „ van Lotharingen en Brabant, met toedoen van de Vla-
 „ mingers en Hollanders, Nijmegen overvallen, en heeft
 „ het koninglijk Paleis, 't welk, wegens wonderheid
 „ van werken zijns gelijken niet had, in brand gesto-
 „ ken.” Zie het vervolg van dit verhaal hierna in de 63
 aantekening.

72 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Ja de Oppervorst, die 't al regeert,
En alles heeft in zijn vermogen,

Verhoorde ook 't geen gij hebt begeerd,
En had met uwen staat meêdoogen.

Dus leert gestadig ons de tijd,
Hoe dat zich vele steên en landen,

Zelfs hunne groote magt ten spijt,
Vernield zien door des vijands handen;

Daar andere, schoon eerst veracht,
Verkrijgen de allergrootste magt.

Nadat gij honderd jaar, of meer,
In zulk een' toestand laagt te treuren,

Heeft (61) FREDRIK BARBAROSSE u weêr
Vernieuwd, en kragtig op doen beuren.

Dees

(61) Heeft Fredrik Barbarosse u weêr.) In den Jare 1155 heeft de ouvermoeide Keizer Frederik Barbarosse (om de rosheid van zijn hair en baard dus genaamd) het Hof, 't welk zoo door oudheid, als door brand vervallen was, doen vernieuwen, hebbende ook de stadsmuren en wallen doen verbeteren. Ter gedachtenis hiervan worden nog heden op een ouden gedenksteen met Gotthfche letteren (als te zien bi Smetius in zi'ne *Kronijk* bladz. 8) de volgende Latijfsche vaersfen gelezen:

*Anno mileno, postquam salus est data seculo,
Centeno juncto, quinquageno quoque quinto,
Caesar in orbe situs, Fridericus pacis amicus,
Lapsum, confractum, vetus, in nihil ante redactum,
Arte nitore pari reparavit opus Novimagi,
Julius in primo tamen exstitit ejus origo,
Impar pacifico reparatori Friderico.*

Dat

Dees Keizer deed uw flot, uw hof,
 Dat eertijds 't gansch heelal moest prijzen,
 Uit zijn verachte puin en stof
 Weér in zijne oude pracht verrijzen:
 Dus zaagtge uw Burcht, eerst gansch gesecht,
 Weér in zijn' luister opgerecht.

E 5 Die

Dat is:

*Als honderd driemaal vier min vijffveertig jaren
 Na 't heil, dat Godes Zoon ons bragt, verloopn waren,
 Heeft Keizer Frederik, de vrededorst, het oud
 Bijna verdorven Hof van Nijmegen herbouwd,
 Dat wel op Juliüs eertijds zeer dapper roemde,
 En hem aan alle man zijn' eersten stichter noemde,
 Maar nu tot meerder eer van zijn vermeerder meldt,
 Het welk is Frederik, die vredertijke Held.*

Sommigen willen met dezen gedenkteen bewijzen, dat
 Juliüs Cesar de eerste Stichter van Nijmegen zoude zijn:
 doch de waarheid daarvan is in 't verborgen. De Heer
 Goris spreekt van deze herbouwinge met deze woorden:

*Dan, straks mogt weér een Redder dagen,
 De groote Barbarossa, dien
 Het lustte ons gansch te neér geslagen,
 Ter goeder tijd nog hulp te bién.*

Ook zingt de Hr. Smetius daarvan in zijn Lofdicht, zin-
 spelende ter zelve plaatze op de verscheiden invallen, al-
 dus:

*En schoon de blixem vaak, van 't Noorden uitgeschoten,
 Dit Slot ten prooi stelde aan zijne onweërstaandre kragt,
 Vorst Frederik heelt die wond. Hem wordt een zoon geboren,
 Die zijn manmoedig hoofd met 's wærelds rijkskroon dekt.*

74 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Die Vorst gaat verder in zijn vlijt,
Herbouwende uwen muur en wallen,
Door het verouden van den tijd
En de oorlogsrampen gansch vervallen.

Mijn Stad, nog korts slechts puin en asch,
Is wederom in top gerezen;

Zij is weêr die zij voormaals was;
Zij doet, van nu af aan, zich vreezen;
Zij pronkt weêr met haar' wal en muur,
En schroomt opnieuw geen oorlogsvuur.

Maar, Zangnijmf, matig uwe drift;
Vermoei u niet dus lang te zingen;

Want de oude Schrijvers, in hun schrift,
Verhalen duizend andre dingen,

Tot lof der Stad, in overvloed,
Waarvange ons poogt den roem te melden,

En van den onverschrokken moed
Der dappere Bataaffche Helden:

Ei, neurie dan alleen, in 't kort,
Waarom zij meer geprezen wordt.

Van dien tijd hebtge weêr, o Stad!
Een reeks van (62) Keizerlijke Vorsten

Tot

(62) *Keizerlijke Vorsten*) Na de vernieuwing der Stad vinden wij, dat dezelve van verscheiden hooge staatspersonen is bezocht en bewoond geweest. De Hr. Smetius heeft

Tot Heeren in uw hof gehad,
 Die daar den last der staatzorg torsten,
 En die u, even als hun Rijk,
 Met veel voorzigtigheid regeerden,
 En allen hoon en ongelijk
 Van u, als van hun staten, weerden:
 Dus hadt gij, vrij van ongeval,
 Lang vrede binnen uwen wal.

Maar

heeft daarvan het volgende in zijne *Kronijk* aangeteekend:
 „ In den Jare 1164 heeft de Keizerin Beatrix tot Nijmegen haren zoon Henderik gebaard, die na den vader „ Fredericus Roomsche Keizer is geworden ” En voorts:
 „ In het Jaar 1300 is Keizer Albertus tot Nijmegen met „ een groot leger gekomen tegen Graaf Jan van Holland „ en Henegouwen, die met eene welgestelde vloot tot „ bij Buinsweerd op de Waalstroom zijne ankers uitwer- „ pende, den Keizer beiegende, en werd van den voor- „ noemden Keizer met het Graaffchap Holland beieend.”
 Hiervan wordt ook bij M. Stoke en Beka gewag gemaakt. De eerstgenoemde zegt daaromtrent het volgende:

te Gorinchem

Ghinc te ziele die Grabe blide /
 En haer bi Nijmegen an Bonswaerde,
 Ende met hem en sine waerde
 Al syn Here op eenen dach.

En de laatstgenoemde spreekt daarvan aldus: „ Dat men „ de legerplaats en de vaandels van Graaf Jan van verre „ van den toren van Nijmegen kon zien.”

Smetius vervolgt op 't Jaar 1340 aldus: „ In 't Jaar „ 1340 kwam de Hertogin Eleonora, zuster van den Ko- „ ning Eduard van Engeland, met hare twee zonen, „ Reinald en Eduard, op het Valkhof, daar haar man „ Hertog Reinald, die zich een tijd lang van haar, als
 of

76 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Maar gij, o Stad! zaagt naderhand
Ook (63) Vorsten over u verheven,
Waarāan gij tot een onderpand
Of eigendom wierdt weggeven,

Tot-

„ of zij melaats was, onthouden hadde, op eenen Land-
„ dag met Ridderfchap en Stedegezanten zouden ter tafel
„ gaan, zi ontblootte zich tot hzar middellijf, betoo-
„ nende, dat zij te onregt van melaatsheid werd ver-
„ dacht, en beklaagde, dat geheel Gelderland deze fchei-
„ ding zoude betreuren; gelijk gefchied is, alzoo in
„ honderd en drie jaren na dien dag geen Hertog in Gel-
„ derland is geboren.

(63) *Ook Vorsten over u verheven* De Hr. Smetius
zegt in zijne *Kronijk* op het Jaar 1047: „ De Kleeffchen
„ verhalen, dat Keizer Henderik de derde, van den Hertog
„ van Lotharingen binnen Nijmegen belegerd zijnde, door
„ Theodoricus, de tweede van dien naam, Graaf van
„ Kleef, en andere Heeren is ontzet geworden, dan dat het
„ Paleis, niet lang daarna, van des Keizers voornoemde
„ vijanden (de Vlamingers en Hollanders) is verbrand, en
„ dat Keizer Henderik den voorschreven Graaf van Kleef,
„ tot dankbaarheid van het ontzet, met den Burcht en Tol
„ van Nijmegen zoude hebben beleend, onder beding, dat
„ de Graaf van Kleef drie Engelsche Scharlakens, ieder
„ vijftig ellen lang, jaarlijks tegen den laaften November,
„ aan den Keizer zoude leveren.” En op het Jaar 1152:
„ Alzoo Theodoricus Graaf van Kleef, de Scharlakens,
„ die hij van wegens den Nijmeegfchen Tol jaarlijks schul-
„ dig was, niet betaalde, is het leen van den voorschre-
„ ven Tol hem afgenomen, en het Roomfche Rijk we-
„ derom voorbehouden.” Voorts op het Jaar 1248:
„ Heeft Willem Graaf van Holland, als Roomfch Koning,
„ de Stad Nijmegen, het Valkhof en het Rijk van Nij-
„ megen met zijn toebehooren verpand aan zijnen Neef,
„ den Grave van Gelder, Otho de III., voor zestien
„ duizend marken fijn zilver, welke fom daarna, in het
„ Jaar 1254, met nog vijf duizend marken is verhoogd,
„ met belofte, dat de Keizer, ingeval van aflofing,
„ het Paleis voor het Rijk zal behouden en aan gene
„ an-

Todt gij eindelijk, in dees' tijd,
(o Batavieren, welk een zegen!)

Naast God, uwe eigen Heeren zijt,
En uwe vrijheid hebt verkregen;

Een'

„andere Heeren verpanden.” De Pandbrief luidde als volgt:

„Wij *Willem*, door Gods genade verkozen Roomsche Koning, en altijd vermeerder des Rijks, willen, dat aan een iegelijk, welke deze brief zullen zien, openbaarlijk bekend zij, dat wij aan onzen getrouwen en beminden Bloedvriend *Osbo*, den Edelen en uitmunten den Grave van Gelre, welke zich in alles betoond heeft eenen gedientigen en onderworpen begunstiger van de heilige Roomsche kerk, en van onze Koninglijke Majesteit, tot belooninge van zijne dienstbewijzinge en trouw, de Vesting, welke genoemd wordt Nijnegen, met het geheele gebied, 't welk tot nog toe erkend wordt tot die vesting te behooren, met Edelen, Leenmannen, Stedelingen, dienstbaren, vrijgelatenen, akkeren, boschen, velden, weilanden, wateren, vischereijen en alle toebehooren van het gebied niet alleen verpand hebben voor zestien duizend mark fijn en wettig zilvers; maar ook, tot meerdere verzekering aan hem en aan zijne nakomelingen, hebben toegestaan de Stad als een Leen van het Rijk van ons en onze opvolgers te houden, totdat aan hem, of aan de Graven zijne erven en nakomelingen, de voornoemde som in het geheel zal zijn voldaan; zullende nogthans de inkomsten en vruchten van den Burcht zelfs, welke wij aan hem en zijne nakomelingen gegeven hebben, aan de hoofdschuld niet worden afgekort; en zullende mede alle onkosten, welke hij aan de gebouwen of versterkingen omtrent de voornoemde Vesting zal vermeen te moeten doen, voor rekening van hem en zijne erven blijven. Wij voegen 'er nog bij, dat bijaldien de voornoemde Graaf mogte gaan de weg van alle vleesch, zonder een' Zoon natelaten, de voornoemde Vesting, met al haar toebehooren, aan zijne oudte Dochter, op de voorgemelde wijze, zal verblijven in bezitting.”

De

78 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Een' staat, waaröp hij billijk roemt,

Die zich zijn eigen meester noemt.

Noch

De Roomsche Koning zond voorts bevel aan die van Nijmegen, dat zij het rechtsgebied en gezag van Graaf Otho, in alle rechtszaken, welken het recht en jurisdictie van gezeide territoir betreffen, zouden erkennen, gelijk zij dat der Keizeren voor hem geërbiedigd hadden.

Nadat de Heer Goris in zijn Lofdicht de vernieuwing der Stad gemeeld heeft vervolgt hij dus :

Toen zag men weér uw' luister groeijen ,

En aan uw' ouden stand gelijk

Mogt Gij een reeks van jaren bloeijen ,

Ja wierd de Zetel van het Rijk.

't Was hier , dat zich het tolrecht paalde ,

Hier was van 't Frankisch Rijk , de voer ,

Zoo 't blijk , dat haast de tijd vermaalde ,

Ons slechts de waarheid lezen doet.

Totdatge , o Roem en Puik der Steden !

Door Keizer Wilhem zijt verpand ,

En na veel voor en tegenheden ,

De Hoofdstad wierd van Gelderland.

„ Onder dezen Graaf Otho (zegt de Hr. Smetius bladz
„ 62 van zijne *Kronijk*) zijn de Steden Roermonde, Arn-
„ hem, Bommel, Harderwijk, Goch en Wageningen
„ eerst bemuurd.” En verder zegt hij op de 67 bladz.
„ De Kleeffchen schrijven, dat Keizer Rudolf van Habs-
„ burg Theodoricus, den negenden Graaf van Kleef,
„ heeft gesteld tot eenen Stadhouderschap van 's Rijks wegen
„ over den Burcht en de Stad van Nijmegen, de Stad
„ Deventer en andere plaatzen in de Betuwe tot Raves-
„ wade toe, welk Stadhouderschap van Keizer Adolf,
„ en bijzonder van Keizer Albertus, Schoonvader van
„ Theodoricus, in 't Jaar 1299, is bevestigd.”

Nog mag ik om uw' schoonen stand ,
 o Batavierstad ! u wel prijzen :
 Gij zaagt , om uw bekoorlijk Land ,
 U door veel Vorsten gunst bewijzen ,
 Die zich vermaakten om uw' muur ,
 Of op uw slot huan' rijkstroon stichtten :
 Die Burcht , een zetel der Natuur ,
 Munt uit in keur van puikgezigten ,
 Die 't oog volöp van daar geniet ,
 Terwijl het zich nooit moede ziet.

Gelustre 't nu mijn zangheldin
 Die rij van Keizeren , Vorsten , Heeren
 Te melden , die , met blijden zin ,
 U met (64) voorregten wilden eeren ,

Waar-

(64) *U met voorrechten wilden eeren*) Wij hebben boven reeds aangetoond, dat de Batavieren met geene schattingen, tollën of andere belastingen van de Romeinen bezwaard wierden, 't welk hier als een bijzonder voorregt dient aangemerkt te worden, dewijl hun zulks van J. Cefar vergund was. Nu zullen wij het geen de Hr. J. Smetius in zijne *Kronijk* bladz. 12 van de Voorregten der Stad Nijmegen zegt hier kortelijk laten volgen. „ De „ Nijmegeners (zegt hij) gebruiken van ouds hunne wetten, eigen gewooheden en regten, hebben magt die „ te stellen en te veranderen naar goedvinden, en dezelve „ naar gelegenheid te verklaren; zij wijzen regt in „ hals- en burgerzaken, zonder beroep tot den Keizer of „ tot de Vorsten van Gelderland of iemand anders, uit- „ genomen, dat zekere vonnissen in het burgerlijke bij „ de Schepenen van Aken. bij overkomst, uit dezelfde „ stukken, andermaal, mogen worden overzien. Gelijk „ eertijds, als zij met de Romeinen in verbond waren , „ en

80 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waarmeê zij u, van tijd tot tijd,
Reeds voor eene eeuwenreeks, beschonken,
En daarge, in weêrwil van den Nijd,
Zelfs dezen dag nog meê moogt pronken,

Zij

„ en in de tijden der Karolingen, hier een Munt geweest
„ is, zoo hebben zij ook heden het regt van gouden,
„ zilveren en koperen munt te slaan, en den prijs des
„ gelds te stellen. Zij hebben hunne Tolkamer, hunnen
„ Blok, daar de oude Brieven en Registers worden op-
„ gefloten, hun Amunitie- of Wapenhuis, hun Baander,
„ 't regt van de wapenen te handelen, te onderzoeken
„ de oorzaken van de gewapende bescherming, magt
„ van bijzonder gevecht toetestaan, uit het ganfche
„ Roomtche Rijk te bannen, hunne landen ongelden,
„ accijnfen en allerlei fchattingen op- en afzetten, ins-
„ gelijks het regt van hofoiensf, havenen, stranden, we-
„ gen, vrije toevoer op gemeene plaatzen, vergiffenis van
„ misdaad; en, om 't met een woord te zeggen, al wat
„ de andere Rijksfleden onder den naam van Regalien en
„ Hoogheden bezitten.”

Het regt der *Appelen* op Aken bovengemeld heeft ze-
dert verandering ondergaan.

Want in den Jare 1675 door de Landschap eene Ordon-
nantie gemaakt zijnde, waarbij werd bepaald, dat alle
Appellen, die voormaals elders gingen, in het vervolg
ten Hove komen zouden, heeft zich deze Stad daartegen
niet alleen verzet, en de Appellen op Aken behouden,
maar hebben Magiftraat en Gemeenslieden, in den Jare
1708, den 26 September, ook eene Ordonnantie op dezelve
gearresteerd. Dan daarover nadere quaestie tusschen
deze Stad en Hof gerezen zijnde, is dat different, op
den 5 Oktober 1711, in dezer voegen ontruimd: dat
provisioneer en tot *wederroepens* toe, onverminderd Stads-
rechten in het vervolg voor het Schepen Gericht derzelve
Stad proces ontstaande, tusschen een' Burger of Ingeze-
ten van Stad of Schependom ter eenre, en een' vreemden
buiten gezegde Stad en Schependom, doch binnen deze
Provincie woonagtig, ter andere zijde, aan den succum-
beeren.

Zij zag' geen eind' aan dit gedicht;

Ook is die stof te zwaar van wigt.

F Men

beerende, zoo Burger als Buitenman, de keur gelaten zal worden, en vrij zal wezen, om van zoodane vonnis aan Schepenen van Aken, of wel aan den Hove Provinciaal van Gelderland te appelleren, mids dat het Hof wijze en regt doe, naar de statuten en usantien der Stad Nijmegen, en op dezelfde stukken waarop het vonnis ter eertst infantie is geveld; doch dat in alle overige gevallen, zonder onderscheid, het Appel van het Schepen Gericht dezer Stad zal vallen aan den Schepensstoel van Aken, zoo als tot dien tijd toe gebruikelijk was.

Deze schikking omtrent de Appellen heeft stand gehouden tot den Jare 1750, doch in dit Jaar bij het Reglement op de Regering bepaald zijnde, dat van alle vonnissen, zoo vel bij de Landgerichten als bij de Steden gewezen, zonder exceptie van iemand, zouden moeten worden geprovoceerd aan den Hove, en dat alle Provocacien naar elders daardoor ophielden, is zedert dien tijd van deze Stad mede naar het Hof van Gelderland geappelleerd.

Nu zullen wij nog ter loops aanroeren, door wat Vorsten de Stad Nijmegen met voorregten beschonken is, of welke Vorsten hare oude, en te voren aan haar gegeven voorregten en vrijheden bevestigd hebben; namelijk:

In den Jare 1230 den 31 Augustus. Gaf *Henderik de VII.* den Burgeren van Nijmegen alle de voorregten van den Koninklijken Stoel en Stad Aken en andere steden van het Rijk, mids gaders vrijheid op de Tollen te water en te land, door het geheele Roomsche Rijk.

1257. Den 22 Meij bevestigde Koning *Richard* de Privilegien der Stad.

1266. Is bij compromisforiale uitspraak van *Henderik* van Vianden Bischof van Utrecht, *Willem* Graaf van Gulik en *Oswijn* Heer van Borne verstaan: dat *Theodoricus*, Graaf van Kleef, van de Burgeren van Nijmegen en
hunn

82 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Men zag u echter meenigwerf
Gedreigd door buldrende oorlogsvlagen ;
Men zocht uw onheil en bederf ;
Maar altijd hebtge u kloek gedragen ,
En

hunne goederen geen tol zal hebben te nemen , en dat , als iemand derzelven vreemde goederen voorbij zijne Tollenen voerde , hij die voor Schepenen van Nijmegen te regt zal moeten aanspreken , gelijks zulks van ouds gebruikelijk was.

1282. Den 10 en 21 September bevestigde Keizer *Rudolf* de I. alle de Privilegien der Stad Nijmegen , en verklaarde , dat hare Burgers nergens anders dan voor hunnen dagelijkschen Regter zouden mogen in regten betrokken worden.

1295. Gaf *Sifridus* , Aardsbischop van Keulen , eene verklaring aan den Plebaan van Nijmegen , dat volgens de Bulle van Paus *Martinus* de IV , aan de Stad Nijmegen gegeven , dezelve Stad of hare Burgers , ophoudende kerkelijke verbannen perzonen , daarom , noch ook om hunne schulden , hardnekkigheid of andere , niet doodwaardige , misdaden , den Geesteliken ban of excommunicatie , gelijk wel andere steden , niet zouden onderworpen zijn.

1301. Verklaarde Hertog *Johan* van Lotharingen , Brabant , Antwerpen en Limburg , dat de Burgers van Nijmegen , met hunne goederen , in zijn gebied , te water en te land , op alle Tollenen zouden vrij zijn.

1304. Den 1 Augustus bevestigde *Albertus* , Roomsche Koning , de Burgers van Nijmegen in derzelver vrijheden op de Tollenen door het geheele Roomsche Rijk , en gaf hun tevens de magt , om tot derzelver Medeburgeren te mogen aannemen die zij goedvonden.

1310. Den 5 September gaf *Henderik* de VII aan de Gelderschen het Privilegie , dat uit Gelderland geen beroep plaats zoude hebben aan het keizerlijk Hof.

En vocht u zelve moedig vrij
 Van overheersching in uw wallen ;
 Gij stremde steeds de dwinglandij ;
 De Vrijheid was uw welgevallen ;

F 2

Waar-

1316. Hebben die van Mains beloofd dat zij de Nijmeegsche Burgers niet zouden met eenige ongelden, tollen of arresten bezwaren, en of iemand van derzelve Burgers zulks ondernam te doen, dat zij dezelve voor altijd zullen ontburgeren.

1324. Den 31 Maart bevestigde *Lodewijk de V*, Roomsche Koning, het Privilegie van Keizer Rudolf van den 10 September 1282.

1338. Bevestigde hij als Keizer, alle de hoogheden en privilegien der Burgeren van Nijmegen, door zijne Voorzaten aan hun verleend.

1343. Heeft *Reinald de III*, Hertog van Gelre, alle regten en privilegien der Stad Nijmegen bevestigd.

In hetzelfde Jaar vergunde *Walramus*, Aardsbischop van Keulen, den Burgeren van Nijmegen vrij geleide door zijn gebied, en nam dezelve met hunne goederen, in zijne bescherming.

1346. Den 11 Juni heeft *Engelbert*, Bischop van Luik, de Burgers van Nijmegen tot Maastricht tolvrij verklaard.

1349. Den 26 Juli heeft *Karel de IV*, als Roomsche Koning, de Burgeren van Nijmegen hunne privilegien, zoo der tolvrijheden door het Roomsche Rijk als anderen, bevestigd.

1357. Den 12 Februarij bevestigde *Karel de IV*, als Keizer, de Privilegien der Stad Nijmegen, met open brieven, onder eene bulle of zegel van goud, waarop, op de voorzijde, de Keizer zit op zijnen troon met het omschrift: CAROLUS QUARTUS, DIVINA FAVENTE CLEMENTIA ROMANOR. IMPERATOR SEMPER AUGUST.

84 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Waarom gij ook voorzigtig werkt,

Met eendragt, die uw pooging sterkt.

Helas!

AUGUSTUS et BOEMIA REX. Op de keerzijde is een Stal met het bijchrift: AUREA ROMA en het omschrift ROMA CAPUT MUNDI REGIT ORBIS FRENA ROTUNDI.

Op denzelfden dag schreef Hij den Graaf van Kleef en Bergh aan, datze de Burgers van Nijmegen of derzelver goederen met geene tollèn of andere lasten in hun gebied zouden hebben te bezwaren.

1359. Den 3 Februarij gaf Hertog Eduard aan die van Nijmegen vrijheid op zodanen nieuwen Tol, als hem, door den Roomschen Keizer, vergund was op den Siroom te leggen; waar ter plaatze hij die ook leggen mogt.

1371. Den 27 Juni bevestigde Hertog Reinold de III, de tolvrijheden der Burgeren van Nijmegen op den grooten Gelderschen Tol aldaar, en op de Tollèn te Bommel en Mook.

1372. Op Valentijnsdag hebben Willem van Gulik en Maria van Gelre, den Burgeren van Nijmegen vrijheid op den Tol te Venlo verleend.

Op dienzelfden dag hebben Willem van Gulik, namens zijnen oudsten onmundigen zoon, en Maria van Gelre de Burgers van Nijmegen tolvrij verklaard op de Tollèn te Bommel, Hedel, Driel en Groot Lijth op de Maas.

1377. Bevestigde Willem van Gulik, als Hertog van Gelre en Graaf van Zutphen, de Stad van Nijmegen alle hare regten, vrijheden, privilegien en gewoonten.

1379. Den 20 December heeft Albrecht van Beijeren de vrijheden der Burgeren van Nijmegen op de Tollèn van Holland en Zeeland met brieven bevestigd; desgelijks heeft hij mede in de Jaren 1385 en 1396 gedaan, en in 1421 geschiedde zulks door Jan van Beijeren. 1428 door Jakob van Beijeren en Filips van Burgondiën. 1430 door Mar-

Margaretha van Oostenrijk, 1530 door Keizer *Karel de V* en den Grave van Hoogstraten 1544 en 1545 mede door Keizer *Karel de V*; en voorts bij Resolutie van de Heeren Staten van Zeeland van den 9 December 1658 en bij Mandamenten van de Kamer van Rekening in Holland van den 9 en 28 Juni 1610.

1381. In Augustus verklaarde Hertog *Willem* de Burgers van Nijmegen, en allen die eenige goederen in derzelve Stad brengen of daaruit halen mogten, op alle zijne Landtollen vrij; dit deed hij ook in den Jare 1394.

1384. In October bevestigde *Wenceslaus*, Roomsch Koning, de Stad Nijmegen alle hare vrijheden en voorregten.

1388. Vernieuwde *Arnoldus van Hoorn*, Bischoep van Luik, de tolvrijheid der Burgeren van Nijmegen op de Maas en te Luik; mids jaarlijks agt dagen na Paschen een paar Valkeniers handschoenen van wit hertsleer, met twee ponden peper naar Luik zouden zenden: welke gewoonte tot dezen dag toe nog onderhouden wordt.

1402. Bevestigde Hertog *Reinald de IV*, alle de vrijheden, voorregten en privilegien der Stad Nijmegen; insgelijks in den Jare 1410.

1405. Den 8 Juni bevestigde *Antonius* van Burgondiën de oude voorrechten der Burgeren van Nijmegen op de Tollen te Leuven, Antwerpen en op alle andere Brabantse Tollen; dit deed hij mede in de Jaren 1406 en 1410.

1406 In September gaf Hertog *Reinald de IV* bevel op zijne Maastollen in Gulikerland, om die van Nijmegen met geen tol te bezwaren.

1427. Den 8 Juli heeft Hertog *Arnold* alle de Privilegien der Stad Nijmegen bevestigd.

1442. Den 11 Augustus vernieuwde en bevestigde Keizer *Frederik de III* de Stad Nijmegen alle de privilegien en voorregten aan de Stad Aken voormaals gegeven, en speciaal dat derzelve Burgers op niemands instantie, van wat trap, aanzien, conditie of voortreffelijkheid hij we-

86 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

zen mogt, voor de vierschaar van het Koninklijk of Keizerlijk Hof, of voor eenig ander van zijne Gerichten, hoedanig die ook mogten zijn, of ook uit kragte van zijne commissien, zullen mogen gedagvaard of geëvoceerd worden.

1443. Gaf *Derk van Bronckhorst*, Heer van Batenburg, den Burgeren van Nijmegen vrijheid op de Batenburgsche Tollen langs de Maas.

1465. Bevestigde Hertog *Adolf* de privilegien der Stad Nijmegen.

1478. Gaf *Catharina*, dochter tot Gelre, voorgdesse van haren onmundigen en gevangen Neef *Karel*, Hertog van Gelre, den Burgeren van Nijmegen vrijheid op den Tol te Zalt Bommel.

1492. Den 4 Maart bevestigde Hertog *Karel* de regten, vrijheden en privilegien der Stad Nijmegen; en den 16 Juni daaraanvolgende gaf hij den Burgeren van Nijmegen vrijheid op de Tollen te Lobede en te Zalt Bommel.

1509. Bevestigde *Elisabeth* van Brunswijk, Gemalinne van Hertog *Karel*, alle de privilegien en voorregten der Stad Nijmegen; het geen mede geschiedde door Hertog *Karel* in den Jare 1525, als mede in den Jare 1528 (bij welk privilegie hij bepaalde: dat indien eenig Onderzaat, in Stad of Schependom woonagtig, een doodslag begin en voortvlugtig werd, de Richter van zijnent wegen aan deszelfs goederen niet meer breuken zoude, dan vier gouden Frankrijksche schilden of zes gouden gulden van gewigt, en hem zijne overige goederen laten volgen ter plaatze daar hij is, verleende verder vrijheid op den Tol te Roermonde) en 1530.

1549. Den 17 October heeft *Filippus de II* te Nijmegen op het Hof gezworen, dat hij, bij zijne aankomste als Hertog van Gelre, alle privilegien, oude herkomen, goede gewoonten, zegel en brieven der Stad Nijmegen, blijven laten en houden zal.

1549. Den 12 November bevestigde *Karel de V*, als Keizer en Hertog van Gelre, alle de privilegien en voorregten door zijne voorzaten aan de Stad Nijmegen verleend.

1664. Den 18 Februari is bij Sententie van het Hof van Roermonde verstaan, dat de Burgers van Nijmegen vrij zijn op den Tol te Kessel.

Ook hadden de Burgers van Nijmegen van ouds het regt, om in het Nederrijksche wald dor hout en al het groene, dat zij, op eenen wagen staande, bereiken of buigen, en met den derden slag afslaan konden, te houwen; doch thans staat het die geenen welken in Gelderland geboren zijn, en drie agteréénvolgende Jaren binnen de Stad Nijmegen gewoond hebben, nog maar vrij, om droog hout in het Nederrijksche wald te sprokkelen en te rapen. Zie *Ordonnantie op het Nederrijksche wald van den 17 November 1654 Art. 27*. Welk Nederrijksch Wald, ingevolge compromisoriale uitspraak van Henrik Bischof van Utrecht, Willem Graaf van Gulik en Gofewijn Heer van Borue, in zake tuschen Otho Graaf van Gelre en Theodoricus Graaf van Kleef, gedaan nooit mag uitgerooid worden. *Handvesten van Nijmegen blad. 186 not. 5.*

Voorts competeert den Burgeren van Nijmegen het regt tot de jagt in het Rijk en District van Aken: volgens verklaring dier Stad van den 29 Augustus 1663; berustende in den Blok in de lade No 2. Zoo als dezelve ook van ouds het regt gehad en geëxerceerd hebben, om het geheele Quartier van Nijmegen door te jagen; het geen bij het Reglement op de jagt van Zijne Hoogheid, van den 22 September 1750, Art. 1, alleen bepaald gemaakt is tot die geenen welke 25 guldens in de Verponding betalen.

Men vindt velen der voorrechten dezer Stad opgeteld in zeker stuk hetwelk in het Privilegieboek ervintelijk en van dezen inhoud is:

Puncten und Articulen daar mede die Stad van Nijmegen und derselver Burgeren en Ingezetenen gepriviligeert zijn van Roomsche Keyteren und Koningen voor ende al eer diezelve Stad van den Hyligen Roomschen Rijk aan idt Land Gelre verpand is geweest.

88 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Eerstelijk dat die Heer of zijnen Officier geen burger of ingezeten van Nijmegen mag apprehenderen.

Item dat zulks den Burgermeesteren toestaat.

Item dat die Heeren Burgermeesteren ook vreemde mogen apprehenderen.

Item wien die Heeren Burgermeesteren apprehenderen, dat die Stad dieselve mag loslaten, buiten toedoen van den Heer.

Item die keur van Burgermeesteren, Schepenen und Raad

En so die vorige Hertoge van Gelre met geweld ingedrongen twee nije Schepens, des anderendaags na nieuwe jaarsdag toe kiezen, is sulx Hartog Carl van Gelre weder atgecocht, vermogens zegel en brief.

Item wat vreemden dat die Heer apprehendeert, dat hij die niet en mag executeren, buiten die Burgermⁿ.

Und dat in den Schependom van Nijmegen een yder eenen Windmolen buiten consent des Heeren, op sijn eigen Erf mag zetten.

Item dat die Stad buiten den Heer eenen vergunnen mag een Windmolen te setten op die gemeente.

Und dat die Stad met die Heide of Gemeint alles doen mag wat die Stad wil, buiten den Heer.

Item dat die Burgeren, und Ingefetenen in 't Schependom van Nijmegen groff und alle Wild mogen vangen.

Item dat die burgeren und Ingefetenen niet gehalden zijn, meer uytte trekken, dan oere Stad te beweeren.

Item dat die Stad mag setten idt geld van andere Heeren ronfom der Stad herliggende.

Item dat men in der Stad en Schependom van Nijmegen geen goed verbeurd.

Und dat men die van Nijmegen niet en mag arresteren nog pignoreren. Und

Und dat men die Burgeren, und Ingefetenen van Nijmegen niet mag evocieren, dan alleen umb geweger des Rijchts

Van gelijken dat die Stad die brenken van die poicie heeft alleen, und dat die Heer daar aan overal niet en heeft

Und dat die Stad van alle andere civile breuken heeft twee deel, und die Heer idt derdendeel.

Item dat die van Nijmegen, tolvrij sijn op der Stad, en andere Rijke tollen.

Nog dat die van Nijmegen schattung vrij sijn, uitgenomen alleen, dat sij mitt oeren vrijen wil overgeven.

Item die Appellaten op Aeken.

Item of eener buijten woonen wolde, of woonden dat men hem gelijke wael sijn burgerrecht niet afsnijden en magh

Und dergelijke heerlijke puncten meer.

Also dat die Stad van Nijmegen, mit oeren toebehoren, mit silveren geld aan 't Land van Gelre verpand is, und op dat wij dan idt Heiligen Roomfchen Rijk, und die heerlijke puncten voorf die wij van den Heiligen Roomfchen Rijk hebben, niet en fullen tot eniger tijd vergeten, so trat idt beel van den Keyfer in de Raat Camer (thans op de voorzaal van 't Stadhuis) alhier, undt in een glas het wapen Caroli Magni, die over 800 Jaaren Roomfchen Keyfer is geweest, undt tot een eeuwige memorie van dien, so geeft die Stad jaarijx die Burg greef, Burgermeesteren undt den Richter elk een vereeringe van een Coevel met silver beslagen, und den Burg greef und Richter daarom, dat zy der Stad een eed gedaan hebben, diefelve Stad, und dertelver burger und Ingefetenen in oeren hebbende Rechten, und Privilegien te helpen hulden en handhaven.

Met deze Coevel moesten de Burchgraaf nevens Burgermeesteren op de Hoogdagen ten hoogtijd gaan, volgens aantekening in het Goedesdagboek *altera post antonii abbas* 1559, en tot den huidigen dag toe gaan Burgermeesteren nevens Burchgraaf en Richter op den eersten Paaschdag met hunne Mantels en Coevels alnog ten nagt-

90 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Helaas! hoe dikwils zaagte uw veld,
Beplant met groene en vruchtbre boomen,
In eenen naren staat gesteld,
En door (65) het water overstromen!

Wat

maal; het geen met veel statie geschied, ten teeken voor de Burgeren en Ingezetenen dat dezelve van de Stad eenen Eed gedaan hebben, om de Burgeren en Ingezetenen in hunne regten te handhaven.

De Heer Goris laat zich in zijn Lofdicht over de Privilegien van deze Stad aldus hooren:

*Voeg hier de vrijbeën bij en giften,
Door Keizeren aan U vergund,
Met Hertogs brieven en geschriften,
Daar gij te regt op bogen kunt;*

En de Heer Smetius zingt daaromtrent het volgende:

*Het schrijft zich zelf de wet, en durft op muntregt roemen,
Haght dus van eigen wil en eigen wenken af,
Het kan in alles zich gelijk met Aken noemen,
Ja 't ander Rome, dat aan 't aardrijk wetten gaf.*

(65) *En door het water overstromen*) In den Jare 816 liep de Rijnstroom aan alle zijden over en de Betuwe leed groote schade.

1342. Op St. Jakobsdag zijn de geheele Over- en Nederbetuwe nevens den Tielerwaard ondergelopen.

1601. Was het water door opstopping van het ys zodanig opgelopen dat de dijken in het Rijk van Nijmegen, Maas en Waal en Overbetuwe daarvoor bezweken. De aantekening van dit hooge water is op eenen steen, die
in

in de muur van de Kraan gemetzeld is, uitgehouwen.

1640. In het begin van Augustus zwol de rivier zeer hoog, waardoor vele landen werden overstromd.

1651. In dit Jaar heeft het water in de Waal, zonder opstopping van ijs, anderhalf hand breed hooger dan voormaals gestaan, brekende op verscheiden plaatsen de dijken door, waardoor de vier boven Ambten en de Tielers en Bommelerwaarden werden overstromd. Een gedenkteeken van dezen watervloed vindt men in de muur van de Kraan gemetzeld.

1740. Den 17 December stond het water in den Rijn, Waal en Maas bijna op gelijke hoogte met de dijken, waardoor in dezelve, op vele plaatsen, doorbraken veroorzaakt en de vier boven Ambten, midsgaders de Tielerswaard, Beest en Rhenoi overstromd werden. Tot gedagtenis van de hoogte dezes waters is een steen in de muur van de Kraan gemetzeld.

1787. In het laatst van Januarij raakte de Waal sterk met ijs bezet: den 26 zettede zich voor de Stad een zware ijsdam, die den volgenden dag losbrak en de rivier tot bij Varik afzakte. Tusschen den 27 en 28 des nagts stroomde het water op vele plaatsen over de dijken, in het Ambt van tusschen Maas en Waal wel twee of drie voeten hoog, het geen vijf doorbraken in den waaldijk, bij de Dorpen Wamel en Dreumel veroorzaakte, overstromende het geheele Ambt van Maas en Waal en een gedeelte van het Rijk van Nijmegen.

1784. Den 28 Februarij raakte de rivier, welke van den 30 December af was vastgevrozen geweest, los, doch stopte des avonds wederom; den 29 raakte dezelve weder aan 't drijven, opgepropt van ijs, dat te Dreumel stopte; waardoor het water in den nagt van den 1 Maart zoodanig begon te wasfen dat hetzelfde, daar 't eenige uren te voren, aan de Nijmeesche peilpaal op twaalf voeten stond, tot op vierëntwintig voeten en zes duimen rees. Een doorbraak in den Duffelschen dijk deed de Polder de Ooij onderloopen, bruischende het water zoo geweldig dat de dijk bezweek, twee sluizen wegstpoelde en een gedeelte van den Lappentoren omver deed vallen. Er waren niet minder dan zeventien doorbraken in de waaldijken, waardoor het Schependom van Nijmegen, de vier

92 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wat schaade leed de Landman niet,
Als hij, beroofd van all' zijn vruchten
En talrijk vee, in groot verdriet,
Om 't lijf te bergen, nog moest vlugten!
Wat heeft het water al vernield,
En duizend menschen zelfs ontzield!

't Is billijk dat gij glorie draagt
Op (66) Staats en Kerkvergaderingen,
Diege in uw wallen houden zaagt,
Tot nut van stede- en dorpingen.

Wat

vier boven Ambten, de Tielerwaard, Beest en Rhenoj,
met de benedenliggende landen werden overstroomd.

(66) *Op Staats en Kerkvergaderingen*) In 't Jaar 807 kwam Keizer *Karel* te Nijmegen, alwaar hij eene Kerkvergadering hield, waarin verscheiden Ordonnantien, de Politie rakende, beraamd werden, onder welken de voornaamste was, dat men ordre stelde, dat ieder stad, en zelfs ieder Dorp, onderhoud voor hunne armen bezorgden, opdat men daar geen beedelaars vond. In de maand Meij van het jaar 821 hield Keizer *Karel* de Groote eenen Conventsdag binnen Nijmegen, op welken hij de deeling van zijne Rijken tuschen zijne zonen gemaakt heeft, 't welk van de aanwezende Standen bevestigd en bezworen werd, blijvende na deze deeling de Stad Nijmegen aan het Keizerrijk. In de Jaren 27 en 830 heeft Keizer *Lodewijk* de Godvruchtige te Nijmegen twee bijzondere Conventsdagen gehouden, op welken laatsten hij de zamenzwering zijner vijanden, die hem uit het Keizerrijk dachten te stooren, gelukkiglijk heeft vernietigd, en eenigen derzelven met ballingschap en anderen met de gevangenis gestraft. Ook is in den jaare 1088 te Nijmegen, wanneer Keizer *Henrik* de tweede met vele Hertogen en Bisschoppen zich daar onthield, een algemeen Concilie
of

Wat hebt gij meenig (67) vast verbond
 Gestaafd met buitenlandsche Magten,
 Die daarom u, met hart en mond,
 Als trouwe Bondgenooten achtten,

Gij

of Kerkvergadering gehouden. Zoo ook in het volgende jaar 1019, deed Keizer *Hendrik* eene generale Kerkvergadering te Nijmegen beleggen, waarin onder andere zaken, als iets merkwaardigs en van groot gewigt in dien tijd, besloten werd, dat men in het toekomstige in den openbaren Godsdienst het brood ter regter en den kelk ter linker zijde van den altaar zou plaatsen.

(67) *Meenig vast verbond*) Wij hebben reeds klaarlijk aangewezen, dat de Batavieren met de Romeinen een verbond aangegaan hebben, waarom zij van hun ook Vrienden en Bondgenooten genoemd werden. De Heer *Smetius* teekent aan, dat in den Jare 870 Keizer *Karel de Kale* een verbond met *Frik*, den Overste der Noormannen, te Nijmegen in het Paleis heeft aangegaan. Verder teekent hij aan, dat in het jaar 1278 de Steden Nijmegen en Keulen een verdrag gemaakt hebben, daarin bestaande; „ dat de eene Stad in haar gebied de Burgers der andere, als hare eigen Burgers, zal voorstaan, ook geene represahien tegen eenige derzelven gebruiken voor en al oer dezelve bij hare respectieve Stads Overigheid met regt aangesproken zijn, en aldaar geen regt gedaan wordt, al waar het ook dat tusschen de Stad en den Hertog van Gelder onlust rees;” welk accoord in de Jaren 1360, 1377, 1381 en 1391 mede is vernieuwd en vermeerderd. In de Jaren 1317, 1320 en 1321 is met de Steden *Coblentz* en *Andernach* onderscheidenlijk verdragen: „ dat geene Burgers van Nijmegen bij haar lieden met Arresten zullen worden bezwaard ” Ook heeft in den Jare 1357 Hertog *Eduard* een bestand tusschen die van *Arnhem* en Nijmegen gesloten, 't welk van den 12 November tot den 17 September 1358 duren zoude. Kort hierop, te weten in den Jare 1364, kreeg het genootschap der Hanzesteden zijn eerste begin, en door een schielijken aanwas werd te Keulen de eerste bijeenkomst van de gemagtigden dier steden gehouden. Het getal

94 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Gij smaakt daarvan zelfs in dit uur

De vrucht met uwen Nagebuur.

Wat

getal derzelven was zevenenzeventig, waaronder de Stad *Nijmegen* ook geteld werd. Zij ondernamen te samen *Waldemar* den derden, Koning van *Deenemarken*, door een' *Wapenheraut* den oorlog aantezeggen, en zulks op het stuk van de *Scheepvaart* en versterking van den *koop-handel*.

Tot het teekenen van het *Tractaat* voor *Venlo* tusfchen *Keizer Karel* en *Willem*, Hertog van *Gulik*, *Gelder* en *Kleef*, gemaakt 1543, waren de volgende perzoonen gedeputeerd, namelijk *Mr Jacob Kancs*, Burgermeester, *Christoffel van Wese*, *Johan van Zeller*, *Reinier Pouwels*, *Jan Hend. Kellener*, *Johan van Seller*, *Mr. Peter Huefs* en *Mr. Hendrik Poeya*.

En 1549 fchreef *Keizer Karel* den volgenden brief aan die van *Nijmegen*, hun verzoekende het *Tractaat*, tusfchen hem en de *Rijksvorften* gemaakt, te ratificeren, aldus luidende :

Bij den Keijfer ende Coninck.

„ Lieve ende welbeminde U is wel kenlijck, hoe
„ dat in den lesten Rijcxdach, gehouden tot *Aus-*
„ *burgh* zekere *Tractaet* van *Verbont*, ende eeuwige
„ *Confederatie* gemaect is geweest tusfchen ons als *Erff-*
„ *Heere* van desen onsen *Erff-Nederlanden*, ende van
„ *Bourgoingnen*, ende den *Kurfurften*, *Princen* ende
„ andere *Staten* des *Heiligen Rijcx*. Bij den welcken
„ onder anderen *expresfelicken* ouerkomen is, dat vier
„ *principale Prelaten*, vier *principale Heeren*, ende vier
„ *principale Steeden* van den felven onsen *Erff-Nederlanden*
„ *fouden* den voors. *Tractaet* ratificieren, in den
„ name van allen den felven onsen *Landen*, binnen eenen
„ *Jaere* doen naestkoemende, waerop wij sedert hebben
„ doen communicieren metten *Staten* van onsen voirs.
„ *Erff-Nederlanden* van herwertsouere ende van *Bour-*
„ *goin-*

Wat brouwde de euvle Nijd, door list,
 U geene reeks van kwade plagen!
 Toen deed de droeve Burgertwist
 U eenen last van rampen dragen!

Gij

„goingnen, die geaccordeert ende overkomen sijn, ende
 „hen tot ons geremittiert hebben sulcke personnagien
 „ende steden te moegen nemen, als ons belieuen fall,
 „om in heurl. naem den selven Tractaet te beuestigen
 „ende ratificieren, soo dat wij dien achtervolgende on-
 „der anderen gecosen hebben de stadt van Nijmegen,
 „als wesende eene van de principale steden van onsen
 „voirfs. Landen, ende doen expedieren twe briefuen
 „van Ratificatie van gelijken inhoud, d' een om her-
 „wersouer bewaert te zijn tot verseeckerheijt van onsen
 „voirfs. Landen, ende den ander om den Eertzbiscep
 „van Mentz als Ertz Canceler van den Rijke te doen
 „overleveren. Ende seijnde u detelve bij onsen Secre-
 „tarijs Christoffel Pirramius, jegenwirdige bringer, u
 „versueckende, dat ghij van sonden aen den segel onser
 „voirfs. stadt van Nijmegen daer aen doet hanghen,
 „gemerekt den tijt, binnen den welcken de voirfs. Ra-
 „tificatie ouergeleuert moet wesen, zeer cortz experie-
 „ren fall, ende wij tullen u ende onser voirfs. stadt, als
 „Heere ende Prince van desen Landen, ende in den na-
 „me vnz. dien, tot allen tijden, aist noot wesen fall,
 „ontlasten en schadeloos houden van alle 't geene dat
 „ghij bij der voirfs. Ratificatie belouen, ende daar toe
 „ghij u ende der voirfs. stadt verbinden sult, ende daar
 „en bouen sullen wij alle 't selve van u hebben voor
 „aengenaem. Lieve ende welbeminde, Godt zij met U.
 „Gesehreven te Brusfel den XXVIII dagh van Meije
 „A. 1549." Was get. *Charles*; lager stont *Bave*. Het
 „opschrift was: „Onse Lieve ende welbeminde B: S: en
 „Raedt onser Stede van Nijmeghen."

In het begin van den Jare 1579 werd te Utrecht de
 Unie gesloten tuschen de meeste Provinciën, waarvan
 sedert de naam van *Geunierde* of *Verenigde Provinciën*
 gesomen is, welke Unie door de Heeren *Gillis Piek*,
Jan Keffken, *Aent van Zeller*, *Dijk Flemming*, *Lam-
 ber*

96 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Gij hebt ook meenigmaal den haat
En wraak beproefd van uwe Heeren.

Wat zegening geniet de Staat,
Dien nimmer burgertwisten deren!

o Heerlijk en gelukkig Land!

Waar de Eendragt haren zetel plant!

Hoe stroomde, naar het droef verhaal
Der oude schrijveren, die 't vermelden,
In scheuringen, door 't woedend staal,
Het dierbaar bloed van uwe Helden,

Toen tweespalt Gelderland in twee
Voor (68) *Bronkborst* en voor *Heekren* deelde,

En scheurde 't gansche Land vanéén,
Terwijl men bloedig dus krakkeelde,

En

bert Jansz en *Johan van den Have*, respectie leden uit de Magistraat en Meesteren van St. Nicolaas Gilde, namens de Burgerij, nadat bevorens door alle Ambten en Gilden de Unie gevisiteerd en het bekende Renverfaal, te vinden in de *Handvesten* bladz 290, geexamineerd was, als gezamenlijk Gedeputeerden van de Stad Nijmegen, den 5 Maart geteekend werd. Doch deze Stad is niet altijd aan de Algemeene Staten gebleven; want de Heer Smetius teekent aan, dat den 6 Maart 1585 eenige Spaanschgezinden een oploop in de Stad verwekt hebben, nemende tot eene leuze: *Vrede met God*, de Staatfche bezetting, en alle die van den Gereformeerden Godsdienst waren, de Stad uitjoegen en zich door Hautepenne aan Parma overgaven.

(68) *Voor Bronkborst en voor Heekren deelde*) Die van *Bronkborst* en van *Heekeren* waren twee voorname adellijke Stam-

En gij zoo lang bevinden moest,
Dat tweedragt steeds een land verwoest.

G

Hoe

Stamhuizen in Gelderland. Onder hen ontstond in den Jare 1346 die bloedige factie, waarvan de oorsprongk den nijd alleen mag toegeschreven worden, en die voornamelijk hierin bestond. Willem van Bronkhorst kon niet verdragen, dat Hertog Reinald de derde aan de familie van Heekeren, die veel op hem vermogt, eenige gunsten bewees. De Bronkhorsten, die voor eenigen tijd de Heekerens reeds ongenegen waren, werden daardoor verbitterd, 't welk zoo verre ging, dat zij Hertog Reinald afvielen, en zijnen broeder Eduard aanspoorden om Reinald te beoorlogen en den Hertogelijken zetel te overweldigen. Uit die partijchappen ontstond een geweldig vuur van tweedragt, 't welk lang gebrand, de landen verwoest en vele menschen vernield heeft. De Heekerens hielden 't met Reinald, en de Bronkhorsten met Eduard. Beide deze partijchappen hadden grooten aanhang, zoo onder den Adel, als in de Steden en onder het gemeen: niets kon de woede van deze factiën doen ophouden, gaande hunne tweedragt zoo verre, dat zij elkanderen vermoorden, en van alles beroofden. Andere bijliggende landen werden zelfs daarmede gemoeid; maar dat strekte tot grooter bederf van Gelderland. Gedurende den tijd van 16 Jaren dorst de Landman zijn land niet bezaaijen; huizen noch kerken werden verschoond, men hoorde niet dan van moorden en branden, op de allerwreedste wijze der waereld. Om dit bloedbad te eindigen kwamen eindelijk de Hertog van Brabant, Jan, Schoonvader van Reinald, de Graaf van Kleef, zijn zwager en de Bisshop van Munster, Adolf van der Mark, Hertog Reinald te hulp. Maar de Bisshop van Luik trok op tot hulp van Eduard: ook kwam de Graaf van Holland op de been: maar tot wiens hulpe weet men niet eigenlijk. Ondertuschen werd het bloedstorten hoe langer hoe grooter; de Heekerens hielden 't met de Hoekschen, en de Bronkhorsten met de Kabeljauwischen, mede twee landverdervende partijchappen in dien tijd in Holland. Hertog Reinald, geholpen van de Heekerens in Gelderland en de Hoekschen in Holland, nam de Steden Arnhem, Duisburg, Venlo, Tiel en Emmerik in; maar dit werd van Eduard weinig geacht,

98 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe meenig Vorst heeft niet getracht
 U voor zijn' degen te doen bukken,
 Wanneer hij zijn gevreesde magt
 Op uwe (69) Vesten aan deed rukken;

Doch

geacht, zoo lang de Stad Nijmegen op zijne zijde was, en van den bijstand der Kabeljauwschen zich verzekerd kon houden. Maar wanneer Graaf Willem van Holland uitzinnig geworden was, vreesde Eduard voor verandering, en maakte door de bemiddeling van den Bischof van Munster, en eenige andere Heeren, nevens die van eenige steden, onder welken Nijmegen de eerste en voornaamste was, vrede: doch zoo haast hij verstonde, dat de Kabeljauwschen in Holland het spel te grabbel smeten, brak hij den vrede weder; trok de meeste steden op zijne zijde; kwam met een geheel Leger te velde, en leverde zijnen broeder slag, dien hij den 25 Meij 1361 bij Tiel gevangen kreeg; zettede Reinald te Rozendaal gevangen, en kwam dus tot den Hertogelijken zetel. Die meer van deze droevige onlusten begeere te weten, kan de Historiefchrijvers van Gelderland, inzonderheid *Pontanus* en *Slichtenborst*, op de boven aangehaalde Jaren, alsmede *Matth. Vossius* in zijne *Historische Jaarboeken van Holland en Zeeland*, bladz. 426 enz. daarover nazien.

Nadat de Heer J. Smetius van deze factien in 't voorbijgaan iets heeft aangeteekend, vervolgt hij bladz. 75 aldus: „ 1355. Het Kasteel van Buinsweert, hetwelk „ den Inwooneren der Stad Nijmegen overlust dede, werd „ van Hertog Eduard en de Nijmeegsche ingenomen, en „ de stroopers, die daarop lagen, werden allen onthalsd, „ en hunne hoofden op staken gezet rondom het bergsken, hetwelk daarom nog hedendaags den Hoofberg „ genoemd wordt. Daarna zijn ook de edele huizen van „ *Lent*, *Bemmel*, *Zoelen*, *Avezaat*, *Tuil*, *Appelteren*, „ *Loenen*, *Doornik*, *Gunderen*, *Balveren* en meer anderen ter neder geworpen van Hertog Eduard, meest „ door toedoen van die van Nijmegen.”

(69) *Op uwe Vesten aan deed rukken*) Hoe meenigmalen de Stad Nijmegen belegerd en veroverd is, is ten deele

deele door den Heere Smetius aangewezen. „ In 't Jaar
 „ 1473, zegt hij, werd Nijmegen door Hertog Karel
 „ van Burgundien belegerd. De Hertog van Kleef had
 „ zijn Quartier tot Lent in de Betuwe, de Nijmeegschen
 „ hadden de Kloosters voor de Stad afgebroken, de
 „ voorsteden versterkt, alle burgers ingeboden, alle
 „ vreesachtige, vrouwen en kinderen, met de oude lie-
 „ den doen vertrekken, om beter tegenweer te kunnen
 „ bieden. Karel, de zoon van den gevangen Adolf,
 „ naauwlijks agt jaren oud, werd op een klein paardeken
 „ gezet, en met een' boog of pijlkoker, om zijne schoo-
 „ ders hangende, om de Wallen gevoerd, om hun allen
 „ te vermanen, datze voor hunnen toekomenden Vorst
 „ met mannelijken moed moesten vechten. De Burgun-
 „ diër begon de Stad met grof geschut te beoorlogen, en
 „ alhoewel de wallen hier en daar inslorften, en den vijand
 „ tot het stormen aanlokten, zoo zijne nogthans altijd
 „ met verlies afgeslagen, en op een' zekeren tijd werden
 „ 600 Engelsche Schutters ter neêr gehouwen, welker
 „ aandels die van Nijmegen van de walmuren ten spijt
 „ lieten afwaaijen, doch ziende datze geen ontzet had-
 „ den te verwagten, gaven zij zich eindelijk over, de-
 „ den voor den Hertog Karel een voetval en maakten den
 „ 24 Julij een accoord, tot afkoop van de plundering
 „ der Stad met eene somme gelds van tagtig duizend gul-
 „ dens, waarop de geheele Provincie den voornoemden
 „ Hertog Karel aannam.

„ 1494. Kwam Maximilianus, Roomsche Koning, naar
 „ Nijmegen, verbrande Hees en den Broederdijk, ver-
 „ toonde zich voor de Hannerpoort, daar hij met verlies
 „ van eenigen der zijnen weder te rugge keert, agterla-
 „ tende verscheiden zware stukken.

„ 1525. Zocht Hertog Karel de Stad te bemagtigen
 „ doch te vergeefs.

„ 1549. Heeft Hertog Karel gewapenderhand binnen
 „ Nijmegen gezocht te komen, maar zulks niet geluk-
 „ kende, week hij zeer toornig naar Middelaar, verto-
 „ nende zich als een vijand tegen de Stad, waarom eeni-
 „ gen uit den Raad en de Gemeente tot hem toe traden,
 „ om zijn toornig gemoed wat te verzachten, doch wer-
 „ den als gevangenen vast gehouden, verwachtende da-
 „ gelijks hunnen dood, daarze mede gedreigd werden:
 „ ondertuschen zijn de Burgers genoodzaakt hunnen Her-

160 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„ tog met de geheele militie intenemen, welke, binnen
„ gekomen zijnde, de sleutelen der poorten eischte, la-
„ tende den Egmondſchen toren, tegen over het Hof,
„ omverre werpen en het Valkhof met eenen binnenwal
„ versterken.

„ 1530. Werd Hertog Karel met de zijnen buitenge-
„ keerd, en den 6 Februarij een verdrag met hem ge-
„ sloten.”

In den Jare 1584 meende het Spaansch Krijgsvolk deze
Stad te overweldigen doch werden afgeslagen; welk ge-
val in de Goedesdagboeken aldus wordt opgegeven.

„ 1584 den 6 November. Dese morgen omtrent ses
„ uiren heft der vijant in geweldigen aantal to perdt und
„ to voet sterck wesende over die derde half duijftent
„ man onderstaen dese stad, boven die Sieckerpoort;
„ ter sijde id wachthuijs aldaer staende, nae die Herſtege
„ heranen, mit stormlederen tho beklimmen und hadden
„ niet alleen etlicke lederen angeklamt, dan waeren ook
„ oerer drie oftte vier boven op die muer, und den rest
„ in 't naeklimmen und volgen, staende in grooter dick-
„ ten under in die grafft, oick tusſchen die Hameije und
„ die poort staende oick in slachorden tot aen id Mela-
„ tenhuijs, dan God loff heft die wacht; dit selven ge-
„ waer worden, die opgeklommene to rugh geslaegen,
„ die lederen soo overgetogen als in die grafft geworpen,
„ tot den vijant met grove stuecken und hantroers inge-
„ schoten, strax alienthalven allarm gemaect, waer op
„ die ganſche Burgerije sampt ruijter ende knechten strax
„ in wapenen gewest, und sijn alſoo vaillant und een-
„ drechtigh gebalden hebben, dat der vijant die vlucht
„ genomen, die lederen, allerhant instrumenten und ge-
„ weer verlaeten, oick stuecken van kinnebacken, hant,
„ arm, und dergelijcken op der wal plaets befonden sijn,
„ men heft der stormlederen bekommen; der almogent
„ Godt sijn gelaest ende gedanckt, dat hij ons vur id ver-
„ rasſchen und gewelt der bloetdorstiger vijanden soo ge-
„ nediglick behuedt und bewaert heft; dese ridding is
„ tho post aen den welgeborne onsen genedigen Hera
„ Stadtholder den Maegistraeten to Arnhem, Venlo und
„ Grave overgeschreven

SIET NOCH THO.

Onder

Onder die geenen der Inwoneren welke dezen dapperen tegenstand boden was ook een Johan Henriks van der Horst: waarom op den 11 November daaraanvolgende nog besloten werd:

„ Johan Henderiks van der Horst, weversknecht, hier
 „ bevorens getrouwt hebbende Fredrick Mensings Zie: ge-
 „ wefene Camercknechts huisvrouw, een voiriede vrij-
 „ dach des morgens, als die bloetdorstige vijant onder-
 „ nomen onser Stadt muiren toe beklimmen, het eerst
 „ geweest zijnde, die het opklimmen gevaer geworden,
 „ ende den vijant met geweld van der leder gestoren,
 „ denselven affweldigende sijn Hellebaert, versocht bij
 „ supplicatie hem met die Burgerfchap toe willen begiff-
 „ tigen; ende mijn Heeren voor sijn getrouwe daet van
 „ voorf. verftendiget sijde hebben hem ende sijnen soon
 „ genamt Arnt die Burgerfchap gefchenekt et praestitit
 „ juramentum civile et fidelitatis.”

Hierna zullen wij verhalen op wat wijze de Stad in den
 jare 1585 in de magt van den Koning van Spanje kwam, en
 nu overgaan tot den Jare 1591. Nadat Prins Maurits,
 gedurende dit Jaar, de Stad Hulst den Spaanfchen in wei-
 nige dagen had afgenomen, besloot hij Nijmegen te ver-
 meesteren; en door den Heere Christiaan Huijgens, die
 aldaar eenigen tijd gevangen had gezeten, van de gele-
 genheid der plaatze onderrigt zijnde, naderde hij den 14
 October met sijn Leger en ammonitie van oorlog tot
 Oofterholt, bij Nijmegen, gaf ordre eene fchipbrugge
 over de Waal te leggen, welke door die van Nijmegen
 zeer beschoten werd. De ingezetenen riepen ten spot,
*wat alle die trommelen in de Betuwe zouden doen; of men
 den wolf wilde jagen.* Na het voltoojen der fchipbrugge
 trokken over dezelve de volgende regimenten, als van
 Nassau met 8 vaandelen, de schotten met 10 vaandelen,
 't Noorderkwartier met 7 vaandelen, Engelschen met 16
 vaandelen, Utrecht met 8 vaandelen, Vriesland met 8
 vaandelen, Brederode 8 vaandelen, Zeeland 7 vaandelen
 en nog 17 vaandelen ruitery. Voorts deed de Prins de
 Stad opeifchen; doch kreeg ten antwoord, dat zij eerst
 nog grooter krijgsmagt wilde zien, eer zij zulks zouden
 doen. De Prins had de ruitery in de Ootj geplaatst, en
 lag met het meefte gedeelte van 't Leger op den Hunnen-
 berg, besluitende bresch te fchieten bij de Hunnerpoort
 en den lappeutoren, hebbende ten dien einde het gefchut
 op deze wijze geplaatst; 5 stukken in de Betuwe; 24

stukken in de Ooij; op den Hannerberg 3 veldstukken, en 't overige aan de andere zijde. Op den tweeden dag van de belegering lag het Leger al verschanst. Het geschut geplaatst zijnde zond Maurits een trompetter naar de Stad, die tot antwoord bragt, dat men Ostagiërs zou zenden. De Prins zond daar binnen de Heeren van *Meijnerswijk*, *Rijsoor* en Kapitein *Bernard*, en uit de Stad kwamen de Vaandragers van den Heere *Celein*, de Lieutenant van *Suater*, met eenen Raadsverwant, genaamd *Bronkborst*, de Broeder van den geenen, dien het huisje, daar de Prins te Oosterholt op gelogeed was, in zijn leven plagt toetebehooren. In de Stad komende, zeiden de belegerden, datze niet van zins waren om te handelen of iet te tracteren, en spraken zeer hoog, als dat zij een dubbelde Stad hadden; spijs, spaden en schuppen, met gewillig volks genoeg om zich te versterken; dat 'er secours voorhanden en nabij was; doch dat zij wel hadden willen hooren wat zijn Excellentie begeerde; enz. De Prins zond daarop een trompetter wederom naar de Stad, om te zeggen dat zij iemand met last om te handelen zouden uitschikken: maar dezelve bragt voor antwoord te rug, „ dat men zoo haast nog niet zou „ tracteren, en dat men daarmede tot morgen wachten „ zoude; dat het zoo schielijk niet te doen was;” waarbij eenigen voegden „ dat alzo de Staatschen wel zeven jaren daaruit waren geweest, zij nu nog wel eenige dagen daaruit konden blijven.” De Prins, dit kwalijk nemende, heeft terstond de Ostagiërs wederom naar de Stad gezonden en de zijne wederom ontboden. Het scheen, dat zij niets anders zochten aan tijd te winnen, betrouwende, dat zij ontzet zouden worden. Alle de voorleden nachten hadden die van de Grève en Nijmegen vuurteekenen gedaan. Ondertuschen had de Prins besloten des morgens vroeg het geschut van de batterije te doen spelen. Daags te voren kwam de Raad van Staten, met Roda en Kamminga, in 't Leger bij den Prins, zijnde de Heer van Meijnerswijk, Doctör Voet en René van der Aa, daar te voren gekomen. Die van Tiel, Bommel en Gorkum hadden daar ook hunne Gedeputeerden, en de Thesaurier en de Pensionaris Oldenbarnevelt van Rotterdam waren daar mede gekomen, nevens Jacob Muijs en den Burge-meester de Vries van wegens die van Dordrecht. Als nu die van Nijmegen van Verdugo niets vernamen, en zagen, dat het met den Prins ernst was om het geschut te doen spelen, en de huizen met de Stad te bederven, zonden zij des anderen daags, zijnde den

21 October, andere Gedeputeerden, met welken men overeenkwam, zoo veel de soldaten aanging, dat zij dien namiddag met vliegende vaandels, slaande trommels, brandende lonten, en al hunne bagage zouden uittrekken; en van wegen de Burgerije werden overgeleverd zekere artikelen, die zij van den Prins verzochten, waar op zij aanboden de Stad overtegeven. Eenigen derzelven werden hun toegestaan, en eenigen afgeslagen; doch alzoo zij daartoe niet konden verstaan, begeerden zij nog eerst eens bidden te mogen gaan, hetwelk hun geaccordeerd werd. Het meeste, daar zij zich tegen schenen te kanten, was, dat men hun niet mede wilde toelaten de oeffening van de Roomsche Religie. Des namiddags kwamen de Hoplieden *Snater* en *Jan van Heerden* in perzoon bij den Prince, en verklaarden, dat de tijd, die hun was gegeven, te weten van dien avond uittrekken, te kort was, verzoekende derhalve, dat men hen tot des anderen daags 's morgens daarin zou laten blijven, daar de Gouverneur, de Heer *van Gelein*, vermits zijne krankte, zeer op aandrong. Maar de Prins wilde daarin niet consenteren, dan op conditie, dat men zou toelaten, dat men omtrent 300 man op het Valkhof zou laten logeren, en is alzoo de Compagnie van zijne Lijfwacht, met eenigen van het vaandel van Capitein Bourits, daar terfontd ingetogen, onder het vliegende Vaandel van de Garde van den Prins, te samen sterk omtrent 300 man, wordende gelogeerd voor dien nacht op het Valkhof. Zie verder *Handvesten van Nijmegen* bladz. 311.

De Raad van Staten liet, ter gedachtenisse van deze verovering, twee gedenkpenningen slaan, op eenen van dewelken aan de voorzijde, de gekroonde Nederlandtche Leeuw gezien werd, hebbende in den regter' klaauw een bloot zwaard, en in den linker' een' bundel met zeven pijlen. Om hoog leest men in de wolken het woord JEHOVAH (Heere) en in den rand deze Spreuk, Luc. I. vs. 49.

Fecit magna Qui potens est. Dat is: Hij, die magtig is, heeft groote dingen gedaan.

Op de keerzijde ziet men geene verbeelding, maar wel dit opschrift: *Zurphania, Davenria, Hulft, Noviomagique Libertate restituta, Castellis plurimis captis, hostibusque ex Batavia fugatis, Senatus Federatarum Provinciarum fieri fecit. MD IX XCI.* Dat is: De vrijheid van

104 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zutphen, Deventer, Hulst en Nijmegen berfeld, verscheiden schanssen veroverd en de vijanden uit de Betuwe verjaagd zijnde, heeft de Raad der Vereenigde Landschappen dezen penning doen slaan. 1591.

De tweede legpenning heeft om den Leeuw geen rand-schrift, buiten welk onderscheid hij anders met den eersten overeenkomt.

De laatste belegering, op welke de overgaaf volgde, was in het ongelukkige Jaar 1672. Wanneer de Franschen in dat Jaar door een schielijke overwinning zich reeds van de Betuwe hadden meester gemaakt, nadat zij te Gent over de Waal getrokken waren, kwamen zij voor Nijmegen den 3 Junij, en openden het beleg, onder het beleid van den Maarschalk van Turenne. De bezetting bestond te zamen uit 25 of 2600 man, behalve ruim zoo veel burgers, die allen welgemoed besloten hadden de Stad tot het uiterste te verdedigen. De Heer J. van Wolderen, een Man van beleid en dapperheid, was Bevelhebber van binnen; de schans Knodsenburg had zich reeds, na eene belegering van twee dagen, den 16 Junij, aan Turenne overgegeven, door het beleid van een' tamboer. Nadat de Stad dus te vergeefs was opgeëischt, opende men de loopgraven; het geschut werd geplaatst; en wanneer de Stads muren hevig betchoten werden, kweten zich

zich de belegerden mannelijk, en het zou waarlijk den Franschen meer tijds en volks gekost hebben, indien het krijgsvolk zoo veel moeds als de Burgerij gehad hadde: want de Hoofden van 't krijgsvolk wilden tegen w.l der and-ren een verdrag maken, gelijk ook geschiedde; doch op genoegzaam schandelijke voorwaarden. Het Guarni-soen moest gevangen-blijven totdat het gelost werd; een Ruiters tegen 6 en een Soldaat tegen 3 Rijksdaalders. Dit verdrag werd den 9 van de gezegde maand gerekend, hebbende dit beleg den Franschen 1300 dooden en 1600 gekwetsten gekost; daarentegen werden in de Stad maar 59 dooden en gekwetsten geteld. Dit was de eenigste Stad, die in dit ongelukkige Jaar een zoo lange belegering heeft uitgestaan. Op deze verovering werd ter eere van den Koning van Vrankrijk dees Gedenkpenning geslagen:

Dezelve vertoont op de voorzijde het Kopstuk des Konings, met dit omschrift:

Ludovicus XIII. Rex Christianissimus.

Dat is:

Lodewijk de XIV. Allerbijfelijste Koning.

De keerzijde vertoont den Koning, die door eene vliegende overwinning gekroond wordt, houdende in de eene hand een werp'pies, terwijl zijne andere met een losfen toom een zegewagen ment, met dit omschrift in den bovenrand:

106 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Doch gij hebt u met heldenmoed
In 't veegste kriegsgevaar gedragen ;
Gij spaarde nimmer goed of bloed,
En vreesde voor geen vijands lagen.
Nogthans , hoe braafge u hebt verweerd,
Gij zaagt u somtijds overheerd.

Wat

Batavia victoris peragrata.

Dat is :

De Betuwe met gedurige overwinningen doorreisd.

Nog leest men op den voorgrond van dezelve zijde dit opschrift :

XL urbes diebus XXII. captae MDCLXXII.

Dat is :

40 Steden in 22 dagen veroverd in 't jaar 1672.

Terwijl de Franschen de Stad inhadden hebben de Burgers en Ingezetenen omtrent viermaal honderd agtenuijftig duizend vijf honderd tweeënegentig Hollandfche guldens moeten opbrengen , en bovendien veel moedwil en geweldenaarj uitgestaan. Maar dit onheil veranderde in het jaar 1674 , wanneer zich de Franschen genoodzaakt vonden deze Landen schier zoo haast te verlaten , als zij dezelve vermeersterd hadden. De uittogt geschiedde den 30 April , maar onder dit beding , dat de Stad vijfenuijftig duizend guldens tot een afscheid voor brandschatting zou opbrengen , en nog even zoo veel voor het Nijmeegfche Quartier.

Wij hebben boven vergeten te zeggen , dat de Stad volgens Resolutie der Staten van Holland van den 5 Julij 1672 , fol. 251 , gemagtigd was papieren geld te maken.

Wat hebbe al ramps en ongeluks
Geleden in de (70) Spaansche tijden!

Wat moest gij niet al hoons en druks
Van Alvaas Legerbenden lijden!

Hoe

(70) *Geleden in de Spaansche tijden*) Wat plagen en
wreedheden deze landen van de Spanjaarden hebben gele-
den, is nog in ieders geheugen. Wat de Stad Nijmegen
aanbelangt, de Heer Smetius heeft 'er het volgende van
aangeteekend: „ In 1568. Den 9 Junij is de Graaf van
„ Overstein met vier Compagnien Soldaten binnen Nij-
„ megen gekomen, welke aldaar veertien dagen leelijk
„ huis hielden, vallende de Burgerij zeer lastig, verftie-
„ ten de Burgers en namen hunne huizen in, vernielden
„ alles waar zij konden bijkomen; maar na den ontvang
„ van hunne betaling zijnze met hunne bagagie naar Vries-
„ land vertrokken.

„ Den 5 Julij is Frederik Alvarez de Toledo, zoon
„ van den Hertog van Alba, met vijftig paarden in Nij-
„ megen gekomen, en vertrok op denzelven dag weder-
„ om van daar naar Arnhem.

„ Den 8 Julij kwam Fernando Alvarez de Toledo,
„ Hertog van Alba, met vier honderd paarden binnen
„ Nijmegen, werd zeer heerlijk van de Burgemeesters
„ en den geheelen Raad aan de Hefelpoort onthaald,
„ met het geschut begroet en met veele geschenken ver-
„ eerd. De Geuten der Stad werden hem aangeboden,
„ maar hij nam dezelve niet aan: Hij logeerde op de
„ markt in den zwarten Adelaar, en, nadat de maaltijd
„ in het Roode Hert gehouden was, vertrok hij nog op
„ dienzelven dag van hier naar Arnhem, en van daar ver-
„ der naar Vriesland.

„ Den 17 Augustus zijn binnen Nijmegen gekomen
„ tien Compagnien Spanjaarden, ieder bij de derde half
„ honderd man sterk, welke aldaar zeer leelijk hebben
„ gehuisd, tot verdrukking der geheele Burgerij, staf-
„ lende hunne paarden in de voorhuizen, zonder eenige
„ verschooning van de beste kamers en vertrekken; de-
„ den zich alles naar hun begeren aanbrengen; namen de
„ bed-

108 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe meenig burger werd bespot,
Die 't Spaansch geweld dorst wederstreven,
Hem dreigde vaak nog erger lot,
Het gansch verlies van lijf en leven.
Doch de Oppervorst, die 't al regeert,
Heeft eindlijk 't onheil afgekeerd.

En wat (71) verdrukking moest hier niet
De zuivre Godsdienst eerst verdragen!

Het

„ bedsteden der Burgeren in, versleepende de bedden,
„ om die tot hun gemak op de wachthuizen te gebrui-
„ ken; en maakten het doorgaans allen den Inwoneren
„ zoo naauw en bang, dat niemand zich tegen hen dorst
„ te weer stellen.

„ 1570. Den 15 Augustus werd Anna van Oostenrijk,
„ dochter van Keizer Maximilianus, vergezelschapt met
„ hare broeders Albertus en Wenceslaus, den Rhiijn af-
„ komende, tot Nijmegen van den Hertog van Alba,
„ en de Stenden van deze Nederlanden, uit name van
„ Filippus de II, Koning van Spanje, haren Bruide-
„ gom, statelijk ontvangen.

„ 1572. Kwam de Hertog van Alba wederom binnen
„ Nijmegen, overwinterde aldaar, en reisde met het
„ overgaan van de Stad Haarlem van hier derwaards aan.
„ Gedurende welk verblijf van den Hertog alhier een
„ vreemd gesternte, doch zonder hair of staart, aan den
„ Hemel werd gezien: waarover de vermaarde Cornelius
„ Gemma, om zijne wiskunstige geleertheid, van Leu-
„ ven naar Nijmegen bij denzelven ontboden werd.

„ 1573. Heeft de Hertog van Alba zich wederom ver-
„ scheiden malen te Nijmegen opgehouden.

(71) *Verdrukking*) Wat verdrukking de Hervormde
Godsdienst in deze Landen heeft moeten ondergaan, is
zelfs

Het dor gebeent' schijnt van verdriet
Om die vervolging nog te klagen.

Maar

zelfs van onze tegenstrijders bekend, zelfs al in het eerste begin der Reformatie: want in den Jaare 1556 is een Kleermaker, met name *Gerrit Hasepoet*, de Doopsgezinde Religie toegegaan, openlijk om den Godeldienst verbrand. Zie *Brachts Martelaarsboek bladz. 173.*

Zie hier van woord tot woord het geen ik achter een oud Misboek met Gotthifche letteren heb aangeteekend gevonden. Namelijk: „ In den jaer ons Heeren 1566 in den Oest off daer omtrent, is'er eijn secte opgestaen, teghens die Geestelijcke, welke genoemt is die Goefen (Geusen) und is gekomen durch gants Hollandt und Brabandt, alsoo datter weijnich steden waeren, sij hadden oir Golsse Predikanten, und daer sijnder veel und meenich toegegaen und die secte aengenomen, und hebben die Kerck toe Sartogenbosch und Kloosteren verdorven, und toe Antwerpen ouk, und op andere plaetsen desgelijcks ouk: und toe Nijmegen hadden sij eenen Goefen predikandt ingehaelt, maer die knodts quam op die straete, alsoo dat hij weder moest wijcken.”

Voorts zullen wij het geen de Hr. Smetius daarvan heeft aangeteekend hier aanhalen. „ Omtrent dezen tijd (1566) zegt die Schrijver „ is het oude rechtzinnige Christen Geloof wederom te Nijmegen zoo zuiver beleden, als het van de eerste Christenen hier te lande was bekend, nu gereformeerd en gezuiverd zijnde van alle inzettingen, die de Bischoppen van Romem, bij verloop van tijden, tegen Godes H. Woord hadden ingevoerd: en van den 10 Augustus af werd hetzelfde voor duizende van menschen, dan op den Joden Kerkhof, dan aan de Kop en Wijsenburg openlijk gepredikt.

„ Den 29 Augusti heeft de Magistraat van Nijmegen (om allen ophoop onder de Burgerij woortekomen) een Religievrede gemaakt, waarbij bevolen werd, dat de eene Burger den anderen geen overlast zoude aandoen, en waarbij ook den Gereformeerden werd toegestaan, om in St. Jans Kerk huone Predikation vrij te doen,

110 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Maar Hij, die in den hoogen woont,
Doet steeds de waarheid zegepralen,
Wen Hij den Godsdienstijer loont,
En 't vroom gemoed doet ademenhalen.

De

„doen, gelijk dadelijk daaraan van hun op dienzelven
„dag openlijk, niet zonder grooten toeloop, is gepre-
„dikt ”

„ In September van den 10 dag af, terwijl des Heeren
„Woord binnen deze Stad door Ludovicus Ornaeus vrij
„en zuiver werd gepredikt, met bijzondere bestraffing
„van hoererie, dronkenschap, afgoderie en andere
„zonden meer, zoo zijn die gecnen, welken daar tij-
„delijk verlies bij rekenden, oproerig geworden, heb-
„ben den Religievrede verbroken en groot geweld door
„de geheele stad gemaakt, de leere der Gereformeerden
„gelasterd, de Leeraars gesmaad en den Predikstoel alle
„vuiligheid aangedaan.

„ Van den 13 September af, om de Gemeente tot
„meerder liefde te brengen, en beter in het oude regt-
„zinnige Geloof te versterken, hebben de Gereformeer-
„den alle daag des morgens ten zeven en des avonds ten
„vijf uren begonnen een gebed of vermaning van een
„kwartier uur lang openlijk in de Kerk te doen.

„ Van den 14 September af begonnen de Diakonen
„eerstmaal in de Kerk omtegaan, om de aalmoesfen der
„Gemeente, tot onderstand der armen, in te zamelen.

„ Den 21 September is eerstmaal het II. Sacrament des
„Christelijken Doops na de Predikatie, volgens de in-
„stelling van Christus, zonder eenige superstitie bediend

„ Den 25 September was de eerste oloop binnen Nij-
„megen; men bragt de Baander op de markt; op dien-
„zelven dag kwamen de oproerigen, zoo mans als vrou-
„wen, met stokken, knodzen, zwaarden, helbaarden,
„pieken en allerhande geweer te voorschijn, vielen met
„geweld in de huizen der Gereformeerde Christenen,
„zogten

DER BATAVIËREN. I. BOEK. III

De ware Godsdienst, rein en schoon,
Veste eindelijk dan hier zijn' thron.

Hoe

„ zogteu den Predikant, en dien niet vindende, versloe-
„ gen zij verscheiden Burgers van de Gereformeerde Re-
„ ligie, en leidenze met vrouwen en kinderen ter Stads-
„ poorten uit: omtrent den avond hebbenze aan alle ho-
„ ken der straten de markt bezet met wagenen en karren,
„ die met vele haken en allerlei gescht waren voorzien;
„ maar in den nacht bewaarden sommigen op de markt de
„ Baander; anderen deden de ronde om de wal en straten;
„ velen zoopen bij de Brouwers en elders, en dronken,
„ zijnde gedroegen zij zich als dollen menschen, liepen
„ en schreeuwden door alle de straten, sloegen, hieu-
„ wen en slieten op de deuren den geheelen nacht.

„ Den 26 September, wanneerze den vorigen dag of
„ nacht den Predikant nergens wisten te vinden, welke
„ twee dagen en eenen nacht in een lakenkist was opge-
„ sloten geweest, en zijn' dood op eene wonderlijke
„ wijze was ontkomen, hebben velen, zoo vrouwen
„ als mannen, in den vroegen morgenstond, omtrent vijf
„ uren uit St. Jans Kerk den Predikstoel gehaald, dien
„ zij eerst op den blaauwen steen met roeden gegeefeld,
„ en daarna, nevens den hoed des Predikants (die het
„ ontkomen was) openlijk verbrand hebben.

„ Op denzelven dag vele voorname Belhamels van het
„ oproer in de groote School bijeen gekomen zijnde,
„ hebben besloten, dat allen die bij hun suspect waren,
„ uit hunne bediening zouden worden gezet, en ande-
„ ren, die hun waren toegedaan, in hunne plaats zon-
„ den worden gesfeld, en dat met eenen die Gerefor-
„ meerden, die zij ter stad met vrouw en kind hadden
„ uitgeleid, nu en ten eeuwigen dage daaruit zouden ge-
„ bannen blijven. Dit besluit werd van het gemeene volk
„ dadelijk toegestemd, en bij de Magistraat (die tegen
„ dit oproerig volk niets konde verrichten) terstond toe-
„ gestaan, waarop men van stonden aan allen die suspect
„ werden gehouden uit hunne bedieningen en ambten,
„ zelts ook eenigen uit den Raad heeft gezet, ook werd
„ eene nieuwe Regering verkoren, die haren eed op den

„ 2

112 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe overzalig is het oord,
Waar 't vrij gemoed zich niet voelt dwingen,
Maar ieder Christen ongestoord
Den lof zijns Scheppers op mag zingen!

Waar

„ 2 October heeft gedaan; ondertusfchen als 'er alle
„ nacht in deze Stad zeer sterke wacht, dan van twee,
„ dan van drie, vier en vijf Hopmanschappen te gelijk
„ werd gehouden, zoo heeft de afgemaite Burgerije,
„ des lang wakens moede zijnde, zich zeer beklaagd.

„ Den 6 October liep het gerucht, dat de Heer van
„ Batenburg voor Nijmegen een' Predikant zoude zen-
„ den, en daarop zijn des nachts vijftien of zestien wel-
„ gewapende mannen buiten de poorten gelaten, heb-
„ bende den Predikant eerst te St. Anna, daarna op de
„ Kop en ook elders, doch te vergeefs, gezocht.

„ Den 14 October heeft de Burgermeester Lauman en
„ de Ambtman van Gent, van den Burgermeester Hoekel-
„ kelum begeerd, dat hij de Gereformeerden bij malkan-
„ deren zoude doen komen, alzoo de Meesters van de
„ Ambten ook zulks met de andere Burgerij zouden
„ doen, opdat alle muiterij mogt worden voorgekomen,
„ en een goed verdrag wederzijds gemaakt.

„ Den 15 October de Gereformeerden op St. Antho-
„ nio Kerkhof bijeen gekomen zijnde, hebben besloten,
„ dat zij zich vast zouden houden bij de Religievrede,
„ die op den 29 Augusti alrede was gemaakt, en heb-
„ ben daarenboven uit hun midden den Burgermeester
„ Hoekelum, met nog tien of elf wijze Mannen gedeput-
„ teerd, om bij den Magistraat te vernemen, wat verder
„ in deze zaak te doen stond, doch vermits de Raads-
„ vergadering op dien tijd, dewijl eenigen uit de Stad
„ waren vertrokken, niet sterk genoeg was, zoo werd
„ hun aangezeid, dat tegen den volgenden vrijdag, zijnde
„ den 18' October, de geheele Raad zoude worden be-
„ schreven, om dan naar vereisch van zaken daarin te
„ handelen.

„ Den

Waar ieder sterveling, die wil,
 Zelf tot den Hemelheer kan treden,
 En zich, eenvoudig en stil,
 Beëffnen in Gods wonderheden,

H

Waar

„ Den 18 October, terwijl de Roomschegezinden zich
 „ vergaderden in de groote School, kwamen de Gere-
 „ formeerden op het Valkhof te samen en besloten, ge-
 „ lijk voorheen, datze zouden blijven bij het gemaakte
 „ verdrag, en zonden andermaal twaalf Mannen uit hun
 „ midden, om den Magistraat voortehouden, dat hunne
 „ verjaagde Predikant en uitgewezen Medeburgers we-
 „ derom mogten inkomen en aan hyn vergund worden,
 „ alsmede dat die, welken uit hunne bedieningen en of-
 „ ficien waren uitgezet, wederom in den Raad en een
 „ iegelijk in zijn' vorigen dienst zouden worden ingezet;
 „ hetwelk de Roomschegezinden niet wilden dulden; doch
 „ echter van den Magistraat werd toegestaan, ondertus-
 „ schen als 'er twee of drie woorden kregen, ontstond
 „ 'er een groote ooploop, de Baander kwam voor de
 „ tweedemaal op de markt, en de Knods op sraat, de
 „ gansche markt werd als voorheen op alle hoeken van
 „ de straten bezet met molenkarren, visbanken, groote
 „ leeren en brandhaken, en daarbij is den geheelen nacht
 „ sterke wacht gehouden.

„ Den 19 October is de Stadhouder Graaf van Megen,
 „ met zestig of zeventig Ruiters, alzoohij des nachts
 „ te voren ter post van Arnhem ontboden was, binnē
 „ Nijmegen gekomen, werd met het geschut begroet,
 „ en van de Burgerij, die geheel in de wapenen was,
 „ naar het Valkhof geleid.

„ Den 20 October maakten eenige Burgers zich mee-
 „ ster van de markt, en deden de Gereformeerden groo-
 „ ten overlast, dieze met geweld daarvan daan drevē.

„ Den 21 October is het Religieverdrag wederom ver-
 „ nieuwd, waarbij den uitgewezen Burgereen vrijheid
 „ werd aangeboden, en allen belast dat de een den an-
 „ deren geen moedwil zoude aandoen, maar datze vrien-
 „ delijk

114 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Daar elk naar 't rein geweten leeft,
En bliken van zijn godvrucht geeft!

Nog

„ delijk en minnelijk met elkanderen zouden leven.

„ Op dienzelfden dag zijn de wederdoopers uit de Stad
„ gebannen, en hun is op groote verbeurten alle huis-
„ vesting of herberge geweigerd.

„ Den 22 October zweert de Magistraat aan de Burge-
„ ren getrouwheid en neemt van de Burgerije op den 31
„ October den eed van gehoorzaamheid, die zweren
„ moesten, dat zij nooit, noch in 't heimelijk noch in
„ het openbaar, bij dage of bij nacht, 't zij binnen 't zij
„ buiten de Stad in 't Schependom, met de Gereformeer-
„ den eenige vergadering zouden maken, noch den ver-
„ jaagden Predikant, of andere vreemde Predikanten,
„ bijstand doen of horen prediken; een ieder nu, die
„ dezen eed voor den 11 November niet zwoer, zoude
„ van stoude aan ontburgerd zijn, en gebannen worden
„ en altijd blijven met alle zijne nakomelingen.

„ 1567. Den 15 Januarij worden eenigen (omdatze
„ den voornoemden eed niet zweren wilden) door den
„ ganschen Raad uit hunne huizen gehaald, en door de
„ Burgermeesters ter poorten uitgeleid.

„ Den 24 September wanneer het toenmaals jarig
„ werd, dat de Predikant Ludovicus Ornæus met knod-
„ sen ter Stad was uitgedreven, is 't Sacrament omgedra-
„ gen op den Gansheuvel en verscheiden knodfen (beste-
„ ken met kransfen van rosmarijn, violetten en andere
„ bloemen) zijn voor de deuren van eenige Burgers ge-
„ zet, en dus werd hier mede dees dag ter gedagtenis
„ van de Knodsendragers gevierd.”

De Heer Smetius meldt niet het minste van het geen 'er
in twaalf jaren kan gebeurd zijn in het stuk van tweespalt
over den Godsdienst. 't Is niet waarschijnlijk, dat men
dezen tijd in eene gedurige eendragt versleten hebbe.
Want in den jare 1572 werd Jan Block, een Doopsgezind
Burger, ter zake van den Godsdienst, alhier verbrand.
Zie *Brachts Martelaarboek* bladz. 562. Maar op het jaar

1579,

1579, den 27 Februarij, meldt de Hr. Smetius, dat 'er een verdrag tusfchen de Gereformeerden en Roomfchen in het ftuk van Godsdienst gemaakt is, ten overftaan van den Stadhouder, Graaf van Nafau, waarbij den Gereformeerden, nevens de Kerken van St. Jan en St. Anthony, het Predik klooster werd ingeruimd; waaruit men ten minfte befluiten kan, dat 'er in dien tufchentijd wel eenige onlusten over den Godsdienst ontftaan zijn. Eenigen tijd daarna, te weten den 6 Maart 1585 werden de Gereformeerden door de oproerige Spanjaarden en Burgers de Stad uitgedreven. Wij zullen hier het geen de Historiefchrijver *Bor* daaromtreut heeft aangeteekend inlafchen.

„ De Roomsche Catholijke Burgeren der Stad Nijmegen
 „ (zegt hij) hebben omtrent dezen tijd zich verftout en
 „ verzocht om een Kerk te hebben, en agtervolgende
 „ der Religionsvrede Mifte te mogen doen. De Graaf
 „ van Meurs als Stadhouder van Gelderland nam hier
 „ door oorzake, om, boven de 300 foldaten en 200 ruf-
 „ ters, die aldaar in garnifoen lagen, nog meer volks
 „ daarin te brengen, en de Stad voor de geunieerde Pro-
 „ vincien te verzekeren, 't welk de Catholijke verftaan-
 „ de, en daarvan gewaarschouwd wezende, hebben het-
 „ zelve niet willen lijden, houdende daartegen fcherpe
 „ wacht, de een den anderen opruiende om het Krijgs-
 „ volk daaruit te drijven, zeggende, datze begeerden
 „ neutraal te zitten op de wijze van die van 's Hertogen-
 „ bosch, die met geen garnifoen waren bezwaard, maar
 „ hunne Stad zelve bewaarden. De voornaamfte van de-
 „ ze Belhamels waren Willem Doornik, Jan Grootsvelt,
 „ Jan Canis, Jan van Wees, Dirk Wijntges, Adam en
 „ François van Heteren, Dirk Drijl, Henrik van Valken-
 „ burch, Jan Draak, Beernt Kerkhof en eenige anderen.
 „ De Graaf van Meurs daar binnen gekomen zijnde, zien-
 „ de dat hij zijn voornemen niet konde volbrengen, nam
 „ voor eenige van de meeste belhamels uit de Stad te doen
 „ zetten, en alzoó zich eindelijk meefter te maken; maar
 „ de oproerige eenige dagen in 't geweer blijvende, en
 „ de andere oprokkenende, zijn zoo sterk geworden,
 „ dat hij niet konde noch dorste uitrechten, en was zelf
 „ in groot gevaar zijns lijfs; want twee molenaars op
 „ hem af fchooten, maar troffen hem niet; ook meenden
 „ twee andere burgeren hem te doorfteken; doch wel ge-
 „ wapend zijnde ging het niet door: ten leften hebben
 „ zij op zekeren morgenftond, dat een vaandel burgeren
 „ de wacht hadde, daar de oproerige zich op betrouw-

116 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„ den, hunnen beraamden aanslag in 't werk gesteld,
 „ roeperde dat de Graaf van Meurs nog meer soldaten
 „ wilde in de Stad brengen, en dat de soldaten de Stad
 „ wilden plunderen. Hierdoor kregen zij vele burgeren,
 „ die niet beter wisten, op hunne zijde: de andere bur-
 „ geren, daar zij mistrouwen op handen, loegen zij in
 „ de kerk, totdat hunnen aanslag volbragt was, en zij
 „ meester waren. De ruiteren daar binnen zijnde konden
 „ vermids de veelheid der gefloten keetenen geen were-
 „ bieden: de Papistige burgeren namen het geschut-
 „ huis en de markt in, hielden de soldaten en ruiteren van
 „ den anderen, namen hun het geweer af, en drevenze
 „ ter poorte uit; doch zonden hun hunne paarden en
 „ geweer daarnaar wederom uit, en hebben terstond den
 „ Raad en Wet veranderd, stellende Papistige Heeren in
 „ den Raad, en hebben eenige goedhartige huizen ge-
 „ plunderd, en de eigenaars ter Stad uitgezet, de Pre-
 „ dikanten in de gevangenis gesteld; doch daarna gere-
 „ laxeerd en ontslagen, lieten verluiden zij wilden neu-
 „ traal blijven, en hunne Stad zelve zonder guarnisoen
 „ bewaren, doch men heeft weinig tids daarna hunne
 „ meeninge wel vernomen, als zij Alert van Bommel,
 „ Wilhelm van Doornik, Willem van Zeller, Theodorus
 „ Haaps, Jacob Wens, Jan Harmius Secretaris, en eeni-
 „ gen anderen zonden te Beveren aan den Prince van
 „ Parma, verzoekende met hem te reconcilieren, 't welk
 „ zij, door intercesie van den Heere van Hautepenne,
 „ genoegzaam naar hunnen wil verkregen den 15 April,
 „ wordende de Conditien door Parma onderteekend, ge-
 „ lijk ook door de volgende Gedeputeerden der Stad,
 „ als Alert van Bommel, Wilhelm van Doornik, Jacob
 „ Wens, Derick van Haaps, Willem van Zeller, Otto
 „ Hartius en Johan van den Have. Dit gefloten tractaat
 „ werd daarna op Zondag *Quasi Modo* den 28 April 1585
 „ S: N: openlijk gepubliceerd in 't bijwezen des Heeren
 „ de Hautepenne, als Stadhouder des Furstendoms Gelre
 „ en Graafschaps Zutphen, benevens de toenmaals rege-
 „ rende Burgermeesteren, Alert van Bommel en Dirk
 „ Flemming.”

Doch in den jare 1591 is de Stad, na voorgaande bele-
 gering van Prins Maurits van Nassau, uit de Spaansche
 dienstbaarheid, en uit haren bedroefden staat verlost; en
 is op denzelfden dag wederom, met behouding van alle
 hare voorregten, onder de vereenigde Provinciën, mid-
 gaders de vrije oeffening van den Hervormden Godsdienst
 gebragt,

Gedachtenis
van't vreeschelluit.
Soe lang gezocht.
te lang gestoet:
In't eind' noch rustig
doorgedreven.
Godd' siet de vrede-
makers leven.
MDCCLXXVIII.

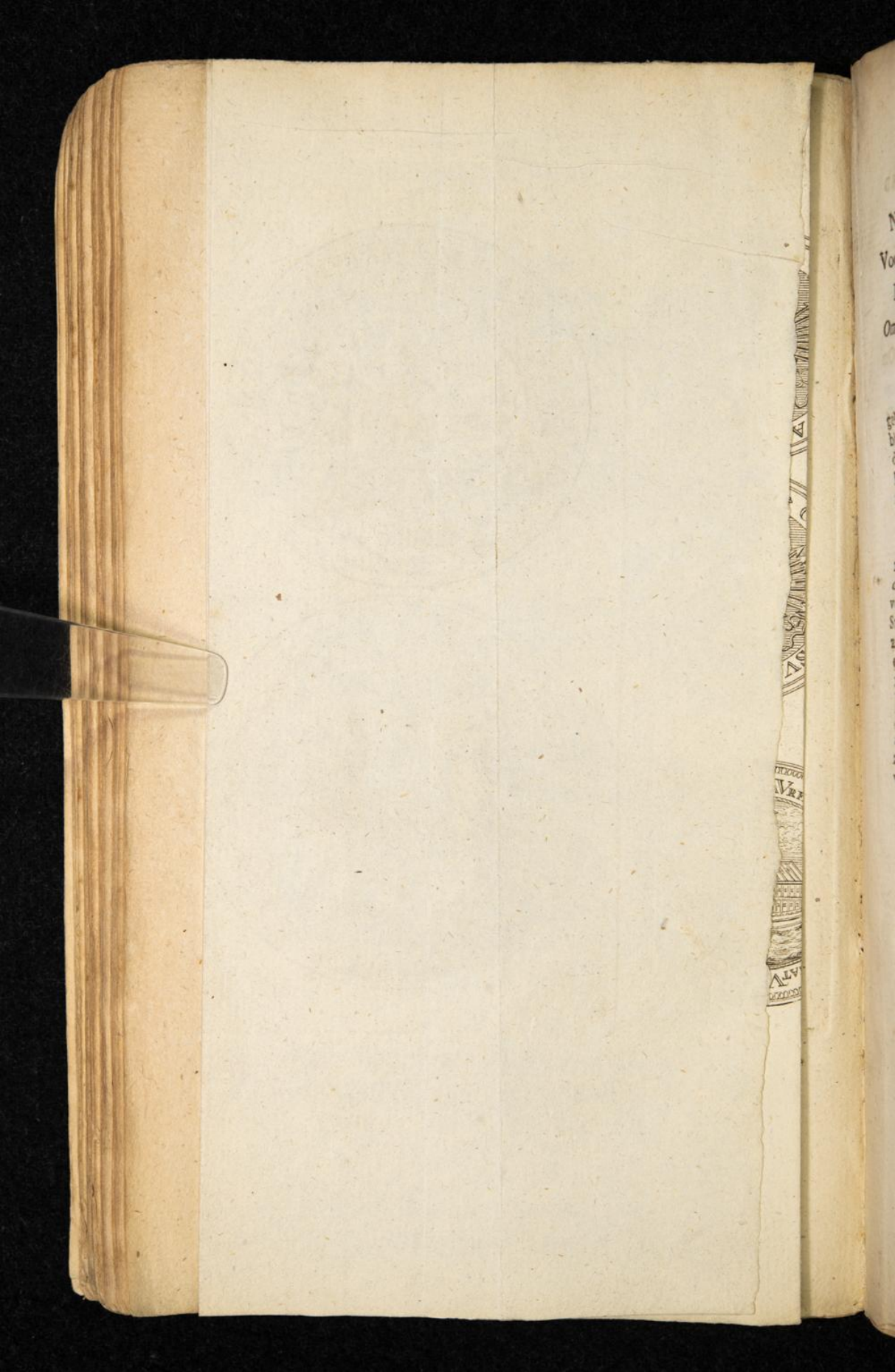
A DOMI-
NO VENI-
ENS POPV-
LIS PAX
LETA RE-
VI GET.

Hic
INTERLOCVIT
SIBI IMPETVROVIT
GALLVS NOSTRACIVTA
SP' ARGENTORATENSI
SERVAT DIVINITVS REIP
MIRACVLM ET ERNA
POSTERITATIS MEMORIA
IN HOC MONVMENTO
CONSCRIVIT
SUA ALTEMMDCCLXXIX

Gedacht Pennings van de Nijmeegsche Vrede in den Jaare 1678.

Nog werd mijn Stad, waar'op elk roemt,
 Voor andre steden vaak verkoren,
 En (72) tot een handelplaats benoemd,
 Om de oorlogsrazernij te storen.

H 3

Wat

gebragt, waarin zij van dien tijd af voorspoediglijk is gebleven tot op den jare 1672, wanneer Koning Lodewijk de XIV daar, als boven verhaald is, twee jaren de overhand had; doch nadat hij de Stad had verlaten, heeft men hier een vrije oefening van den Godsdienst genoten.

(72) *En tot een handelplaats benoemd.*) Wij hebben reeds aangereekend het vredeverbond, dat J Cefar met de Batavieren aanging: nu vinden wij het eerste Vredeverbond, dat te Nijmegen gesloten is, door den Heere Smetius op het jaar 870 aangehaald, in welken tijd Keizer Karel de Kale met Erik, den Overste der Normannen, een verbond heeft gemaakt. Verder werd in den jare 1678 de Vrede gesloten tuschen Lodewijk den XIV, Koning van Frankrijk, ter eene, en de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden ter andere zijde, waarop deze Gedenkpenningen geslagen zijn, die wij, als ter zake dienende, ons genoodzaakt vinden hierbij te voegen.

De eerste van dezelve vertoont, op de voorzijde, de Vrijheid an Nederland, zittende tuschen de Voorzigtigheid en de Vrede, met dit randschrift:

Libertas Pacis soboles, Prudentia alumna.

Dat is:

De Vrijheid is de Dochter der Vrede en de Voedsterling der Voorzigtigheid.

Boven de Stad Nijmegen, welke in 't verschiet op de keerzijde gezien wordt, hangen het gekroonde Wapenschild van Frankrijk, en dat der Vereenigde Provinciën, van een hemellicht bestraald, aan een Keeten, en met

ver-

118 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wat kwam hier meenig Afgezant
Van Vorsten en van Mogendheden,
Wier Rijken, Staten, Steen en Land
Door oorlog waren afgestreden,
Om

verscheiden bloemtrosfen te samen verknocht, binnen dit
randfchrift, zijde het vervolg van 't voorgaande:

Occidit ad Rhenum, nascitur ad Favalim.

C15. 15CLXXVIII

Dat is:

*Zij gaat onder aan den Rbijn, en verreischt weder
aan de Wbaal. 1678.*

Op de voorzijde van den tweeden ziet men Frankrijk
en 't Vereenigde Nederland, gevende elkanderen, binnen
een sflangerond, en boven een brandenden Altaar, ('t zin-
nebeeld van de heftendigheid des dierbezwoeren verbonds)
waarop het Wapenschild van Nijmegen gezien wordt, de
de regterhand. Het op- en omschrift is:

Neomagi Gallia cum Belgio pacata per Angliam.

Dat is:

*Frankrijk met Nederland te Nijmegen door Engeland
bevredeigd.*

Op de keerzijde staat boven op een Waereldkloot,
waaronder de Nijd en Oorlog verpletterd liggen, de Vre-
de, hebbende aan de eene zijde den Vrede brengenden
Merkuur, en aan de andere zijde twee gevleugelde Kin-
dertjes, die de Wapenschilden van Spanje, Frankrijk en
de Vereenigde Provinciën, zonder eenig bij- of rand-
fchrift, torfchen.

Om den derden Gedenkpenning ziet men, op de voor-
zijde, een' tehetak en bundel met zeven pylen, met een'
olijf.

Om 't Krijgswaard, door den lieven vrêe,
Weêr op te sluiten in de scheê!

H 4

Hoe

olijfkrans omvlogten, en zeer naauw onderling verknocht,
tusfchen dit binnenstaande bijfchrift:

Quis separabit?

Dat is:

Wie zalze fcheiden?

De buitenfte rand heeft nog dit omfchrift:

Conjungunt sua rela Leo, sua lilia Gallus,

Dat is:

*De Leeuw en Franfchman voegen bunne pijlen
en lehen te fimen.*

Op de keerzijde leest men dit Neêrduits vierlingdicht:

Gedachtenis van 't Vreêbesluit,

Zoo lang gezocht, te lang gefluit;

In 't eind nog rustig doorgedreven:

God laaf' de Vredemakers leven!

De vierde, die dezelfde voorzijde heeft, voert op de
keerzijde, binnen een' olijfkranf, dit Latijnsche Jaar-
fchrift:

Do Mfno Ven Iens pop VL Is paX Leta ref VL get,

Dat is:

*De heugelijke Vrede, komende van den Heere,
is den volken weder verfchenen.*

De Heer Christiaan Rumpf, die zich toen, van wegens
de

120 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

de Vereenigde Provinciën, te Stockholm onthield, liet den vijfden Gedenkpenning muntten, en onder het volk werpen. Men ziet op deszeifs voorzijde, onder een' olijfrans, de Wapenschilden van Frankrijk, Engeland en de Vereenigde Provinciën, en boven dit opschrift:

Callo-Batava Pax, an. 1678.

Dat is:

Fransche en Holland'sche Vrede.

De Stad Nijmegen, van een Hemellicht beschenen, staat op de keerzijde, tusfchen dit op- en omschrift:

Pax optima rerum.

Noxomagi Anno 1678.

Dat is:

De Vrede is het heilzaamste aller zaken.

Gesloten te Nijmegen in 't jaar 1678.

Ook werd den 17 van Herfstmaand deszelven jaars tusfchen de Koningen van Frankrijk en Spanje een Vredeverbond te Nijmegen gesloten. In het volgende jaar 1679, den vijfden van Februari, werd tusfchen den Keizer en den Koning van Frankrijk de Vrede gesloten. Den volgenden dag werd ook het Vredeverbond tusfchen den Keizer en Koning van Zweeden gesloten. Wij zouden nog verscheiden gedenkpenningen, bij deze gelegenheid geslagen, kunnen bi brengen, indien ons de plaats daartoe niet te klein was. Wij zullen alleen hier nog laten volgen de beschrijving van eenen zesden gedenkpenning, die door de Stad Straatsburg gemunt is. Op de voorzijde van denzelven ziet men een uitgelaten duif, met eenen olijftak in den bek, tot een teeken, dat de wateren meest gedaald waren, te rug naar de Arke keeren. In den rand staat dit jaar- en omschrift:

AVrea pax potius est, o Argentina! t VlsqVe

AVno's DIVino SVbVolat aXXIIo.

Dat

Hoe dikwils dreigde niet de Nijd
 Mijn (73) Stad met snood verraderijen?
 't Onbrak haar nooit aan vuil beleid,
 Waardoorze u listig doirst bestrijên:

H 5 Doch

Dat is:

*De gulden Vrede vliegt, o Straasburg! U en den urwen,
 als een beter geschenk, door de Goddelijke hulpe te gemoet.*

Op de keerzijde leest men boven het wapenschild der
 Stad dit opschrift:

Pace inter Leopoldum I, Romanorum Imperatorem,

& Ludovicum XIV, Gallæ Regem,

Novagii facta,

Senatus Populusque Argentoratensis

Servatæ Divinitus Reipublicæ Miraculum

Æternæ Posteritatis Memoria

In hoc monumento consecravit.

VII. Kalend. Februarii MDCLXXIX.

Dat is:

*De Vrede tuschen den Roomschen Keizer, Leopold den I,
 en den Franschen Koning, Lodowijk den XIV, te Nijme-
 gen gesloten zijnde, heeft de Raad en 't volk van Straas-
 burg dit wonderwerk der Goddelijke bewaringe van den
 vrijen Staat aan 't onstetfijke gebeugen der Nakomelingen
 door dit Gedenkteeken toegeweid den zesentwintigsten van
 Louwmaand 1679.*

(73) *Mijn Stad met snood verraderijen*) De verscheiden
 verraderijen, die tegen de Stad gesmeed zijn, heeft de
 Heer J. Smetius aldus aantekend. „ In 't jaar 1364,
 „ (zegt hij) op Paaschnacht had Graaf Johan van Klevé,
 „ door correspondentie met eenige van de voornaamste
 „ be-

122 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Doch schoon zij nog zoo vinnig woed',
Zij kan door al 't verraad niet winnen;
Gij zijt zoo waakzaam, als vol moed;
Gij houdt voorzigtig wacht van binnen:
Ja, schoon gij leeft in vredeftijd,
Gij waakt nogthans met zorg en vlijt.

Heeft, in den laaften krijg (74), BOURRON
U met zija Heir niet aangegrepen,

Die,

„ bedienden van Hertog Eduard van Gelder, een aanflag
„ om de Stad Nijmegen en den gemelden Hertog op den
„ Burcht te overvallen, doch door onweder en blixem
„ moest hij te rug keeren, het verraad werd door onder-
„ fchepte brieven ontdekt, en de verraders werden te
„ regt gefield, de een (Otho, Heer der Heerlijkheid
„ Loenen in Overbetuwe) werd onthoofd, en de andere
„ (Henrik Boot, Secretaris van den Hertog) gevierend-
„ deeld.

„ 1458, is een verraad ontdekt, waarbij Hertog Ar-
„ nold eenig volk binnen de Stad Nijmegen zocht te
„ brengen, door een huis langs de werf aan de Waal ge-
„ legen; daarover is eenen Jan van Rijk, die om dit
„ verraad in 't werk te ftellen was opgemaakt, gevangen,
„ en na voorgaande bekentenis met den dood geftraft.

„ 1589, heeft Marten Schenk een aanflag op Nijme-
„ gen gehad, zakte met veel voetvolk te water af, en
„ liet zijne ruitertij daar te land naar toe trekken; en
„ wanneer hij zocht door een huis langs de waal intebre-
„ ken, en de lagemarkt te vermeersteren, werd hij van
„ de Nijmegeners met eene bijzondere kloekmoedigheid af-
„ geflagen en verdronk in de waal Wij zullen van de-
„ zen Krijgsheld in 't vervolg breder fpreken.

(74) In den laaften krijg) Naauwlijks was het in den
jare 1702, na alle de bedreigingen, tot eenen openbaren
oorlog uitgeborften, of de Koning van Frankrijk, Lo-
dewijk

Die, daar hij met verraad begon,
U haast dacht in zijn nest te slepen?

Maar

dewijk de XIV, nam een besluit de Stad Nijmegen te verrasfchen, hebbende ten dien einde den Bevelhebber Bouffers gelast hiertoe zijn best te doen. Deze met zijne onderhoorige legermagt tot den 10 Junij stil gelegen hebbende, en wel wetende, dat het Leger van den Staat, 't welk onder den Grave van Athlone federt eenigen tijd omtrent Klarenbeek had gelegen, door het wegzenden van verscheiden regimenten naar Keizerswaard, alsmede tot het bezetten van deze of geene posten, merkelyk was verzwakt; oordeelde het derhalve raadzaam, tot het uitvoeren van zynen aanslag, dien dag optebrekken, nemende ten dien einde den weg langs Klarendonk, en wijsers tusfchen Goch en Gennep, om alzoo tusfchen Mook en Nijmegen om te trekken, het Leger van den Grave van Athlone van achteren te overvallen, en aldus de Stad Nijmegen bij verrassing te bemagtigen; 't welk in der daad zeer weinig scheelde of hij had zijn oogmerk bereikt. Doch Athlone zijn voornemen bemerkende liet aanstonds de pakkadie, 't geschut en de voorraadwagens naar de gemelde Stad opbreken, en week zelfs perzoonlyk derwaards, terwijl de andere Generaals met de Fransche ruitery fchermutzelde, en dezelve zoodanig ophiel- den, dat eindelijk alles tot in de buitenwerken, en onder 't bereik van 't kanon van Nijmegen kwam. De Burgerij, aan welke dit voorval schielijk als een donderflag voorkwam, alzoo het onder den tijd van den Kerkdienst voorviel, raakte van binnen ook op de been, deed haar uiterste best, en toonde, dat het bloed der oude Bata- vieren nog in hare aderen speelde.

Terwijl het nu zoo flegt buiten de Stad geschapen was, en dat niet alleen de Stad, maar zelfs het gansche Land in de waagschaal hing, werd de Burgerij door den Heere Burggraaf en de Burgercapiteinen Beckman, van den Berg, van Leeuwen en andere Officieren, zoo met woorden, als werken, dusdanig aangemoedigd en den ijver ontstoken, dat iedereen, buiten aanzien van Religie, besloot liever met de wapenen in de hand te sterven, dan wederom, gelijk in den jare 1672, waarvaa nog velen den bitteren nasmaak hadden, onder
het

124 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Maar all' zijn pooging deed geen' nood:
 't Verraad werd vruchteloos bevonden;

Dewijl uw Burger weêrstand bood,

En antwoordde uit Metalen monden;

Waar-

juk van slavernij te buigen. En schoon de wal van kanon ontbloot was, werden echter eenige stukken met veel moeite, vermids geene paarden te bekomen waren, met handen werk en touwen op de wallen gevoerd; de vrouwen zelfs betoonden mannen moed, bragten in menigte keijsteenen en kogels voor 't kanon aan, terwijl het vuur met zoo veel beleid wierd gegeven, dat veien van de Fransche Ruitery aan en bij de buitenwerken getroffen, en gedood wierden; zulks de burgers, dewijl'er geen Konfopel in de Stad te vinden was, mede voor kannoniers verstrekten, en daar door hunne zoo nuttige als noodzakelijke kunde in den wapenhandel, met de grootste vrugt, betoonden; zelfs schoot een Predikant uit de Overbetuwe het eerste Kanon af. De Franschen, die den Hollanderen met hun getchut veel schade hadden toegebracht, begonnen toen ook door dat van de Stad 't gevoel daarvan te krijgen. Zij bleven echter nog hardnekkig aanvalten, terwijl twee regimenten van de bezetting, welke in de buitenwerken lagen, zich dapper verweerden. Een sterke troep van Fransche ruitery en dragonders maakte zich meester van een werk voor de Stad, genaamd: *Kijk in de pot*, 't welk met 150 man was bezet; maar zij werden door eenen hoop Soldaten en Burgers daaruit gedreven. Kort daaraan veroverden zij dat werk voor de tweedemaal; doch een gedeelte van de blaauwe Garde en Karabiniers, ondersteund van eene batterij, door de Burgers in aller ijel met acht stukken geschut beplant, sloeg de Franschen met veel verlies daar weder uit. Onderwijlen naderden eenige talrijke hopen van Fransche ruiters halvemaansgewijze genoegzaam de geheele Stad aan de landzijde, trekkende en hertrekkende tot dicht aan en tuschen de buitenwerken, hoewel gedurig vuur met voordeel uit de Stad en uit de buitenwerken werd gegeven. Des niet tegenstaande tastenze twee bijzondere landpoorten aan; maar zij werden lustig met Kanon en Musketten uit de bijliggende plaatsen begroet en afgewezen. De Hertog van Bourgonje, nog eenige pogingen hebbende laten

Waardoor hij roemrijk blijken doet

Der oude Batavieren moed.

Wat

laten doen, en ziende, dat zijn aanslag mislukt ware, besloot ten laatste te rug te trekken, tot omtrent een uur van de Stad, alwaar hij den ganschen dag in slagorder bleef staan.

Wij bedienen ons verder van een uitrekzel uit den brief, door den Grave van Athlone zelve, den 11 van Junius 1702, geschreven. Daarin zegt hij, dat hij bericht zijnde, dat de vijand in vollen marsch was, en zinnen weg nam bij Goch tusschen de Niers en 't Kleefschewoud, om hem van de Graaf en Nijmegen aftefnijden, aanstonds besloot met het Leger op weg te slaan, doende ten dien einde de pakkaade en 't geschut inspannen; doch dat de paarden in de wijten zijnde niet voor tusschen acht en negen uren des avonds gereed konden zijn: dat hij te gelijk den Majoor Rho met zes esquadrons paarden en twee regimenten dragonders vooruit zond, om de hoogtens boven Mook voor de komst van den vijand te bezetten; doch dat de dragonders hem bij den nacht weren gemist en den weg van de Stad Grave waren ingeslagen, die hij des morgens weder deed komen: dat hij op den weg ook den Hertog van Wirtemberg vooruit zond met 10 of 12 esquadrons, om gemelden Generaal Majoor te ondersteunen, die het ongeluk had van hem mede niet te vinden; maar zich posteerde op eene andere hoogte omtrent Mook; waarop hij (Athlone) volgde met al de ruitery, latende het voetvolk eenen naderen weg naar Groesbeek op Nijmegen nemen: dat hij omtrent een groot half uur uit eenen engen weg met het hoofd van de ruitery gekomen zijnde, kondschap kreeg door den Hertog van Wirtemberg, dat zich eenige esquadrons vertoonden: dat hij daarop den gemelden Hertog verzogt, dat hij wel wilde toezien hoe vele esquadrons het waren; en bijaldien het getal te groot ware, dat hij dan bij hem te rug wilde komen: dat hij een weinig daarna met den Grave van Tillij naar den Hertog rijdende, ten zelve tijde eenen Adjudant van hem ontving, die hem kwam zeggen, dat hij tusschen de 25 en 30 esquadrons had geteld: waarop gemelde Hertog zich aanstonds wendde, en spoedig naar hem toekwam. „ Ondertus-
„ schen

126 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„ fchen (dus vervolgt de Graaf van Athlone) liet ik mij-
 „ ne bijhebbende ruitery in slagorder ſtellen, en viel 'er
 „ tuſſchen haar en den vijand van tijd tot tijd een kleine
 „ ſchermutzeling voor, die echter van geen groot belang
 „ was, houdende de vijand halte zoo ras wij naderden,
 „ om meergemelden Prins te onderſteunen. Van daar
 „ deden wij onze te rug tred in goede order tot op het
 „ voetvolk, en de vijand volgde ſlapjes, ja zoo, dat
 „ wij bijna oordeelden, dat het maar een uitgezonden
 „ hoop, en niet het geheele Leger was. Ziende echter,
 „ dat zij eenig ſein gaven met buſkruid, 't geen zij de-
 „ den opgaan, beſloot ik, met advijs van de bijhebben-
 „ de Generaals, naar Nijmegen te trekken, latende een
 „ troep van vier Battaillons naar de Graaf gaan. De
 „ vijanden ondertuſſchen ziende onze reſolutie, was alle
 „ hunne ruitery terwijl bij hen gekomen, en zy volgden
 „ ons met veel ſterker march. Omtrent de hoogte van
 „ St. Anne komende, begonnen zij ſterk op ons te drin-
 „ gen, en in 't begin dreven zij onze ruitery en het
 „ voetvolk een weinig te rug; doch werd aanſonds be-
 „ let, en zij werden ook naar behooren weder te rug ge-
 „ dreven. Daarop bekwamen zij hun voetvolk en kanon
 „ bij zich, en wij gingen voort met te wijken tot tuſ-
 „ ſchen de werken van Nijmegen, ziende dat hun front
 „ veel grooter dan het onze werd. Ik had ook al twee
 „ uren te voren aan de artillerij, die niet bij ons was,
 „ order gezonden om onder de Stad te wijken; doch het
 „ ſchijnt, dat dezelve zoo ſpoedig niet is voortgetrok-
 „ ken, of de vijand heeft 8 kleine veldſtukjes van drie
 „ ponden, met eenige kruiwagens, die van de andere
 „ artillerij door de pakkaadje was afgeſneden, bemagtigd.
 „ In dit gevecht hebben wij weinig volk verloren; doch
 „ hun kanon heeft al vrij wat ſchade onder onze ruitery
 „ gedaan. Ik kan tegenwoordig het getal daarvan niet
 „ ſchrijven. De vijanden ſtaan nog voor deze Stad, doch
 „ zij hebben hun kanon weder afgetrokken, doen ver-
 „ ſcheiden bewegingen, dan lings, dan regts, en, zoo
 „ het mij toeſchijnt, zullen zij van avond omtrent den
 „ Dukkenburg zich nederſlaan. Of zij het oog op de
 „ Graaf hebben kan ik niet zeggen. Thans ben ik in de
 „ Contreſcharp van Nijmegen, en zende de pakkaadje
 „ aan de andere zijde van de Waal, zoo als ik ook een
 „ gedeelte van de ruitery zal moeten doen, latende in
 „ de werken niet meer dan daartoe nodig is, welke ik
 „ met 20 Battaillons, die mij nog overig zijn, heb be-
 „ zet.

Wij

DER BATAVIËREN. I. BOEK. 127

Wij zullen, tot besluit van dit verhaal, den Gedenkenning, op dit voorval geslagen, hier bij voegen.

Op de voorzijde ziet men de Stadswallen, van waar de Burgerij den vijand met grof geschut begroetende, noept te wijken, met dit randschrift:

Numerum virtute retundit. MDCCLII.

Dat is:

Zij drijft de groote meenigte door dapperheid te rug.

1702.

Op de keerzijde wordt de Stad Nijmegen verbeeld door eene Vrouw, op haar hoofd hebbende den Hoed van Vrijheid, hebbende onder haren regter arm het boek van hare voorregten en vrijheden, en ~~aan den~~ anderen het schild van Pallas, ziende op eene stoel, die digt voor de Vierschaar staat, gevende daardoor te kennen, dat in de Stad een Magistraatsambt open was, met dit omschrift:

Libertas Neomagi intus & extra.

Dat is:

De vrijheid van Nijmegen van binnen en van buiten.

De Heer Selonius in zijn Lofdicht op de herstelde vrijheid

128 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wat telt men meenig (75) hoogen Geest,
En Mannen van een groot vermogen,
Wier wieg uw wallen zijn geweest,
Of die in U zijn opgetogen!

De

heid der Stad Nijmegen is dit voorval met deze woorden
indachtig:

*Den Franschen aanloop voor haar wal,
Vol schrik van binnen en van buiten,
Te keer gaan, en de glorie stuiten
Van den Burgoenschen Hannibal,
Die eens belust op Batavieren,
Op Grootvaars raad, besloten had,
De adloude vrijheid van hun Stad
Met Mavors Knapen te bespiëren:
Maar ziende, op onze Krijgstrompet,
Den Balg van zwangere Kartouwen
Van boven naar zijne ooren spouwen,
Was hem het baken haast verzet.
Het lust hem zoo nog eens te dansen,
Op Kogelspel, naar onzen trant,
Van Kruis, en Loot, en Blixembrand,
Geschapen voor zijn lichte Franschen.
NIJMEGEN vloog weêr op haar wal,
En sloeg 'er zoo vergiftig onder
Met haar geal eun van kopren donder,
Dat hem de DROMMEL balen zal.*

(75) *Meenig hoogen Geest.*) Onder alle de vermaarde
Mannen, die te Nijmegen geboren en opgevoed zijn,
telt men den Roomschen Veldheer *Claudius Crovis*; Kei-
zer

De Waereld roemt, verbaasd, als nog
Op zulken, die zij ziet in 't leven.

Wat wonder? wijl gij daaglijks 't zog
Der wijsheid aan de jeugd doet geven,
En daarin uitmunt als voorheen,
In vollen glans, het oude Atheen.

Dit blijkt nog heden middagklaar
Door all' die wijze en wakkre Heeren,
Die, zoo veel Eeuwen na elkaër,
U billijk met verstand regeren,
All' Mannen, kloek en onvermoeid,
In Staatkunde en in 't Regt ervaren,
Die nog, daar gij zoo heerlijk bloeit,
Als Burgervaders u bewaren,

I

En

zer *Hendrik de VI* die aldaar 1164 geboren werd. Paus *Gregorius de V*, te voren *Bruno* geheten, die in den jere 995 door Keizer *Otho* tot den Pausfelijken zetel verheven werd, was te *Nijmegen* opgevoed, en had aldaar zijne studien voltrokken. Verder telt men daar onder den vermaarden Wiskundige *Daniel van Sanebroek*, *Theodorus Bornius*, *Françots van Kranevelt*, *Gerardus van Valkenburg*, *Willem van Gent*, *Paulus Noviomagus*, *Petrus Canisius*, *Henricus Canisius*, *Gerardus Geldenhauwer*, *Johannes Henricus*, *Johan Bronkhorst*, *Gerardus Buis*, nevens zijne twee broeders *Petrus* en *Johannes Buis*, *Gerard Noodt* en *Cornelis Walraven Vonk*. Nog noemt men *Willem van Rijswijk*, *Otto Hartius*, *Hendrik Ouwens*, *Jurriaan Ouwens*, *Jodocus Meijerus*, *Barent Sel*, *Willem van Berchem*, *Arnold van Tricht*, *Egbert van Tricht*, *Guillelmus Fabritius*, nevens verscheiden anderen.

130 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

En dus, door hunne vlijt en zorg,

U strekken tot een heul en borg.

Leef lang, beroemde Burgerij,

Bestierd door zulke groote Mannen:

Dat onheil verre van U zij:

Wil nijd en burgertwist verbannen:

Leef, leef, als Broeders, onderéés;

Leef, brave Burgers, met elkandren,

Als de oude Batavieren deên:

Uw Staat moet nimmermeer veranderen:

U overkoom' nooit ramp of leed,

Tot gij in Sions Heilstad treedt.

EINDE VAN HET EERSTE BOEK.

NIJME-

131

N I J M E G E N ,
DE OUDE HOOFDSTAD
DER
BATAVIEREN.

TWEEDE BOEK.

Naauw had mijn zangster, met veel lust,
NIJMEGENS Oudheid opgezongen,
Of, naze e-n weinig had gerust,
Vond zij zich, als voorheen, gedrongen
Te zingen van zijn' schoonen grond;
Zij wil zich daartoe nu vermeiden,
En melden wat zij zag en vond,
Toenze om de Stad haar oog liet weiden.
Hoe heerlijk prijkte in bloei en stand,
Gebergte, Bosch en vruchtbaar land!
Mijn Stad, zoo wijd vermaard als oud,
Zoo aangenaam van alle wegen,

132 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Is, fierlijk, konstig, welgebouwd,
Aan 't hangen van een' berg (1) gelegen,
Een' berg, die met zijn steile kruin
Tot aan de wolken schijnt te stooten,
Van waar 't gezigt van meenig duin
Hare aangenaamheid komt vergrooten,
Zoo ver als hij zijn' top verheft,
En de andre heuvels overtreft.

Bij

(1) *Hangen van een' berg*) Nijmegen is gansch vermakelijk op en aan het hangen van eenen berg gelegen, zijnde ook de laatste hoogte, die gezien wordt van die de Waal afkomen, en de eerste voor die dezelve opkomen. Hierop schijnt de Zededichter Cl. Bruin in zijne *Kleeffche Akadia* te zinspelen, als hij zingende zich aldus laat hooren:

*Nijmegen, oudheids roem, wat praalt uw luister schoon?
Die 't berggewest verkoost tot uw' verheven troon,
Een zinnebeeld voor elk om ieder voor te lichten
In reinheid van 't gemoed en alle zederpligten.*

Gelijk mede de Hr. Smetius in zijn Lofdicht op Nijmegen:

*o Laatste en eerste berg van d' oceaan gerekend!
Waar langs de grijze Rhijn met trotfche golven snelt.*

De berg waarop Nijmegen gelegen is, en de bergen welke verder van die Stad ten Oosten naar Kleefsland fchieten, schijnen inwendig niet vruchtbaar van materiale stoffen te zijn; alleen heeft men 'er een soort van roode verw gevonden, die echter de kosten van den arbeid bezwaarlijk kon opbrengen; ook zijn het zandbergen die niet wel kunnen doorgraven worden.

Bij dit gebergte vloeit een stroom,
 De *Waal* genaamd, die, met zijn droppen,
 Langs eenen klaverrijken zoom,
 't Gebloemt' bevochtigt en zijn knoppen;
 Daar waden zelf tot aan den buik,
 De beesten, grazende onder het loeijen,
 Tot daar de Maas in haren kruik
 Zijn kabblend nat nog meer ziet groeijen,
 Dus trekt het water van de *Waal*
 Der Stad tot rijke winst en praal.

Hoe grootch, hoe stout en ongemeen
 Pronkt zij met oversterke (2) muren,
 Trots hard arduin en marmerssteen,
 Tot schrik of rust der nageburen!

I 3

Zij

(2) *Oversterke muren*) Hierop kon Nijmegen van ouds roemen, doch thans is het daarmede elendig gesteld. Het disput hetwelk de Raad van Staten met de Stad maakt, sustinerende, dat de Stad de ringmuren zelve moet onderhouden; en de Stad daarentegen, dat op die muren wallen en batterijen gelegd zijnde, zij alzoo tot de werken behooren, alsmede, dat de boomen door de Stad op de wallen niet anders dan met permisie van den Raad van Staten gezet zijn, en gevolglijk het onderhoud voor rekening van den Raad van Staten is; veroorzaakt dat de Stads muren schandelijk vervallen, en dat die Stad, welke anders de voormuur en de sleutel van Holland was, op verscheiden plaatsen openligt en weerloos is. De Stad heeft echter hierover meenigvuldige doch vruchteloze vertoogen gedaan, en zelfs, den 8 Julij en 30 September 1750, daarover, ampele mislives aan Zijne Hoogheid geschreven, en den 18 October 1755, voorts den 5 April 1756, en ook naderhand, hare consideratien, over het onderhoud der ringmuren, opgegeven.

134 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zij praat in vrede en oorlogslast
 Met sterkten, die haar kragt vermeëren,
 En kan, wen zij wordt aangerast,
 Den stoutsten vijand rustig keeren,
 Waardoor zij tot een schild verstrekt
 Voor vele steden, die zij dekt.

Mijn Stad verheft zich meest omhoog
 Ten Oosten, naar de Kleeffche palen,
 Langs frische heuvels, waar het oog
 In weelde 't wollig vee ziet dwalen.

Haar hoogten zijn hier digt bezaaid
 Met keur van treffelijke vruchten,
 Die steeds de Landman vrolijk maait,
 Waarna hij, vrij van ongenugten,
 Zich, met zijne Amaril, om strijd,
 In zijnen rijken oogst verblijdt.

Hoe aangenaam strekt zij zich uit!
 Hoe heerlijk ziet men haar niet pralen,
 Alwaar de zon, in 't zoete Zund,
 Haar groet met hare Middagstralen!

Hier helt zij naar 't vruchtbaarste oord,
 Vol schoone velden en valeijen,
 Naar Braband, dat elks oog bekoort,
 Besaamd van overoude tijen,
 Zoo om zijn fraai en vruchtrijk land,
 Als zijn waranden, digt beplant.

Wan-

Wanneer men zich ten Westen wend',
 Alwaar haar hoogte schijnt te dalen,
 (Haar berg bereikt alhier zijn end')
 Daar strekt zij zich naar Hollands palen,
 De Reiziger kan hier gezwind,
 De Waal af, langs haar blanke stroomen,
 Te scheep, met eenen voordewind,
 Aan Hollands grazige oevers komen,
 Een Land, dat steeds door eendracht groeit,
 En waar een rijke handel bloeit.

Zij heeft, rondom zich heen, ten Noord',
 Meest all' de Gelderlandfche Steden,
 De (3) Betuw, dat gezegende Oord,
 Zoo vruchtbaar en vol lieflijkheden;

I 4

t Welk

(3) *De Betuw*) *Batavia*, *Bathua*, *Batawe*, *Bataws* of *Betouw*, is een Eiland tuschen de Rivieren den Rhijn en de Waal, in het zuidergedeepte van Gelderland, een begin nemende bij Schenkenschans, en zich uitstreckende tot aan de Steden Tiel en Bommel. De geheele Betuw, gelijkze hedendaags genoemd wordt, is al van ouds in de *Over-* en *Nederbetuwe* onderscheiden geweest.

De *Overbetuwe* neemt haren aanvang met Schenkenschans, en, nederwaards gaande, springt dezelve te Pansterdam over den Rhijn, zoodat Herwen en Aart, door den Rhijn, van de overige Dorpen des Ambts *Overbetuwe* gescheiden zijn. Te voren verdeelde zich de Rhijn bij Schenkenschans in twee deelen, waarvan de eene arm langs Arnhem, door Utrecht, Woerden en Leiden tot Katwijk toe haren loop nam, en de andere arm voorbij Nijmegen loopt, en die tot Gorinchem de *Waal*, bij Dordrecht de *Merve* en bij Rotterdam de *Maas* genoemd wordt.

't Welk ieder, die het ziet, verrukt,
 En de oude Grijsaars doet herleven;
 Zij kan hem, die eerst werd verdrukt,
 Een heerlijk buitenleven geven.

Dees

Deze verdeeling of splifing des Rhijs veroorzaakte door zijne natuurlijke ligging, dat de Waal te veel en de Rhijs te weinig water trok, en daarom werd, om den Rhijs meerder water te geven, en de Waal van het te veel hebbende water te onlasten, in den jare 1700 goedgevonden eene doorsnijding te Panmerden te maken, en een Kanaal te graven, waardoor de Waal in den Rhijs gebragt zoude worden; welk graven van een Kanaal, met het maken van een Retranchement, ook in den jare 1701, door den Raad van Staten, begonnen, doch in den jare 1706, door de Staten van Gelderland, Utrecht en Overijsel, hervat en in het volgende jaar voltoerd is, met dat gevolg, dat die doorsnijding zigzelve tot eene breede Rivier gemaakt en eene geheele verdrooging van den mond des Rhijs, bij Schenkenschans, veroorzaakt heeft, zulks dat die Rivier aldaar geheel droog geworden, en in weiland veranderd zijnde, alleen achter zich heeft overgelaten eene strang, welke de *Oude Rhijs* genaamd wordt, zoodat thans de schepen, die op Arnhem, Utrecht en verder varen willen, hunnen weg door het *Panneruensche Kanaal* nemen moeten.

De Rivier de Waal, haren loop bijna ieder jaar, zoo door ijsdammen, welke zich hier en daar nederzetten, als andere omstandigheden, min of meer, veranderende, maakt dikwils aan de eene zijde eenen aanwas, daarze aan de tegenoverzijde de landen wegspoelt en droogtens in de Waal veroorzaakt, welke dezelve bij laag water op zommige plaatsen, voor zwaar geladen schepen onbeveerbaar maakt.

Dit ongeluk van wegspoeling had reeds jaren lang getroffen het Dorp *Herwen*, en het was niet dan nadat eenige honderde morgen lands, met de Kerk en vele huizen, in de Rivier gestort waren, en 'er zich eene gegronde vrees opdede, dat zij aldaar haren loop veranderen en verlammen zoude, dat de Staten van Gelderland en Holland besloten eenen *Waerd*, den Heere Grave van

Dees schoone streek strekt, op die wijs,

Aan ieder tot een Paradijs.

I 5

Mijn

van Bijland toebehoorende, en den *Bijlandsche Weerd* genaamd, welke ter plaatze daar de Rivier te voren geloopt had lag, en dagelijks, naar mate het Dorp Herwen afnam, aanwon, te koop en eene doorsnijding in denzelven te maken.

Deze door de Provincie Holland aangekocht zijnde, werd de doorsnijding, den 12 Julij 1773, door Heeren Gecommitteerden uit de Provincien Gelderland en Holland aanbeveeld, om, voor December 1774, klaar te leveren, voor tweemaal honderd tweeënveertig duizend gulden, en dezelve is zoo wel gelukt, dat thans de Rivier door denzelven weerd, nu den *Hollandschen Weerd* genaamd, zijnen vollenloop en diepte heeft, en waardoor het Dorp Herwen voor den verderen afloop geheel bevrijd geworden is zijnde de oude Rivier reeds ten eenemaal onbevaarbaar en vol droogtenis.

Ook doet de Rivier thans veel geweld op de Landerijen van de Eitecom, een Dorp van de Overbetuwe doch door de Waal van dezelve afgescheiden, en heeft reeds vele landen weggeschuurd, en de Eigenaars van het Kasteel den Klaverenburg, in den jare 1786. genoodzaakt hetzelve; met andere huizen en schuren, wegtebreken. Zullende deze woeling van de Rivier, volgens het oordeel van kundigen, niet wel te beteugelen zijn en zelfs voor de daar tegen liggende landen gevaarlijker worden, bi'aldien 'er geene doorsnijding bij tijds in den Gentschen Bovenweerd bevestigd wordt.

De Over en Nederbetuwe scheiden zich van elkanderen op de hoogte van Wageningen, zijnde het laatste Dorp van de Overbetuwe aan de Waalzijde *Zetten* en het eerste Dorp van de Nederbetuwe *Hien*. De gronden van de Betuwe zijn, bijzonder in het najaar, bovenmate vochtig en kleiachtig, en daarom zijn de binnenwegen en straten bij veel regen onbruikbaar. Zedert echter, dat de weg van Nijmegen op Arnhem, nevens alle de waal- en rhijndijken, zoo door de Over en Nederbetuwe als door het Rijk van Nijmegen, Ambt van tuschen Maas en Waal voorts Tiel- en Bommelerweerden, bezant zijn, en dus het geheele jaar door, zonder eenig gevaar, kunnen

ge-

138 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

gebruikt worden, is de correspondentie en passage, op alle de omliggende plaatzen, zeer veel bevorderd.

Den 15 September 1310 heeft, volgens Pontanus *Histor. Gelr.* lib. I pag. 28 en lib. VI en pag. 180, Keizer Hendrik de VII toegestaan, dat tusfchen Nijmegen en Arnhem een hooge weg, nevens een grift, die met fchepen kon bevaren worden, zouden worden gemaakt, en, op den 12 Februarij 1595, is door de Landfchap, aan de Steden Nijmegen en Arnhem, veroorloofd, om, volgens een in den jare 1580 bekomen Oeftrou, de grift tusfchen die beide Plaatzen te mogen graven, en waarvan in 1668 begonnen werd.

En wanneer in 1634 de Ambtman van Overbetuwe zich onderftaan had eenen Dam in die Grift te leggen, en alzo de vaart te ftermen, vindt men daaromtrent door den Raad en Gemeenfteden der Stad Nijmegen en den Magiftraat van Arnhem voorzien en gerefolveerd te zijn als volgt:

Martis den 27. Meij 1634.

Die Gecommitteerden uit den Raad, zijnde met den Magiftraat der Stad Arnhem in conferentie geweest over het repareren van de dadelijkheid bij den Ambtman van Overbetuwe, met het leggen van eenen Dam door de Grift, gepleegd, hebben gerefereerd, dat bij dien zelven Magiftraat en hunlieden veraffcheid was, dat beide Steden, tegen morgen, wezende goensdag, heel vroeg, een goed aantal voerlieden en arbeiders met alle nodige materialen zouden uitzenden en den voorsz. Dam wederom doen uittemen, zedende daarbij van wederzijden een goede partij fchippers en burgers met geweer, om die voorsz. arbeiders te defendeeren, indien de Ambtman die klokke mogte trekken, en met die huiflieden hetzelfde zoeken te belotten, en dat men voorts tegens den voorsz. Ambtman en Heemraden uit de Ridderfchap fampt anderen, die daar aan pligtig zijn geweest, zoo wanneer die in de een of andere Stad aangetroffen konden worden, bij arrest en gijzeling zoude procederen, om alzo reparatie en betering van hunne begane attentaten en veroorzaakte fchade en interefte aan beide Steden te mogen bekomen, ten welken einde die Magiftraten respective elkanderen genoegzame procuratie zouden overfchik-

„ schikken; waarop gedelibereerd zijnde heeft zich een
 „ Eerb. Raad hetzelfde alzoó gevallen laten, en daarbij
 „ geresolveerd tot meerder verzekeerheid van de voorsz.
 „ arbeiders, dat die jongste Burgemeester in den tijd,
 „ Pontiaan Singendonk, met vier compagnien Burgers,
 „ gewapend naar behooren, daar benevens uittrekken,
 „ en zich bij en omtrent gezeiden Dam begeven zullen,
 „ dewelken bij deze gelast worden, in val de Ambtman
 „ en luiflieder het uittrekken van den Dam wilden verhin-
 „ deren, zich daartegens niet de wapenen te oppoſee-
 „ ren, ea die arbeiders naar behooren te beschermen;
 „ en in val daardoor eenige inconvenienten mogten ge-
 „ bouren, of dat de Ambtman cum suis de Burgeren de-
 „ zer Stad in hunne perzonen of goederen te eeniger tijd
 „ ter caufe van dien zoude mogen moleſteeren, zullen
 „ Mijnheeren, van der Stads wegen, daarvoor intreden
 „ en dezelve Burgers allerdings guaranderen en ſchade-
 „ loos houden.

„ En is hierbij goedgevonden de Gemeenslieden dezer
 „ Stad te doen vergaderen, en het geene voorsz. is voor-
 „ tredagen, om derzelver advijs en goede meininge,
 „ over het uitzenden van den jongsten Burgemeester en
 „ vier compagnien Burgers, te verstaan, wienvolgens
 „ die voorsz. Gemeenslieden bijéén gekomen en voorts
 „ in den Raad erfcheeren zijnde, hebben Mijnheeren om-
 „ ſtaandiglijk verhaald, wat zich, eenigen tijd herwaards,
 „ over het ſtuk van de Griff en leggen van Dammen tus-
 „ ſchen deze en de Stad van Arnhem, met den Ambt-
 „ man van Overbetuwe, toegedragen hadde, verzoeken-
 „ de, dat zij daarover hunne intentie en meeninge ver-
 „ klaren wilden; welke Gemeenslieden daarop afgetreden,
 „ en naderhand wederom binnen geſlaan zijnde, verklaard
 „ hebben, dat zij over des voorsz. Ambtmans onbehoor-
 „ lijke en vermetelijke proceduren ten hoogſte verwon-
 „ derd waren, en voor goed aangezien hadden, dat men
 „ hierin bij retorſie zoude gaan, en tegens die gepleegde
 „ dadelijkheid eerſtdaags gelijke dadelijkheid in 't werk
 „ ſtellen, en dat zij zich overzulks met die reſolutie eens
 „ Eerbaren Raads allerdings conformeerden, met ver-
 „ zoek, dat dezelve, hoe eer zoo liever, geeffectueerd
 „ en volbragt mogte worden; alleen hun Eerzame in
 „ bedenking gevende, of niet, in plaatze van vier com-
 „ pagnien Burgers, zes zouden mogen uitgezonden wor-
 „ den, opdat de arbeiders geen indragt aangedaan en het
 „ uitwinnen van den Dam, tot diſreſpect van de Stad,
 „ niet

140 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„ niet belet en worde, daarmede die voorz. Gemeens.
„ lieden, nadat hun Mijneheeren voor hunne gewillige
„ comparitie bedankt hadden, afgetreden en vertrokken
„ zijn.

„ En hebben daarna de Hopluiden en Officieren van de
„ agt compagnien Burgers voorstaande gelot, wie van
„ hunluiden, met den jongsten Burgemeester, zouden
„ uittrekken en zijnde die beurte gevallen op de Broeder-
„ straat, Hezelstraat, Swinstraat en Lagemarkt, is den
„ Officieren van dien belast, elk met zijne compagnie
„ zich tegens morgen vroeg ten vier uren in de wapen-
„ nen te begeven en den voorz. tocht te doen, op eene
„ poene van vier goudgulden, te verbeuren bij ieder een
„ die hetzelfde niet nagekomen zal hebben.

Waarop des anderen daags, nadat deze expeditie on-
verhinderd verrigt was, die vier compagnien Burgers,
nevens de Schutterij van St. Marienburgschen Doelen,
welke des tijds als een apart Corps bestond, en met de
Burgerij vrijwillig was uitgetrokken, op bier onthaald
werden.

Tot onderhoud van den weg of griftdijk en de sluizen
genoten de Steden Nijmegen en Arnhem eenen Tol, wel-
ke aan de zeven Bruggen gecollecteerd werd; en 1657
is door de Landfchap aan dezelve Steden eene Ordonnan-
tie op den Tol en 't weggeld verleend, te vinden in 't
Placaat Boek 2 deel Col. 371, waarbij bepaald is: *dat*
de Inwoners der Steden Nijmegen en Arnhem, in de Betu-
we te voet, te wagen of te paard komende, van den Tol
en weggeld vrij zijn, ten ware ze gingen van de eene
Stad naar de andere.

In den jare 1741 is deze Grift met alle hare baten en
schaden, door de Steden Nijmegen en Arnhem, aan de
Rekenkamer deezer Provincie overgegeven, en korten
tijd daarna is de trekschuitvaart opgehouden en de weg
geheel gezant, zoodat, zedert dien tijd tot heden, da-
gelijks toerwagens van die Steden over en weder rijden;
wordende een dier wagens door de Stad Nijmegen aan-
gesteld.

Over de twee Ambten van Over- en Nederbetuwe zijn
al van ouds gesteld geweest twee Amblieden, in de Land-
brieven onder den naam van Rigters bekend.

- De Landbrief, door Graaf *Reinald* in 1327 vrijdags na St. Nicolaasdag aan deze Ambten gegeven, bevat vele punten de bevordering eener goede Politie en conservatie der Dijken betreffende, en tevens deze clausul: „voirt sullen „ in Betuwe wesen twee Rigtens een boven en een beneden, ende elck Rigter sal geerft wesen tot dertig morgen lands toe, ende elck Rigter sal wesen bijde Rigter „ en Dijkgraaf in sijn Ampt, ende sal hebben vijf Heijmraden ende heijm (woning) in sijnen Ampt.”

1383. Op St. Marcus avond bevestigde Hertog *Willem*, bij open brieven, de regten en privilegien van Overbetuwe, en bepaalt te gelijk eenige nadere punten omtrent de politie, justitie en dijkbreuken.

1403. Des Zondags na onzer lieve Vrouwen hemelvaart bevestigde Hertog *Reinald* de vorige Landbrieven van Overbetuwe.

1423. Op St. Laurensdag bevestigde Hertog *Arnold* alle Privilegien, vrijheden en gewoonten van Ridderfchap en onderzaten.

1445. Verleende Hertog *Arnold* eenen nieuwen Landbrief aan die van Overbetuwe, en verklaart de punten daarbij vervat overkomen en eens geworden te zijn met de Ridderfchap van Overbetuwe en Burgemeesteren, Schepenen en Raden der Steden Nijmegen en Arnheim. Bij denzelven worden de vorige Landbrieven en regten niet alleen geconfirméerd maar ook bepaald: *dat de twee Hoofdsteden Nijmegen en Arnheim ten eeuwigen dage in de Overbetuwe sullen mogen setten elk eenen Heimraad die Schepen of Raad en in betzelve Ambt ge goed wesende tot twintig morgen lands toe sijns selfs erve het geen gebad en beseten heeft jaar en dag sonder argelist.* Wordende bij dezen Brief ook gezegd: *dat de Ambtman in zijn Ambt zal moeten woonachtig zijn, en dat de ongeldén, die door Buurmeesteren over de Dorpen, met goetvinden van de geerfden, uitgezet en opgebeurd worden, aan de geerfden beboorlijk zullen verrekend worden.*

1493. Verklaarde Hertog *Karel* overkomen en overdragen te zijn met de Ridderfchap en Onderzaten van Overbetuwe, voorts Burgemeesteren, Schepenen en Raden der Steden Nijmegen en Arnheim, en alle die geenen welke in dezen Ambte geerfd zijn of namaals wezen zullen, alle de punten bij dien Landbrief vervat, en die inhouden confirmatie van vorige Landbrieven en privilegien, voorts zaken de justitie en politie, speciaal mede de conservatie der dijken, betreffende.

142. NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

1403. Op den anderen dag na onzer lieve Vrouwen-
dag gaf Hertog *Reinold* eenige regten aan het Ambt Ne-
derbetuwe en bespreekt den Ingezetenen, dat zij, en de
Ingezetenen van zijne beleende Mannen, de Heeren van
Kulemburg en Buren, in geval zij eenen Ingezetenen van
de Stad en Stigt van Utrecht dood sloegen, staan zullen
tot alzulke regten en breuken (dit schijnt aameduiden,
dat 'er geene overgaaf zoude plaats hebben, maar datze
voor hunnen eigen Rigter te regt zouden staan en naar
dezes Landswetten geoordeeld worden) als of zij den
doodslag aan eenen Ingezetenen van Kulemburg, Buren of
Nederbetuwe begaan hadden.

1410. Des dingsdag na Zondag na *Cantate* vernieuwde
Hertog *Reinold* den Landbrief van Nederbetuwe en gaf
eenige regten.

1439. Op den laaften Augustus gaf Hertog *Arnold* we-
derom eenige Land en Dijkregten aan die van Nederbe-
tuwe en wil, dat niemand Heemraad zoude mogen zijn
dan die aldaar jaar en dag 25 morgen lands in eigendom
bezeten had. Voorts belooft hij bij denzelven Brief, in
den Ambte Nederbetuwe, nooit eenen Ambtman te zul-
len zeten ten zij hij in denzelven Ambte, jaar en dag
geerfd en gegoed is geweest met 32 morgen lands, en
zijne vaste woonplaats in dezen Ambte heeft.

1463. Dingsdag na St. Severijnsdag heeft Hertog *Ar-
nold* wederom eenen Landbrief aan die van Nederbetuwe
verleend, waarbij hij de vorige Landbrieven vernieuwt,
en voorziening doet tot eene korte administratie der
justitie.

Alle welke Landbrieven, uitgezonderd die van 1423,
te vinden zijn in het *Groot Gelderscb Placaatboek* appen-
dix van het 2 deel.

Deze Landbrieven zijn in den jaare 1771, door de
Landschap, in zoo verre veranderd, dat een Ambtman
en Rigter, die volgens dezelveu verplicht was, zijn offi-
cie zelf waartenemen, vrijheid gegeven is, bij noodzaak-
lijke absentie, onder zijn hand en zegel, eenen Stadhou-
der te mogen aanstellen en substitueeren, die in allen op-
zigte zal doen en verrigten waartoe de origineele, inge-
volge de natuur van zijn Ambt, Landbrieven, Instructie
en Commissie, verplicht is.

Wan-

De morgentalen die in het Ambt Overbetuwe binnen Dijks liggen (dus Herwen, Aart, Millingen en de Erlekom daaronder niet begrepen) zijn van ouds bepaald geweest op ongeveer 19500 morgen en de geheele Overbetuwe op 33000 morgen: wanneer, in den jare 1547, het Quartier van Nijmegen op eene schatting van 75000 guldens gesteld was, moest het Ambt Overbetuwe daarin lasten de som van 3896 guldens, het geen, volgens de *Hanbvest Kroonijk* van M. van der Hoeven, gefmaldeeld werd in dezer voegen:

Herwen	442	17	10
Aart	178	0	5
Cent	315	15	2
Dornenburg	48	11	6
Angeren	194	6	3
Bemmel	194	6	3
Dornik met Resfen	97	3	1
Lent	121	8	11
Oosterholt	145	14	3
Ewijk met Loepen	145	14	3
Herselt	242	17	10
Valburg	541	14	8
Andelst	79	3	1
Zetten	121	8	11
Homoet	48	11	6
Elst	546	10	2
Elden	182	3	4
Driel	194	6	3
Heteren	170	0	3
Randwijk met Lakemont	170	0	5
Pannerden	242	17	10
Indoornik	24	5	9
Hemmen	34	0	1

Somma 3896 guldens

144 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Min nijmf, in dit gewest getroond,
 Wil, hier gezeten, gaarne rusten:
 Dewijl zij veel oudheidteekens toont,
 Die haar bespieglend oog verlusten.

Laat

De Nederbetuwe was bij dezelve schatting gesteld op
 4383 guldens, hetwelk aldus over alle de Dorpen werd
 uitgezet:

<i>Raveswaj</i>	183	13	10
<i>Rijswijk</i>	386	6	7
<i>Maurik</i>	611	11	1
<i>Eck</i>	259	13	7
<i>Ingen</i>	360	10	10
<i>Ommeren</i>	149	18	5
<i>Linden</i>	326	19	11
<i>De Marsch</i>	103	2	10
<i>De Aldewert</i>	80	8	9
<i>Kesteren</i>	186	8	7
<i>Heusden</i>	154	9	3
<i>Hien en Dodeveerd</i>	393	9	1
<i>Ocbten</i>	211	10	8
<i>Isendoren</i>	154	0	7
<i>Echtels</i>	296	12	11
<i>Soulen</i>	299	12	3
<i>Avezaat</i>	324	9	9

Somma 4383 guldens

NW

Nu zullen wij hier nog laten volgen eene

Naamlijst der Heeren Amtblieden van den Ambte Overbetuwe, zoo als dezelve, zedert den jare 1389, zijn aangesteld en elkanderen opgevolgd.

<i>Rutger van Randwijk</i>	.	.	.	in 't jaar	1389.
<i>Jacob van Ambe</i>	1448.
<i>Bertold van Gent</i>	1489.
<i>Arent van Lauwick</i>	1492.
<i>Steven van der Capellen</i>	1505.
<i>Goose van Honselaar</i>	1517.
<i>Olivier Hackfort</i>	1536.
<i>Bernt Hackfort</i>	1545.
<i>Dirck van Welij</i>	1550.
<i>Carel van Lijnden</i>	1563.
<i>Johan van Gent</i>	1591.
<i>Diderik van Lijnden</i>	1622.
<i>Cornelis van Bronkborst</i>	1654.
<i>Casper Anthonij van Lijnden</i>	1671.
<i>Diderik van Lijnden</i>	1696.
<i>Walraat van Steenbuis</i>	1718.
<i>Adriaan van Lijnden</i>	1722.
<i>Steven van Randwijk</i>	1726.
<i>Otto Frederik van Lijnden</i>	1769.

Naamlijst der Heeren Amtblieden van den Ambte Norderbetuwe, zoo als dezelve, zedert 't jaar 1492, zijn aangesteld.

<i>Willem van Gent van Rixel</i>	.	.	.	in 't jaar	1492.
<i>Johan van Balveren</i>	1500.
<i>Albert van</i>	1509.
<i>Joost van Steeten</i>	1527.
<i>Claas van Vijgh</i>	1538.
<i>Dirk Vijgh</i>	1592.
<i>Carel Vijgh</i>	1615.
<i>Arent Vijgh</i>	1627.
<i>Carel Vijgh</i>	1666.
<i>Bernhart van Welderen</i>	1682.
<i>Johan van Welderen</i>	1696.
<i>Bernhart van Welderen</i>	1723.
<i>Jan Walraad van Welderen</i>	1766.
<i>Steven Walraaven van Randwijk</i>	1781.

146 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Laat andren vrij, 't is hui gegend,
't Batavische Eiland (4) elders zoeken;
Dit is nogthans zijn regte grond,
Zoo lang beroemd in duizend boeken:

De

(4) 't *Batavische Eiland*. Tacitus, in zijn II *Jaarboek*, de 6 Afdeeling, beschrijft dit Eiland, zeggende:
„ de Rhijn, vlietende met eenen doorgaanden Kil, of
„ matelijke Eilanden omvloeijende, deelt zich aan 't be-
„ gin van den Batavischen akker in twee stroomen, en
„ behoudt zijnen naam en heftigheid van loop, daar hij
„ Germanien voorbij streeft, totdat hij zich met den
„ Oceaan vermengt. Langs den Gallischen Oever bree-
„ der en zachter heuen vloetjende, wordt hij met omge-
„ keerden name van de bijwoners de *Waal* geheten:
„ thans verandert hij dezen naam mede in den stroom
„ van de *Maas*, en komt zich door den geweldigen mond
„ derzelve in denzelven Oceaan uitstorten.” J. Cesar
heeft met weinig woorden dit Eiland beschreven. „ Een
„ gedeelte van den Rhijn (zegt hij) de *Waal* genaamd,
„ maakt het Eiland der Batavieren, en valt niet verder
„ dan 8000 schreden daarvan daan in de Noordzee.”
Servius schrijft bijna met dezelfde woorden. „ De Rhijn
„ (zegt hij) maakt, daar hij nu de *Waal* wordt genoemd,
„ het Eiland der Batavieren.” Plinius zegt, dat onder
alle de Eilanden, die in den Rhijn liggen, dit Eiland der
Batavieren het allerberoemste is. Dio Casius noemt dit
Eiland in den Rhijn *Batavia*. Niemand dan J. Cesar be-
schrijft deszelfs lengte, dezelve stellende op 80000 schre-
den, net zoo veel als 'er zijn tuschen Schenkenschans,
ter plaatze daar de *Waal* van den Rhijn afwijkt, en de
Stad Briel, alwaar dezelve in de *Maas* gestort zijnde in
den Oceaan valt. Aangaande de breedte van dit Eiland
vinden wij bij de ouden geen de minste bepaling. Dit
weinige dunkt ons genoeg te zijn, om te bewijzen, dat
dit het regte *Batavia* is, offchoon sommigen de geheele
Betuwe buiten het Eiland willen sluiten. De verschillen-
de gevoeleps, omtrent deszelfs bepaling en uitgestrek-
heid, zijn zoo meenigvuldig, dat ons bestek niet toelaat
dezelfen allen hier plaats te geven. Wij vergenoegen ons
met de volgende vaerzen van den Dichter C. Bruin in zij-
ne

De naam van *Betuw'* toont gewis,
Dat hier 't Batavische Eiland is.

Hoe zal mijn zangster toch het best
Naar waarde in haar gezang vermelden
Den lof van dit vermaard Gewest,
Of de eer der wijdberoemde Helden,
Door wie hier dikwerf zoo veel blijks
Van moed en krijgskunde is gegeven,
Ten dienste en nut des Roomschen Rijks;
Waarom zij eeuwig zullen zweven
Op wicken van de snelle Faam,
Tot luister van hunn' grooten naam.

Of moet ik hem, die de Oudheid mint,
In mijn Gezang vooraf verhalen,

Waar dit fraaij Eiland eerst begint,
Of tot hoe verre zijne palen

K 2 Zich

ne *Kleeffche Arkadia*, bladz. 14, hierbij te voegen:

*Men zoek Batavia op 't Eiland Java niet;
Dit 's oud Batavia, welks onbepaald gebied
Weleer geen Vorst ontzag, omringt met krijgslaurieren,
Met regt de Stad genoemd der dappre Batavieren,
Daar Burgerhart, na die beruchte nederlaag
Van Zanten, schulde voor de buldrende oorlogsvlaag.*

Wij hebben hier en daar op zijn plaats van de inwoners
van deze Landstreek gesproken, zoodat het overtollig
zou zijn dit hier weder optehalen.

148 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zich strekken? Neen, dit lastig werk
Vereischt met regt veel hooger toonen:

Mijn zangster laat dit ruime perk
Van stof aan Phœbus ouder Zonen,
En meet, in nedrig maatgeluid,
Alleen zijn ruimte en schoonheid uit.

Wat heeft voorheen dit vruchtbaar veld
Al ramps (5) en ongeluks geleden,
Wen 't aan den vijand blootgesteld,
Wierd afgeweid en afgestreden!

Men zag deez' grond zoo meenigmaal
Bezaaid met duizenden van lijken,
Gefneuveld door het oorlogsstaal,
Een' geesfel voor de grootste Rijken.

Men

(5) *Al ramps en ongeluks geleden*) Namelijk, wanneer in den jare 1346 de partijenschappen der Bronkhorsten en Heekerens ontstaan waren, heeft dit gebied, eenige jaren na elkanderen, verscheiden verwoestingen moeten ondergaan; en wederom 1388 door de Brabanders en Arnold van Hoemen; zoo ook 1494 door de verwoesting van Keizer Maximiliaan; als mede door de Kleeffchen in den jare 1507: gelijk ook in al dien tijd, dat de Spaansche dwingelanden de Hollandfche Vrijheid wilden vernietigen.

In den jare 1624 werd deze Landstreek door haar eigen krijgsvolk zeer verwoest. Eindelijk had dezelve ook eene droevige ondervinding van de ongelukken, veroorzaakt door den onverwachten vijandelijken inval der Franschen in deze Provinciën in den jare 1672, en hunne knevelarijen.

Behalve deze en andere oorlogsrampen hebben deze twee Ambten ook meenigmaal ondervonden hoe droevig het is door watervloeden overvallen te worden, zoo als wij te voren al hebben aangeteekend.

Wat stond het woedende oorlogsvuur
Dit kleen Gewest niet dikwerf duur!

Helaas! wat ziet men door den Tijd,
Terwijl hij voortloopt, niet verflinden!
Men kon welêr hier, wijd en zijd,
Veel adelijke (6) Huizen vinden,

Wier brave Heeren hooggeächt
En roemrijk waren door hun daden,
En de edelheid van hun geslacht!
Doch nu kan 't oog zich niet verzaden
In t zien van keur van oudheidpraal,
Verteerd door de eeuwen, 't vuur en staal.

Men ziet nogthans hier van alöm
Een reeks van (7) Dorpen en Kasteelen;
Die, door hunn' grijzen ouderdom,
Nog de Oudheidminnaars kunnen streelen,

K 3

Wier

(6) *Adelijke Huizen*) De onlusten tuschen de Hertogen Reinald en Eduard van Gelderland, anders genoemd de partijschappen der Bronkhorsten en Heekerens, (waarvan wij reeds gesproken hebben) gingen zoo verre, dat Hertog Eduard, meest door toedoen van die van Nijmegen, de Adelijke Huizen van *Lent*, *Bemmel*, *Zoelen*, *Avezaat*, *Tuil*, *Apelteren*, *Loenen*, *Doornik*, *Gunderen* en *Balveren*, met meer anderen, heeft doen omverwerpen en vernielen.

(7) *Dorpen*) De groote en uitgestrektheid van de Over- en Nederbetuwe hebben wij hier voor opgegeven, nevens eene Lijst van Dorpen, getrokken uit de *Handvest Kronijk* van Jonker M. van der Hoeven, die in het geheel

150 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wier fraaiheid elks gezigt bekoort,
 En daar men zich in kan verlusten,
 Wanneer men in dit vrolijke oord
 Van zijnen arbeid poogt te rusten;
 En daar zelfs Dorp bij Dorp in 't rond'
 Mag roemen op zijn' vruchtbren grond.

Laat

geheel in den Amhte van Overbetuwe maar zesentwintig Dorpen en Heerlijkheden optelt, daar men 'er thans dertig vindt, als:

<i>Herwen</i>	<i>Zetten</i>
<i>Aart</i>	<i>Andelst</i>
<i>Pannerden</i>	<i>Hervelt</i>
<i>Millingen</i>	<i>Loenen</i>
<i>Zeeland</i>	<i>Hemmen</i>
<i>Gent</i>	<i>Indoornik</i>
<i>Erlekum</i>	<i>Eist</i>
<i>Angeren</i>	<i>Elden</i>
<i>Doornenburg</i>	<i>Heteren</i>
<i>Bemmel</i>	<i>Driel</i>
<i>Resfen</i>	<i>Randwijk</i>
<i>Lent</i>	<i>Lakemont</i>
<i>Valburg</i>	<i>Meijnerswijk</i>
<i>Oosterholt</i>	<i>Homoet</i>
<i>Eeuwik</i>	<i>Schenkenschans</i>

Zoo is het ook gesteld met de Lijst der Dorpen en Heerlijkheden van de Nederbetuwe; want men telt 'er bij M. van der Hoeven niet meer dan achtien, terwijl 'er in der daad twintig gevonden worden, namelijk:

<i>Avezaat</i>	<i>Mark</i>
<i>Dodenweert</i>	<i>Maurik</i>
<i>Echtelt</i>	<i>Ocbten</i>
<i>Eck</i>	<i>Ommeren</i>
<i>Heusden</i>	<i>Oudeweert</i>
<i>Hien</i>	<i>Raveswaatj</i>
<i>Ingen</i>	<i>Rijswijk</i>
<i>Kesteren</i>	<i>Wiel</i>
<i>Leden</i>	<i>Tsendoorn</i>
<i>Linden</i>	<i>Zoelen</i>

Laat Holland (8) met veel roems gestaag
 Van overvloed in vruchten spreken,
 Of dat het met veel lofs gewaag
 Van zijne vruchtbre Warmoesstreken:
 Zijn zijne vruchten malsch en vet,
 Bekwaam om d' eetenslust te ontvonen,
 Hier zijn ook tuinen, schoon en net,
 Die al zoo rijk met vruchten pronken,
 Waar alles, wat men zaait en plant,
 Gewild is van den lekkren tand.

Vriend Eelhart, nevens Coridon,
 Twee welvereende Herdersknaben,
 Gaan, 's morgens vroeg voor dag en zon,
 Op 't land een' oogst van vruchten rapen,
 Tot juiste rijpheid reeds gegroeid,
 En met den uchtenddauw betogen,
 Doch niet door konst, of dwang gebroeid,
 Maar door Natuur en haar vermogen:
 In 't kort men vindt hier overvloed
 Van alle vruchten rijp en goed.

Hier strekt zelfs ieder huis en hof
 Een lust voor menschen en voor Goden,

K 4

Waar

(8) *Laat Holland* enz.) Wegens den overvloed van alle soorten van boomvruchten, als Appelen, Peeren, Karfen, enz. wordt de Betuwe de Appelschuur van Holland genoemd.

152 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

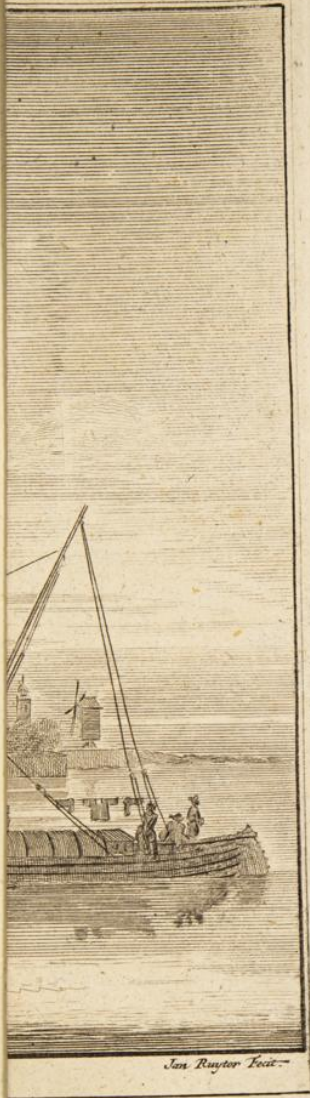
Waar op hun Eigenaar met lof
Den Wandelaar gerust mag nooden
Het pluimgediente, dat hier zweeft,
Streelt elks gehoor door zoete zangen,
Terwijl steeds de Echo antwoord geeft:
Waar kan men meer vermaaks erlangen,
Dan daar het oor van alle zij
Gestreedt wordt door die melodij?
Nu kuier ik door lis en riet
Naar STAD toe, langs dees wandelwegen,
Daar ik haar ginder in 't verschiet
Ten Noorden (9) sierlijk zie gelegen;
Haar heuvels als van blaauw azuur
Gevormd, zijn fraai in ieders oogen;
't Is onbetwistbaar, dat Natuur
Hiertoe besteedde al haar vermogen,
En niets heeft van haar' schat gespaard,
Op datze schoon wierd' en vermaard.
Hoe fraai streelt zij van verre ons oog,
Door praal van torens en gebouwen,
Die sierlijk, prachtig, steil en hoog,
Uit ruime steenen zijn gehouwen:

Na-

(9) *Ten Noorden*) Hier deelen wij den Liefhebber een gezicht van de Stad Nijmegen mede, zoo als zich de zelve van de Noordzijde vertoont, zijde in den jare 1731, door den konstinneenden C. P. naar het leven geteckend.

STAD

mal
no
10
W
S
L
H
D
W
C
W
G
O
E
H
N

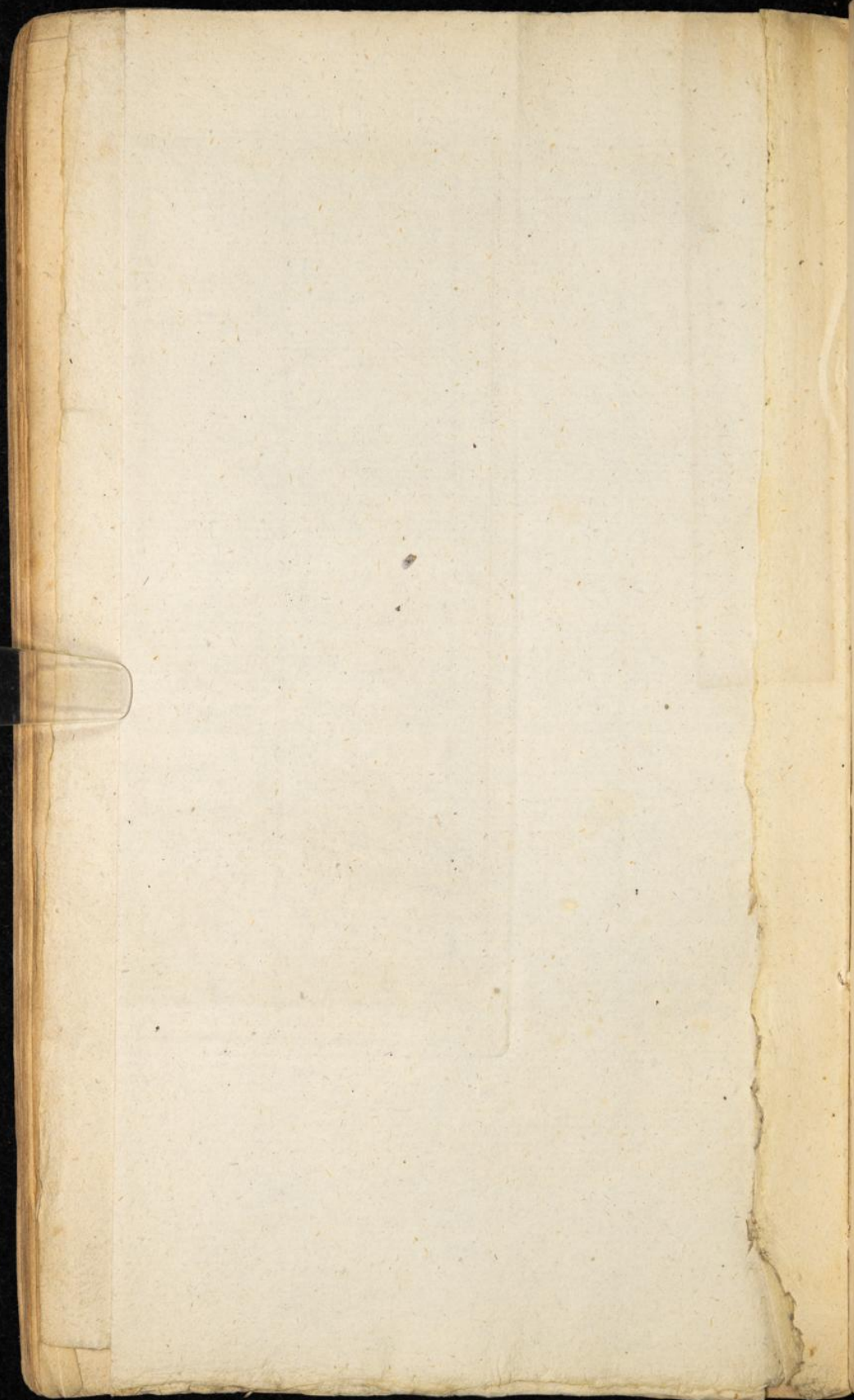

Jan Raayer fecit.

beren
lich de
en jure
leve

Nymegen uit het Noorden te Zien.

Natuur en Konst zijn hier in strijd
 Wie van haar twee moet zegepralen,
 En wie van haar, of hare vlijt,
 De meeste glorie zal behalen.

Natuur en Konst op eene wijs
 Behalen hier den hoogsten prijs.

Ik treede al zachtjes steêwards voort,
 Daar ik de Waal zie ruifschend stroomen,
 En vinde aan haren groenen boord
 Een sterkte, om Mavors magt te toomen:
 't Is (10) *Knodsenburg*, dat kunstig werk,
 Dat meer dan voor eene eeuw van jaren
 Gebouwd, hernieuwd, onwinbaar sterk,
 De Stad kan dekken voor gevaren,
 Een vesting die welêer door kragt
 Haar heeft veel nadeels toegebracht.

K 5 Met

(10) *Knodsenburg*) *Knodsenburg* was eertijds eene sterke doch thans geheel vervallen Schans tegen over de Stad Nijmegen, op den Betuwschen grond, en aan de Rivier de Waal gelegen. Deze Schans werd gebouwd in den jare 1585, door Graaf Maurits, namaals Prins van Oranje, nadat die Stad in het zelfde jaar, door de trouwloosheid van eenige Spaansgezinde Burgers, zich aan de Spaanschen had overgegeven. De soldaten gaven den naam van *Knodsenburg* aan dezelve, omdat de Nijmeegsche voorheen *Knodsendragers* genoemd werden. In het jaar 1591 werd zij door Parma belegerd. Gerard de Jonge voerde het opperbevel daar binnen, en verdedigde deze Schans zoo dapper en zoo lang, totdat Graaf Maurits tot ontzet naderde, en 10 Vaandelen van Parmaas ruitery versloeg, die toen het beleg opbrak, waarop de volgende gedenkpenning is geslagen, verbeelende de Stad Nijmegen en de Schans *Knodsenburg*.

In den jare 1672, toen de Staat met den Koning van Frankrijk in oorlog was, en de laatste vele overwinningen behaalde, kwam de Marschalk de Turenne den 15 Junij 's avonds voor Knodsenburg, deed 'er eenen hevigen aanval op, doch vond dappere tegenstand. Het kruut der belegerden was verschoten; derhalve verzocht de Kommandeur Verschuur ander buskruit, nevens hulp van de Stad. Terwijl alles daartoe vervaardigd werd, slaat een schelmschê Tambour op de Schans Appel, hetwelk eene ontroering en opschudding onder de befoelelingen verwekte, dat zij op de Wallen hunne hoeden opstaken, en om genade riepen, welke de Franschen hun beloofden. Daarop werden zij gaande, kunnende niet weder tot rust of stilte gebragt worden, wat vlijt de Kommandeur en de andere Officieren daartoe ook aanwendden; zoodat zij zich gedwongen vonden, de soldaten niet dan om genade roepende, tot een verdrag te komen. Zie hier den inhoud der voorwaarden, aan de bezettinge door de Franschen toegestaan:

Willende antwoorden op de vraag aan ons geschied door den Heer Vershoor, Capitein en Gouverneur van Knodsenburg, zoo hebben wij hem geaccordeerd deze volgende Conditien: Dat hij zal uittrekken van de voornoemde plaats met volle wapenen en bagagie, kogels in den mond, brandende lonten, slaande trommelen en vliegende vaandels, om te gaan met passeport en geleide naar Groeningen, door den kortsten weg, te weten op den eersten dag naar Arnhem, (indien onder ons gebied is) en van Arnhem naar Groeningen. Aldus gedaan in de Trenchêe voor Knodsenburg aen 16 Junij, op den middag, 1672.

DE FOULCAULT.

Deze

Met welk een lof zal ik de (11) *Waal*?

Op dezen dag het best ontmoeten?

Met welk eene uitgezochte taal

Zal ik den grijzen Stroomgod groeten?

Wie leert mijn zwakke zangheldin

Een' ongemeenen stroomlof zingen,

Om dus met hem, van zijn begin,

Door vele landen heentedringen,

Tot daar hij eerst den Rhijn (12) verlaat,

Zijn' naam bekomt, en verder gaat.

Deze Schans werd naderhand gesecht. Sommigen zijn van gedachten, dat voormaals de Romeinen hier hun winterleger hielden, dat zij *Castra Herculis* genoemd hebben, als te zien is in het *Itinerarium* of de Reisbeschrijving van *Antoninus*. Wij zullen het onderzoek aangaande de mogelijkheid van dat zeggen den Oudheidkenneren overlaten.

(11) *De Waal*) De Waal, in 't Latijn *Vahalis*, is een arm van den Rhijn, die in 't hooge of opper Alpische gebergte met twee bronaderen, bij de Lepontii of Lepontijnen, ontspringt, welke bij de Stad Chur in één vallende, te samen eene loopende Rivier maken, die bijna gansch Duitschland doorsnijdt, en zich bij 's Gravenweert, of Schenkenschans, in twee armen verdeelt. Zie hiervan verder de 3 aanteekening van het 2 Boek.

(12) *Den Rhijn verlaat*) Het lust ons de oudheid van deze Rivier eens op te halen. Vooreerst is zij in de Rijskaart van Peutinger voor geheel *Patahus*, of wel *Batavisch*, bekend. Julius Cesar noemt dezelve altijd *Walis*. Tacitus en Servius schrijven *Vahalis* en *Vabal*. De Dichters Sollius Apollinaris en Fortunatus noemenze *Vacbalis* en *Vacabus*, met eene dubbelde blazinge. Dees arm van den Rhijn maakt met hem het geheele Batauwer Eiland, tot aan de Noordzee, ter lengte van twintig gemeene

Duit-

156 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Of zinge ik hoe men voor dees' tijd
Een groot getal van oorlogskielen,
Den ruimen Oceaen ten spijt,
Op zijnen glazen rug zag krielen?
En welk een (13) onwaardeerbare schat
Hij nog houdt in zijn' buik besloten,
Waar

Duitsche mijten. Niet verre van de Noordzee stort zij, volgens 't verhaal van Tacitus en Julius Cesar, zich in de Maas, en loopt, met dezelve vereenigd zijnde, met verscheiden monden in Zee. De Heer Alting heeft de verscheiden namen van deze Rivier aangeteekend, en dezelve op verscheiden wijzen geschreven: en hoewel de landzaten dezelve *Waal* hebben genoemd, is het echter niet waarschijnlijk, dat de Romeinen *Walis* of *Wahalis* geschreven hebben, omdat de Letter *W* geen Letter is, die bij hen gebruikelijk of bekend was: maar wel *Valis* en *Vahalis* of *Vabates*, met een *b* in het midden, gelijk Cluverius meent, omdat de Latijnsche taal geen dubbelde *A* in eene lettergreep toelaat. En is deze *V* naar alle waarschijnlijkheid bij de Romeinen als een *W* bij ons uitgesproken. Eenigen willen, dat het woord *Waal* zooveel als *Keeren* en *Wenden* beteekend, hetwelk dan zooveel als afwendende of afkeerende Rhijn zou beduiden.

(13) *Onwaardeerbare schat*) Men pleeg aan den Waalkant; wanneer de Oostenwind het water heel laag had afgedreven, vele Oudheden te vinden, die meestendeels bestonden in beelden, graven, aarden kruiken en andere Romeinsche overblijffels, onderaardsche vloersteen, verscheiden maakfels van ringen, een getal gespen, ook een reeks van gouden, zilveren, looden, koperen, sommigen gekartelde, en rondom als ingezaagde penningen (*Nummi ferrati*) waarvan eenige met de namen van Octavianus, Claudius en andere Keizeren pronken. Ten tijde van L. Guicciardini had J. van Valkenburg, Burger te Nijmegen, drie of vier diergelijke steenen, welke in zonderlinge waarde gehouden werden, als gevonden aan den kant van de *Waal*. Zij hadden opschriften van Overstons

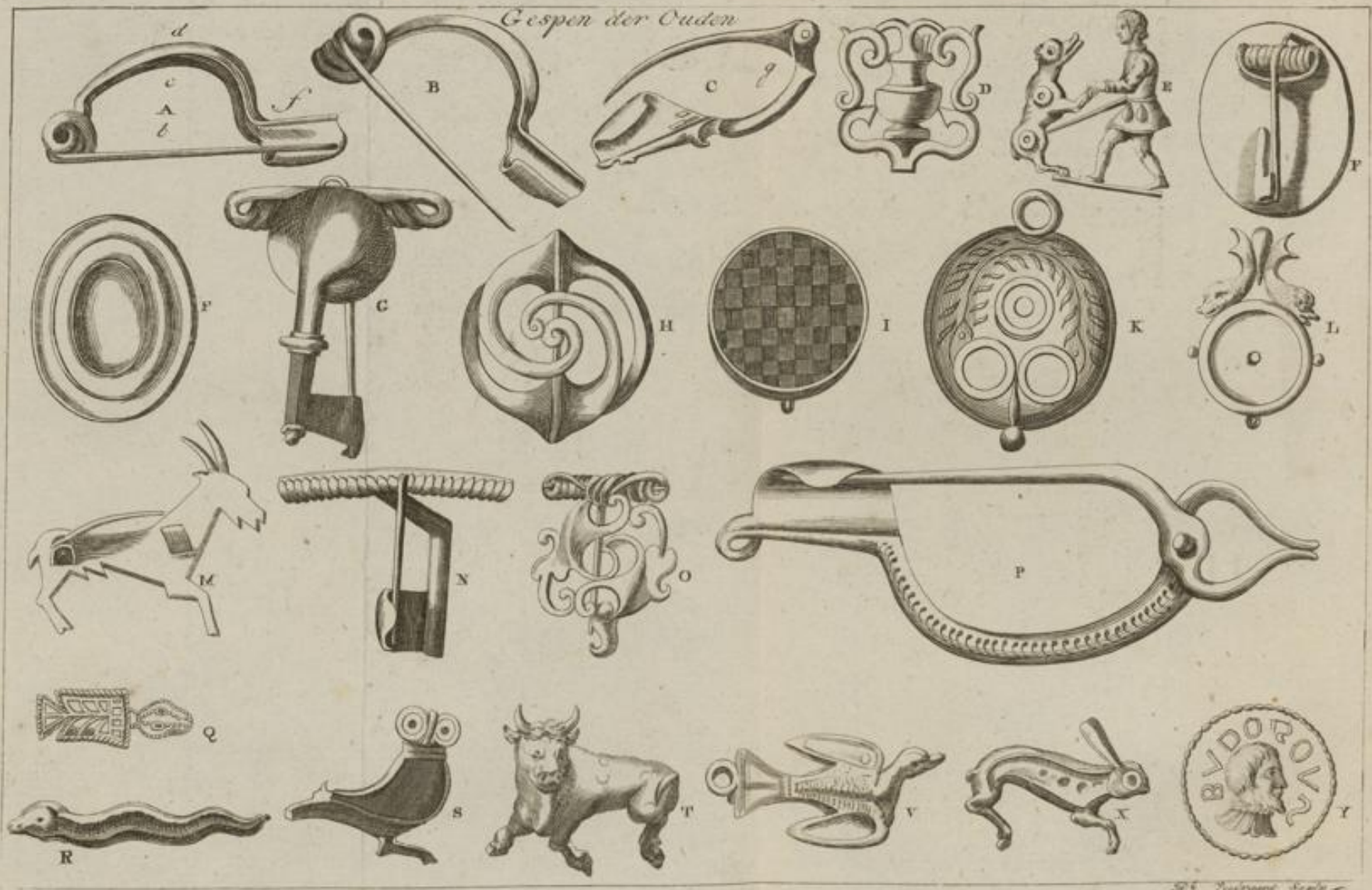
TAD

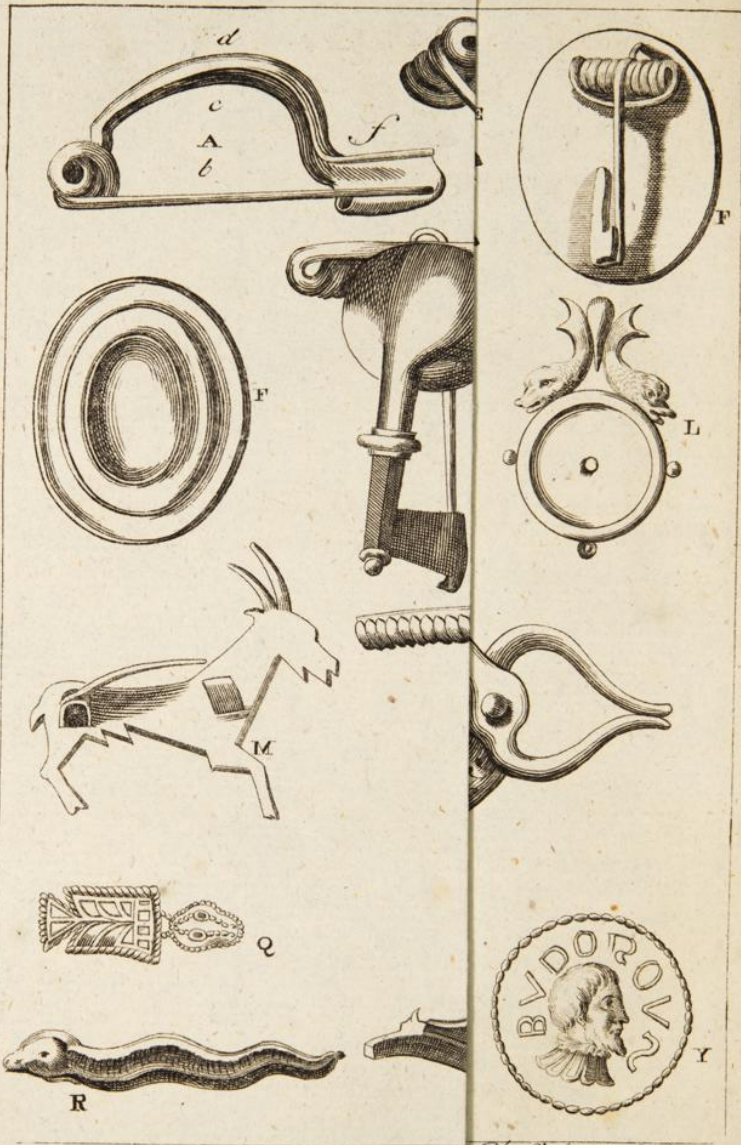
Waar

or zij,
rich in
e, met
eufi de
en de-
rel de
schree
abair
er is,
dij en
gelijk
doel-
alle
uic-
veel
veel

Wat-
had of
andere
andere
ook
reel,
min-
van
Ten
urger
ke in
en van
Over-
fens

Gespen der Ouden

Del. Neumann Sculp.

Waardoor men klaar de magt bevat
 Der Roomsche en der Bataaffche vlooten
 En Volken, die zich aan dees' boord
 Neêrfliegen, door zijn' stand bekoord!

Hier

stens en vermaarde mannen. P. van Haps in zijn *Nijmeegs Lof*, blad. 8, spreekt daarvan aldus:

*Hoe dat voor onze Stad antiquiteiten vinde
 Dikwils een slecht soldaat, ja een onnozel kind,
 Die aan de Winfeling de rijken zegen baren
 Op smijten van de Waal, waar in ons schepen varen:
 Sommigen stellen vast, en blijven bij den waan,
 Dat daar een Wisfelhuis wel eertijds heeft gestaan,
 Omdat 'er oude munt van Keizers wordt gevonden
 In zilver, koper, goud, nog beden dezer stonden.*

Onder het groot getal der Romeinsche overblijffelen, die aan den oever van de Waal gevonden zijn, blinken uit verscheiden oude Gespen der oude Romeinen, waarvan wij hier nevens de afbeeldfels zullen mededeelen, en waarvan men bij Smetius in zijn *Oppidum Batavorum*, en bij zijn' Zoon in zijne *Nijmeegsche Oudbeden*, een breeder en geleerder beschrijving kan vinden. Doch om de Nederlandsche Oudheidminnaars daarvan niet onkundig te laten, volgt hiervan een verklaring, uit eenen dier Schrijveren getrokken.

Van de Gespen der oude Romeinen.

A. Een gladde Gesp. b. De tong. c. De binnenbuik der Gesp. d. De buitenste bogt. e. De draaijng der veer, die vooraan de tong vast is. f. De plaat, in welkers ombuigng de tong sluit.

B. Dezelve Gesp, doch open. De tong kan gebogen worden, gelijk ook de tong der Gespen, die met de Letters F. G. N. en O geteekend zijn.

C. Een

158 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

C. Een Gesp met eene tong, die toebuigt, als bij ons een scheermes. g. Is de plaats, waar de tong zich in beweegt.

D. Een zilveren Gesp, die glad is, gelijk ook zijn de Gespen, met de Letteren E. H. K. L. en O geteekend. De E. H. K. L. en Q zija glad, en te gelijk geëmailleerd.

F. In het midden der bovenzijde der Gespe, dat als de kas van eenen ring is, staat een groene steen. De twee buitenste kringen, die 'er om loopen, zijn verguld; de agterste zijde der Gespe vertoont de tong op zijn Mofassch.

I. Deze Gesp is met vierkante stukjes ingelegd, en ieder derzelve is verdeeld in zesendertig blaauwe en witt kleene stukjes.

M. Deze Gesp vertoont een bokje, en is geëmailleerd. De agterste zijde vertoont de tong.

N. Een Gesp, waarvan de draad, waar de tong aan vast is, vijftwintig maal omgebogen wordt.

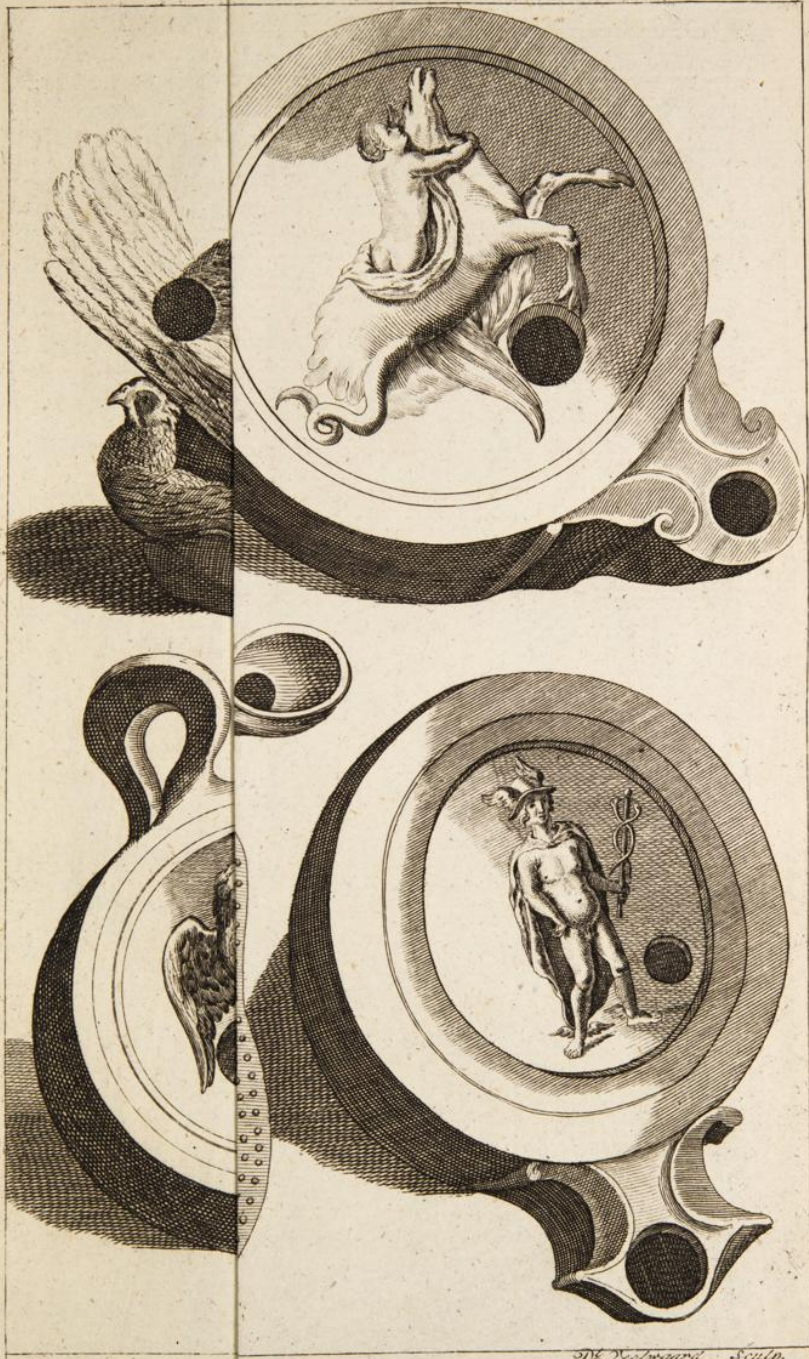
P. Een Gesp, die boven op de samenvoeging omgebogen wordt. Zij gelijkt niet kwalijk naar een nijptang.

Q. Eene kleene gouden geëmailleerde Gesp.

Behalve deze, hier voor vertoonde, oude Romeinsche Gespen werden, zoo aan den Oever van de Waal, als ook in het beploegen der bouwlanden, vele Romeinsche overblijffelen gevonden, zoo van oude Lampen, als ander Romeinsch Huisraad. Zie hier eenige Lampen, met derzelve beschrijving, getrokken uit de *Nijmeegsche Oudebeden* van J. Smetius.

No. 1. Eene Lamp van aarde, vertoonende eene Hen, die vier kuikens onder hare vleugels koestert. Het gat, waaruit het pit moet komen, is in den staart, en in de gansche Lamp is geen ander gat, waardoor men de olie zou kunnen in gieten.

No. 2. Eene andere Lamp vertoont een afschuwelijken kop

De Mevoraard Sculp.

Quade Lampen

kop van een Satiir, gehorend, met klimöp gekroond, gansch ruig en zwaar gebaard. De tong steekt tusfchen de tanden uit, en tusfchen de horens is een gat, waarin de ouden gewoon waren de olij te gieten. Het voorfte gat, waardoor het pit moet komen, is gebroken. Deze Lamp is zeer konftig gemaakt.

No. 3. Eene Lamp van witagtige aarde gemaakt, verbeelende een regter voet, gefchoeid: boven de enkels is het gat, waardoor men de olij goot. De fchoen, (of liever krijgslaars) is zonder neus, zoodat 'er de teenen uitkomen. Het pitgat is in den grooten teen. De zool fchijnt van onderen met fpijkers beflagen te zijn.

No. 4. Eene Lamp, vertoonende Mercurius, met wieken aan den hoed en voeten. In de regterhand houdt hij beurzen, en in de linker de Vrederoe, hebbende eegen korten mantel om den hals. Bij zijne voeten is het gat, daar men de olij door goot.

No. 5. Eene Lamp, vertoonende een Zeepaard, wiens agterlijf als een vifch is. Het steekt den kop om hoog, en met zijne pooten fchijnt het te zwemmen. Op zijn nek en rugge ligt een kleed, waarop een fraai Vrouwenbeeld zit, dat het met de armen om den hals vast houdt.

No. 6. Eene Lamp, vertoonende een' Arend, met uitgefpreide vleugelen, houdende in zijn' bek een Palm-tak. Hij staat op een Waereldkloot, en houdt in zijne klaanwen eenen driepuntigen blixem, fchijnende dus eene verbeelding van de grootheid der Roomfche heerschappije te zijn.

Ook berust nog onder mij een Boekdeel *in folio*, door den Oudheidkenner J. Smetius nagelaten, waarin op het allerkeurlijkst is afgeteekend al het Romeinfch Huisraad, zoo van Vazen, Potten, Lampen, Naalden, Gespen, Lepels, Spadels, Gewigten, Beelden, Ringen, oude Opfchriften, en Afdrukfels van gefneden Edelgefteenen, voormaals alhier gevonden uit welker groote meenigte men licht kan opmaken hoe groot eertijds de Romeinfche magt in deze Landen is geweest.

160 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier ziet men op den blanken rug

Der Waal dan heen dan weder zweven

Eene schoone en welgemaakte (14) Brug,

Waarin 't beleid der konst moet leven :

Het zijn twee schepen, digt aanéén,

Die, op het stroomend vlak der baren,

Dan herwaards en dan derwaards heen,

Heel zacht en spoedig overvaren,

Aan andre schuiten vastgehecht,

Waarvan elk een ten anker legt.

Dees

(14) *Welgemaakte Brug*) Het is een Scheepsbrug, gemeenlijk de *Gierbrug* genaamd, alzoo dezelve zeer zacht van de eene zijde naar de andere overgiert. Deze Brug is gemaakt van twee schepen, die in de breedte door baiken aanéén gehecht, en met planken plat bevloerd, en derhalve heel gemakkelijk zijn om de Rivier overtekomen.

De Heer J. Oosterwijk, in eenen Verjaarzang op den Oudheidminnenden Andr. Schoenmaker zingt daarvan onder anderen aldus :

Nu naar Nijmegen, dat van ver schijnt optekomen

Gelijk een Schouwburg van het Keizerlijke Romen,

Bespoeld van de oude Waal, langs welker breedten rug

Vliegt mensch, en paard, en koets op een beweegbre brug.

Het Veer voor de Stad op de Rivier de Waal heeft te voren niet aan de Stad, maar aan particulieren toebehoord; uit het Goedesdagboek van den jare 1559, *quarta post trinitatis*, blijkt, dat de eigenaars van het Veer hetzelfde aan den Raad geprefenteerd hebben te verkoopen, en den 11 en 19 Julij 1592 is bepaald, om met de eigenaren van het Veer te handelen, en hetzelfde voor

eenea

Dees Brug doet mijne zangeres
 Eene overschoone leering vinden,
 En geeft aan elk een fraaije les,
 Hoe dat de Mensch door storm en winden
 Gestadig in zijn levenschip
 Geslingerd wordt als door de baren,
 Nu eens geworpen op een klip,
 Dan weér bevrijd van lijfsgevaaren.
 Dus is het, dat de Mensch steeds leeft,
 Schoon hij daar weinig acht op geeft.

Hoe sierlijk praat ginsch in 't oog
 Een reeks van welgemaakte (15) *Poorten*,
 Al Konstgebouwen, schoon en hoog,
 Zeer oud, en van verscheiden zoorten!

L

Hier

eenen redelijken prijs aantekopen; zijnde Jufv. Balderik, den 16 April 1604, voor het haar nog toebehoorende een tweeëndertigste gedeelte in het Veer jaarlijks verschreven zes gulden.

Een Burger of Ingezeten dezer Stad betaalt de helft minder veergeld dan een vreemde, in 1551, *quarta post letare*, was vastgesteld, dar een Burger of Ingezeten voor agt en een vreemde voor vier hoornbeesten betalen zouden éenen stuiver; dit veergeld is van tijd tot tijd door Raad en Gemeenslieden verhoogd, en pleeg te voren te worden gecollecteerd, doch is naderhand verpagt. Zie *Raadsignaten* en *Protocollen* der Gemeenslieden van den 12 Februarij 1640, 13 Januarij 1641 en 2 Januarij 1659.

(15) *Poorten*) De Poorten aan den waterkant zijn zes in

Hier door kan hij, die voet aan land
Gezet heeft: van dees zilvren stroomen,
Of wandelende aan den waterkant,
Gemakkelijk ter Stad inkomen:

Men sluit door haar ook in den nagt
De Stad, voor 's vijands list en magt.

Wat is dat voor een Metfelwerk,
Dat ik ginsch zie? Wat mag het wezen?
't Is een gebouw, zeer schoon en sterk,
Gansch rond, en hoog in top gerezen;

Het is een (16) *Kraan*, die tot gemak
Der varenden daar staat te pralen,
En met haar kruin en draaijend dak
De zwaarste goedren op kan halen.

Wat

in getal, als: de *Veerpoort*, *Kraanpoort*, *St. Stevenspoort*, *Meijpoort*, *St. Jacobs- en Besterderspoortje*, van welken de twee laatste klein zijn, en alleen de gedaante van doorgangen hebben. De *Meijpoort* is onlangs geheel nieuw opgebouwd. De *Kraanpoort*, dus genaamd naar eene steene *Kraan*, even buiten dezelve staande, heeft eertijds ook eene andere gedaante gehad, zijnde rond met eenen spitsopgaanden toren voorzien geweest, doch nu is zij met de Stads muur gelijk, dragende ook geen toren meer. Zie hier eene afbeelding van deze Poort, zoo alsze zich, nevens de galderij, vertoont.

(16) *Kraan*) Deze *Kraan* is een schoon, groot, hoog en rond gebouw, alhier voor lange jaren tot gemak der schippers gebouwd, om de goederen in en uit de schepen te laden, doch waarvoor kraangeld wordt betaald, het welk eerst, ten behoeve der Stad, verpagt werd, doch nu ge-collecteerd wordt. Eenige voeten boven den grond vindt men drie gedenkteekens van hooge watervloeden in den muur gemetseld, te weten de hooge watervloeden van de jaren 1601, 1651 en 1740.

Kraan Poort en Galdery.

Boddel Poort.

Wat heeft de konst niet al bedacht,
En tot ons nut in 't licht gebragt!

Het lustme om aan de linkerzij'
Een poos te ontspannen mijne snaren,
Bedekt door eene (17) Gallerij,
Gevestigd op een rij pijlaren.

L 2 Hier

(17) *Gallerij*) Deze Gallerij steunt op negen pijlaren, heeft de gedaante van eene kleene Beurs, en is, in den jare 1646, tegen de Stads muur, op eene te voren open plaats, gebouwd.

In de voormuur van dezelve staan op eenen steen uitgehouwen de namen der Burgemeesteren in den tijd, en van binnen de naam van den tijdelijken Stads Rentmeester. Het was van ouds een gebruik, dat in alle nieuwe gebouwen, of vernieuwingen van dezelve, de naam van den Stads Rentmeester mede geplaatst werd, omdat hij, uit en namens de Burgerij aangesteld zijnde, en aan Meesteren van Sint Nicolaas Gild den Eed gedaan hebbende, gerekend werd, doof zijnen naam en qualiteit de gansche Burgerij te vertoonen. De Stads Rentmeester zat mede in den Raad en had stem in denzelven, het geen noodzaaklijk geoordeeld werd, om altijd opening van Stads kas te kunnen geven, en het beste deswegens te adviseeren. Hij deed zijne rekening met open deuren, aan Ge-deputeerden uit de Broederschappen en Ambten, als te zien in de *Goedesdagboeken op Goensdag na Laurentia-avond 1531, 4 Maart 1573, 22 Maart 1581, 10 Maart 1582, 10 Augustus 1584 en 5 December 1591.*

Tegenswoordig echter heeft de Stads Rentmeester niet alleen geene zitting in den Raad, maar worden de Rekeningen ook niet meer met open deuren afgehoord; gelijk bij alle nieuwe Timmeringen van aanbelang zijn naam weg-gelaten en alleen de namen en wapens der tijdelijke Heeren Burgemeesteren daarin geplaatst worden.

164 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier zet mijn zangeres zich neêr ,
Om, moégezongen, wat te rusten ,
Terwijl mijn oog zich, heinde en veer,
Op 't lieflijkste kan verlusten
Aan dezen aangenamen stroom ,
En zijnen mildbesproeiden zoom.

Hier vind ik bij malkander staan
Een tal van oude grijze mannen ,
Die om een waterluchtje gaan ,
En in 't gemeen hier samen spannen :
Hier staan of zitten zij in 't rond ,

Wie, meest verminkt met kruk en staken ,
En met het pijpje in hunnen mond ,
De zever langs den baard en kaken
Uit hun verkleumde lippen sluipt ,
Daar 's anders neus gedurig druipt.

Hier zit 'er een, die, zwaar gekwetst,
Niet anders gaan kan dan op krukken :
'k Hoor hoe hij onöphoudlijk zwetst
Op nooit bedreven heldenstukken ,
En dat hij zich in vroeger' dag ,

Alöm zoo dapper heeft gekweten ,
Dat hem het winnen van een' slag
Of stad alleen was dank te weten :

Dit

Dit snorkt hij met zoo hoog een taal,
Als waar' hij zelf 's Lands Generaal.

Een andre grijaart, stram en krom,
Begint zijn rol ook op te snijden;
Hoe hij zijn' stam en adeldom
Kan rekenen van Albaas tijden.

Een derde, met een schorre praat,
Begint al kugchende te sprekende
Van 't hoog belang van stad en staat,
En hoe men, binnen weinig weken,
Van 't een of 't ander Staatsgeval
In vreemde Rijken hooren zal.

Nog komt een oud berimpeld vel,
Wier hoofd men schuddende ziet zwieren,
Zoo trotsch als een Machiavel,
Het rad van 't Staatsbelang bestieren.
In 't kort, elk schijnt hier de eerste baas,
Mijn zangster laat die grijaarts klappen,
Terwijlze, schuw voor zulk geraas,
Een' andren weg gaat heneslappen,
En wel waar 't altoosëbbend nat
De hooge werven mild bespat,

Ik wandel dus al zingend voort,
Langs deze zilverblanke stroomen,
Waar ginsch hun breede westerhoord
Verfierd is met een reeks van boomen.

166 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier ziet men steeds de Burgerij,
Wanneer de zon begint te dalen,
Met vrouw en kinderen op zij',
Gerust een avondluchtje halen;
Beschaduw'd door een schoone laan,
Waar hemelhooge linden staan.

Van hier wendt mijne Nijmf het oog
Naar eene schoone en groote (18) Haven,
Omheind met muren, breed en hoog,
In welkers Kom, gansch diep gegraven,
De

(18) Haven) Voor dat deze Haven gegraven werd, was 'er nog eene Haven, thans de oude Haven genaamd, gelegen buiten de Heseport, die nu geheel droog is.

Men schijnt reeds in 1563 bedagt geweest te zijn deze tegenswoordige Haven te doen graven, want in het Godestdagsboek, onder het evengenoemde jaar, op den vierden dag na drie Koningen, is aangeteekend: om die „ Haven aen dese stadt to maken hebben Mijheeren van „ den Raedt, ende die Meïsteren van sinter Claes Gilde „ daer in bewilligt, bij alsoo verre, dat die Gemeinte „ (de Burgerij) op den nijen koerdag des Rentmeesters „ daer in bewillige, die men daer op hoiren sal;” dezelve is echter niet eerder in gereedheid geweest dan in het begin der zeventiende eeuw.

Over het diepen van deze Haven zijn, den 14 Februarij 1628, 19 Maart 1629, 16 Februarij 1630, 12 Februarij 1630 en 13 Januarij 1641, bij den Raad en Gemeenslieden verscheiden onderhandelingen gehouden, en resolutien genomen, en wordt jaarlijks daaraan ten dien einde gewerkt. In eenen Steen in de Havenmuur gemet-zeld staat: *Portus renovatus 1729 Cosf. Verslegen en Kelf-ken.* Ook vond men in 1731 alhier nog eene Poort, die uit

De Schipper, in den wintertijd,
 Als 't ijs komt langs de Waal afdrijven,
 Het barre winterweer ten spijt,
 In zekerheid kan liggen blijven,
 Bewust, dat hier geen ongeval,
 Of wintervlaag hem deren zal.

Men vindt langs deze Waterkom
 Veel linden, die met tak en bladen
 Zich weeldrig spreiden om end' om,
 En 't allergretigste oog verzaden.

Hier ziet men ook in d'avondstond
 De Burgerij zich saam verlusten,
 En vrolijk wandlen in het rond,
 Om van haar' arbeid uitterusten.
 Zoo ver als 't oog van hier zich strekt
 Men niet dan vruchtbaar Land ontdekt.

Ik schei van deze Haven af,
 Verrijkt met zoo veel lieflijkheden,
 Als ooit Natuur een Landstreek gaf,
 En wil al verder mij vertreden.

Voortgaande vindt ik aan mijn zij'
 Straks *de oude Haven*, droog gelegen,

L 4

Ter-

uit de Boddelsrnat haren uitgang aan het water had, en
 de *Bottel-* of *Boddelpoort* genoemd werd; waarvan wij
 hier een afbeeldzel mededeelen, zoo als zich destijds
 nog vertoonde.

168 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Terwijl ik naar een *klaverwei*
Mij landwaards spoei, langs schoone wegen:
Daar hoor ik hoe het koebeest blaert,
Terwijl 't zijn melk en borer gaert.
Hoe lieflijk is dit groene bed,
Met gras en klaver dicht bewasfen,
Doormengd met roos en violet,
Besproeid door zilverblanke plasfen!
Dus weiden hier in 't welig groen
De Beesten, die ons zuivel geven,
En aan den Landman voordeel doen,
Tot onderhouding van het leven.
Zoo pronkt alhier aan allen kant
Veel vruchtbaar veld en grasrijk land.
't Gebied van Tufchen (19) Maas en Waal
Prijkt ginsch met Dorpen en Kasteelen,
Die, om 't genoeglijkst altemaal,
Het oog van hun beschouwers streelen;

Hun

(19) *Tufchen Maas en Waal*) Zoo wordt deze Land-
freck genoemd, omdat zich dezelve, beneden het Land
van Kleef, tufchen beiden de Rivieren Maas en Waal
uitfreckt en bij de famenvloeiing derzelven eindigt. Het
Ambt Tufchen Maas en Waal, dat in de Landbrieven
van 1321, 1328 en 1403 een Graaffchap wordt genoemd,
beflaat uit de volgende Dorpen en Heerlijkheden, als:
Overafelt, Nederafelt, Appelteren, Oudvorst, Suffelk,
Maas Bommel, Alphen, Wamel, Dreumel, Leeuwen,
Aafferdep, Deest, Druisen, Winfenambis, Burgbaren,
Baten-

Hun Bogaards mild, en Akkers vet
 Verschaffen vruchten naar vermogen,
 Terwijl de Hoven, fraai en net,
 Een lust verstreken aan elks oogen;

L 5

Daar

Batenburg, Horsfen, Leur, Balgoij, Oijen, Dieden en Hernen. In dit Ambt kunnen, even min als in den Rijke van Nijmegen, en den Ambte Overbetuwe, geene schattingen of ongelden worden uitgezet dan met toestemming van deze Stad, of derzelver ten dien einde afgeschikten. Men vindt, dat reeds op den 11 Februarij 1607 de Raad en Gemeente bedagt zijn geweest op middelen, tegen de extraordinaire belasting in dat Ambt; alsmede dat, op den 19 Meij 1652, de Gecommitteerdens dezer Stad tot de uitzettingen aldaar, gelast zijn zorg te dragen, dat, tot meeste menage, geene onnodige vacatien, immers niet van Dijkgraaf en fleemraden, als gehouden zijnde hunne ambten voor het tractement waartenemen, worden ingebragt of gepasfeerd. De Stad stelde 'er in vroegeren tijd een bijzonder belang in, om van eenigen invloed op de directie in hetzelfde Ambt zeker te zijn, ten einde de Burgers en Ingezetenen derzelve aldaar minder aan vexatien onderhevig mogten zijn. De Gemeenschappen, in den jare 1612, namens de Burgerij, aan den Raad klagten ingebragt hebbende, over de excessen, die door den Ambtman werden begaan, hebben zedert alle moeite aangewend, dat de Ambtmannie (welke te voren door de Landfchap aan het Ambt zelf schijnt verpand te zijn geweest) bij de Stad in pandfchap mogt genomen worden, om alzoo van de aanstelling eenes Ambtsmans, nevens den Landschrijver en de Schouten meester te zijn.

In de Raadsignaten en Prothocollen der Gemeenslieden zijn daarmintrent de volgende aantekeningen te viuden:

Sabbathi den 2 Januarij 1613.

„ Die Gemeijnslieden in den Raadt gekomen hebben
 „ verzogt, enz.

„ Ten

170 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Daar anjelier, en tulp, en roos
Bekoren door haar verf en bloos.

Op

„ Ten derden, dat een Erb. Raedt haer, om ver-
„ scheijden guede confideratien, wilden laten aangelegen
„ sijn, die losse van de Amptmannie in Maes en Wael.”

Mercurii den 6 Januarij 1613.

„ In communicatie en bedenken gelegd zijnde, die
„ puncten op den 2 Januarij in den Raedt geproponeert,
„ enz.

„ Die uitlosfinge des Amptmans Tufchen Maes en
„ Wael, laeten sig die van Magistraet aengelegen sijn,
„ dan en sien daer inne voor den Landtdag, die aenstaende
„ is, niet vruchtbaerlicks te doen, bovendien, dat
„ daer toe guede middelen van gelde vereijfcht worden,
„ daermede men althans niet is versien.”

Jovis den 22 Julij 1613.

„ Die Gemeijnte binnen dese Stadt binnen gekomen sijn-
„ de, hebben, mits menigvuldige klagten over die ex-
„ traordinaris procedures des Amptmans Tufchen Maes
„ en Wael, en de verdrukkinge der schamele Ingefete-
„ nen, soo in't gene idt tijdelijke als der sielen saligheijd
„ aengaet, voiredragen en nogmaels ernstelijk verfogt,
„ dat bij een Erb. Raed van nu af, sonder daer inne
„ langer te tuven, of te vertrekken bij der hand genoo-
„ men worde, die selve Amptmannie te lossen, sulks,
„ dat de Amptman aengeschreven worde, dat men hem
„ sijne pandpenningen, inwendig een half jaer folde doen
„ erleggen; consenterende van als nu dieselve van de
„ Gemeijnte, dat die penningen, daer toe nodig, geligt
„ worden, waer toe sij mede beloofden alle guede de-
„ voir ende veellicht eenige guede aenwijfinge te doen.”

Martis

Op welke toonen zal ik best
 De Aaloudheid van dit Land verhalen,
 Of van dit aangenaam Gewest
 Den lof naar zijne waarde malen?

Zijne

Martis den 1 Martij 1614.

„ Aengehoort rapport van de gecommiteerdens hier
 „ bevorens vermaent van de conferentie voorleden don-
 „ derdag met den Amptman van Tuschien Maes en Wael,
 „ en de aenwesende Ridderfchap tot Wamel gehouden,
 „ ende dienvolgens gedelibereert wat in de aengevange
 „ losse der voorfr. Amptmannie, voorts ten gevueglijk-
 „ sten ende meesten dienst deser Stadt te doen soude mo-
 „ gen sijn; waer op verscheijden bedenkensgevallen sijnde,
 „ is, om eenige guede confideratie, niet onraedfaem ge-
 „ vonden, die saeke slijpende te houden, ende aen den
 „ voornoemden Amptman en Riddertchap te schrijven,
 „ dat men aen oer E presentatie, op deser Stadts voor-
 „ stel, allerdings geen smaek hebben kunnen, datse daer-
 „ omme die saeke souden willen leggen in nader beden-
 „ ken, ende op hope, dat van oerer sijde eenige nadere
 „ openungh gedaen sal mogen worden, dat men onbe-
 „ swaert sijn soude eenige gecommiteerdens tot Winsfen,
 „ ten daege als oer E designeren sollen willen, af te
 „ veerdigen.

„ Van welke guede meijnonge, die van de Gemeijnte
 „ binnen staende berigt sijn, die scheuen van contrarie
 „ opinie te wesen, waer uijt oorsake genomen die selve
 „ te berigten, dewijl dese saeck met alle guede insicht
 „ ende stilheijt diende beleijdt, dat die van de Gemeijnte
 „ sijn daer inne souden willen gedragen tot die guede
 „ voorforge ende idt beleijdt van den Raedt, daer mede
 „ afgetreden sijn.”

De losfing vervolgens door de Stad gedaan, en de gel-
 den, ter somme van 9240 guldens, onder 's Hoves Grif-
 fier erlegd zijnde, bekwam dezelve, op den 15 April
 1614, van de Landschap den Pandbrief; waarop de Stad
 de Ambtmannie wederom verpandde aan Jr. N. van Boet-
 felaar,

172 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zijne oudheid blijkt ons zonneklaar,
Uit Brieven, die zulks duidlijk melden,
Wanneer zij voor veel honderd jaar
Rondom dit Land de Dijken stelden;

Waar

felaar, onder voorwaarde echter: *dat bij geene Officieren aanstellen zoude, dan die den Magistraat aangenaam zouden wezen*; dees Ambtman in 1629 komende te overlijden, werden de Pandpenningen door de Stad aan zijne Erfgenamen terug gegeven. Zedert is deze Ambtmannie bij de Stad in pandschap gebleven, tot dat, bij het Reglement op de Regeering in deze Provincie, van den jare 1750, waarbij aan Zijne Hoogheid de aanstelling der Ambtlieden mede is opgedragen, werd vastgesteld: *dat de Erfstadbouder in der tijd zou zorgen, dat de pandpenningen bij de Landschap, of bij dien geenen, die tot het vacante Ambt wordt bevorderd, woraen gerembourseerd, alvorens de woorsz. gevorderde in de jouissance van het Ambt zal mogen treden*; zoo als dan ook, in den jare 1766, de pandpenningen, door den Heer Baron van Balveren, die, bij het overlijden van den Heere Grave van Bijland, zijn H. Geb. in de Ambtmannie was opgevolgd, aan de Stad zijn uitgekeerd, en door den tegenswoordigen Heer Ambtman Grave van Randwijk wederom aan zijne Erfgenamen zijn overgeteld, en het geen in het vervolg alzoo zal worden naargekomen.

De tijdelijke Hertogen van Gelderland hebben mede aan dit gebied, op onderscheiden tijden, Land- en Dijkbrieven verleend, waarvan wij den voornamen inhoud zullen mededeelen.

1321. Des maandags, den dertienden dag nadat men schrijft *Epiphania Domini*, gaf *Reinald*, Zoon van Gelre, aan die van Tusschen Maas en Waal eenen Dijkbrief, waarbij hij niet alleen zegt; dat de Landen van het Rijk van Nijmegen en van dezen Ambte eene bedijking en wetering vorderen, en daarom Dijkgraaf en Heemraden gesteld heeft, maar ook bepaalt op welke plaatzen de weteringen zullen gegraven, en hoe de kosten daartoe zul-

Waardoor zijn velden, vet en goed,

Voor watersnooden zijn behoed.

Dit

len uitvindig gemaakt worden; alsmede hoe en op welke tijden de schouwing geschieden zal.

1328. Des dingsdags voor Sint Gregoriusdag verleende *Reinald*, Graaf van Gelder, aan het Ambt Tusschen Maas en Waal eenen Landbrief, binnen Nijmegen betee- kend, waarbij hij onder anderen belooft, de Ingezetenen erflijk te zullen houden bij hun goed regt van niemand te zullen vonnissen, of in breuke te leggen dan door gebu- ren, of die men daartoe uit den voorz. Lande roepen zal; dat geen Richter of Dijkgraaf aanstellen zal, dan die ieder geërfd zijn met vijftig morgen lands; dat de Heemraden ieder twintig morgen zullen moeten bezitten; dat in geval van doodslag de Richter het huis van den doodslager niet zal schaden met branden of houwen; en voorts, dat hij de Ingezetenen nooit giften afvragen zal, dan in gevallen hij gevangen raken, of eenige Zoon van hem Ridder worden of trouwen mogt.

1403. Des donderdags na Sint Bartolomeusavond, be- vestigde Hertog *Reinald* de oude regten van die van Tus- schen Maas en Waal, en maakte, bij eenen naderen Land- brief, bepalingen over de wijze van beschuldigen en ont- schuldigen in geval van doodslag, en over de zoening der naastbestaanden; alsmede over de voogdijschap van on- mundige ouderloze kinderen, en dat zulks alleen behoord aan de naastbestaande magen van wederzijden.

1410. Op den laatsten dag van Meij, beloofde Hertog *Reinald*, dat geene Ingezetenen, ingevallen zich aan die- verijen of andere ondeugden mogten schuldig maken, zal doen vangen, maar zulks overlaten aan den Ambtman; dat de Ambtman alle beschuldigten, die hij aangetast of verburd heeft, binnen zes weken na de verburging zal te regt stellen, of dat de beschuldigde anders vrij is.

1423. Den eersten dag na Sint Veitsdag, heeft Hertog *Arnold*, aan Ridderfchap en Onderzaten des Ambts Tus- schen Maas en Waal, gegeven eenen Landbrief, waarbij belooft,

174 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

belooft, geen Ambtman noch Dijkgraaf te zullen zetten, dan die met vijftig morgen lands geërfd, en in het Ambt woonagtig zijn, en aan dezelve Ambtmannie nooit part of deel te zullen doen hebben dezulken, die eigen Landen bezitten, en luiden (Vasallen of Leenmannen) in dienst hebben (om te beletten dat de goede Ingezetenen niet boven regt, door den gewapenden arm, zouden kunnen gedrukt worden); voorts bevat dezelve eene orde op het onderhoud der Dijken en Weteringen, midsgaders Politie en Justitie.

1532. Den 15 September, gaf Hertog *Karel* eenen nieuwen Landbrief, waarbij verklaarde met Ridderfchap en Onderzaten van Tusschen Maas en Waal, en Burge-meesteren, Schepenen en Raad der Steden Nijmegen en Tiel, overkomen en verdragen te zijn eenige punten op de administratie van eene goede en korte justitie, het invorderen van schulden, het uitwinnen van goederen, het bepalen der Gerigts Juraas, en beramingen op het maken en schouwen der Dijken en Weteringen.

1534. Den 2 Junij heeft Hertog *Karel* nog eenen naderen Landbrief, houdende verscheiden punten en articulen, die in den vorigen vergeten waren, overdragen en verleend; bij denzelven worden op het vegten, en plegen van ongerelhdheden onderscheiden boeten gesteld, bepalende tevens welke zaken de Hertog ter zijner decisie houdt en welken aan de uitspraak van het Gerigt gelaten had; men vindt bij denzelven ook eene orde op de korte administratie der justitie, het invorderen van schulden en dijkzaken.

Toen, in den jare 1547, in de Provincie Gelderland, eene schatting van 75000 guldens geheven wierd, en het Quartier van Nijmegen in die som 24342 guldens moest opbrengen, is dit Ambt daarin voor 3896 guldens aange-flagen, en aldus over de Dorpen uitgezet:

Over-

DER BATAVIËREN. II. BOEK. 175

Overasfeld	-	155	-	16	-	9
Nederasfeld	-	136	-	8	-	2
Apelteren	-	194	-	16	-	0
Oudvorst	-	194	-	16	-	0
Puffelik	-	194	-	16	-	0
Maas Bommet	-	282	-	9	-	2
Alphen	-	233	-	15	-	2
Wamel	-	340	-	18	-	0
Dreumel	-	331	-	3	-	2
Leeuwen	-	292	-	4	-	0
Afferden en Deest	-	321	-	8	-	4
Druuten	-	97	-	8	-	0
Winfen Ambss	-	92	-	10	-	7
Burgharen	-	150	-	19	-	4
Batenburg, Horsfen en Leur	-	418	-	19	-	0
Balgoij	-	194	-	16	-	0
Oijen en Diden	-	194	-	16	-	0
Hernen	-	73	-	1	-	0

Somma 3896 guldens

De Ambtlieden welke, zedert 1403 tot op dezen tijd, over deze Landstreek zijn aangesteld, zullen wij hiermede laten volgen.

Naamlijst der Heeren Ambtlieden, Richters en Dijkgraven van den Ambte Tusschen Maas en Waal, zoo als dezelve, zeder 't jaar 1403, zijn aangesteld.

Ude de Boese	-	-	-	-	in 't jaar	1403.
Jacob van Riemsdijk	-	-	-	-		1478.
Willem van Riemsdijk	-	-	-	-		1509.
Herman van Oij	-	-	-	-		1519.
Willem van Arenburg	-	-	-	-		1520.
Jelis van Riemsdijk	-	-	-	-		1521.

Zeger

176 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dit Land en Veld heeft, op zijn beurt,
 Vele Oorlogsrampen (20) moeten dragen;
 Waardoor de Huisman wierd gesteurd,
 En 't deetlijk krijgslot moest beklagen.

Wat

<i>Zeger van Balveren</i>	- - -	in 't jaar	1532.
<i>Gijsbert van de Poll</i>	- . -	- -	1538.
<i>N. van Boetselaar</i>	- . -	- -	1615.
- - - van <i>Wijbe</i> , Verwalter	. - -	- -	1623.
<i>Arnold van Boetselaar</i>	- - -	- -	1633.
<i>Sweder van Boetselaar</i>	- - -	- -	1635.
<i>Fred. Hendr. van Randwijk</i>	- . -	- -	1681.
<i>Jacob van Randwijk</i>	- . -	- -	1697.
<i>N van Lijnden</i>	- - -	- -	1697.
<i>Steven van Delen</i> , Verwalter	. - -	- -	1713.
<i>Jan Willem van Balveren</i> , Verwalter	. - -	- -	1716.
<i>J. H. van Delen</i> , Verwalter	- - -	- -	1717.
<i>Steven van Randwijk</i>	- - -	- -	1721.
<i>Otto Rooleman Frederik van Bijland.</i>	- - -	- -	1726.
<i>Walraven van Balveren</i>	- - -	- -	1766.
<i>Jacob Neomagus van Randwijk</i>	- - -	- -	1775.

(20) Oorlogsrampen) Men vindt klaarblijkelijk, dat deze Landstreek ook haar deel van de gedurige invallen der Deenen en Noormannen heeft gehad. Onder anderen in den jare 1061, wanneer 'er onlusten tuschen Floris, den I. van dien naam, Graaf van Holland, en den Bisschop van Keulen, den Markgraaf van Brandenburg, en Graaf Herinen van Kuik gerezen waren, en deze landstreek in een gansch bloedbad stond, kregen de laatsten de Nederlaag, en werden door Graaf Floris tot binnen Nijmegen gejaagd. De verjaagde, versterkt zijnde, en frisch en moed gekregen hebbende, overvallen de Legermagt van Graaf Floris, die, volgens de *Rijmkronijk* van C.

Wat Land of Staat, hoe klein of groot,
 Had met dit onheil niet te kampen,
 Waardoor 't van luister wierd ontbloot,
 En zwichten moest voor felle rampen,

M Wan

C. Wachtendorp, op Sint Martensdag te Middefomer te Hemert zich onder eenen boom te rusten had gelegd, en met omtrent 2600 van de zijnen werd gedood. Zie hier de eigen woorden van C. van Wachtendorp:

*Daar ligt een heel oud Dorp, dat Hemert wordt gebeten,
 Een plaats van 't oude volk der Bataven bezeten,
 In 't land van Maas en Waal*, Graaf Floris, heel ver.*
 (moed,

*Alzoo bij zooveel wegs van Dordrecht kwam gespoeid,
 Is hier met al zijn volk in 't groene neergelegen,
 Onlustig voor wat slaaps de leden te bewegen.*

*Terwijl men hier wat rust, en eet wat in 't gras,
 Ziet Herman, Graaf van Kuik, die eerste vlugtig was,
 Met zijn verjaagde Maats, komt hier voorbij getrokken,
 En vindt het moede Heir het gansche Veld bedekken.*

*Dus blaast bij op het hoorn en in het hol Metaal,
 Vervult met groot geschrei het gansche Maas en Waal.
 De slaap, de zoete slaap, het gansche Heir beletten,
 Gelijk de snoeperij, of suikere banketten,*

Dies

* Hier begaat de Dichter een misflag, dewijl Hemert niet onder het gebied van Maas en Waal, maar onder dat van den Bommelerwaard moet gesteld worden.

178 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wanneer men 't bloed bij stroomen stort,
En huis en hof één puinhoop wordt!

Wanneer men, langs den blanken stroom
Der Waal, afzeilt naar Hollands stranden,
Befchouwt men, langs zijn' breeden zoom,
Een reeks van schoone en vruchtbre landen,
En

*Dies wordt het vroomste deel in 't slapen overrast,
Eer iemand van het volk op 's vijands inval past.
Daar wordt de goede Heer Graaf Floris ook verslagen,
Die maar een dag of twee de Lau'rkrans bad gedragen.*

Onder het Afbeeldsel van Graaf Floris den eersten in de *Rijm: onijk* van Melis Stoke, door den Heer Alkema, de uitgegeven, vindt men deze vaerzen:

*Die hy syn Dyanden had betwommen / t' synen on-
ghetwinne /
Wiert hy van syn Dyanden beslagen / als hy stiep
met luste
Te Hamert.*

Aan de overige oorlogsrampen, waaraan Gelderland veeltijds is blootgesteld geweest, als in de jaren 1346, 1388, 1494, 1507, 1624 en 1702, heeft dit gebied rijkelyk zyn deel gehad; zoo als ook aan de onderscheiden watervloeden en overstromingen, welken in den Quartiere van Nijmegen dikwils groote schaden hebben veroorzaakt.

En Tiel (21), en Bommel (22), ver befaamd,
Elk met zijne uitgestrekte waarde,

Die naar dees Steden zijn genaamd,
Bekend door vette en graanrijke aarde,

En ooft, dat elke Land/treek geeft,

Waarvan het brooze menschdom leeft.

M 2

Hoe

(21) *Tiel, Thiel, Tbiel*) Eene Stad in het Zuider-deel van Gelderland, onder het Quartier van Nijmegen, aan de Rivier de Waal, wordt gerekend mede eene der oudste Steden van Gelderland te zijn. Zij is gelegen in het Eiland der Batavieren, tuschen de twee armen van den Rhijn. Men zegt, dat de oorspronkelijke naam van deze Stad *Tijl* is geweest, welken naam men nog in de oude zegels vindt. Eenigen gissen, doch zonder zekerheid, dat deze Stad het oude *Thyle* is geweest. Op welken tijd Tiel eene Stad is geworden blijkt niet zeker; echter vindt men, dat *Tiel*, in de jaren 454 en 460, eene Haven van het Fransche Nederland is geweest. In het jaar 698 werd Tiel door Karel Martel aan de Kerke van St. Marten geschonken. Het heeft, gelijk Nijmegen, op zijn beurt de strooperijen en verwoestingen der Deenen en Noormannen moeten ondergaan. Van de regering der Franken geraakte Tiel onder den Bisshop van Utrecht; van dezen onder de Brabanders, en daarna onder Gelderland. Het heeft ook den bitteren nasmaak van de partij-schappen der Bronkhorsten en Heekerens geproefd; zelfs ook in de Spaansche Oorlogen, als mede in den jare 1672, wanneer Tiel, nevens andere steden, onder het Fransche juk moesten bukken. Verder kan men bij *Pontanus* van Tiel breeder onderricht vinden. Deze Stad heeft eenige vermaarde Mannen opgeleverd.

Onder deze Stad behoord de *Tielerweerd*, aldus naar de Stad Tiel genoemd, en bestaande in de volgende Dorpen en Heerlijkheden, als:

180 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

<i>Cellekum</i>	<i>Hier</i>
<i>Rimpt</i>	<i>Neerrijnen</i>
<i>Enspijk</i>	<i>Weerdenburg</i>
<i>Deijl</i>	<i>Tuijl</i>
<i>Geldermalzen</i>	<i>Haafien</i>
<i>Wadenoijen</i>	<i>Hellouw</i>
<i>Drempt</i>	<i>Herwoijnen</i>
<i>Meteren</i>	<i>Vuiren</i>
<i>Zennerwijnen</i>	<i>Dalem</i>
<i>Opbemert</i>	<i>Marienweerd</i>
<i>Varik</i>	
<i>Heesfel</i>	In het Ambt van Beest
<i>Est</i>	<i>Beest</i>
<i>Oppijnen</i>	<i>Renoij</i>

Aan dezen Tielerweerd zijn, door de tijdelijke Hertogen van Gelderland, de volgende Landbrieven gegeven:

1399. Des maandags na Sint Veitsdag, heeft Hertog *Willem* van Gulich, aan den Tielerweerd een Dijkregt verleend, houdende eene orde op het kiezen van Dijkgraaf en Heemraden, voeren der schouwen en beheeringe der dijken.

1409. Des dingsdags na Sint Bartolomeusdag, heeft Hertog *Reinald*, aan den Tielerweerd gegeven eenen Dijkbrief, houdende insgelijks orde op het kiezen en stellen van Dijkgraaf en Heemraden, het schouwen der dijken, invorderen van dijkbreuken en weerpenningen, en confirmatie van den vorigen Dijkbrief.

1449. Des zaturdags voor onzer lieven Vrouwendag visitationis, gaf Hertog *Arnold* eenen Lingenbrief aan Beest en Renoij, Marienweerd enz.

1456. Des dingsdags na Heiligen dertiendag, gaf Hertog *Arnold* eenen Lingenbrief aan de Overbetuwe, Nederbetuwe en eenige Dorpen in den Tielerweerd.

De overige Landbrieven, die de Tielerweerd met den Bommelerweerd gemeen heeft, zullen wij in de volgende Aanteekening mededeelen.

In de meergemelde schatting van 24342 guldens, waarop

DER BATAVIEREN. II. BOEK. 181

op het Quartier van Nijmegen, in de Provinciale
 schatting van 75000 guldens, gesteld was, moest de
 Tielerweerd opbrengen 5844 guldens, hetwelk aldus ver-
 deeld werd:

Tiel en Zandwijk	-	485	-	12	-	3
Beest, Renoij met Marienweerd	-	825	-	11	-	7
Dalem de Heerlijkheid	-	215	-	12	-	5
Weerdenburg en Neerrijnen	-	437	-	1	-	5
Zennerwijnen	-	98	-	1	-	11
Opbemert	-	445	-	2	-	8
Varik	-	159	-	14	-	7
Heesfel	-	114	-	19	-	9
Oppijnen	-	146	-	16	-	4
Est	-	102	-	19	-	1
Gellekum	-	145	-	9	-	11
Rimpt	-	289	-	12	-	2
Enspijk	-	170	-	2	-	10
Deijl	-	261	-	6	-	1
Meteren	-	138	-	9	-	13
Geldermalzen	-	368	-	16	-	9
Wadenoijen	-	207	-	17	-	0
Drempt	-	102	-	19	-	1
Tuijl	-	116	-	13	-	5
Haasten	-	186	-	15	-	11
Hellouw	-	286	-	10	-	5
Herwijnen	-	378	-	15	-	10
Vuren	-	159	-	1	-	1
<hr/>						
Somma						5844 guldens

182 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

(22) *Bommel*) Gemeenlijk *Salt Bommel* genaamd, in 't Latijn *Bom-la*, *Bomellum* of *Bomelha Salinarum*, of wel de *Hang van Bommel*. Deze Stad ligt ten Westen van Gelderland, en wordt van de Waal besproeid, makende met den Bommelerweerd een Eiland, dat van de Maas en Waal omvat, en door eenigen voor het regte Eiland der Batavieren gehouden wordt. Bommel wordt meest *Salt Bommel* genaamd, om het dus van Maas *Bommel*, in den Ambte Tusschen Maas en Waal, te onderscheiden. In het jaar 998 werd Bommel, nog maar een Dorp zijnde, door Keizer Otho den III, aan de Kerk van Utrecht opgedragen, welke opdracht, door Keizer Hendrik den II, in het jaar 1013, is bevestigd geworden. Wicking, Voogd van Gelder, had 'er, in het jaar 1024, als Leenman van Bischof Adelbold, het bewind over, en is naderhand, in het jaar 1286, door Graaf Reinald van Gelder, als Smalheer des Hertogs van Brabant, bezeten. In den jare 1230 is Bommel door Otho den III, Graaf van Gelder, bemaurd en tot een Stad gemaakt, waarna dezelve, nevens den Bommelerweerd, in 1319, door de Heeren van Buren, Arkel en anderen is verwoest, zoo als naderhand ook veel van de partij-schappen der Heekerens en Bronkhorsten heeft geleden. Op Sint Matijsdag 1366, werd dezelve, door Goosen van Varik, beklommen en bezet, doch in hetzelfde jaar, door Hertog Eduard, weder veroverd. Gedurende den Spaanschèn oorlog heeft Bommel, dat mede een der eerste Steden was, die het Hervormde Geloof omhelsden, ook veel geleden. In 1599 werd deze Stad door de Spanjaarden te vergeefs hevig aangetast, doch moest in 1673 mede onder Lodewijk den XIV bukken.

Onder deze Stad behoord de Bommelerweerd, welke in de volgende Dorpen en Heerlijkheden bestaat, als;

<p><i>Hurwen</i> <i>Oenzel</i> <i>Rossum</i> <i>Hergaarden</i> <i>'t Fort St. Andries</i> <i>Driel</i> <i>Hedel</i> <i>Wel</i> <i>Ammerfoijen</i> <i>Nederkerker</i></p>		<p><i>Aals</i> <i>Poederloijen</i> <i>Munnikkland</i> <i>Brakel</i> <i>Zwijlichem</i> <i>Nijewaal of Nieuwale</i> <i>Gameren</i> <i>Bruckum</i> <i>Kerkwijk</i> <i>Delwijnen</i></p>
--	--	--

In den jare 1316, 'sdaags na Sint Lucas Evangelistdag, heeft *Reinald*, Graaf van Gelder, in name van den Keizer, een Handvest van regten aan de Stad Bommel, Bommeler- en Tielerweerden gegeven, waarbij verklaart het Dorp Bommel tot eene Stad gemaakt te zijn, om geregeerd te worden door agt Schepenen, waarvoor de burgeren te regt moesten staan, uitgenomen in eenige zaken, die de Graaf aan zich behield; dezelye bevat voorts het verlenen van jaar- en weekmarkten, bepaling van boetens, de schatting- en dienstplichtigheid der Burgeren, alsmede dat de beleering van vonnissen moest geschieden bij Schepenen van den Weerd Gods, en verder eenige punten de justitie en politie betreffende.

1320. Des donderdags na onzer lieven Vrouwendag assumtionis gaf *Reinald*, Zoon van den Graaf van Gelder, eenen Brief aan die van Driel, Rossum en Herwijnen, rakende de weteringen en waterlosfingen.

1321. Des vrijdags voor Pinxteren confirmeert dezelve *Reinald* aan die van den Bommelerweerd eenen watergang door Gameraen en Nijewaal aan de eene zijde, en het Gericht van Bruckem, Kerkwijk en Delwijnen aan de andere zijde, en door het Gericht van Zuijlichem of Aalst tot in de Maas.

1325. Op lieven Vrouwendag gaf *Reinald*, oudste Zoon des Graven van Gelre, een Handvest van eenige regten aan die van den Tieler- en Bommelerweerd, mede houdende, dat zij te Bommel niet arrestabel zijn, en dat de Richter en Dijkgraven in den Bommeler- en Tielerweerd moeten geërfd zijn.

1327. Op dingsdag na St. Nicolaasdag verleende *Reinald*, Graaf van Gelder, een gelijk Handvest van regten aan die van Bommel, Tieler- en Bommelerweerden, waarin de Gerichsbanken onderling gescheiden worden, en bij 't welk onderscheiden boetens bepaalt, op het toebrengen van keurbare en onkeurbare wonden, het verlamwen, uitsteken van oogen, afslaan van handen en voeten, en de wijze op welke die zaken beslecht zouden worden; hoe in het geval van doodslag en vredebraak moest worden gehandeld, binnen welken tijd de vonnissen geuit, hoe en door wien de Schepenen zouden worden aangefteld, en verscheiden punten meer.

184 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

1335. Op maandag na onzer Vrouwendag asumptio-
nis heeft *Reinald*, Graaf van Gelder, een Landregt gege-
ven, waarbij de Bommeler en Tielerveerden gesecheiden
worden van de Stad Salt Bommel, en Gerichtsbanken be-
paald tot Dèijl, Tuijl, Driel en Zuijlichem, waarvan de
Schepenen ieder geërfd zouden moeten wèzen met zestien
morgen lands; houdende verder nog eenige andere punten
en confirmatie van het voorgaande Handvest.

1403. Des woensdags na Bischof Servaasdag gaf Her-
tog *Reinald* aan die gemeine Ridderen en Knegten, en
alle de anderen die in den Bommeler en Tielerveerd,
voorts Beest, Renoij en Herwaarden gezeten zijn; eenen
Landbrief, voornaamlijk inhoudende de wijze op welke
iemand, die van een doodslag beschuldigd is, zich ont-
schuldigen kan; en binnen welken tijd de boetens moe-
ten ingevorderd worden, of dat anders den aangeproken
van de boete vrij en kwijt is.

1409. Des dingsdags na St. Bartolomeusdag gaf Her-
tog *Reinald* aan die van den Bommeler en Tielerveerd,
Beest, Renoij en Herwaarden eenen nieuwen Landbrief,
houdende onder anderen bepating in hoe verre iemand zijn
goed verbeuren konde, en welk regt de Vrouw en kinde-
ren daarop behielden, het getal der morgen lands waar-
mede een Schepen moest geërfd zijn, eer hij de Gerichts-
banken bekleeden, of over zaken toigen mogt, order op
de regtspleging aan het Gerigt, omtrent het vangen van
Ingezeenen boven Landregt, het in doodslag leggen van
iemand en ontschuldigen van dien op zijnen Eed enz.

1409. Des dingsdags na St. Bartolomeusdag heeft Her-
tog *Reinald* een Dijkregt aan die van den Bommelerveerd
verleend.

1414. Des dingsdags na St. Margrietendag gaf Hertog
Reinald eenen Dijkbrief aan de Stad Bommel, voorts Dor-
pen Oensel, Herwijnen, Driel, Aalst, Kerkwijk, Bruc-
kum en Delwijnen, aangaande den Meijdijk.

1466. Des zaturdags na St. Remigiusdag gaf Hertog
Adolph aan die van den Bommeler- en Tielerveerd eenen
Landbrief, waarbij aan de Gerichtsbanken van Tuijl,
Dèijl, Driel en Zuijlichem toestaat in het vervolg des
voormiddags, in plaats van 's namiddags, gericht te mo-
gen

gen houden, en bepalingen maakt over het procedeeën in cas van doodslag, het volmagtigen aan de Gerichsbanken en het uitwinnen van goederen.

1492. Des goedēsdags na zonnendag lētare Jerusalembestigde Hertog *Karel* de regten van die van den Tieler en Bommelerweerd, en bepaalt voorts, dat onder ieder der Gerichsbanken van Tuijl, Deijl, Driel en Zuilichem een Secretaris moet wonen, die te voren daar reeds jaar en dag gewoond had.

1521. Den 16 April bevestigde Hertog *Karel* alle de regten van den Bommeler- en Tielerweerd.

1538. Den 23 Februarij gaf Hertog *Karel* verscheiden nieuwe regten aan die van Bommel, den Tieler- en Bommelerweerd, Beest en Renoij, mede houdeude dat criminele misdadigers tot vonnisse van Schepenen staan, en dat die geenen, die genoegzaam geërfd zijn voor 's Heeren breuken, niet anders dan door den gewonen weg van regten mogen worden aangesproken.

1579. Den 30 October zijn de articulen, welke tot een Landregt van den Tieler- en Bommelerweerd, voorts Beest en Renoij zouden kunnen dienen, gevisiteerd en door de Ridderfchap onderteekend, om in haren naam te Antwerpen aan Zijne Doorlugtigheid den Aarts Hertoge van Oostenrijk, aan Zijne Excellentie en daar het behooren zal, te verzoeken approbatie; en zijn dezelve op den 1 December daaraanvolgende door den Prins bevestigd en geteekend:

GUILLEAUME DE NASSAU.

1721. Den 7 April is bij de Staten van Gelderland be- raamd een Stadregt voor Bommel, en een Landregt voor den Tieler- en Bommelerweerd; en den 5 Meij 1763 eene Ampliatie van de Dijkregten geformeerd.

In de hier voren gemelde schatting was de Stad Bom- mel met den Bommelerweerd gesteld op 3400 guldens, welke aldus werd uitgezet, als:

186 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

<i>De Stad Bommel</i>	— 331	— 2	— 5
<i>Poederloijen</i>	— 70	— 16	— 3
<i>Nederhemert</i>	— 131	— 13	— 0
<i>Amerfoijen</i>	— 221	— 8	— 3
<i>Hedel</i>	— 281	— 5	— 1
<i>Herwaarden</i>	— 119	— 13	— 7
<i>Herwijnen</i>	— 70	— 16	— 3
<i>Rossum</i>	— 159	— 11	— 6
<i>Cameren</i>	— 201	— 9	— 4
<i>Nijewaal</i>	— 109	— 14	— 2
<i>Zuijlichem</i>	— 139	— 12	— 7
<i>Brakel en Munnikkeland</i>	— 286	— 7	— 2
<i>Aalst</i>	— 139	— 12	— 7
<i>Driel</i>	— 792	— 17	— 9
<i>Bruckum</i>	— 152	— 11	— 11
<i>Kerkwijk en Deltwijnen</i>	— 191	— 9	— 10

Somma 3400 guldens

De Stad Bommel, nevens den Tieler- en Bommelerweerd, wordt, even als de Ambten Tuschchen Maas en Waal, Over- en Nederbetuwe, door eenen Ambtman bestierd, waarvan wij hier mede eene Lijst zullen laten volgen.

Naamlijst der Heeren Ambtlieden van Bommel, den Tieler- en Bommelerweerd, zoo als die, zedert den jare 1478 tot heden zijn aangesteld:

<i>Aarnt Reck</i>	in 't jaar 1478.
<i>Herman Pieck</i>	1494.
<i>Gerrit Hr. van Weerdenburg</i>	
<i>Jasper van Merwijck</i>	1501.
<i>Willem van Rossum</i>	1504.
<i>Dirck van Haasten</i>	1513.

Hendrik

Hoe prijkt ginch Zuidwaards 't *Schependom* (23)
En 't *Nijmeegsch Rijk*, (24) in all' zijn deelen!

Hun Dorpen zijn befaamd alöm,
Met al hun Hof- en Lustpriëelen;

IA

Deze

<i>Hendrik Collart</i>	in 't jaar	1525.
<i>Bruno van Schouten</i>		1530.
<i>Hendrik de Ruijter</i>		1543.
<i>Johan van Asperen van Vuijren</i>		1558.
<i>Albert de Ruijter</i>		1563.
<i>Rotwicht van Heerde</i>		1566.
<i>Johan van Asperen van Vuijren</i>		1569.
<i>Joost van Giesfen</i>		1602.
<i>Johan Turck</i>		1621.
<i>Bartolt van Gent</i>		1638.
<i>Cornelis van Gent</i>		1654.
<i>Diderik van Els</i>		1682.
<i>Johan de Cock van Delwijnen</i>		1703.
<i>Walraven van Haafsten</i>		1726.
<i>Bartolt van Haafsten</i>		1746.
<i>Jan Walraven de Cock van Haafsten</i>		1766.
<i>Reinier van Haafsten</i>		1783.

(23) *Schependom*) De Dorpen tot het *Schependom* van Nijmegen behoorende, als *Hees*, *Neerbosch* en *Hazeri* nevens het *Hoogveld* met een gedeelte van de *Ooif* en van het *Kerspel Lent*, staan onder de *Stad*, en de *Ingezetenen* van dien genieten even dezelfde regten en voordeelen als de *Inwoners* der *Stad*, en worden thans ook, in twistzaken, op gelijke wijze, voor de respectieve *Stadgerichten*, bij dagvaarding, geroepen, hoewel bevorens binnen de *Stad* konden gearresteerd, en met regt op hunne goederen mogt gesproken worden.

De

Deze oorden zijn bij elk bekend;
 Men zing' hunn' lof met dubbele reden:
 Waar zich het ooge keert en wendt,
 Het wordt gestreeld door lieflijkheden:

Al

De omslagen over de landerijen, en het leggen van Impositien op de Inwoners van het Schependom, geschiedde van ouds door Burgemeesteren, Schepenen en Raden, en Meesteren van Sint Nicolaas Gilde, en kan thans, zonder toestemming en inwilliging der Gemeenslieden, namens de burgerij, nog niet wettig geschieden.

De Heilanden in het Schependom liggende, zijn tot gebruik der Ingezetenen en Geërfdens van de Stad en het Schependom, die dezelve mogen maaijen en vlaggen zonder bekroon van iemand.

De Raad der Stad een en andermaal parcellen heiland weggegeven hebbende, en de Gemeente daarin geen consent willende dragen, werd door den Raad, op den 16 Februarij 1631, geproponoord, om de Heilanden bij voorkeur te verkoopen aan Raadsperzonen en Gemeenslieden, en dan aan anderen, voor twaalf gulden den morgen, mids betalende, uit ieder tien morgen, eenen Overtiens van vijftien stuivers, en genietende tiendvrijheid voor tien jaren; doch de Gemeente gaf geene andere toestemming dan tot het in't openbaar verkoopen bij blokken, zonder den een' boven den anderen te begunstigen, om buiten alle verwijt te blijven. En wanneer Burgemeester Nicolaas Verbolt zich, op den 2 Januarij 1652, bij Request aan het Collegie van Gemeenslieden vervoegde, met verzoek, om te willen toestaan eenen koop van 30 morgen heilands, aan St. Anne gelegen, welke met den Raad, den 17 October 1649, had ingegaan, heeft hetzelfde Collegie, alvorens daarop te besluiten, eene Commissie benoemd, om ten aanzien van dat verzoek kennis te nemen, en de daarbij belang hebbende Geërfdens te hooren, en is den 11 Februarij deszelfden jaars het verzoek afgellagen, *omdat zij, na genomen informatien, bevonden hadden dezelve zeer nadeelig voor de Inwoneren van het Schependom te zijn:* wordende den 18 daar.

Al, wat men hier in 't ronde ziet,
Maakt, dat men allen lust geniet.

Nu

daaraanvolgende bij den Raad mede verstaan: dat, met het afsleken van dat heiland, niet verder zoude worden voortgevaaren.

Op den 16 Februarij 1653 hebben de Gemeenslieden evenwel, op herhaald verzoek, aan denzelven Burge-meester Verbod toegestaan 20 morgen heilands, mids dat ten overstaan van Gecommitteerdens uit de Gemeenslieden door eenen Landmeter, zouden worden afgemeten, tot minste kwetzing van de geërfaens van het Schependom, zonder gevolg voor het toekomende, en blijvende de Resolutien voorheen genomen, om geen heiland aan iemand meer toetestaan, in volle waarde.

(24) *Het Rijk van Nijmegen*) Het woord (*Reich*) Rijk beteekend dikwils in de Hoogduitsche Spraak zoo veel als *Regtsgebied*, en schijnt bijzonder oorspronkelijk zoodanig eene streek Lands aanteduiden, welke nabij een Rijkstad gelegen onmiddellijk onder den Keizer en het Rijk behoorde, die 'er eenen Rijksvogd overstelde, om 'er zijne Landheerlijke regten te bewaren, en de regtswang te oefenen.

Het Rijk van Nijmegen is een der vier hoven Ambten des Nijmeegschen Quartiers, grenzende Noordwaards aan de Waal en het Schependom van Nijmegen, Oostwaards aan Kleefland, Zuidwaards aan de Maas en Westwaards aan het Ambt Tusschen Maas en Waal, en bestaat in de volgende Dorpen en Heerlijkheden, als:

Groesbeek
Heumen
Malden
Beek
Ubbergen
't Neuerrijksche Wald
Ooij
Pefingen

Wichen
Nifrik of Nestrik
Ewijk
Doddendaal
Beuningen
Weurt of Weurde
Winsenrijks

De

190 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

De Ambtman en Richter, over het Rijk gesteld, is mede *Graaf van den Burgt*, een Slot te voren buiten de Stad, aan of nabij het grondgebied van het Rijk gelegen, doch in den jare 1467, bij de uitlegging der Stad, binnen derzelve muren getrokken, waarvan hij den titel van *Burggraaf* voert; zie T. Boeij *Woordentolk* op het woord **GRAAF**. De Bruggraven plagten te voren die twee Ambten in het voeren hunner tituls ook te onderscheiden, en zich te schrijven *Burggraaf tot Nijmegen en Richter en Dijkgraaf in den Rijke*, zoo als uit verscheiden actens van de veertiende en vijftiende eeuw blijkbaar is, en ook alzoo schijnt te behooren; doch in later tijd hebben de Burggraven den titel aangenomen van *Burggraaf, Richter en Dijkgraaf des Rijks van Nijmegen*, gelijkze alnog genoemd worden.

En daar de Ambtlieden, Richters en Dijkgraven der andere Ambten des Quartiers van Nijmegen, naar inhoud der Landbrieven, ieder in hun Ambt met een zeker getal van morgen lands moeten geërfd zijn, om alzoo, met de Ingezetenen, bij eene goede directie belang te hebben, zoo heeft omtrent den Ambtman of Richter van het Rijk nog bijzonder plaats, dat dezelve moet zijn burger der Stad Nijmegen: gelijk in het Keurboek dier Stad staat aangeteekend: *dat een Burggraaf noch Richter, naar ouder gewoonte, niet mag in Eed genomen worden, of zal eerst Burger wezen*. Ook schijnt dat de Raad der Stad eertijds plagt te letten, of een nieuw aangestelde Burggraaf genoegzaam geërfd ware; immers vindt men in het *Goedesdagboek, quarta post Epiphania Domini 1558*, dat Frans van Galen, door de Stad, tot Burggraaf is aangenomen, *omdat genoegzaam geërfd was, en de gewone taal sprak*.

De Schepenen van Nijmegen oefenen het Regtsgebied door het geheele Rijk, zoowel in het *Crimineele* als *Civile*.

In *Crimineele* zaken ter eerster instantie, even als in de Stad zelve, met dit onderscheid, dat in het Rijk de Burggraaf, als Richter van het Rijk, op den Burgt binnen Nijmegen het Gericht houdt, eisch doet en de bank spant, en dat binnen de Stad zulks door den Richter van dezelve op het Raadhuis geschied, doch zonder dat van het een of ander vonnis revisie of appel ten Hove plaats had;

had; op gelijke wijze als Schepenen van Aken het Regtsgebied over het Rijk van Aken uitoeffenen; dan het Hof van Gelderland de Schepenen van Nijmegen dit regt altijd hebbende willen betwisten, heeft zulks veroorzaakt, dat bij de meerderjarigwording van den Heere Prince Erfstadhouder, in den jare 1766, dat verschil, op den 13 Augustus, aan Zijne Hoogheid ter beslissing is opgedragen, en dat gezegde Zijne Hoogheid, op den 10 Junij 1769, daaromtrent onder anderen heeft verstaan: *dat indien de sententien van Schepenen van Nijmegen, als Richters in het Crimineele in het Rijk van Nijmegen, zwaarder straf inhouden, dan confinement in het tuchthuis, alsdan de stukken en sententien, ten fine van approbatie of reformatie, aan het Hof moeten gezonden worden; doch anders niet.*

Deze uitzondering heeft wel in de andere Ambten van het Quartier van Nijmegen (het Ambt Nederbetuwe, nevens alle de Heerlijkheden in het gezegde Quartier, die het crimineele Rechtsgebied hebben, brengen de sententien ten uitvoer, zonder die vooraf ten Hove te zenden; en dit wordt ook bij de *Crimineele Ordonnantie van Filips den II* van het jaar 1570 niet gevorderd) geen plaats, als van waar thans alle vonnissen hoe zwaar of licht de straf daarbi ook gesteld is, aan het Hof moeten worden overgezonden.

Offchoon nu de Schepensbank van Nijmegen, die van ouds, wegens hare wijsheid en kunde, zoo beroemd was, dat zelfs vercheiden Steden bij Haar, als Hoofgericht, ter hofaart komen moesten, iets boven de andere Ambten, omtrent haar Crimineel Regtsgebied in het Rijk, schijnt begunstigd te zijn, heeft de Stad echter een gedeelte van hare waardigheid verloren, en is daardoor beneden het Ambt Nederbetuwe en de Heerlijkheden gesteld.

Met betrekking tot het *Civile* zijn alle vonnissen, bij de Gerichten in het Rijk geweest, die van de Heerlijkheden zelfs niet uitgezonderd, appel aan Schepenen van Nijmegen onderworpen; waarom de Burggraaf, als Richter in het Rijk, mede zwoert: *de Burgeren en ingezetenen van Nijmegen bij bunne oude rechten en gewoonten te houden, en de sententien bij Schepenen dier Stad, als het*
Over-

Overgericht van het Rijk, gewezen, zonder weigering te zullen executeeren.

De Stad heeft dus van de oudste tijden af een groot gezag in het Rijk gehad, en 'er was eene naauwe betrekking tuschen hun beiden. Vestenissen en alle andere handelingen voor den Burggraaf, als Richter in den Rijke, en Schepenen van Nijmegen gedaan, waren door het geheele Rijk van gelijke kracht en waarde als of die voor Burggraaf en Gerigtsluiden, buiten de Stad, waren geschied.

De burgers van Nijmegen zijn van ouds in hunne perzonen of goederen in het Rijk niet arrestabel, en als Ingezetenen van het Rijk binnen de Stad worden gearresteerd, kunnen zij, door burg te stellen, uitsfel nemen, en de zaken op gelijke termijnen doen behandelen, als den burgeren toestaat te doen.

'Er is 'er die meenen, dat het Burggraaffchap en het Richterambt van Nijmegen in een' en denzelfden perzoon behooren vereenigd te zijn, doch daarvoor schijnen zich geene redenen optedoen; want als Burggraaf, of Graaf van den Burgt, heeft Hij tot de Stad geene betrekking, en als Richter in het Rijk is Hij aan de vonnissen van Richter en Schepenen van de Stad, om die in het Rijk uittevoeren en de regten der burgeren aldaar te bewaren, met Eede verbonden, en dus leveren de Richterambten der Stad en het Rijk twee bijzondere Officien op, die veel eerder een tegenstrijdig belang schijnen in zig te hebben.

Ook zijn deze twee Ambten wel dikwils door een' en denzelfden perzoon bekleed, doch ook veeltijds door onderscheiden perzonen bediend geworden, zoo als uit vergelijking der Naamlijsten van de Heeren Burggraven en Richters van het Rijk en de Heeren Richters der Stad Nijmegen te zien is.

Het Nederrijksche Wald heeft een bijzonder Gericht, het welk bestaat uit den Waldgraaf of Waldrichter en drie perzonen, waarvan twee Raden der Stad Nijmegen moeten zijn, doch in het Crimineele worden 'er nog vier Schepenen uit de Stad bij verschreven; het appel van hetzelfde Gericht valt aan Schepenen van Nijmegen, en de

DER BATAVIËREN. II. BOEK. 193

de sententien, buiten form van ordinair proces geschept, zijn geen approbatie of improbatie onderworpen. 'Er is eene Waldordonnantie bij de Landschap, den 17 November 1654, gemaakt, en den 6 Februarij 1679 geamplieerd, waarnaar de Waldzaken bestierd worden. Ingevolge Resolutie van het Quartier van Nijmegen van den 13 Februarij 1654, worden de Waldgraven, bij toerbeurten, verkoren uit de Ridderfchap en Steden van hetzelfde Quartier, van welken wij beneden eene Lijst op die der Burggraven zullen laten volgen. Zie over het Nederrijksche Wald mede hier voor bladz. 87.

In de meergemelde fchatting van 24342 guldens, die het Quartier van Nijmegen moest opbrengen, was het Rijk gesteld op 1364 guldens, welke aldus geheven werd:

<i>Nesterik</i>	— 90 — 0 — 0
<i>Winsen</i>	— 131 — 0 — 0
<i>Beuningen</i>	— 176 — 0 — 0
<i>Ewijk</i>	— 167 — 0 — 0
<i>Wichen</i>	— 216 — 0 — 0
<i>Weurt</i>	— 67 — 0 — 0
<i>Ooij in 't Rijk</i>	— 38 — 0 — 0
<i>Ooij</i>	— 135 — 0 — 0
<i>Ooij Heerlijkheid</i>	— 50 — 0 — 0
<i>Persingen</i>	— 74 — 0 — 0
<i>Ubbergen</i>	— 20 — 0 — 0
<i>Groesbeek, Heumen, Malden en Beek</i>	— 200 — 0 — 0

Somma 1364 guldens

Naamlijst der Heeren Burggraven zedert den jare 1165.

<i>Memmarâus Comes de Niumage</i>	-	in 't jaar	1165.
<i>Allardus Comes de Noviomago</i>	-	-	1196.
<i>Bartholdus van Oij</i>	-	-	1360.
<i>Willem van Bronkborst</i>			

194 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

<i>Robert van Appelteren</i>	in 't jaar	1402.
<i>Ernst Nuiiland</i>		1419.
<i>Theod. van de Wall</i>		1429.
<i>Willem van Appelteren</i>		1437.
<i>Johan van Groesbeek</i>		1444.
- - - <i>Vijgb</i>		1465.
<i>Hendrik van Bijland</i>		1467.
<i>Reijnier van Wijbe</i>		1478.
<i>Johan van Empel</i>		1481.
<i>Dirk Vijgb</i>		1482.
<i>Hendrik Vijgb</i>		1496.
<i>Joachim van Wijbe</i>		1521.
- - - <i>Vijgb</i>		1525.
<i>Justus van Randwijk</i>		1537.
<i>Herman van Bonenburg, gen. Honsteijn</i>		1543.
<i>Reijnier van Wijbe</i>		1545.
<i>Zeger van Groesbeek</i>		1554.
<i>Frans van Galen</i>		1558.
<i>Jurien van Lijnden</i>		1560.
<i>Joost Baart</i>		1560.
<i>Hendrik van Bonenburg, gen. Honsteijn</i>		1566.
<i>Gerrard van Oij</i>		1575.
<i>Cornelis van Gent</i>		1590.
<i>Bernard van Welderen</i>		1616.
<i>Diderik van Welderen</i>		1652.
<i>Johan van Welderen</i>		1678.
<i>Fred. Hend. Randwijk</i>		1681.
<i>Jacob van Randwijk</i>		1697.
<i>Adriaan van Lijnden</i>		1726.
<i>Frans Godart van Lijnden</i>		1754.
<i>Wilem van Lijnden</i>		1786.
	Naam	

mege

Jan Ruyster del. et fecit.

Nijmegen uyt het Westen te Zien.

Nu keer ik weder naar de Stad,
 En zie van verre hare Vesten,
 Ter zijde door de Waal bespat,
 Wanneer men opkomt uit het (25) Westen,
 Hier praat zij overschoon en sterk,
 In hare Wallen, hoog verheven,
 Met Ravelijn en Hoorenwerk,
 Om Mavors benden werk te geven,

N 2

Ont

Naamlijst der Heeren Waldgraven des Nederrijkschen
 Walds zedert den jare 1592.

<i>Willem van Bronkborst</i>	•	•	•	•	in 't jaar 1592.
<i>Godart van Ewijk</i>	•	•	•	•	1604.
<i>Cornelis van Gent</i>	•	•	•	•	1637.
<i>Jacob Goris</i>	•	•	•	•	1654.
<i>Fredrik Hendrik van Randwijk</i>	•	•	•	•	1669.
<i>François Romswinkel</i>	•	•	•	•	1677.
<i>Adriaan van Heerdt</i>	•	•	•	•	1682.
<i>Steven Adriaan van Welderen</i>	•	•	•	•	1723.
<i>Otto Derk van Randwijk</i>	•	•	•	•	1735.
<i>Walraven van Balveren</i>	•	•	•	•	1755.
<i>C. N. J. F. L. van Bijland</i>	•	•	•	•	1766.
<i>Willem van Balveren</i>	•	•	•	•	1786.

(25) *Het Westen*) Dusdanig vertoont zich de Stad,
 gelijk deze nevensgaande Afteekening, wanneer men de
 Waal uit het Westen opkomt. Deeze Afteekening werd
 in den jare 1705 gemaakt door M. Berkenboom; ook wa-
 ren de Fortifikatiewerken toen, gelijkze hier vertoond
 worden, zijnde dezelve door den beroemden Generaal
 Coehoorn ontworpen en vervaardigd, doch waaraan ze-
 dert nog verandering is gemaakt geworden.

196 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Omringd met grachten, diep en wijd,
Waaröp de roest der eeuwen slijt.

Hoe fierlijk praat hier in mijn oog
Een schoon gebouw, met zijaen toren!

't Hest zijne azuren kruin omhoog,
En schijnt de wolken doorteboren:

Het is de *Hesfenpoort* (26), gansch oud,
Die hier, voor meenige eeuw en jaren,

Uit ruime steenen wierd gebouwd,
Op datze mogt de Stad bewaren:

Ze

(26) *Hesfenpoort*) Deze is naar allen schijn eene der oudste poorten aan de landzijde, zij heeft eenen dubbel ingang, en is daarom buiten twijfel de sterkste van alle de Stadspoorten. Omtrent de benaming dezer Poort is hetzelfde verschil als wij reeds in de 8 Aanteekening van het eerste Boek, omtrent den Hesfenberg hebben opgegeven. In de muur van deze Poort vindt men twee oude opschriften. Het eerste luid:

HIC PES IMPERII.

Dat is:

Hier is de Voet des Rijks.

Dat Nijmegen de *Voet des Rijks* wordt genoemd is bekend, alzo Keizer Karel de Grootte, die het Rijk der Franken allermeeft heeft voortgezet, en te Nijmegen tot Koning is gekroond, volgens het zeggen van Rhegino drie Oppergeregtshoven had gesticht, het eerste binnen Nijmegen, aan de Waal, het tweede te Aken, en het derde binnen Thionville of Didenhoven. Verscheiden Keizers hebben hier hun hof gehouden: ook heeft Keizer Lodewijk, in 't jaar 821, de deeling zijner Rijken onder zijne kinderen hier gemaakt. Zelfs houdt nog zekere vlakke

Ze laat den Burger in en uit,
Daar zij den vijand buiten sluit.

N 3

Men

vlakte den naam van den *Roomfchen voet*, alzoo de Stad op de uiterfte palen van 't Duitfche Rijk is gelegen, gelijk Keizer Frederik de IV, in zekeren brief van 't jaar 1442, spreekt. Anderen zijn van gedagten, dat zulks zijn oorfprongk heeft, omdat deze Stad den Romeinen tot een Lust- en Legerplaats plagt te verftrekken.

Op den tweeden fteen vindt men dit opfchrift:

HUC USQUE JUS STAURIAE.

Dat is:

Zoo verre gaat het regt van den Staur of Stuijr.

Over dezen Steen is groot verfchil bij de Oudheidminnaars. Sommigen willen, dat daardoor wordt te kennen gegeven, dat het gebied der Stad Staveren * zich tot hiertoe heeft uitgeftekrt; doch zulks is vrij duifter. Met meerder reden houden wij ons aan de gedachten van den Heere Pontanus, dat de Franken tot aan deze plaats en aan de Waal hunne *ftuiren* of fchattingen mogten invorderen: gelijk in Duitschland de *Römerfteur* voor eene belasting op den Wijn, en de *Turckenfteur*, of de fchatting en onderfandgelden tot den Turkfchen oorlog, bekend zijn. Indien dan het gebied van Staveren zich tot hiertoe hadde uitgeftekrt, zoo moest de eerstgemelde fteen daar ook

* Hiervan daan komt naar allen fchijn het algemeene fpreekwoord: *Doed alle menfchen goed, al was het ook een Vries*, 't geen dagelijks op de tong is. Zelfs willen velen, dat dit fpreekwoord omtrent de Waal te Nijmegen in fteen is uitgehouwen geweest. Doch wat mij aangaat, ik heb het nooit gezien, en ook niemand gefproken, die het ooit gezien heeft.

198 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Men ziet uit deze poort gestaag,
Hoe zich de Burgers hier vertreden,
Langs digte Boschen, Hegge en Haag,
Vermoeid van hunne bezigheden.

Hees

ook betrekkelijk op zijn. Wij durven wel verzekeren, dat deze gisning valsch is; want bij het eerste Opschrift zijn twee hoofden uitgehouwen, buiten allen tegenpraak dat van Keizer Karel en zijne gemalinne, en bij den laatste is het wapen van een Keizerlijke Stad, verbeeldende een dubbelen Arend, met uitgespreide vleugelen, waaruit men klaarlijk ziet, dat het Gebied des Keizers zich tot hertoe heeft uitgestrekt.

De Hr. L. Goris, in zijn meermalen aangehaald Lof-dicht, zinspelende op de twee aangehaalde Opschriften, laat zich aldus hooren:

*'t Was hier, dat zich het tolregt paalde,
Hier was van 't Frankiesch rijk, de voet,
Zoo 't blijk, dat haast de tijd vermaalde,
Ons slechts de waarheid lezen doet.*

En P. van Haps in zijn *Nijmeegsch Lof*, bladz. 15, op deze wijze:

*g Keizerlijke Stad, g' hebt lang tot 't Rijk behoord,
Waarvan getuigenis staat aan de Heespoort,
Hic pes Imperii leest een ieder voor zijn ooge,
Huc usque Stauria jus staat boven d' ander boge,
Dat is voor deze Poort is het Keizerrijk uit,
Tot hier toe strekt het regt des Keizers groot tribuit.*

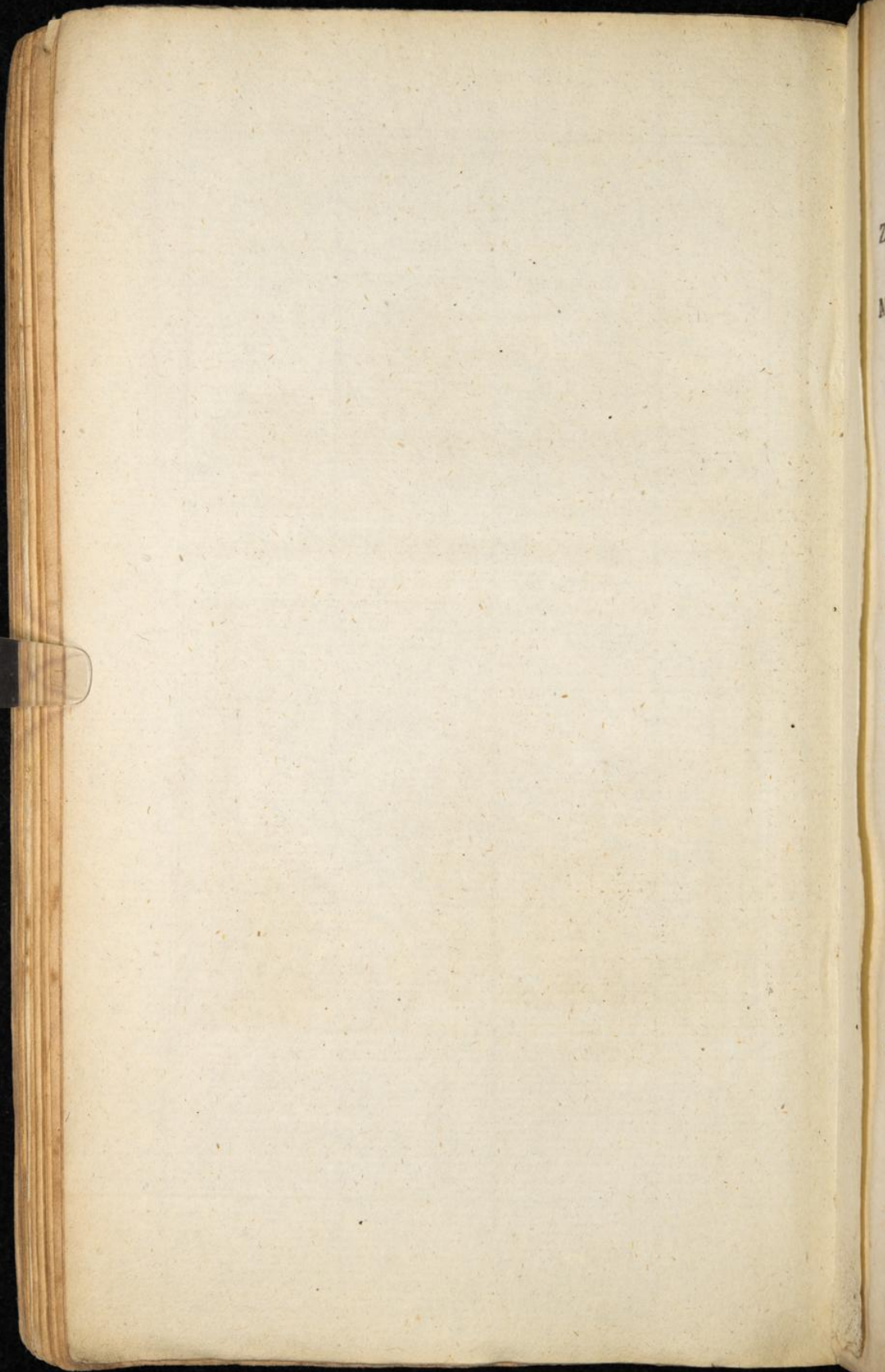
Verder deelen wij den Liefhebberden hiermede een Afbeeldzel van deze Poort van binnen uit de Heesfelstraat, en van buiten te zien

Heese Poort van buyten.

Heese Poort van binnen.

Hees en Neerbosch doen in 't verschiet
 Zich lustig op, in wier priëlen
 Men vaak Stads Burgers vrolijk ziet,
 Met wandlen, neuriën of spelen.
 Hier ziet men in den zomertijd,
 Hoe zich de jeugd op 't land verblijdt.

Dit oord was eertijds, naar men zeidt,
 Toen 't Heidendom dit Land beheerde,
 Aan Hees, (27) een' Afgod, toegewijd,
 Dien elk hier in de Bosfchen eerde.

N 4 Veel

(27) Aan Hees) De Afgod Hees werd bij de oude
 Duitsche en Fransche volken in de Bosfchen geëerd. Zijn
 Altaar werd met menschenbloed besprengd, waarvan Lu-
 canus in zijn eerste Boek dus zingt:

*Et quibus immitis placatur sanguine dirò
 Theutates, borreusque feris altaribus Hesus.*

Als ook de Oudvader Lactantius, *Lib. I. de Fals. Relig. Galli Hesium atque Theutam humano cruore placabant.*
 Dat de Batavieren de Goden hunner voorouderen naar de
 wijze der Duitschen gediend hebben, is onwederpreke-
 lijk. Hiervan daan komt het, dat sommigen meenen,
 dat deze Afgod digt bij de Stad der Batavieren eertijds
 zou geëerd zijn, en dat het Dorp Hees van dien Afgod
 zijnen naam zou bekomen hebben. Indien dit eenigen
 schijn van waarheid heeft, zoude men het Dorp Neer-
 bosch, dat aan het Dorp Hees ligt, daarin mede kunnen
 betrekken, alzoo zijne Bosfchen zouden kunnen hebben
 gediend, om hem te eeren.

200 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Veel willen daarom met vermaak
Den Dorpnaam naar den Afgod gissen:
Doch mijne zangster laat die zaak
De Aâloudheidkenners liefst beslissen;
Daar zij zich slechts, alleen en stil,
In 't lustrijke oord vertreden wil.

Hoe sierlijk is dit Land bezet
En rijk beplant met vruchtbre boomen!
De grazige Akkers, mild en vet,
Vermaken allen, die hier komen:
Zij hebben vooruïds meenigmaal
Het oorlog (28) en zijn droeve plagen,
Des krijgsmans woede, vuur en staal,
En ander onheil moeten dragen:
Doch nu leeft hier, naar zijnen lust,
De Landman in een volle rust.

Hier

(28) *Het oorlog*) In de binnenlandsche beroerten van den jare 1388, ging Arnold van Hoemen, om Hertog Wilhelm spijt aantedoen, over aan de zijde van Johanna, Weduwe van Wenceslaus, Hertog van Brabant, dienende de Brabanders tegen de Gelderschen, en makende alom veel gerucht. Hij verbrandde de Dorpen Hees, Neerbosch, Wich en Niftrik, en deed verder veel schade in het Rijk van Nijmegen. Wanneer Keizer Maximiliaan, in den jare 1494, Nijmegen belegerd had, verbrandde hij Hees en den Broederdijk. Ook hebben deze Dorpen in 't vervolg van tijd geen minder schade door oorlog geleden; als in den tijd der Spaansche onlusten; in den jare 1672, door den Franschen inval, en 1702, wanneer Lodewijk de XIV Nijmegen zocht te bemagtigen.

Hier hoort men vaak den Nachtegaal
Op 't allerāngenaamste zingen ;

Hij looft 'er , in zijne eigen taal ,
Den Heer en Schepper aller dingen.

Men telt 'er meenig hof en tuin ,
Met hunne huizen en priëelen ,

Gebouwd met gévels van arduin ,
Die 't oog en hart om 't meeste freelen :

Ja , ieder Lusthof , even schoon ,
Strijdt hier met de andere om de kroon.

Nu keer ik op mijn eerste pad ,
En zie van verre reeds de wallen

Van deze welgelegen Stad ,
Wier luister ieder moet bevallen.

Elk stelt met mij onwrikbaar vast ,
Dat deze muren , hoog verheven ,

Vaak door den vijānd aangetast ,
Hem hebben blijk op blijk gegeven ,

Hoe zij in hunne diepe gracht
Zich dienden van hun grootste kragt.

Terwijl het oog zig nu vermeidt ,
Alwaar de Stad zich komt verheffen

Langs Velden , die in vruchtbaarheid
Alle andre Velden overtreffen ,

202 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Vind ik, in mijnen weg, nog meer
Beroemde en fraaije Vestingwerken (29),
Die, tot veel beter tegenweer,
De Stad onwinnelijk versterken.
Van hier treed ik al verder aan;
Om dus mijn Stad rondöm te gaan,

Hier kan men zien, hoe luisterschoon
De Stad ten Zuiden (30) is gelegen:
Hoe aangenaam ligt zij ten toon!
De zomergeur komt ons hier tegen.

De Zon beschijnt, van 's Hemels trans,
Haar met haar gulden middagstralen.
Hoe spelend ziet hier 't oog dien glans
Op haar verheven daken dalen,
Een

(29) *Vestingwerken*) Voor dat de Stad, in den jare 1701, opnieuw versterkt en verbeterd werd, zag men aldaar het *Orange Bolwerk* en *Nassaus Bolwerk*, en na dien tijd telt men drie bijzondere buitenwerken, als den *Bottendaal*, tusschen de *Hesle* en *Molenpoort*, het *Stee-ne Kruis* en *Kijk in de Pot*, welke beide laatste agter elkander, tusschen de *Molen* en *Hertogspoort*, gelegen zijn, op dezelfde hoogte waar voorheen de uitgang uit de *Ziekerpoort* was.

(30) *Ten Zuiden*) Dusdanig vertoonde zich de Stad Nijmegen ten Zuiden in den jare 1702, wanneer dezelve door M. Berkenboom, na den vergeeffchen aanslag der *Franchen*, werd afgeteekend. Tot op heden heeft zij nog dezelfde gedaante, uitgenomen dat de buitenwerken zedert eenige jaren zeer veranderd en vermeerderd zijn. Ook is het thans gemakkelijker de Stad te beschouwen door het aangename groen der boomen, die zedert eenige jaren alhier op de Stadswallen geplant zijn.

Jan Ruyster del. et fecit.

Nijmegen uyt het Zuyden te Zien.

Een' glans, die ons van alle kant
Bestraalt, gelijk de Diamant!

Het praalt hier alles aan dit oord,
Wat Goôd en menschen kan bekoren.

Hoe fierlijk prikt de *Molenpoort* (31),
Met haren gével, hoog van voren!

Haar

(31) *Molenpoort*) De Molenpoort is aldus naar eene der oude poorten (Windmolenpoort) gendeemd, of wel omdat aan weersijden van deze Poort, op de stads wal, twee Molens gestaan hebben, of ook omdat men uit deze Poort naar andere Windmolens gaat. Volgens een in d'n muur gemetzelde steen, aan de zijde der Molenstraat, is zij in den jaer 1533 gebouwd, en derhalve 66 jaren nadat de Stad vergroot of uitgelegd was. Men leest in dien steen de volgende woorden in 't Latijn:

Gelukkig is 't volk, dat zijne hoop in God stelt.

Uitwendig, of buiten de Stad, is deze Poort verscheide malen vernieuwd. Bezijden dezelve leest men:

ANTONIUS VAN WALBEEK,
RENTMEESTER IN DER TIJD, 1648.
VIRTUTI OMNIA PARENT.

Aan het einde der brug leest men, op twee van steen, opgemetzelde pijlaren, 'het volgende:

FRANS VAN DER LINDEN,
CONS. RENOV. Ao. 1722.

En:

COENRAAT PIEK,
CONS. RENOV. Ao. 1722.

Hier

204 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Haar kruin verheft zich breed en wijd,
En streelt des kenners keurige oogen:
Gewis de Bouwkunst heeft haar vlijt
Hier aangewend, met haar vermogen.
Dees poort heeft slot en grendels vast,
Voor 's vijands list en overlast.

Men ziet uit haar, ter linkerhand,
Een (32) Laan, zoo ver 't gezigt kan rekken,
Nog onlangs aangenaam beplant,
Om tot een' wandelweg te strekken;
Vanwaar men, aan het uiterste end',
Het Huis de *Duckenburg* (33) ziet pronken;
Een plaats, welks weêrgaë niemand kent,
Wier schoonheên hart en oog ontvonken.

Her

Hierbij deelen wij den Liefhebber en twee Afbeeldzels van deze Poort mede, zoo als zich dezêlve van binnen de Stad uit de Molenstraat, en buiten de Stad van de eerste barriere, in den jare 1731, vertoonde.

(32) *Een Laan*) De Molenpoort uitgaande, ziet men eene schoone Laan; beginnende aan den eersten Molen of Bottendaal, en strekkende voorbij St. Teunis of Antoonmolen tot aan den Teersdijk, een groot uur gaans van de Stad.

(33) *Duckenburg*) Duckenburg is een Slot, in zeer aangename bepootingen in het Schependom van Nijmegen, een uur gaans van de Stad, aan den Graaffchen weg gelegen, toebehoorende aan den Heer Generaal *Sjouckaert van Schauburg*. Het is in den jare 1473, wanneer Hertog Karel van Bourgondien Nijmegen belegerd had, al bekend

Molen Poort van buyten.

Molen Poort van binnen.

't Oude Huys den Dukkenburg.

Orangery op den Dukkenburg.

Het trotsch Gebouw, gelijk zijn Hof,
Verdiens onsterflijken lof.

Hoe fraai vertoont zich daar een hoog
En fier (34) gesticht, ten top gerezen!

't Streelt zoet het kunstbeminnde oog.
Wartoe of dit geschikt moog' wezen?

Hier

bekend en van groot aanzien geweest. Dit blijkt uit de Gedenkschriften van *Philips van Comines* *, alwaar die schrijver, nadat hij een Dagregister van dezen Krijgstogt heeft opgegeven, onder anderen op de 378 bladz. van het derde Boekdeel zegt: „Den 30 Junij kampeerde de Hertog met zijn Leger bij den Duckenburg, en den 3 Julij vertrok hij met zijn Leger naar Nijmegen, welke Stad zig den 19 aan den Hertog overgaf, enz.” Aan wien dit Huis in vroeger tijden behoord heeft, kan ik niet zeggen, veel min hoe het zelve van tijd tot tijd van bezitter is veranderd. De vorige eigenaar, de Heer *van Quadt*, beweerde in zijn tijd, dat hetzelfde, als een Adelijk goed, vrij zoude zijn van de jacht, en dat de Burgers van Nijmegen geen regt hadden daarop Wild te jagen, doch is daarin niet geslaagd, en wordt door dezelven aldaar de jacht, zonder eenig beletzel, gebruikt. Voorts deelen wij hier mede een Afbeeldzel van het Huis, zoo als het door den Heer *A. van Schuijlenborg*, dien het voor den Heer van Quadt toebehoorde, is doen sloopen, met voornemen, om een ander in de plaats te zetten, het geen egter niet geschied is.

(34) *En fier gesticht*) Dit is 't Orangerijhuis, staande in den Bloemtuin van het Huis of Slot den Duckenburg, 't welk de voorgenoemde Heer *A. van Schuijlenborg* heeft doen bouwen. *C. P.* heeft deze Orangerij, in het jaar 1731, naar het leven afgeteekend, zoo als wijze hier den Liefhebberen mededeelen.

* *Memoires de Messire Philippe de Comines, Tom. III, pag. 377 à 379, l' Edition de 1723.*

206 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier ziet men 't gansche jaar in groei
De Orangevruchten en Citroenen,
Door konst en vlijt steeds in haar' bloei,
In 't midden van een reeks Limoenen:
Op 't geen bij Moor en Spanjaard wast
Zijn hier gezigt en smaak vergast.

Laat vrij den schrandren Italjaan
Op huizen en op hoven roemen;
Hij ziet zijn glorie fluks vergaan,
Als hij dees Lustplaats slechts hoort noemen.
De konst praat hier aan alle kant,
Waarāan zich 't keurig oog moog' wijden.
't Is alles even net beplant,
Van voor, in 't midden, en ter zijden:
Alhier geeft zelfs de minste zaak
Een stof tot wellust en vermaak.

Aan de andre zij pronkt nog een Laan,
Sint Annaas weg (35) en wandelpaden,
Met hooge Linden, welker blaēn
De Zon beletten ons te schaden.

Hier

(35) *Sint Annaas weg*) Dit is een dubbele Laan, of wandelweg, van dicht bewasfen lindeboomen, nemende een begin bij den uitgang der Fortifikatiewerken buiten de Molenpoort, en te voren eindigende een groot quartier uur gaans aan de Buurt St. Anne, alwaar de Mookerheide een aanvang neemt, en van waar dezelve Laan voor eenige jaren over

St. Anne.

Oude Sieker Poort.

Hier ziet men, in den zomertijd,
 De Burgerjeugd vaak spelemeijen,
 En langs dees' weg, geheel verblijd,
 Onschuldig, mer elkander reijen.
 Dus kan de lommering en 't groen
 Des wandlaars zoet genoeg voên.

Men

over die Heide is doorgetrokken, met eene dubbele bepoo-
 ting van beuke- en berkeboomen, tot aan Heumensoort,
 zoodat dezelve thans ruim een uur gaans lang is.

De Dichter J. Oosterwijk laat zich van een wonder
 voorval in den mislukten aanslag van 't Jaar 1702, in een
 verjaarzang op den oudheidminnende A. Schoenmaker al-
 dus hooren:

*Van waar wij voortgaan, om naauwkeurig te beschouwen
 De Buitenwerken, die Bourgonje 't hoofd deén klouwen:
 En voorts Sint Anne, zeer merkwaardig door 't geval,
 Dat u dit sneldicht van zes regels leeren zal.
 Een Fransche Hopman, die een Meisje wilde onteeren,
 In spijt van de oudren, en haar teeder tegenwren:
 Die dertle stond pas ree te boeten zijnen lust,
 Of voelt zijn' beeten brand door beeter vuur geblust;
 Een kogel uit de Ssad, door 's Hemels wraak gedreven,
 Benam den schender 't been, en met het been zijn leven.*

Hier nevens gaat eene Afbeelding van deze Buurt, in
 den Jare 1731, door C. P. geteekend.

Men ziet, aan 't eind der Laan, een Dal,
De wijdvermaarde Mookerheide,

Alwaar, in kudden, zonder tal,
Van ouds het schaapje welig weidde.

Hier blaert het Lam, nog teêr en jong,
Terwijl het vast de groene toppen

Der kruiden afscheert met zijn tong,
En nuttigt dus hun bloem en knoppen,

En dat de Herdersknaap zijn min
Bekend maakt aan zijn Herderin.

Dees Hei, wier roem mijn zangster meldt,
Doch naar zijn waarde niet kan zingen,

Was meenigmaal een droevig (36) veld
En treurtooneel, dat scherpe klingen,

En

(36) *Droevig veld*) Nadat in den Jare 1574, Lodewijk, Graaf van Nasfauw, met een tamelijke krijgsmagt uit Duitsland gekomen zijnde, te vergeefs Maastricht had belegerd, en naar Gelderland trok, om zijns Broeders magt te vergrooten, vond hij te Nijmegen veel meerder krijgsvolk van de Spanjaarden bij malkander dan hij gedacht had, die daarenboven door de Rùiterij van Marten Schenk nog vergroot was. Lodewijk verschansde zich op de Mookerheide. De Spaanschen zonden eenige lichte Ruiters om het Leger van Lodewijk te bezigtigen, die ook ten zelfden einde uit zijne verschanzing met eenige der zijnen trok, en met elkander hand gemeen werden, zijnde de Spaanschen genoodzaakt geweest de vlugt te nemen. Daarop besloot de gezamenlijke Spaansche krijgsmagt het Leger van Graaf Lodewijk aantetasten, eer de gemelde Graaf door zijn' Broeder, die in den Bommelerweerd was, konde versterkt worden. De Spaanschen maakten zich slagvaardig, en naderden het Leger van Lode.

En ander bloedig moordgeweer,
 Door krijgslîen tegenéén zag rukken,
 Als de een den ander ging te keer,
 En deed voor 't sterflot nederbukken;
 Maar nu, nu is het hier in rust;
 En de oorlogstoorts is uitgeblusht.

Nu volgt mijn Zangster met haar oog
 De Stad in hare diepe grachten,
 En hare wallen, dik en hoog,
 Alóm bezet met sterke wachten.

Hier ziet men, aan den breeden muur,
 Het Bolwerk (37), daar men de soldaten
 Voor 't misdrijf straf, met zwaard of vuur,
 Om 't kwaad niet onbeloond te laten.

O

Och!

dewijk, dat hier en daar, als aan geen Veldslag denkende, verstrooid lag. Onderwijten werd in 't Leger van Lodewijk allarm geblazen, om het volk bij malkander te krijgen; doch eer zij bij malkander en in gelederen konden zijn, waren zij al van de Spaanschen overvallen, omcingeld, en voor het grootste gedeelte ter neder geveld, zoodat van 4000 Ruiters en 8000 Voetknechten, waaruit het Leger van Graaf Lodewijk bestond, zeer weinige overbleven; zelfs moesten Graaf Lodewijk, nevens zînen Broeder Hendrik van Nasfauw, en den Paltsgraaf Christoffel van Beijeren, daar het leven laten. Dusdanig was het einde van die twee Nasfauwische Helden, wier gedachtenis in deze landen altoos roemrijk en gezegend zal zijn. Verscheiden malen is deze Heide tot een Bezigt- of Revueplaats van de Hollandfche krijgsmagt gebruikt; zoo als nog in den Jare 1701 is geschied, zijnde het toenmalige Kampement den 3 October opgebroken.

(37) *Bolwerk*) Dit is een bolwerk tusschen de Mol-
 len-

210 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Och! gijzelden het Regt en Vreë
Het wraakzwaard eeuwig in de scheë!

Men ziet vandaar, Zuidöostlijk heen,
Twee sterkten (38) zich aan 't oog ontdekken,

Die, welgelegen achteréén,

De Stad als tot een' schild verstrekken:

Men zietze beide wel omringd

Met Muren, die den Vijand weren,

Wanneer hun tegenstand hem dwingt

Om van dees Vesten aftekeeren;

Opdat de Stad, te sterk beknelde,

Niet bukke voor zijn wreed geweld.

Niet

len- en Ziekerpoort, alwaar men gemeenlijk de soldaten plagt te regt te stellen, en met den dood te straffen. Het werd voormaals door de wandeling het Soldatenbolwerk genaamd.

(38) *Twee sterkten*) In de voorgaande 29 Aanteekening hebben wij reeds gezegd, dat deze twee sterkten het *Steene Kruis* en *Kijk in de pot* genaamd worden, en dat dezelve regt tegen over de Zieker- of Zieherpoort gelegen zijn. Deze poort werd voor de vernieuwing der Fortifikatiewerken, in het Jaar 1701, nog gebruikt, en naar de naast gelegen straat de *Zieherpoort* genaamd. Zij is mede eene der poorten, die na de uitlegging der Stad in den Jare 1467 gemaakt zijn, maar tegenwoordig, om de nieuwaangelegde werken van 1701, onbruikbaar, zijnde daarvan bijna niet meer te zien. De Hr. G. Schöemaker heeft mij de nevensgaande afteekening van deze poort, zoo als zich dezelve lange Jaren voor de vernieuwing der buitenwerken vertoonde, medegedeeld, gelijkze den Vaderlandschen Oudheidminnaren hier wordt medegedeeld.

DSTAD

ken,

Nier

Soldaten
Hier
olwerk

maats-
chappij
orden, in
vervoert
weg der
wijk, en
ni. Zij
der Stad
lig, om
lijkbaar,
Schö-
en deze
de ver-
gevoel,
der wucht

Hertogs Poort van buyten.

Hertogs Poort van binnen.

Niet ver van 't Bolwerk doet zich op
Een van de Aaloudheids puikfieraden ,

De *Hartsteegpoort* , (39) wier hooge top
Zich in de wolken schijnt te baden.

Dees poort , zoo wonder vastgemaakt ,
Verstompt den tijd en tijd de tanden ;

De nijvre Reiziger geraakt
Het spoedigst naar de Kleeffche landen ,

Als hij vertrekt door deze poort ,
Wier sterkte Mavors zelf' bekoort.

Aan dezen uitgang van de Stad
Zijn hate muren 't hoogst verheven ,

Wijl zij daar 't meest te vreezen had ,
Om 't Kleefsch geweld te wederstreven.

O 2 Hier

(39) *Hartsteegpoort*) Deze poort is mede eene der poorten , die na de vergrooting der Stad in 1467 gemaakt zijn , wordende doorgaans , *Hartsteegsche* of *Hertstegenpoort* genaamd , naar de aangelegen straat , die ook de *Hartsteeg* , of *Hertsteeg* genoemd wordt , daar men die poort en straat naar zijnen regten naam *Hertogpoort* , of *Hertogsche poort* , en de *Hertogsteeg* of *Hertogsche steeg* of straat behoorde te noemen. Deze naam wordt van eenigen dus afgeleid , dat deze straat en poort naar de Hertogen , die dezelve dikwils , het zij ter jagt of naar Kleef , uitreden , genoemd is geworden.

Wij deelen den Liefhebber hie nevens mede eene afteekening , zoo als zich deze poort in den Jare 1712 van buiten vertoonde : doch nu is derzelver uitgang , om de laatst vernieuwde buitenwerken , eenigzins veranderd. Doch naar de andere afbeelding , zoo als dezelve van binnen de Stad gezien wordt , wasze dus in den Jare 1731.

Hier even buiten prijkt een Laan,
 Nog korts geplant van jonge boomen,
 Langs welker lommerrijke paën
 Men naar 't vermaaklijk Kleef kan komen.
 Dus raakt men op de zoetste wijs
 Van 't een in 't ander Paradijs.

Dees Laan, die door het Wald zich strekt,
 Met zijne Bergen en zijn Dalen,
 Heeft meenigmaal den lust verwekt
 Van hem, die hier kwam ademhalen.
 Hier heeft de Boschgod zijnen troon
 Gevest, en zit 'er droef te neuren,
 Terwijl vast de Echo, zijnen toon
 Naarboofend, met hem schijnt te treuren.
 Hier zingt de Minnaar van zijn min,
 En van zijn waarde Zielvriendin.

Wat zijn 'er velen, die verhard
 En nutteloos hunn' tijd verslinden,
 Als zij 't geheiligd Bosch (40), verward
 Van zinnen, elders willen vinden.

Zij

(40) *Geheiligd Bosch*) In het Latijn *Sacrum Nemus*.
 Dat de Batavieren hunne Goden in de Boschen eerden,
 getuigt Tacitus, sprekende van hunne Godsdienstplech-
 tigheden op de volgende wijze: Zij eerden hunne Goden
 niet in Tempelen, maar in de ruime Lucht, en donkere
 Boschen, ten dien einde geheiligd: want zij achtten het
 als

Zij zoeken dat, verblind van geest,
 In verre en ragelégen landen,
 Waar naauw Romein ooit is geweest,
 Aan 't eind' van Hollands Pekelstranden:
 Zelfs willen zij, doch zonder schijn,
 Het Haagsche Bosch dat Bosch doen zija.

Weg met dit ongegrond gegis!
 Men kan met regt verzekerd wezen,
 Dat deze plaats dat Bosch hier is,
 Waar die Bataafsche Held voor dezen

O 3

De

als onbetamelijk de Goden binnen de muren te besluiten,
 die overal tegenwoordig waren. Zie hier, om te bewijzen,
 dat dit geheiligd Bosch nergens anders dan dicht bij de
 Hoofdstad der Batavieren moet gezocht worden, het geen de
 Geschiedschrijver Slichtenhorst daarvan zegt, sprekende van
 het Rijkswald of Woud. Hetzelve strekt zich uit van de
 Heerlijkheid Beek, langs Kranenburg, tot aan Kleef, en was
 eerst dicht van stuwellingen, en dik van oogaande boomen,
 maar is daarna bij de wederzijdse Vorsten van Kieff en
 Gelder afgekapt, en nu voor het meeste gedeelte open en
 doorluchtig. „Zulke (zegt hij, die het Heilig Woud,
 daar Tacitus ons van geeft, denkt, gaan zoeken in een
 gebröken, laag en dagelijks van den springvloed gekweld
 eiland, gelijk Holland doorgaans in oude tijden gesteld
 was, zijn mijns oordeels op den dwaalweg: want men bij
 naauwe naarsporing van alle omstandigheden zal vernemen,
 dezen roem veel meer eigen te zijn aan het Rijkfche
 Wald, daar nog eenige dalen en pollen zijn, die ik en weet
 niet welken schijn van achtbare Oudheid, en verborgen
 Heiligdommen uitbeelden.” Indien het mij geoorloofd is
 mijn oordeel dienaangaande te zeggen, zoo zeg ik met
 Slichtenhorst, Pontanus, Smerius en anderen, dat het een
 dwaasheid is, dit Bosch in lage en veen-

De meeste Grooten van het Land
 Genood had op de nachtbanketten,
 Toen zij bezwoeren 't Eedverband,
 Om tegen Rome zich te zetten;
 Na

veenige landen te zoeken, te meer, dewijl in deze gewesten, ten tijde der Romeinen, het tooneel van Oorlog is geweest; en indien men deze zaak maar met oplettendheid overweegt, dan vindt men klaarlyk, dat het hier ter plaatze moet geweest zijn, dat de heldhafte Bavier Cl. Civilis, om zich van zijnen ontvangen hoon te wreken, de meeste Grooten des Lands op zijne nachtbanketten genoodigd, en tegen de Romeinen opgehitst heeft, die hier te samen befloten de vrijheid te handhaven; waarop ook kort daarsa de oorlog in deze gewesten uitborst, en zich niet verder dan deze gewesten, en hooger op, heeft uitgestrekt. Cluverius meent, dat dit Bosch niet verre van Batenburg, het geen hij voor het *Oppidum Batavorum* neemt, is geweest. Anderen zoeken hetzelfde bij Wijk te Duurstede. S. van Leeuwen stelt het bij Leiden en den Haag*, en nog anderen bij Schakerlo †, niet verre van Ter Thoen, in Zeeland.

Slichtenhorst, meldende van dit Bosch of het Nijmeegsche Wald, voegt 'er bij uit *Berchemius*, die voor om-

* Die Schrijver is door zijne eigen bekentenis te overtuigen van het tegendeel: want op de 177 bladz. van zijn *Batavia Illustrata* zegt hij, dat hier alles Bosch is geweest; dat hier Priesters woonden, en hunne Wichelarijen oeffenden.

† Indien het geoorloofd is omtrent namen, als Schakerbosch en Schakerlo, gissingen te maken van het geheiligd Bosch te zijn, zoo zal na verloop van jaren, wanneer de Schagerlaan in Boomen, Bosch en Plantagien zal aangegroeid zijn, mogelijk ook wel gegist worden, dat voormaals daar het geheiligd Bosch is geweest.

Na welk een diergestaafd verdrag
 Ons Land zich weêr in vrijheid zag.

O 4

Uit

omtrent 250 Jaren, of wat meer, heeft geleefd, dat Graaf Jan van Kleef, voormaals in dit Bosch jagende daar een Hert doortoken heeft, hebbende eenen halsband om, met den naam van *Julius Caesar*, die de hoornen van dit Hert aan Hertog Eduard van Gelre tot een vereering zond. Ook plagt Keizer Karel de Grootte zijne vermoelde zinnen hier meenigmaal met jagen te verlustigen. Zoo deden ook de volgende Keizers, die daarover hunne Woudgraven en Houtvesters gesteld hebben. Hier op schijnen gezien te hebben de Graven van Gelre en Kleef, wanneer zij, in 't Jaar 1266, zich onder malkander verbonden, dit Bosch nooit uitteroeijen, of tot bouwland te zullen maken. Zie ook bladz. 87 en 192.

P. van Heps, in zijn *Nijmeegsch Lof*, bladz. 24, spreekt daarvan aldus:

*Niet ver van deze Stad, daar ligt het Heilig Woud,
 Daar Tacitus van meldt, dat hij voor heilig houdt.
 Het staat bij onze Stad, en zal het onze blijven,
 Noch is het Leidens niet, gelijk sommigen schrijven.*

En nadat hij het geen uit *Berchemius* hier voor verhaald is heeft aangehaald, vervolgt hij dus:

*Dit is het heilig Bosch, daar men zoo veel van meldt,
 Het is het Cleeffsche Woud, daar Civilis, de held,
 De voornaamsten van 't Land, als mee van deze Stede
 Ging nooden, om met hem in den oorlog te treden
 Tegen het Roomsche Heir, dat bij door 't finnisg staat
 Heeft meenigmaal geslut, als kunne Generaal.*

216 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Uit dees Bosfchaadje , digt en hoog ,
Van dit Gebergte en zijne kruinen (41) ,
Vertoont zich , aangenaam in 't oog ,
't Omliggend Land met zijne Duinen ;

Dies

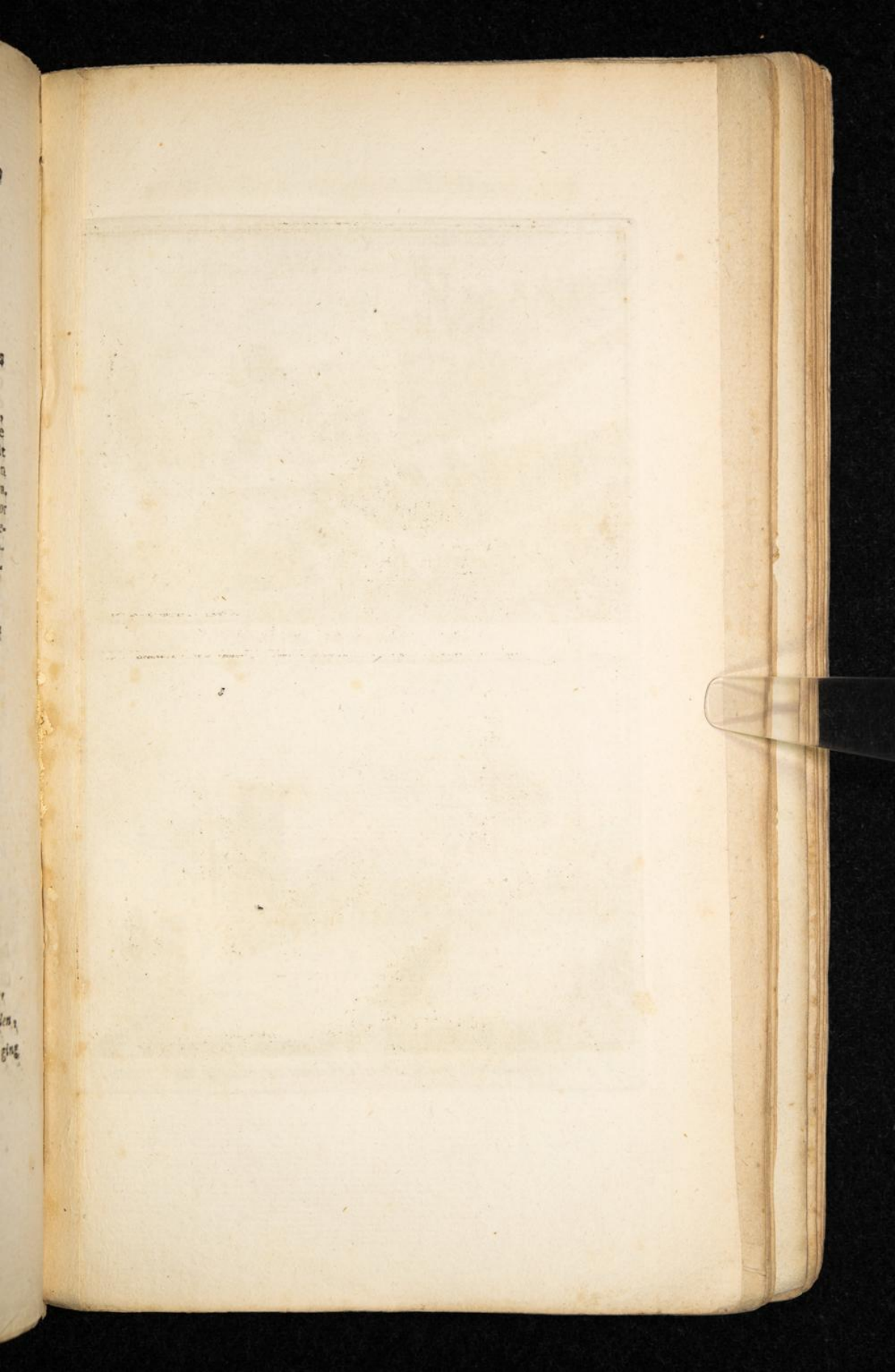
(41) *Hunnerberg*) Dit is een hooge en lange Berg ,
waarop een gedeelte der Stad gelegen is , zich eenige
uren verder op naar Kleefsland uittrekkende . Men leidt
deszelfs naams oorsprongk af van de Hunnen , die , in den
jare 306 , af kwamen , waarvan wij boven gesproken hebben .
Thans wordt dees berg , met een basterd woord , door
de inwoners , de *Hoenderberg* genaamd . In het beploe-
gen en bebouwen van 't Land worden hier vele oude Ro-
meinsche gedenkteekens , als penningen , lampen , vloer-
steen en andere overblijfsels , gevonden .

De Hr. van Someren in zijne *Wandeling op Ubbergen*
spreekt van dezen berg aldus :

*Mij dunkt ik zie den berg , daar eens Oranjens Vorst
Heeft met een fier gemoed ons vrijen Staat getorst :
Hier zag men Maurits eens zijn' Oorlogslander planten ,
Zijn donderend geschut op deze wallen kanten ,
Omdat het groot Verbond van Utrecht leed geweld ;
Wanneer een dolle drift ons Borgers bield onsteld .*

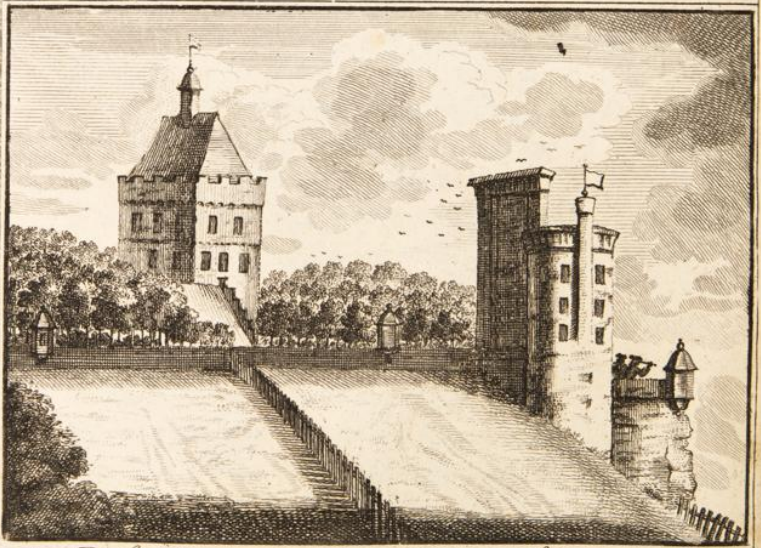
Zoo ook Cl. Bruin :

*Dit is de Hoenderberg , waarvan men u kan wijzen
Hoeveel Beschansingen ginsch voor uwe oogen rijsen ,
Tot nodig tegenweer , een halve mijl in 't rond ;
Hier stiet Bourgonje 't hoofd , en week van dezen grond ,
Toen Held Atblones zwaard de schrik bragt in zijn benden ,
Waardoor hij vlugtte , en zich naar Grootvaers Hof ging
wenden .*

Oude Hunner Poort.

't Belvedere van den Hunner-berg te zien.

Dies vind ik heimlijk mij genoopt,
 Van dezen berg weër aftetreden,
 Largs 't pad, dat ginder veilig loopt,
 En mij den weg wijst naar beneden,
 Alwaar de Waal met zilvernat
 Den voet van dezen berg bespat.

De *Hunnepoort* (42) wordt hier ontdekt,
 Die met haar gével praat in 't Oosten,
 En tot een zegeteeken strekt,
 Waarmeê de Burger zich kan troosten.

O 5

Van

(42) *Hunnepoort*) Deze poort voert den naam naar den naast gelegen berg, met hetzelfde bedurven woord van *Hoenderpoort* doorgaans bekend. Het is de laatste poort aan de Landzijde, en ook eene derzelven, die na de uitlegging der Sta. gemaakt zijn. Zij heeft eene oude gedaante, en is verscheidenmalen, dan hier, en dan daar, veranderd en vernieuwd, volgens drie bijzondere oude afteekeningen, onder mij berustende. Zie hier eene afbeelding van dezelve, zoo alsze 1642, met nog een huis aan den Lappen- of Lappertoren van buiten te zien was, zoo ook eene afbeelding der Belvedere, waarvan wij nader in het volgende Boek zullen spreken.

De weg die van de Burgpoort naar de Hunnerpoort loopt was in den Jare 1643 nog onbestraat, waartoe de Dijkgraaf, namens de Geërfdens van de Ooij, op den 29 November van dat Jaar, de Stad eene aanbieding deed, om, tot afbetaling van het daartoe optenemen capitaal, van ieder kar, die poort inkomende, te betalen ééne stuiver. Dit voorstel ingewilligd, en de weg gemaakt zijnde, werd door den Raad, tot vinding der kosten, bepaald, dat van ieder kar, welke deze poort inkwam, ééne stuiver, en van een paard, buiten de Stad te huis hoorende, een oortje zoude moeten worden betaald;

218 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Van voor dees Poort zag zich welêer
Maximiljaan (43) teruggedreven,

Toen Gij hem moedig gingt te keer,
En deedt voor uwe wapens beven:

Hij koos de vlugt met schrik en schand',

En liet de zege in uwe hand.

't Hujs *Ubberg* (44), wonder hoog van kruin,
Staat ginder voor het oog te pralen,

En trotst het allersterkste arduin:

Men kan zijn' lof naar eisch niet malen.

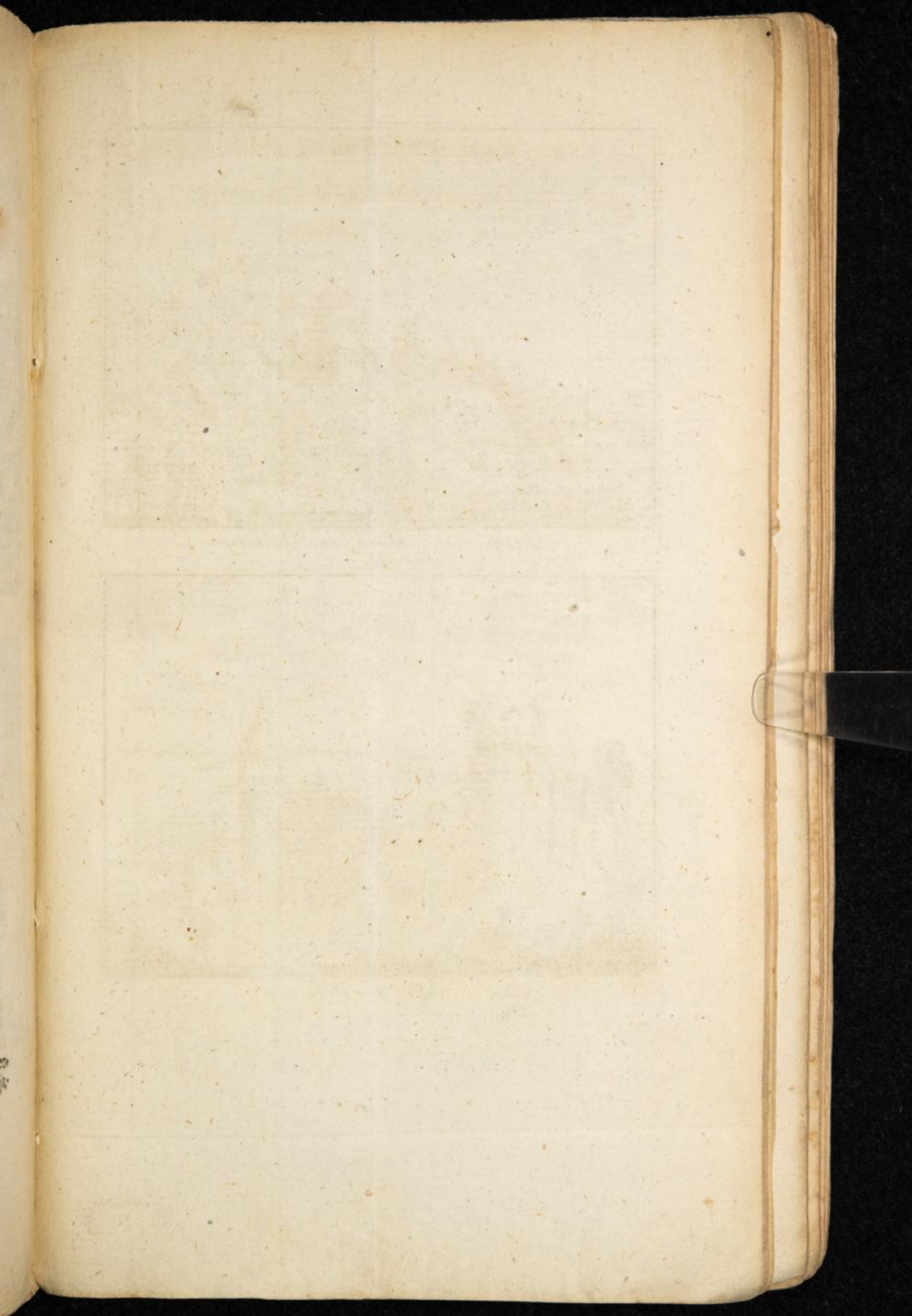
Dit

taald; welk weggeld de Portier verplicht was op zijnen eed intevorderen, en weeklijks aan den Stads Rentmeester te verrekenen, het geen evenwel thans ten dien einde niet meer gevorderd wordt, maar geniet de Portier van ieder kar hooij ééne stuiver tot zijn eigen behoef.

(43) *Maximiljaan*) Toen Keizer Maximiliaan, in 't Jaar 1494, Broederdijk verbrand had, en Nijmegen wilde belegeren, werd hij door eenen uitval uit de Hunnerpoort verslagen, en op de vlugt gedreven, achterlatende verscheide zware stukken geschut en verdere kriegsbehoefden. P. van Haps in zijn *Nijmeegsch Lof* laat zich, bladz. 17, daaromtrent aldus hooren:

*Want als Maximiliaan belegerd had dees Stede,
Toen heeft de Burgerij haar wisfelijk keraén,
En zijn als Bataviers uit hare poort gegaan.
Met het zwaard in de hand zijn zij op hem gevallen,
En hebben zijn gansch Heir verdreven van haar Wallen.
Niet alleen van haar Wal, daar zij lagen rondom,
Maar ook met een verjaagd uit 't gansche Hertogdom.*

(44) *Ubberg*) Ubbergen is een Graaffchap en Heerlijk.

Dorp en Kerk te Ubbergen.

Oude Huys te Ubbergen.

Dit vast Gebouw pronkt, met veel pracht,
Met hoogverheven sterke muren,

In 't midden van een ruime gracht,
En zal, naar 't schijnt, den tijd verduren:

Het

lijkheid in het Rijk van Nijmegen gelegen, dezelve begint even buiten de Hunnerpoort, doch de Kerk en het Huis liggen wel drie quartier uurs van de Stad. De naamsoorsprongk is mijns bedunkens gemaklijk naartesporen; want het woordje *Ub* beteekend in onze spraak zoo veel als *Op*, zoodat men zoowel *Opbergen* als *Ubbergen* mag zeggen; te meer, alzo de Kerk onder aan den Hunnerberg op een berg, of hoogte gelegen is, zoo alsze hier in prent vertoond wordt, en in 't Jaar 1731 te zien was. De oudheid van deze Heerlijkheid is onbekend. Vele, zijn van gedachten, dat *Ubbergen* het *Uberan* is, gelegen tusschen den tweekakkigen *Rhijn* en de *Maas*, gelijk meer andere plaatzen, die door dien giftbrief van 't Jaar 850, van den Edelen Heere *Balderich*, aan de Kerke van *Utrecht* geschonken zijn. Men vindt *Uberan* in de Kaarten van den Heere *Alting* geteekend onder *Numaga*, *Tab VI, part. II*. Ook vindt men, dat omtrent den Jare 1339, de Kerk of Kapelle van *Ubbergen* al gebouwd is geweest. Aan wien dit Huis in eigendom heeft toebehoord, is ons onbewust; alleen weten wij, dat in den Jare 1538, bij het teekenen van het *Tractaat* tusschen den Hertog van *Gelder* en dien van *Gulik* en *Kleef*, *Johan van Bonenburg*, genaamd van *Houstein*, Heer van *Ubbergen* was; zedert welken tijd het verscheiden Heeren heeft gehad, tot dat in den Jare 1764 de Heerlijkheid door de Stad *Nijmegen* voor ééneuzestig duizend guldens is aangekocht, welke daarna het Huis, met eenige bijgelegene landerijen en houtgewassen, wederom heeft verkocht, hebbende echter het *Signerale* en alle de *Regalien* aan zich behouden.

In den Jare 1582 vertoonde zich het Huis of Slot op dusdanige wijze, als het hier gezien wordt; gelijk het nog lange jaren, hier en daar verbeterd en vernieuwd, omtrent dezelfde gedaante behouden heeft, wanneer in 't Jaar 1712, door den Barou van *Welderen*, destijds eige-

220 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Het was voorheen beroemd en oud;

Nu is het luisterrijk herbouwd.

Aan d'ingang van zijn' schoonen Hof
Vertoonen zich nog twee Gebouwen,

Die, elk om strijd, met vollen lof
Bekoren, diese gaan beschouwen.

Men

eigenaar dezer Heerlijkheid, het oude Slot is doen sloopen, en een nieuw in de plaats doen bouwen, waarvan de afbeelding hier nevens gaat.

De Heer J. van Someren, in zijne *Wandeling op Ubbergen*, laat zich aldus hooren:

*Ik kom hier aan het bosch, dat beter dient bekeken,
Dat boven in zijn top ververscht wordt van een beek,
Die zelfs haar waterdrift veranderd in een kreek,
Die 't oud Ubbergenshuis gestadig komt bevlouwen,
En met een versche drift zijn vaste muur besproeien.
Die 't hoed voor 's vijands hand en voor het Spaansch geweld,
Schoon dat het in het vuur en vlammen was gesteld.
Die nu haar reine vloed doet door mijn voeten schieten,
En door het dorre zand gestadig nederolieten.
Weg wegen van de kunst, hier schenkt de Teelmoer zelf,
Dat Fredrik immer had in 't waterrijk gewelf
Van 't welig Rijswijk, noch der Hontslaardijksche rotzen,
Hoe schoon de schelp ook scheen den Watergod te trotzen,
En Æool stont te pronk, weg ijde Haagsche pracht,
Hoezeer u ieder prijst, nog wordt gij hier veracht.*

Huys te Ubbergen van vooren .

Huys te Ubbergen wijt de Ooy te Zien .

Me
Een
Ha
De w
Zoo
Al
N
Ve
W
Al
W
De
Al
L hi
De
Ge
N
Me
D
Kan
Ma
Me
Oo
Ver

Men ziet 'er, aan de linkerzij,
Een siroeljk Gevaarte prijken;
Het is een schoone Oranjerij,
Die voor geene andre hoeft te wijken,
Zoo om haar' welgeschikten stand,
Als geurig Ooft uit meenig land.

Nu treed ik in zijn Bloempriëel,
Verfierd met Mijrth en Maagdepalmen:
Wie is bekwaam zijn' lof, zoo eël,
Als 't wel zou vorderen, uittegalmen?
Want Flora heeft, met al haar kragt,
Dees plaats verrijkt door keur van Bloemen,
Al, wat Natuur ooit elders bragt,
Is hier in overvloed te noemen:
De Bloemgodés toont hier haar gunst,
Geholpen door Natuur en Kunst.

Al 't faai Gebloemte, al 't geurig Kruid,
Met zijne verven, ranken, bladen,
Dat welig hier uit de aarde spruit,
Kan ons gezigt volöp verzaden.
Maar prijkt dit alles hier in 't rond
Met schoone en uitgelezen kleuren,
Ook kan het ons ter zelfder stond
Verkwikken door zija zoete geuren:

Zoo;

222 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zoodat op alles, wat hier wast,
Zich, bij 't gezigt, de reuk vergast.

Hoe treffen ons de praal en zwier,
't Geruisch dier hooge Watersprongen,
Fonteinen (45), uit den grond alhier
Door Vrouw Natuur om hoog gedwongen!
Het blinkend nat schiet straal op straal;
't Blijft klatrend in de hoogte steigren.
't Verrukt, het streelt hier altemaal.
Wie kan dees lustplaats glorie weigren,
Daar ieder, die haar regt beziet,
Verzading van vermaak geniet?

Ginsch

(45) *Fonteinen*) Men vindt hier niet alleen verscheiden sprongen die de grond opgeeft, maar ook die uit de bergen nedervloeijen. Voor eenige Jaren had de Heer Degner Stads *Medicinae Doctor* te Nijmegen, in de *Ubbergfche Bergen*, eene Sprong ontdekt, waarvan hij het water bevond met zoovele mineralen bezwangerd te zijn, dat het gebruik van hetzelfde tot herstelling van vele kwalen konde dienen. Hij had daarvan reeds vele proeven genomen, en een Werkje over de *Ubbergfche Gezondbron* geschreven, ook zoude, naar alle gedachten, zijne pogingen, om die tot een algemeen gebruik te doen dienen, gelukt zijn, en vreemdelingen tot zich getrokken hebben, bijaldien de Gravinne van Welderen, toenmalige Vrouwe van Ubbergen, op wier grond de *Bron* was, dezelve rondom niet met palisfaden had doen bezetten, en dus het gebruik van dien belet had.

Ginsch praat ook *Beek* (46), een lustrijk Oord,
Dat, om zijn heuvels en valleijen,

Een ieder, die hier komt, bekoort,
En 't hart kan streelen en vermeiën.

Het leeft hier al in volle rust;
Hier kan de Wandlaar zich vertreden;

't Verstrekt hier al een oogenlust,
En schaft alöm vermaaklijkheden.

Hier wordt, in Lente- en Zomertijd,
De Mensch tot in het hart verblijd.

Een reeks van Hoven, net en schoon
Geplant, naar keur en elks vermogen,

Ligt hier zeer aangenaam ten toon,
En streelt des Wandlaars hart en oogen.

Zij

(46) *Beek*) Beek, Beck of Becke is mede eene Heerlijkheid in 't Rijk van Nijmegen gelegen, welke de naam mogelijk van de meenigte beeken en vlieten, die hier overal uit de bergen voortkomen, en daarom zeer aangenaam is heeft ontvangen. Egbertus Hoppius schrijft in zijn *Clivia*, dat Beek de Hertogen van Kleef heeft toegekomen, maar in het jaar 1447, door Adolf, Hertog van Kleef, aan Willem van der Lek, Heere van den Berg, te pand is gegeven. Zie 't *IV Deel*, bladz. 718, der *Nederlandsche Kerkelijke Oudbeden* in folio. Maar dit gezegde van Egbert Hoppius kan eenigzins tegengesproken worden, alzoo men vindt, dat reeds in den jare 1444, de Heerlijkheid Beek aan Johan van Groesbeek, toenmaals Burggraaf tot Nijmegen, toebehoorde, benevens de Heerlijkheden Hoemen en Malden, mede in het Rijk van Nijmegen gelegen. Zie ook J. van Someren in zijne *Uitspanninge der Vernuftten*, alwaar hij de vermaaklijkheid van Beek aan den toenmaligen Eigenaar, den Hoog-

224 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Zij leven met een' zoeten lust,
Die zich naar deze streek begeven,
En scheppen na den arbeid rust,
Befchouwende het brooze leven;
Daar elke bloem, op haren tijd,
Een les verstrekt, hoe 't leven slijt.

Men spiegelt hier zich zelf' alöm
In zilverblanke watervlieten,
En beeken, die met vollen drom
Het kristallijnen nat doen schieten,
Niet, naar de kunst, ver afgeleid,
Of door den dwang hier heengedreven,
Maar enkel door het zacht beleid
Van Vrouw-Natuur aan ons gegeven;
Zoo als het uit zijn bergen druischt,
En aangenaam daarhene bruischt.

De Jager, met zijn vogelnet
Wel afgerecht om 't wild te vangen,
Zoo door zijn lokkās als forét
Boet hier met blijdschap zijn verlangen.

Het

Hoogwelgeboren Heer F. A. Baron van Randwijk opgezongen heeft, maar te lang om hier geplaatst te worden. Thans behoort deze Heerlijkheid aan den Hoogwelgeboren Heer G. A. Baron van Randwijk

Het wild gediert, hier in 't rond,
 Leeft overvloedig, en met hoopen;
 Het rent den Jager in den mond,
 En komt van zelf in 't striknet loopen;
 't Kent, tot zijn naderend verdriet,
 Helaas! 't bedrieglijk lokkäs niet!
 't Gewest der Ooij (47) ginsch in 't verschiet,
 Met all' zijn schoone landerijën,
 Zoo ver men die in 't ronde ziet,
 Toont ons zijn malsche en vette weiën.

P Het

(47) *Ooij*) Dit is een lage bedijkte Polder van omtrent 1100 uitermaten schoon grasland, aan de zuidzijde van de Waal, even boven Nijmegen, in vier verscheiden Jurisdic'tien, als 't *Rijk van Nijmegen*, *Schependom van Nijmegen*, *Heerlijkheid Ooij* en *Heerlijkheid Persingen*, gelegen, en het *Circul van de Ooij* genaamd wordende, dezelve wordt omringd door eenen breeden Dijk, waarvoor zig op vele plaatsen grasrijke Uiterweerden vertoonen, en die op andere plaatsen door de Rivier de Waal besproeid wordt. In dezen Dijk liggen twee Sluizen, waarvan de eene eene tweekogige is, die in 1785, voor twee anderen, welken in het voorjaar van 1784, door het hooge water, weggespoeld waren, wat meer binnenwaards is gemaakt en waarin door de Stad de helft, en door de Geërfdens van de Ooij en de Geërfdens van de bovenliggende Kleeffche landen, die het water mede door deze Sluizen losfchen, de wederhelft is gelast geworden, dienende deze Sluizen zoowel om het overtollige binnenwater bij zomerdag te losfchen, als om, bij wintertijden, het vette water uit de Waal, ter bemesting der landerijen, 'er intelaten.

Dees Dijk is onderscheiden reizen aan zware doorbraaken onderhevig geweest en daaraan zeer blootgesteld,

VOOF.

226 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

vooral in die gevallen, dat van agteren doorbraken in de Duffelsche Dijken komen, en de Rivier met ijs bezet is, waardoor het water van binnen hooger tegen den Dijk wordt gebragt dan het buitenwater tegen denzelven staat.

Over dezen Polder zijn gekleed Dijkgraaf en Heemraden, welken door de Geërfdens verkoren worden, en de bestiering der dagelijksche zaken hebben, doch in buitengewone voorvallen de Geërfdens zelven moeten doen vergaderen, naar inhoud van den Landbrief van den 15 Augustus 1580, en Ampliatie van den 27 September 1664.

Den 9 April 1590 verzogten de gezamenlijke Geërfdens der Ooij aan den Raad der Stad Nijmegen, om van toen af aan Heeren Burgemeesteren in den tijd tot Voorstanders en Overhoofden over zich te mogen hebben, om hun, in alle voorvallende zaken, met raad en daad behulpzaam te zijn, het geen aan dezelve werd toegestaan.

Den 27 April 1603 werd bij den Raad en Gemeente besloten informatien te nemen wegens het kribben van den Heer van Loenen tegen dezen Bandijk; hetwelk, op den 24 April 1614, op verzoek der Geërfdens om ondersteuning tot het maken van een Hoofd tot behoud der Sluis, mede geschied is.

Den 3 Augustus van hetzelfde Jaar weigerde de Gemeente een onderstaand aan die van de Ooij te verlenen, doch gaf den 7 November 1617 hare toestemming tot 1500 guldens, om die tot kribben te gebruiken.

Den 8 Maart 1638 de Dijk boven de nieuwe Sluis doorgebroken, en Dijkgraaf en Heemraden voornemens zijnde, denzelven met een kromte van wel 150 roeden binnenwaards te leggen en de waaij buiten te dijken, heeft de Raad, uit aanmerking, dat daarbij niet alleen vele Geërfdens belang hadden, maar ook de Stad, in korten tijd, waarschijnlijk, in groote schade, zwaarigheid en onheil zoude gevoerd worden, na verhoor van den Dijkgraaf, goedgevonden, dat de Geërfdens van de Ooij den Dijk wederom zouden bevangen en leggen door de waaij of kil, zonder zig te onderstaan de voorz. legging te doen of daaraan te arbeiden, dewijl zulks van Stads-
wegen

D
de
la,
ijc
ar.
ra-
en
ul-
en
15
oor

er.
ran
oor-
on
de-
e-

re
tu
id

e-
i,
oc

ide
mens
den
en,
een
in
eich
den
Doy
de
gig
and-
gga

't Huys den Ooy van voren.

't Huys den Ooy van achteren.

Het is de vruchtbare Ooij, wier groen
 Van voedzaam gras en klaverbladen
 Het blaetend vee zeer mild kan voën,
 En zijnen eelust ruim verzaden;

P 2

Wiens

wegen niet toegestaan maar met alle middelen belet zoude worden.

In 1749 werd door het Ambt Overbetuwe eene Ridfe uitgestoken tegen over schaaldijk van de Ooij op grond, dat dezelve geen Bandijk zoude hebben, het geen door den Dijkfoel der Ooij is tegengesproken, zoodat die Ridfe naderhand weder is weggenomen.

In dit Gewest, in de Heerlijkheid Ooij, ligt een heerlijk Slot, waarlijk een der sterkste en sierlijkste Kasteelen van geheel Gelderland, behoorende thans in eigendom toe aan den Hooggeboren Heer F. C. W. L. Grave van Bijland, Heer van Ooij, Persfingen en Marienweerd, het wordt omringd met ruime Watergragten, Lanen, Cingels en Boomgaarden, hebbende twee ongemeen zware vierkante Torens, waarvan een met eene sierlijke gebogen en de ander met eene spitsopgaande Kap gedekt is, daarenboven staan aan den ingang des Voorburgs nog twee Torens, beiden diep uit het water opgetrokken, zijnde het gansche Gebouw zeer sterk en grootsch, en voor het grootste gedeelte van duifsteen gemaakt, volgens een Jaartal, in den muur gemetzeld is het in 1617 vernieuwd. C. P. heeft dit Slot in 1731 nauwkeurig van twee zijden afgeteekend, zoo als het hier vertoond wordt.

In de Heerlijkheid *Persfingen* of *Beersfingen* heeft eertijds ook een zeer sterk Kasteel gestaan, waarvan tegenwoordig niets meer dan eenige fundamenten overig zijn. In den Jare 1505 had Hertog Karel dit Slot ingenomen, maar gaf het den eigenaar, Henderik van Appeltern, wederom, onder beding, dat hij de Voorwerken slechten, en alleen maar het bloote Slot houden zoude, dat hij naar welgevallen weder opbouwen konde; doch in 1507 werd het door de Kleeffchen ingenomen en geslecht.

Wij

228 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wiens voedsel wederom gewis

Tot onderhoud van 't Menschdom is.

Waar vond men ooit in beter' stand

Zoo rijk een' overvloed van vruchten,

Dan waar de Landman met zijn hand

Den ploeg sfiert, vrij van ongenugten,

En waar het alles welig groeit,

In vetten grond en vruchtbare aarde?

Wie roemt een Land, dat lustig bloeit,

En vreê geniet, wel ooit naar waarde?

Mijn nijmf, hiertoe te schor van klank,

Laat zulks voor hooger maatgezangk.

Doch hij, die waarlijk in zijn hart

Den vromen Landman is genegen,

Wenscht hem altoos bevrijd van smart

En achtervolgd met rijken Zegen;

Hij gunt hem voor den arbeid loon,

Als hij gaat planten, maaijen, ploegen,

Opdat hij nooit den Hemel hoon',

Maar met zijn deel zig laat genoegen:

't Genoegen is in 't aardfche dal

't Best, dat men vindt, of vinden zal.

Mijn

Wij deelen den Lezer hier mede eene afbeelding van het Huis en Kerk te Persingen door C. P. geteekend, nevens een gezigt van de Stad uit het Oosten, van den Ooijfchen Dijk, digt bij de zoogenaamde oude Waal.

h

Nymegen uit het Oosten te Zien.

Mijn nijmf verlaat nu 't lustig Veld,
En al dees vruchtbare Landouwen,
Wier lof ik heb ter loops gemeld,
En in mijn zwakheid durfde ontvouwen.
Ik spoei mij vaardig steêwaards aan,
Voor dat de zon mij gaat begeven,
Langs aangename wandelpaên,
En struik, en weide, en waterdreven;
Opdat ik mijne Stad genaak',
En binnen hare muren raak'.

EINDE VAN HET TWEEDE BOEK.

De Daryn van de Boek 229

Alm' n'ijl' verlat' en' i' lang' Veld
 En' el' d'ez' w'oud' d'ez' land' d'ez'
 W'et' tot' ik' heb' en' heb' d'ez'
 En' in' en' w'it' d'ez' d'ez' w'ouwen
 Ik' is' en' n'ij' v'and'ig' d'ez' d'ez'
 W'et' en' d'ez' d'ez' en' n'ij' d'ez'
 En' d'ez' d'ez' d'ez' d'ez'
 En' d'ez' d'ez' d'ez' d'ez'
 En' d'ez' d'ez' d'ez' d'ez'

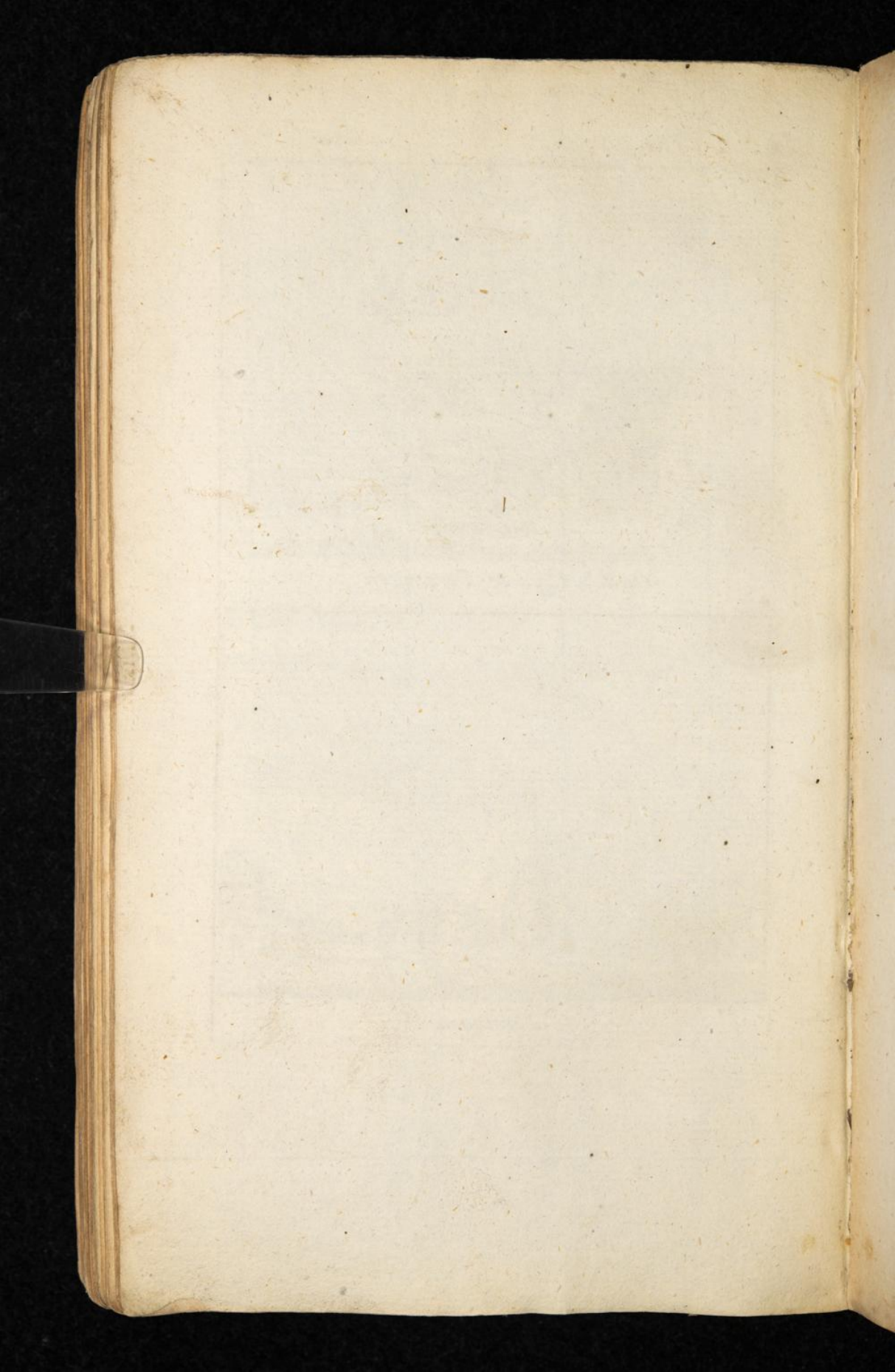
TYDE VAN HET TOEGE

Oude Huys te Persingen.

Persingen.

N I J M E G E N,
 DE OUDE HOOFDSTAD
 D E R
 BATAVIEREN.

DERDE BOEK.

W Elaan, mijn zangeres, 't is tijd,
 Zoo gij belust zijt weêr te spelen,
 Terwijl Apol zijn rosfen rijdt,
 En schittert met zijn Goudgareelen!
 Op, op, begeef u op het pad,
 En wil de Huizen en Gebouwen
 Van uwe schoone en oude Stad
 Bij Phoebus heldren glans beschouwen:
 De Vreemdling hoore uit uwen zang
 Hare oudheid van voor Eeuwen lang.

Maar hoe zal ik het eerst of lest
 Uw' ongemeenen stand verhalen?
 Met welk Gebouw begin ik best
 Uw' lof en luister afemalen?

Of zal ik zingen hoe gij zijt
 Op Berg (1) en Heuvelen gelegen?
 En waarge uw' kring ziet uitgebreid,
 Of waarge uw grootheid hebt gekregen?
 Wat gretig oog vermaakt zich niet
 In al den luister, dien 't hier ziet!
 Mijn zangster spoeit zich, vol van moed,
 Ter woning uit, als uitgelaten
 Van vreugd, door 't reedsgenoten zoer,
 Langs Markt en schoongebouwde straten;
 De Huizen, zoo wel nieuw als oud,
 Vertoon en hier, aan alle zijden,
 Zich door de kunst zoo sterk gebouwd,
 Dat zij verduren eeuw en tijden;
 Waarvan veel gévels, groot en klein,
 Getuigen strekken aan 't Gemeen.
 Zeg, zangster, tot welk Hoofdgebouw
 Wilt gij het allereerst u keeren?
 't Is alles grootsch, wat ik beschouw,
 En 't doet zich om zijn fraaiheid eeren:
Die

(1) *Op Berg en Heuvelen*) De Stad Nijmegen is niet alleen op, maar ook aan het hangen van verscheiden bergen gelegen, zijnde de meeste straten hoog opgaande en bergagtig. Ook vindt men 'er verscheiden plaatsen, die met den naam van Berg en Heuvel onderscheiden zijn, als de *Klokkenberg*, *Lindenberg*, *Hessenberg*, *Grutberg* en *Ganzenheuvel*.

Die
nien
ber-
e va
die
Lip-
berg

Stadhuis en Gedeputeerde Kamer.

Afbeeldzel der Sebildery opt Stadhuis.

Die keur baart angst door al het schoon,
 Waarvan mijn zangeres moet zingen,
 Daar alles, wat zij hier ten toon
 Moet stellen, naar den prijs kan dingen:
 Elk trotsch gevaarte, dat hier praat,
 Vereischt te worden afgemaald.

Ik wend dan eerstelijk mijn oog
 Op 't RAADHUIS, dat (2) voor lange jaren
 Gebouwd wierd, wonder breed en hoog;
 De kunst moest hier geen moelte sparen.

P 5

Hoe

(2) Raadhuis) Dit gebouw staat, volgens B. de Jong, in zijn *Batavia Dominicana*, op den uitersten grond van het Klooster der Predikbroeders, als ook de Vergaderplaats der Ed. Mog. Heeren Gedeputeerde Staten des Nijmeegschen Quartiers naast het Stadhuis. Slichtenhorst, in zijne *Geldersche Geschiedenisfen*, teekent aan, dat het leven en lijden van den Martelaar Stephanus, als den Patroon der Stad Nijmegen, in de glazen van dit Huis geschilderd waren; doch is daarvan thans niet meer te zien. P. van Haps, in zijn *Nijmeegsch Lof*, bladz. 18, spreekt van dit Stadhuis aldus:

*Wat voor een oud gebouw is daar ons Heeren richten,
 En zitten alle daag, om Burgertwist te sichten,
 Alwaar men zeker houdt, dat Keizer Kaarl de Groot,
 Die zijn Keizers Paleis toen in ons Stad genoot,
 Als Richter dikwils heeft Procesfen uitgewezen,
 Die door de booze tijd hier waren opgerezen.*

Dit Gebouw, gansch breed en hoog, vertoont zig heden nog zoodanig, als het in de nevens staande print verbeeld wordt; uitgenomen dat het Bordes, hetwelk op de Gothische

234 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe trotsch doet dit Gebouw zich op!
Hier prijkt de kunst der oude tijden;

Wat voert het hoog' zijn' breeden top,
Zoo uitgestrekt aan alle zijden,

Waarom 't den Vreemdling, die 't beschouwt,
Met reden in verwondring houdt!

Hoe pronkt dees (3) gevel, breed van kruin,
Met schoonheên, die onze aandacht wekken,

En Beelden, die, uit schoon arduin
Gehouwen, tot sieraden strekken.

Of

sche wijze gemaakt, en met zeven steenen Colommen, naar de Dorische orde, op ieder van dewelken een Leeuw stond uitgehouden, voorzien was, in den jare 1783 weggebroken, en in deszelfs plaats een kleen modern Bordes gemaakt is.

(3) Gevel) Deze gevel is van eene redelijke breedte en hoogte, zijnde versierd met steene standbeelden, verbeelende de Keizeren en Vorsten, die voormaals deze Stad met vrijheden en voorregten vereerd hebben. Boven den ingang der deur leest men uit 2 Paralip. XIX, 617: *Videte quid faciatis: non enim hominis exercetis iudicium, sed Domini; et quodcumque judicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: non est enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum exceptio.* Dat is, volgens onze Nederduitsche overzetting: „Ziet wat gij doet, want gij en houdtet het gerichte niet den menschen, maer den Heere, ende hij is bij u in de sake van 't gerichte. Nu dan, de verschrikkinge des Heeren zij op ulieden: nemet waer, ende doet het: want bij den Heere onsen Gad en is geen onregt, nochie aenneminge van personen, nochte ontfanginge van geschenken.”

Ook

Of wel tot eer van meenig' Vorst,
 Wiens gunsten stederegten schonken,
 Toen hier de rijkszorg wierd getorscht
 Door hen, waarop dees Stad mag pronken!
 Men vindt, waar heen men zich ook wend',
 Hier stof tot roemen zonder end'.

'k Wijk van dien gevel, net en hoog,
 Die met zijn kunst en sierlijkheden
 Een lust verstrekt heeft voor mijn oog,
 Om in het Kapitool te treden,
 Langs

Ook leest men ter zijde het Stadhuis, bij het op- of
 afkomen der trappen, in een' uitgehouwen steen deze
 woorden:

Diligite justitiam qui judicatis terram.

Dat is:

Bemint de gerechtigheid, gij Rigters der aarde.

Daar oudtijds de Gerigten meestal in de openlucht, en
 aan de poorten der Stad gehouden werden, om aantedi-
 den, dat de gerechtigheid en billijidheid de zekerste wach-
 ten zijn van een Volk, moest, volgens Stadregten, drie-
 maal ter week, op marktdagen, hier een Gerigt gehouden
 worden, buiten het Raadhuis, in de openlucht, ter plaat-
 ze daar men de voorgaande woorden leest, en daarom het
Buiten Gerigt genoemd werd, hetwelk ook alleen maar
 geschikt was, om regt te doen in zaken, die Burgers
 tegen Vreemden of Vreemden tegen elkanderen hadden,
 doch zulks is zedert langen tijd in onbruik geraakt, wor-
 dende het Buiten Gerigt wel driemaal ter week, maar
 niet anders als verzogt, gehouden op het Raadhuis in de
 Schepens Kamer.

Langs trappen, waar op de eerste zaal
 Een schoone Vierschaar (4) staat te prijken.
 Geregigheid, met zwaard en schaal,
 Die over 't kwaaddoen vonnis strijken,
 Heeft haren zetel hier geplant,
 Tot nut en heil van Stad en Land.

Alhier regt tegen over staat
 Het keizerlijke Beeld (5) verheven,
 In 't prachtig vorstelijk gewaad,
 Om de Overheid steeds integeven,

Dat

(4) *Vierschaar*) Als over het leven of dood van eenen beschuldigen zal gevonnisd worden, wordt de zaak in deze Vierschaar behandeld, en den beschuldigen worden, hoe zwaar de misdaad ook wezen moge, en zonder onderscheid of hij die beleden hebbe of niet, voorspraken verleend, en de zaak in het openbaar, ten aanhoore van een ieder, bepleit, welk gebruik alom in Gelderland plaats heeft en van de grootste nuttigheid is. Want behalve dat de vrijheid van eenen mensche daardoor lusterlijk ten toon gespreid, en eene achtbaarheid aan zulk eene gewigte zaak gegeven wordt, zoo is zoodane behandeling ook van het uiterste aanbelang voor een Rigter, die alles, wat voor en tegen eenen beschuldigen wordt opgegeven, hooren en rijpelijk overwegen kan, dewijl 'er niets dierbarer is dan het leven van eenen mensche en niets prijzeliiker in eenen Rigter dan dat hij alle poogingen aanwende, om regt en gerechtigheid te oeffenen, en tevens een' mensch en vooral een Burger te bewaren.

(5) *Keizerlijke Beeld*) Dit beeld heeft eerst in de Raadkamer gestaan doch is naderhand hier geplaatst geworden. Op deze Zaal vindt men ook een Uurwerk dat heele en halve uren speelt en op verscheiden kamers de uren

TAD

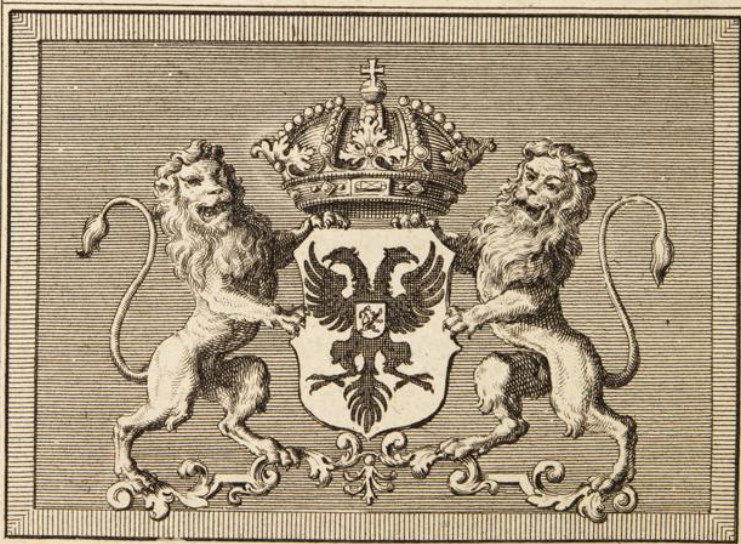
Der

men
in
vor-
oder
tra-
ore
nd
te-
es-
ult
be-
Rig-
gden
tan,
met-
alle
effe-
re

de
re-
lat
de
un

Stads Wapen.

Stads Wapen.

Dat zij Regtvaardigheid altijd
 Betrachten moet naar haar vermogen,
 En dat dees Vest, aan 't Rijk gewijd,
 Kan op veel Keizersgunsten bogen.
 Het (6) Schild der Stad, van Veld zoo schoon,
 Pronkt hierom met des Keizers kroon.

Op

uren aanwijst, het werd, den 26 Maart 1646, van Hendrik van Eck, aangekocht voor drie honderd gulden, en twee rofenobels voor de kinderen; ook hangen hier een houten ton, een spaansche mantel genaamd, en een ijzeren ring met twee ballen, waarmede voornamenlijk de overspeligen eertijds gestraft werden, wanneer het Mansperzoon de mantel, en het Vrouwsperzoon de ballen, door den scherprigter om den hals gehangen, op een kar gezet, en, terwijl de Stads omroeper, voor de kar gaande, op de hoeken der straten de misdaad bekend maakte, door de Stad omgevoerd wierden.

(6) Schild) Dat de Stad Nijmegen voor eene Rijksstad moet gehouden worden, is onwederspreeklijk. Nadat de Stad, in 't jaar 1248, door Wilhelm, Roomsche Koning en Graaf van Holland en Zeeland, aan Otto den II, Grave van Gelder, te pand was gegeven, heeft hij bij den Gelderschen Leeuw een Keizerlijken Adelaar gevoegd, zijnde dit als nog het gemeene Wapenschild des Quartiers van Nijmegen, daarmede te kennen gevende en verstaande, dat zij altijd als eene Rijksstad zou geëerd worden. Het Wapen der Stad is een zwarte Adelaar met twee hoofden, en uitgespreide vleugelen, op een goud Schild, hebbende op zijn borst een kleiner Wapenschild, waarop een gouden Leeuw staat, wordende het Wapenschild aan beide zijden vastgehouden door een' gouden en een' zwarten Leeuw. Boven op het Schild pronkt de Keizerlijke kroon. Zie hier twee bijzondere afbeeldzels van 't Stads wapen, zoo alsze beiden gebruikt worden.

Op

238 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Op deze zaal hangt een Tafreel,
Dat de aandacht wekt der Vreemdelingen,
Een maakfel van het kunstpenfeel,
Eene oorzaak van verwonderingen,
Niet om de kunst, maar om 't geval,
Dat daarom ook, ten trots der jaren,
Steeds in 't geheugen blijven zal;
De Naneef zal dit Stuk bewaren,

Dit

Op het Wapen van Nijmegen, voerende een twee-
hoofdigen Adelaar, op zijn borst een Leeuw hebbende.

I.

Caeloque, Soloque.

Aan den Hemel, en aan de Aarde.

II.

Inter aves Aquile, si quis me iudice certet,

Inter quadrupedes gloria prima Leo.

Onder de vogelen, bijaldien iemand mijn rechter zijnde
twist, komt den Adelaar, en onder de viervoetige die-
ren de eerste eer den Leeuw toe.

III.

Æthra Aquilis nil majus habet, nil terra Leone.

De lucht heeft niets grooter dan den Adelaar, en de aarde
niets grooter dan den Leeuw.

Dit Trouwgeval, zoo ver beroemd,
't Geen 't *Nijmeegsch* (7) *Raadfel* wordt genoemd.

De

(7) *Raadfel*) Het is onnoodig den Lezer daar een breede uitlegging van te doen: wij wijzen hem naar het afbeeldfel der Schilderij, zoo als hij die hier nevens zal vinden.

De Vrouw met den ouden Man op haar schoot spreekt:

Merkt wel en ziet op dit verklaren mijn,
De twee in 't rood mijn Vaders Broeders zijn,
De twee in 't groen zijn mijn Moeders Broeders,
De twee in 't wit zijn mijn Kinderen, en ik Moeder
Heb van dees zes de Vader tot mijn Man:
Dat Maagschapsgraat mij niet beletten kan.

De twee voorste, in de schilderij in 't rood afgebeeld, zeggen:

Het waar ons leet, zoo 't waar agter gebleven,
Dat onze Nigt waar onze Vader gegeven;
Want zij is niet ons Vaders Nigt,
't Welk niemand zal geraden ligt.

De twee middelste, in de schilderij in 't groen verbeeld, spreken:

Het is wonder te merken in dezer figure,
Want bij is ons Vader in der nature,
Ende beeft onze Nigt getrouwt,
't Welk ons nogtans niet en berouwt.

De Burgervadren (8), vol van vlijt,
 Zijn brave en onvermoeide Mannen,
 Wier zorg, in weêrwil van den Nijd,
 Het onheil uit de Stad verbannen.

Het

De twee laatste, in 't wit verbeeld, zeggen:

*Onzer aller Vader is den ouden Man ;
 Onzer tweër Moeder is de Jufvrouw dan ;
 Maar zegt ons hoe het dog kan komen ,
 Dat ons Broeders zijn ons Moeders Oomen.*

Uitlegging van de bovenstaande Schilderij, hangende op 't Stadhuis te Nijmegen.

Huibert, de oude Man, trouwt voor zijn eerste Vrouw Anna, eene Weduwe, hebbende een' Voorzoon, genaamd Gijsbert, en teelt bij haar zijne twee Zoonen in het rood, Adam en Arent. Deze Vrouw gestorven zijnde, trouwt hij voor zijn tweede Vrouw weder eene Weduwe, genaamd Beel, die eene Voordochter had, genaamd Jacomijn. Die krijgt bij haar de twee Zoonen in het groen, Bartel en Barent. Ondertusfchen trouwt de Voorzoon van de eerste Vrouw met de Voordochter van de tweede, die te samen eene Dochter verwekken, genaamd Charlotte, welke naderhand wordt de derde Vrouw van den ouden Man, bij welke hij geteeld heeft zijne twee jongste Zoonen, in het wit, genaamd Casper en Koenvaad.

(8) *Burgervadren*) Hoe aanzienlijk de waardigheid van 't Burgermeesterschap bij de oude Romeinen was is een ieder bekend, als ook hoe achtbaar die waardigheid bij ons geschat wordt. Derhalve zullen wij daar niets van zeggen, maar hier alleen eene Naamlijst van de Edele Grootachtbare Heeren Burgermeesteren der Stad Nijmegen zedert den jare 1623 laten volgen.

Het Regt wordt hier naar billijkheid
 Gehandhaafd, met een goed geweten;
 De lof bekroont den arbeid
 Van hun, die hier, vol roems gezeten,
 Verschaffen, met een vroom gemoed,
 De straf aan 't kwaad, den loon aan 't goed.

Q

o He-

- 1623 *Rein. Rensen. Pontiaen Singendonck.*
 1624 *Arnold Kelfken. Christiaan ter Spijck.*
 1625 - - *Vervoort. Dirck Bouwens.*
 1626 *Rein. Rensen. Pontiaen Singendonck.*
 1627 *Arnold Kelfken. Christiaan ter Spijck.*
 1628 *Rein. Rensen. Dirck Bouwens.*
 1629 *Pont. Singendonck. Elbert Kerckman.*
 1630 *Christiaan ter Spijck. Dirck Bouwens.*
 1631 *Reijn. Rensen. Elbert Kerckman.*
 Adsciti, Arnold Sweers. Diderick van Welderen.
 Hendrik van der Lijnden.
 1632 *Pont. Singendonck. Dirck Bouwens.*
 1633 *Arnold Kelfken. Christiaan ter Spijck.*
 1634 *Reijn. Rensen. Pont. Singendonck.*
 1635 *Dirck Bouwens. Nicolaas Verbolt.*
 1636 *Arnold Kelfken. Christ. ter Spijck.*
 Adsciti, Wilb. Heuckelom. Wilb. Verbeijden.
 Jac. Goris. Nicol. Vijgh. - - - Beijer.
 1637 *Pont Singendonck. Wilb. Heuckelom.*
 Adsciti, Arn. Jordan. - - de Vries. Corn. Beeckman.
 Ant. Vos. Jac. Leeuwens.
 1638 *Dirck Bouwens. Nicolaas Verbolt.*

242 NIJMEGEN, DE OUBE HOOFDSTAD

- 1639 *Arn. Keifken. Geurt van de Wall*
 1640 *Pont. Singendonck. Wilb. Heuckelom*
 1641 *Dirck Bouwens. Nic. Verbolt*
 1642 *Pont. Singendonck. Geurt van de Wall*
Adfciti, Johan Benthem. Melchior ten Hove
 1643 *Diderick Welderen. Wilb. Heuckelom*
 1644 *Dirck Bouwens. Nic. Verbolt*
 1645 *Pont. Singendonck. Geurt van de Wall*
 1646 *Diderick Welderen. Wilb. Heuckelom*
 1647 *Nic. Verbolt. Diderick Welderen*
 1648 *Diderick Welderen. Jacob Goris*
Adfciti, - - - Gent. Johan van Lennep
 1649 *Nic. Verbolt. Wilb. Heuckelom*
Adfciti, Pont. Singendonck. Wilb. Water
Christ. Loefs
 1650 *Nic. Verbolt. Nic. Vijgh*
 1651 *Did. Welderen. Jac. Goris*
 1652
 1653 *Nic. Verbolt. Nic. Vijgh*
 1654 *Jac. Goris. Corn. Beeckman*
 1655 *Wilb. Heuckelom. Ant. Vos*
 1656 *Nic. Verbolt. Nic. Vijgh*
 1657 *Jac. Goris. Corn. Beeckman*
 1658 *Wilb. Heuckelom. Ant. Vos*
 1659 *Nic. Verbolt. Nic. Vijgh*
 1660 *Jac. Goris. Corn. Beeckman*
 1661 *Wilb. Heuckelom. Melch. ten Hove*
 1662 *Nic. Vijgh. Jac. Leeuwens*
Adfcitus, Johan van Welderen
 1663 *Jac. Goris. Corn. Beeckman*
Adfcitus, Johan Breul
 1664 *Wilb. Heuckelom. Melchior ten Hove*

- 1665 *Jac. Leuwens. Jan van Lennep*
 1666 *Jac. Goris. Corn. Beeckman*
 1667 *Wilb. Heuckelom. Melch. ten Hove*
 Adscitus, Laurens van den Berg
 1668 *Jac. Leuwens. - - - Gent*
 Adscitus, Johan Aertsen
 1669 *Wilb. Heuckelom. Pont. Singendonck*
 Adsciti, Martin. Goris. Rein. Beeckman
 1670 *Melchior ten Hove. Johan van Welderen*
 Adscitus, Conraad Singendonck
 1671 *Jacob Leuwens. Johan van Gent*
 Adscitus, Johan Kelfken
 1672 *Willem van Heuckelom. Laurens van den Berg*
 1673
 1674
 1675 *Willem van Heuckelom. Johan van Welderen*
 1676 *Wilhelm van Heuckelom. Nicolaes Fagell*
 1677 *Johan van Welderen. Coenraad Singendonck*
 1678 *Nicolaes Fagell. Wilb. van Heuckelom*
 1679 *Wilb. van Heuckelom. Francois Verbolt*
 1680 *Nicolaes Fagell. Francois Verbolt*
 1681 *Coenraad Singendonck. Justinus de Beijer*
 1682 *Nicolaes Fagell. Diderick Beeckman*
 1683 *Francois Verbolt. Hendrick Kuper*
 1684 *Coenraad Singendonck. Justinus de Beijer*
 1685 *Nicolaes Fagell. Wilhelm Waters*
 1686 *Dezelven*
 1687 *Francois Verbolt. Hendrick Kuper*
 1688 *Dezelven*
 1689 *Dezelven*
 1690 *Nicolaas Fagell. Wilhelm Waters*
 1691 *Nicolaas Fagell. Peter Beeckman*

244 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

- 1692 *Francois Verbolt. Hendrick Kuper*
 1693 *Dezelven*
 1694 *Dezelven*
 1695 *Peter Beekman Reiniers Z. Hend. Fred. Verbolt*
 1696 *Dezelven*
 1697 *Dezelven*
 1698 - - - *Rijnders. - - - Eck*
 1699 *Dezelven*
 1700 *Jacob van Ranstwijck. Willem Reijnders*
 1701 *Jacob van Randwijck. Wilhem Roukens*
 1702 *Dezelven*
 1703 *Francois Roomswinkel. Adriaan van Heert van Crajeveld*
 1704
 1705 *Peter Verslegen. Jacob de Beijer*
 1706 *Adriaan van Heert. Thomas Pels*
 1707 *Jan Ingenool. Frans van der Lijnden*
 1708 *Peter Verslegen. Jacob de Beijer*
 1709 *Adriaan van Heert. Thomas Pels*
 1710 *Frans van der Lijnden. Jan van Leeuwen*
 1711 *Peter Verslegen. Willem van Loon*
 1712
 1713 *Frans van der Linden. Joban van Leeuwen*
 1714
 1715 *Christoffel van den Bergb. Jan de Beijer*
 1716 *Frans van der Linden. Joban van Leeuwen*
 1717 *Peter Verslegen. Willem van Heuckelom*
 1718 *Christoffel van den Bergb. Matthias Lambertus Singendonck*
 1719 *Frans van der Linden. Joban van Leeuwen*
 1720 *Peter Verslegen. Willem van Heuckelom*

DER BATAVIEREN. III. BOEK. 245

- 1721 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1722 *Frans van der Linden. Coenraad Pieck*
- 1723 *Peter Verfleger. Willem van Heuckelom*
- 1724 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1725 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1726 *Peter Verfleger. Willem Heuckelom*
- 1727 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1728 *Frans van der Linden. Coenraad Pieck*
- 1729 *Peter Verfleger. Arnold Kefken*
- 1730 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1731 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1732 *Peter Verfleger. Arnold Kefken*
- 1733 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1734 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1735 *Peter Verfleger. Arnold Kefken*
- 1736 *Matthias Lambertus Singendonck. Johan Singendonck*
- 1737 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1738 *Peter Verfleger. Adam Jacob Smits*
- 1739 *Matthias Lambertus Singendonck. Derck Singendonck*
- 1740 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1741 *Peter Verfleger. Adam Jacob Smits*
- 1742 *Matthias Lambertus Singendonck. Derck Singendonck*
- 1743 *Frans van der Lijnden. Coenraad Pieck*
- 1744 *Peter Verfleger. Nicolaas Hoeufts*

246 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

- 1745 Derck Singendonck. Jan Swaen
 1746 Coenraad Pieck. Justinus de Beijer
 1747 Jacob Vos. Matthias van der Lijnden
 1748 Dezelfen tot den 23 Augustus 1748. Toen:
 Nicolaas Hoeufts. Christiaan Willem van Benthem
 1749 Dezelfen
 1750 Justinus de Beijer. Pieter Verschoor
 1751 Frans Verbolt. Francois van den Steen
 1752 Dezelfen
 1753 Christiaan Willem van Benthem. Francois van
 den Steen
 1754 Gijsbert Weijer Haasbaart. Jan Josselet
 1755 Dezelfen
 1756 Cornelis Walraven Vonck. Joban Hartman
 Degner
 1757 Justinus de Beijer. Joban Engelen
 1758 Dezelfen
 1759 Pieter Verschoor. Francois van den Steen
 1760 Dezelfen
 1761 Joban Engelen. Jan van Leeuwen
 1762 Pieter Verschoor. Francois van den Steen
 1763 Joban Engelen. Jan van Leeuwen
 1764 Pieter Verschoor. Francois van den Steen
 1765 Justinus de Beijer. Joban Engelen
 1766 Pieter Verschoor. Francois van den Steen
 1767 Justinus de Beijer. Joban Engelen
 1768 Pieter Verschoor. Gijsbert Weijer Haasbaart
 1769 Francois van den Steen. Jan Josselet
 1770 Justinus de Beijer. Hendrik Willem van Groo-
 tenraij
 1771 Joban Engelen. Hendrick Pieck
 1772 Pieter Verschoor. Jan Josselet

o Hemelvorst! wiens doorziend oog
 Het al beschouwd, uit 's hemels zalen,
 Wil deze Mannen van omhoog
 Met wijsheid en genaë bestralen!
 Maak hunne harten steeds bekwaam
 In 't spoor van uwe wet te treden;
 Opdat uw nooitvolprezen naam
 Meer word' bekend, en meer beleden.

Q 4

Sterk

- 1773 *Francois van den Steen. Gerbard Wilhelm van Balveren*
- 1774 *Joban Engelen. Hendrick Willem van Grootenraij*
- 1775 *Pieter Verschoor. Jan van Leeuwen*
- 1776 *Jan Josselet. Hendrick Pieck*
- 1777 *Francois van den Steen. Gerbard Willem van Balveren*
- 1778 *Joban Engelen. Hendrik Willem van Grootenraij*
- 1779 *Jan Josselet. Jan van Leeuwen*
- 1780 *Henrick Pieck. Adriaan van den Bergb*
- 1781 *Gerrit Willem van Balveren. Jan Elias van Lijnden*
- 1782 *Joban Engelen. Hendrik Willem van Grootenraij*
- 1783 *Jan Josselet. Jan van Leeuwen*
- 1784 *Hendrick Pieck. Adriaan van den Bergb*
- 1785 *Gerrit Willem van Balveren. Jan Elias van Lijnden*
- 1786 *Hendrick Willem van Grootenraij. Peter Antoinis Vos*
- 1787 *Jan Josselet. Jan van Leeuwen*

248 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Sterk hen in 't midden van den Raad:

Dan bloeit gewis en Stad en Staat.

't Ont-

Zie hier ook de Naamlijst der Heeren Rigters der Stad Nijmegen, zoo als men dezelve zedert het jaar 1244 vermeld vindt:

<i>Otto, Graaf van Gelder, en Rigter te Nijmegen</i>	1244.
<i>Wilhelmus de Hernen</i>	1265.
<i>Johan Collart van Lijnden</i>	1492.
<i>Jasper van Merwijk</i>	1521.
<i>Joost van Randwijk</i>	1522.
<i>Berent van Welderen</i>	1537.
<i>Johan van Boetbergen</i>	1555.
<i>Fred. van Voorst</i>	1576.
<i>Warner van Lennep</i>	1577.
<i>Cornelis van Genx</i>	1591.
<i>Frans Buijs</i>	1614.
<i>Arnold Kelfken</i>	1620.
<i>Berent van Welderen</i>	1622.
<i>Diderick van Welderen</i>	1652.
<i>Johan van Welderen</i>	1678.
<i>Fred. Hend. van Randwijk</i>	1681.
<i>Jacob van Randwijk</i>	1697.
<i>N Singendonck</i>	1726.
<i>Cornelis Walraven Vonck</i>	1754.
<i>Francois van den Steen</i>	1763.
<i>Frans Godart van Lijnden</i>	1780.
<i>Willem van Lijnden</i>	1786.
<i>Jan Elias van Lijnden</i>	1787.

't Ontbrak mijn zangster aan geen stof,
Om hier vele oude Burgerheeren

Te noemen, zoo ik tot hunn' lof
In mijne zangen hen kon eeren;

Maar 'k voel mij daartoe onbekwaam;
Hun lof wierd niet naar eisch verheven,
Zoo 'k niet hunn' wijdberoemden naam

Tot aan het sterrendak deed' streven:

Best is het dat mijn nimf niet poog'
Naar iets, voor haar bereik te hoog.

Na dat den Gildens hier welêer

't Bewind der zaken was ontnomen,

Is de Gemeente (9) hiertoe weêr,

In plaats der Gildens, aangekomen:

Q 5

Dees

(9) *Gemeente*) De Stad Nijmegen is bekend van oude geweest te zijn eene vrije Rijksstad, waarover de Graven en Hertogen geene souverainiteit gehad of uitgeoeffend hebben, maar over dewelke zij alleen Schutsheeren waren, uit hoofde van dien had zij, gelijk andere Rijkssteden het regt tot hare eigen Regeeringsbestelling, waarom men te vergeefs zal zoeken naar eenige Giftbrieven van Keizers, Hertogen, Graven of anderen, waarbij dat voorregt aan de Stad zoude zijn verleend, dewijl de Burgerij daaromtrent, zonder iemands tegenzeggen, zelf schikkingen heeft gemaakt gehad. Deze begrijpende dat het niet wel mogelijk ware, dat zich ieder Burger, tot waarneming der dagelijks voorkomende zaken, kon verledigen bepaalde daarom, dat uit die geenen van haar, die een rijzig paard en knecht in dienst hadden, eenigen daartoe zouden gekoren worden, welke dan ook verplicht waren dien last op zich te nemen of anders de Stad te

ver-

250 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

verlaten. Zie *Nijen Brief van 1471* en *Ouden en Nijen Brief van 1568*.

Die verkoren Raden hadden echter geene wilkeurige magt in handen, buiten de bestiering der dagelijksche zaken, konden zij niet alleen niets verrigten zonder voorkennis der Burgerij, maar het stond ook ieder gegoed Burger vrij, om de vergadering dezer Raden bijtewonen.

De Burgerij, die zich al vroeg verdeeld bevond in Gilden, Broederschappen en Ambten, welke wederom Hoofden of Meesteren hadden, opdat bij eene algemeene oproeping alles regelmatig konde geschieden, en de stemmen behoorlijk worden uitgebragt, had onder zich nog opgerigt een Gild, bestaande in 200 Burgers, die uit de Gilden, Broederschappen en Ambten werden verkoren, en *St. Nicolaas Gild* genoemd werd; uit dit Gild verkoos men jaarlijks agt Meesteren, die de Raadsvergaderingen bijwonen, de ordonnantien tot betaling, boven de zes gulden beloopende, mede teekenen, en zorgen moesten, dat 'er in den Raad niets werd gedaan of ondernomen het geen der Burgerij nadeelig konde zijn; waartoe zij door eene instructie, die zij bezworen moesten, verbonden waren, en welke van dezen inhoud is:

Eijndrachtte van Sint Nicolaes Gilde van den
jare 1434.

In den irsten, dat wij tegen onsen Lanthere niet doin fullen, behetelick onser Statrechten van onser gueder alder gewoenten.

Item die Mrn. van S. N. Gilde die den sloetel van onser Stat Segel hebben fullen den andere meisteren, und den meisteren van den Ampten ende van den Gilden eenen Eedt doin niet to segelen, ten sij mit raide en wille der vurgem. luijden, mit namen dat onser stat tegen zijn mach.

Item dat wij altoos fullen bidden Burgmrn: Scepen en Rait onser Stat Nijm: om rechte und vondenisse nae inhalt onser stat rechten van gueder alden gewoente.

Item dat wij alle geweltlicke saicken fullen wederstaen nae onse macht, bij onsen Eede, mer wert saick, dat die
Heer

DER BATAVIËREN. III. BOEK. 251

Heer mit recht spreke (dat is, het geen door den weg van rechte voor 't gericht van 's Heeren wege geschied) dat dorst oen die gilde nijet kroeden.

Item of ijmant Scepen off Raidt off des Heeren Amptman wurde, und uijter St. Claes Gilde ginge, dieselve en sal nimmermehr tegen Sunter Claes Gilde doin bij sijnen Eedr.

Item off ijmant van desen Bruderen aff gain wolde, die en sal niet aff gain, dan op ten selven dach, als men saemen eedt, und sal men bruederen Eeden ten werhre saike, dat hij ampt krece, daerom hij uijten Gilde wesen muchte.

Voirt soe sijn wij overkommen mit eindrechtigheit dat wij nijet mehr aennemen en sullen dan 200 guder mannen, ende wert saick dat daer en boven eenige guede mannen weren die des Gildes begerden, dat den Meisteren van S. N. Gilde, und den Meisteren van den Ampten dunckt die daer nut tho weren, die moegen sij aennemen off sij des te raide wurden, und den meijsteren sal wesen van den schipluijden vier, ende van elcken Ampten twee, und van den hoijmakeren eijn, ende van den tripmakeren een, ende die sullen Meisteren van S. N. Gilde kiesen, alle jaer mitten Meisteren van den Ampten, eijndrechtelicken uijt elcken Ampt, ende weert saicke dat onser ennich storve, soe sullen die vijff Meisteren van Sunter Nicolaes eenen vroemen man in die Stadt kiesen, off oick daer ennick uijt ginck, op datter alle weech 200 bleve.

Item sal S. N. Gilde t' saemen eeten alle jaer ein maeltijt op eenen genoemden dach, dat is Sonnendach voir Pinxteren; Ende die Meisteren kiesen mitten Meisteren van den Ampten, ende daer sullen altijd drie alden aenblieven, und wat die doin, bij der Meisteren koer, mitten Meisteren van den Ampten voir des Gilde beste, dat sullen die anderen volgende wesen, of sij dair nijt te huis en wehren, en wert saike dat dair ijmant te hujs bleve als ment saemen eet, hij en quem eeten, als hij gefont weer, ende hem tho kennen gegeven weer, die verlaer een peen van 1 pond wasf in behoeff des Gilden, en dair en sal hij nijt tegen doin, hij en sal dat die Meisteren geven, off sij oen maende bij sijnen Eede sonder wederseggen.

Item

252 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Item sullen die Bruders kommen als oen die Meesteren doen gebieden mit onsen knecht gebiedt hij ons op onsen Eedt, ende gebiedt hij ons bij onse koeren, die dan dair nijt en kompt, die hefft verlaeren eenen alden flemisch; die daer niet en weer als de klock slughe, op die uhre hij gebaet were, die sal die meesteren gaen und nemen oen pandt voer den alden flemisch sonder wederseggen op sijnen Eedt tot sinen huijte of den knecht dair senden, die maecht oick nemen.

Item off S. N. Gilde aenqueme treffelicke saiken het weer oorlogh off scharinge, dat sal men der gemeijne Stadt tho kennen geven, eer hij dat avergeve.

Item nijmant sal komen tot S. N. G. lden raet van den Ampten dan dese twee als vurs: steet.

Item die Meesteren weren in der tijdt als men segelen sal, het were lijff, guet, off datter hadt tegen ging, dair en sullen sij niet averstaen, sij en sullen S. N. Bruderen te kennen geven.

Item als men samen eeren ende viiff alde Meis eren mitten Bruderen drij nieuwen kies en; ende wie des weijgeringe dese, die sal ein Jaer uijt onser Stadt blijven, und thenden Jaer sal hij dan 12000 steens geven.

Omtrent de verkiezing van Burgemeesteren, Schepenen en Raden zijn nadere bepalingen gemaakt bij eene Overdragt van 1499, van dezen innoud:

Wij Borgemeesteren Schepenen en Raet der Stadt van Nijmegen doen condit allen tijden, alsoe als wij nu al sulken gerechticheit ind koer der twee nijher Schepenen die ons genadighe lieve Heere Hertoghe van Gelre, alle jaer des neesten daechs na den heiligen nijhe Jaers dach van alts gewoentlijk plegen toe wesen buijten onsen Raede alhier bijnnen onse Stad toe seten, aen ons geworven hebben, also dat des van sijne Genaden wegen achter desen dach nijet vorder noch meer geschieden en sal, gelijk sijne Genade zegel ind brieve ons daer op verleent dat vorder uijtwijfen; Ende op dat wij dan dije eer Galats ten voerften ind onsen stalt ter besten en walvaart, die daer grootenijck ijn gelegen is nior in verfetten; Soe sijn wij Borgemeisteren, Schepenen ind Raet der

der Stadt van Nijmegen vurfz. eendrechtelijk uit gueden rijpen voerberaeden mij onse gemeijne Burge-en ind iijngesetenen daer op gehalden voer ons ind onse nacomelijngē dese puncten hijer nae beschreven overdragen: In den iijrsten, dat alle di e gene van onsen Raede, dije hier binnen onse Stad nu ter tijt woonachtig sijn, nu terstoat in onse Raedkameren komen, ind Raed iweren, ende soe voertaen bij ons hujsittende ende woonachtig blijven zullen; Ende wi e des van onsen Raede alto nijet en dede, sal erfelijk ontraet wesen; Ende dese Raetfweringe sal van nu voertaen voort ten ewigen daege toe van onse Raet alle Jaeren des neesten daechs nae den heijligen nijhe Jaers dach hijer binnen onse Stadt verniet werden: Ind wijē van onse Raeten op de vurfz. dach hijer binnen onser Stadt sonder argelist tegenwoordich weren, en alsdan geene Raet en swoeren, dije sullen alsdan oock erfelijk ontraet wesen ende blijven.

Hijer inne sullen die Burchgreve en Richter, die nu ter tijt onses genadigen Heere Ampten bedijenen, uitscheiden wesen, want dije sullen tot allen tijden t' einden Jaers, als sij oere Ampten van onsen genadigen Heere ontslagen weren, mogen komen en swoeren des neesten dachs nae den heiligen nijhe Jaers dach, gelick andere onse Raeden.

Vort soe sullen wij binnen midler tijt alle dije geene van desen Raede, di e nu ter tijt bujten onser Stat, op oeren sloten, ende andere plaatsen woonachtig sijn, op den neesten dach nae den heiligen nijhe Jaersdach irskommende alhijer bij ons beschrevēne te komen, elck sijne Schepen en Raetfloel te besitten en to bekleeden, en soe vort mit ons hujsittende en woonachtig toe blijen; Ende wijē dan van onse Raeden, die wij aldus bij ons hadden doen beschrijven te koemen, op die vurfz. tijt nijet en quemen, die sullen achter dien dach vort erfelijk ontraet wesen en blijen.

Vort soe sullen desen Raede vier en twintich wesen, dije half Schepenen en half Raeden wesen sullen; Ende so wes der Raeden aan den getal der vier en twintich personen toe des neesten dach nae de heilige nijhe Jaers dach, als men na alle gewoente Raet swoert, ontbreken, soe sullen dije Meijsteren van 's heilige Sacraments Bruirschappen, di e Meijsteren van 's heiligen Crui's Bruirschappen, dije Meijsteren van St. Olofs Bruirschappen

pen mitter gemeijne Meijsteren van den Ampten in der tijdt wesende, voor elcken dije van dese vier en twintich personen alsdan also ontbreecken, onsen Raeden twee goeder eersamen reckelijker Mannen van onsen Ingesetenen Burgeren presentieren, uijt welcke twee personen vursgef. onse Raet als dan mit gueden beraede op haeren eedt eindrechtelick sinder partije mitten meisten stemmen des Raets, een ofte meer in de stede der geenre, dije van den getall van vier ende twintich personen gebreecken, kiesen, nemen en setten sal, dije dan oir leven lanck geswoeren Raedt onser Stadt wesen en blijven sollen. Und so wije van onsen Ingeseten. Burgeren hijer toe gecoren woerden, und sich hijer in weigerden, dije fall van stonden aen een Jaer lanck uijt onse Stadt van Nijmegen en Schependums van Nijmegen gelecht worden, en op een mijle wechs nabij onser Stadt nijet wederom kommen, ende t' einde desen Jaere wolde hij weder bijnen onser Stadt kommen, soe fall hij onsen Burgemeesteren in der tijdt tot behoef onser Stadt irst vernuegen, und betaelen viftich dusent steens, soe dat die Rentmeijster in der tijdt dije der Stadt rekenen moge.

Vort so sullen alle Jaer dije twee afgaende Burgemeesteren in der tijdt, ofte dije geene dije van hem beide desen neesten dach nae des heijligen nijhen Jaers dach in onse Raetcamer tegenwoordigh weer, van nu voertaen ten ewigen daegen toe volkomen macht hebben dije irste twee Schepenen van den vier ende twintich Raeden vursz. uijten Raet vursz. toe kiesen, und toe setten, dije oer op oeren eedt bedunckt idt allerwijst, en onser Stadt idt nuffte te wesen na oere vijf sinnen; Ind nijemant iet toe te seggen, dat hijer tegen weer, dije die Burchgreve als dan oeren eedt doen sullen: Ende dije twee geswaeren schepenen sullen vort op oer eedt twee andere van onsen Raede kiesen, ende soe vort aen van twee tot twee, op oeren eedt toe kiesen totten getal van twaelf Schepenen toe. Het slot was. Alle dese vursz. puncten, ende elck punct bijsonder hebben wij Burgemeesteren, Schepenen en Raet der Stadt van Nijmegen vursz. voer ons en onse nacomelingen, und voor onsen gemeine Burgeren en Ingesetenen gelaest ende gelaeven ten eewigen tijden en daeghen toe, vast, stede en onverbreeckelick te halden, en te doen halden, sonder ijert daer weder toe doen, off te laten geschijen in enniger wijse, en all sonder argelist; en hebben des te oirkondt der waerheijdt und ganscher vaster stedichheid onser Stadt Segell van onser gemeijne Stadt

Stadt wegen aan desen brijeff doen hangen. Gegeven in 't Jaer ons Heren 1499 des Gudensdach na der heijligen drije Koningen dach.

Deze Burgemeesteren, Schepenen en Raden, nevens Meesteren van Sint Nicolaas Gilde, vergaderden vast tweemaal in ieder week, eens op Woensdag, met het luiden der klok, om als het ware den Burgeren en Ingezetenen te herinneren, dat die geen welke iets aan de Vergadering had voortedragen, zich tot dezelve konde vervoegen, en eens op Vrijdag bij boding, om over Stads zaken te handelen.

Bij deze Vergadering werd echter, in zaken het algemeen belang betreffende — als bij voorbeeld, het innemen van Militie; het veranderen van Collectens in verpagtingen; het doen van verëeringen; het bepalen van belastingen; het maken van vrede en oorlog; het aanstellen van Stadhouders, en het beramen hunner Instructien; het geven van Commissie aan Gecommitteerdens ten Landdage; het ingaan van Verbonden, en andere zaken meer — niets besloten zonder vooraf het goedvinden der Burgerij te hebben ingenomen. *Handvesten van Nijmegen* bladz. 238 Noot (2).

In 1579 door deze Stad de Unie van Utrecht, voorbehoudens alle hare voorregten, aangenomen zijnde werd dezelve in 1585 egter wederom onder de magt van Spanje gebracht, doch door Graaf Maurits van Nasfauw in 1591 hernomen wordende, bedong Hij bij de Capitulatie dat de bestelling der Regeering, *geduurende den oorlog*, aan Hem zoude verblijven, en waarvan het gevolg was, dat Zijn Excellentie goedvond de Regeeringsvorm te veranderen, door, op den 23 Januarij 1592, de Meesteren van de Gilden, Broederschappen en Ambten en voornaamlijk die van St. Nicolaas Gilde, afzetten en in derzelve plaats tweeëndertig Gemeenslieden, uit ieder Hoppmanschap vier, aantestellen; welken dienvolgens, in naam der Burgerij, al het gezag toekomt, dat te voren aan Meesteren van St. Nicolaas Gilde behoorde, terwijl zij, in zaken van aanbelang, even als gezeide Meesteren, aan de Burgerij verboden zijn. Zie hierover breeder de Memorie van de Gemeenslieden aan den Raad van den 9 Majj 1783, nevens de Advijzen der Gemeenslieden Vermafen en Lotichius over het regt van vrije vergadering, op dien tijd in het Collegie overgegeven en door den druk bekend geworden.

256 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dees Mannen helpen , sints dien tijd ,
't Bewind der zaken onderschragen ;
Zij helpen hier met trouw en vlijt ,
Als 't noodig is , ook zorg dragen.
Zoo bloeit gewisfelijk een Staat ,
Waar alles welgeregeld gaat.

De wijdberoemde Stad aan 't IJ
Moge op haar prachtig Raadhuis roemen ,
Men mag dat zonder vleijerij
Zelfs 't achtste Waereldwonder noemen ,
Dit Raadhuis spant nogthans de kroon ,
In oudheid (10) en in zeldzaamheden ,
Die voor elks oogen staan ten toon ,
Gestaafd met blijken , die op reden
Gegrond zijn ; dies daar in gewis
Dit Raadhuis zonder weêrga is.

Hier kan hij , die de aaloudheid mint ,
Zich op het aangenaamst vermaken ,
In zaken , die zijn oog hier vindt ,
Te aanschouwen , en die de oudheid raken.

Zoo

(10) *Oudheid*) Alzoo ons bestek te klein is om eene volkomen uitlegging en beschrijving der Oudheden , die op het Raadhuis , op de Galderij in den muur gemet-zeld , te zien zijn , wijzen wij den Lezer tot het geleerde werk van den Heere J. Smetius , genaamd , *Antiquitates Noviomagenses*.

Zoo wordt hier ook 't scherpsnijdend zwaard,
 Daar Egmont (11) moest, en Hoorn, voor bukken,
 Tot een gedachtenis bewaard
 Van all' de droevige ongelukken,
 Die Neêrland leed in Albaas tijd,
 Waarvan het wierd door God bevrijd.

R

De

(11) *Daar Egmont enz.*) Dit waren, als genoeg bekend is, twee Martelaren van Staat, die in de oude Geschiedboeken boven anderen uitblinken. Lamoraal was de vijftwintigste Heer, en de vierde Graaf van Egmont. Hij was 1557, in den slag van S. Quintijn, en wederom 1559, in dien van Grevelingen, overwinnaar van de Franschen.

Philip Baron van Monmoranci, Graaf van Hoorn, was van geen minder luister. Het zwaard, waarmede de onthoofding geschied is, is lang 3 voet en 5 duim rijnlands, en met drie gaten geteekend, hetzelfde wordt tot een gedenkteeken op het Raadhuis dezer Stad bewaard; een afbeeldzel daarvan vindt men op de plaat waarop de glavien der Schutterij zijn afgebeeld, en van dewelke hierna bij den Doelen gesproken is.

Cl. Bruin laat zich hieromtrent in zijne *Kleeffche en Zuid Hollandsche Arkadia* aldus hooren:

*Wat zwaarden blinken daar vol luister in mijn Oog?
 Het eene heeft gediend in Albaas wreede tijden,
 Om Hoorn en Egmond wreed de balsaar aftefnijden:
 Die Zuilen van het Rijk, die Helden kloek van moed,
 Bezegelden de trouw met hun doorluchtig bloed,
 Twee schoone paerden aan de kroon van Flips de tweede.*

J. Oosterwijk heeft ook de volgende vaersfen op het rug.

258 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

De groote Zaal der Treves (12) praat
Hier met een reeks van kunststreeken,
Die, door het fiksch penfeel gemaald,
Het oog der fraaiste kenners streelen:

Men

ruggestuk van twee gedenkpenningen, waarop deze twee
Staatsmartelaren zijn afgebeeld, gemaakt:

Op dien van Egmont leest men:

*Dit 's Egmont, die op 't Moordschavot
't Meinedig zwaard gong door den strot,
En die op d' oever van zijn leven
Nog treeste 't godloos vloekgespan,
Dat hem zijn vonnis had gegeven.
De Onnozelheid vreest geen Tijran.*

Op den gedenkpenning van Hoorn leest men:

*Dit 's Hoorne, die het zelfde lot
Met Egmont smaakte op 't Moordschavot
In 't barrenen der Staatsgevaaren.
Had gij Oranjes Raad geloofd,
Gij waart geen Prince zonder hoofd
Dus sneuvelen vrijheids Martelaren.*

(12) *Treves*) Op deze zaal werd den 10 Augustus 1678, tuschen Frankrijk en de Vereenigde Staten de vrede gesloten, waarvan wij de gedenkpenningen boven reeds hebben medegedeeld. Op deze zaal vindt men de Afbeeldzels der Heeren Afgezanten, die door hunnen ijver toenmaals den vrede bezorgd hebben. De Hr. Claas Bruin, in zijne *Kleefische en Zuid Hollandische Arkadia*, bladz 15 en 16, laat zich van deze zaal en de Vredehandelaren aldus hooren:

Zie

Men ziet de Afbeeldzels op een rij
 Dier wakkre Vredehandelaren,
 Die hier door vlijt de razernij
 Des fellen oorlogs deen bedaren,
 Wanneer, door Nijmeegs vredeknop,
 De rust hersteld wierd in Euroop'.

Hier had ik nog een ruime stof,
 Om op dit braaf Gebouw te roemen;
 Maar wijl mijn zangeres den lof
 Daarvan niet naar waardij kan noemen,
 Laatze elk, die magt heeft bij den wil,
 Zijn' lof op hooger roonen brommen;
 Dewijl zij, nederig en stil,
 In zulk een pooging zou verflommen:

R 2

'k Stel

*Zie hier de Zaal, waaruit de minnelijke Vrede,
 Voor vijfmaal zeven jaar, met vreugde ten voorschijn kwam;
 En voor een' korten tijd bij ons haar woonplaats nam.
 Dit zijn de afbeeldzels der Gezanten, uitverkoren,
 Om dit gezegend werk te schikken naar behooren.
 Dit 's Haren, grijst van haire en schrandere van verstand,
 Daar Kriesland roem op droeg, een Cato van ons Land.
 Hier ziet gij Temple, die in alles was ervaren:
 Geleede William, wie kon u evenaren
 In 't Rijk van Albion? zo wijs, zo trouw en goed,
 Alsof gij nimmer waart aan 't Krijststrand opgevoed.
 Hier praat Graaf Caunits mee, met andren wijs en schrandere.
 O Staatsjuweelen! blijft nog lang hier met elkander.*

'k Stel mij in 't geen zij zong te vreên,
En treê weêr zachtjes naar beneên.

Ter zijden 't Raadhuis praalt een Poort (13)
Een pronkstuk, uit arduin gehouwen,
Die door haar sierlijkheid bekoort
All' wie haar trotsche kruin beschouwen.
Hier komen, tot 's Lands heil, bijéén
Die onvermoeide en wakkre Heeren,
Welke, afgezonden van de Steên,
Met wijsheid hier het Land regeeren,
Dat zij beschermen, door hun vlijt,
Voor 't woeden van den vuilen nijd.

Dank zij den Achtbren Magistraat,
Met all' de brave en edle Mannen,
Die dus, tot heil van Stad en Staat,
Zich tegen 't onheil sammenspannen!

Lang

(13) *Poort*) Gemeenlijk de *Gedeputeerden Kamer* genoemd, omdat de Edel Mogende Heeren Gedeputeerde Staten des Nijmeegschen Quartiers aldaar vergaderen. Volgens B. de Jongh, in zijn *Batavia Dominicana*, staat deze Vergaderplaats op den grond van 't *Predikbroederen Klooster*. „ De Gedeputeerden over Staatszaken (zegt hij, sprekende van 't voornoemde Klooster:) komen „ in de *Betzaal* op gezette dagen bijéén; en in dat zelf- „ de vertrek ziet men nog heden eene zeer groote schil- „ derij, verbeelende des Heeren Avondmaal, en in de- „ zelve eenen van onze Vaders, met het kleed van onze „ Orde gekleed, op zijne kniën liggende. ”

Lang duren hunne vlijt en zorg ;
 Men zie die nimmermeer vermindren ,
 Maar steeds verftrekken tot een' borg ;
 Dan zal geene afgunst ons ooit hindren !
 Hun liefde voor het Vaderland
 Houd' de eendragt in een' vasten band.

De STEVENSKERK (14), ginch in 't verſchiet,
 R 3 Pronkt

(14) *Stevenskerk*) De Heer J. Smetius teekent aan , dat in het jaar 692 of daaromtrent , de Parochiekerk bij het oude Kerkhof gebouwd is ; en ſprekende van de St. Stevenskerk , zegt hij : " Ao. 1272 hebben de Burgers , in plaats van de oude Parochiekerk , welke buiten de Stad lag , de Nieuwekerk , op eene vrije plaats , met believen van Koning Willem , in 't jaar 1254 , daartoe beraamd , voltimmerd , welke Kerk , in 't jaar 1273 , op den 7 September , door Albertus Magnus , Biſchop van Regensburg , is gewijd , en is geordonneerd , dat men jaarlijks , den eerſten zondag na Pinxteren , met Proceſſie zoude gaan uit de Nieuwekerk naar de plaats en 't Kerkhof van de Oude , en deze daad van zoo in Proceſſie te gaan , is daarna in vele andere plaatsen mede gevolgd."

Slichtenhorst komt hierin met Smetius overeen. Doch tot nader opheldering zullen wij het geen Slichtenhorst van deze ſichtinge zegt aanhalen. " Wijders heeft hij tot gemeen gerief (zegt hij , ſprekende van Grave Otto) na verkregen verlof van den Biſchop van Keulen en alle zijne bijzitters , de Hoofdkerk buiten de Stad , daar in oorlogstijden geen vrije toegang was , doen afbreken , en binnen de muren een nieuwe Kerk , ter eere van den H. Steven , laten timmeren op het vlak , daar des Keizers erſgoed Hundisburg was gelegen , ende den Deeken en Geestelijken , die dezen grond met huane woningen hadden beſlagen , een andere plaats aangewezen. Opdat echter de eerſte Kerk , daar vele Chriſtenen lagen begraven , van de ontheiliging mogt blijven
 " be

362 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

„ bevrijd, gaf dezelve Bifchop last rondom dezelve plaats
 „ (die nu het oude Kerkhof heet) alle jaren agt dagen na
 „ Pinxteren een ommegang te doen.”

Aangaande de opbouwing der Nieuwe Kerspelkerk te Nijmegen leest men bij *Wilhelm van Berchem*, beftierder der Kerke te Niel, in een met de hand gefchreven Boek, 't welk ten opschrifte voert; *Kort begriif uit verſcheiden Jaarboeken aangaande het Huis van Gelderland en de Stad Nieuwomegen*, op het jaar 1273, deze vaerzen:

*Anno Milleno CC. ter feptuageno
 Albertus Magnus Neomago facrat ut agnus
 Ecclesiam Stephani Patroni, Matris & almi
 Natalis die quo sunt profesta Marie.*

Hetwelk, in 't Nederduitsch overgezet, op dezen zin uitkomt: „ In het jaar duizend twee honderd drieerzeventig wijdt Albertus de Groote te Nijmegen als een Lam de Kerk in van den Patroon Steven. op den dag, op welken zijn de werkdagen van de Moeder en de geboortedag van Maria.

Na dat de Koning van Vrankrijk, in den jare 1672, Nijmegen veroverd had, heeft de Kardinaal van Bouillon deze Kerk ingewijd, hebbende op den Altaar, onder het Franſche Wapenſchild, deze zinspreuk doen zetten: AAN DEN ZEGEPRALENDEN KONING. Zelfs zag men daar op te Rome den volgende gedenkpenning muntten.

Op

12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

Markt. en S^t. Stevens Kerk.

Latynsche School. en S^t. Stevens kerk.

Pronkt fierlijk met haar' hoogen Toren (15),

Die, door zijn fraaiheid, wie hem ziet,

Op 't aangenaamste kan bekoren,

R 4

Daar

Op de voorzijde zit de Koning te paard, eene belegering gebiedende, met dit omschrift:

LUDOVICUS XIV DEI GRATIA FRANCIAE
ET NAVARRAE REX.

Dat is:

Lodewijk de XIV Koning van Frankrijk en Navarre.

Onder aan den voet leest men den naam des makers:

JOANNES HAMERANUS FECIT ROMA.

Op de keerzijde ziet men de Roomsche Kerk verbeeld door eene Vrouw, en verder eenige Harpijen verdwijnen, met dit omschrift:

QUIS CONTRA NOS.

Dat is:

Wie kan tegen ons op.

Deze Kerk en Toren vertoonen zich nog heden zoodanig, alsze op het nevensgaande Printblad verbeeld worden, en van de markt te zien zijn.

(15) *Toren*) Deze Toren is van eene ongemeene hoogte, staande de Kerk op den laatsten heuvel, of berg der Stad, kunnende alzoo zeer verre gezien worden. Hij is heel net gebouwd, met drie verscheiden omgangen. Op den 27 November van 't jaar 1429 raakte deze toren, bij klare lucht, omtrent den middag, in den brand, zonder nogthans eenige schade aan de omliggende gebouwen toetebrengen. Door den fellen brand finolten zeven klokken, waarvan eene geluidshalve haars gelijken niet had. Onder dezelve konden twaalf perzonen aan een ronde tafel
bin.

264 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Daar hij zoo kunstig en zoo net
Wierd, voor een goed getal van jaren,
Op 't heerlijk Kerkgevaart' gezet;
Welk kunststuk kan dit evenaren,
Dat zekerlijk de kroon wel spant
Van al de Torens in het Land?

De

binnen boords zitten; doch binnen anderhalf jaar daarna werden wederom zeven andere klokken in de plaats gegooten.

Volgens een eigenhandigen brief van den geleerden Kuper had hij in een oud Misboek het volgende gelezen:

„ An. 1566 op Sinte Valentijns dach, den 21 Meij
„ 's morgens omtrent vier ofste toe vijfftehalf uijr, is soo
„ grooten tempeest geweest, und donder en blixem, also dat tot Nimmegen den Kerktoorn aff is gebrandt,
„ und alle die kloeken verdorven en vermolten, dat
„ daer groete ontallijcke schaedt geschiede aen veel huijsen,
„ und opter selver stont als voorschr. verbrand tot
„ Mijlling in die Duijsfel den Kercktoorn oock, maer die klok bleve heel, und daer verbrand eija huijs
„ oock, und op den selven nacht was het groot waeter,
„ dat all op sommighe steden den dijk inbrack ”

Op dezen Toren bevindt zich een Klokkespel waarop tweemaal ter week, en wel op marktdagen, 's maandags en donderdags, des morgens van half twaalf tot twaalf uren, door den Klokkenist wordt gespeeld, en gemeenlijk den *Boerendans* genoemd wordt. Ook wordt alle vonden, van half negen tot negen uren eens klok geluid, welke de *Boevenklok* plagt genoemd te worden, na welken tijd beyorens niemand, zonder lantaarn, op straat mogt komen, op de boete van vier goud gulden. Zie *Guedesdagboek van den 26 November 1591*. Dit was denkelijk om reden, dat destijds de straten met geen lantaarnen voorzien, en dezelve zoo onveilig waren, dat die geen, welke geen lantaarn had, als een *Boef* en straat-schender moest aangemerkt worden, waarom de boete, naar dien tijd, ook hoog gesteld was.

De Kerk, die met dees' Toren praalt,
 Verdient niet min dat wij haar roemen;
 Wijl zij met regt den prijs behaalt,
 En haars gelijk naauw is te noemen
 In 'tganfche Land: zij is geacht,
 Om hare rijen van pijlaren,
 Zoo kunstiglijk te faamgebracht,
 Door vlijt en zorg der kunstenaren.
 Men noemt, naar regt en niet naar gunst,
 Dees Kerk een Meesterstuk der kunst.

Het Bijgeloof had hier zijn' troon
 Gevest, voor ruim tweehonderd jaren;
 Men zag in deze Kerk ten toon
 Wel dertig Roomsche Misältaren (16),

R 5

Waar

(16) *Misältaren*) „ Omtrent den jare 1465, (zege
 „ de Hr. Smetius) had de Groote of St. Stephenskerk
 „ tot Nijmegen dertig Altaren, en zooveel Vicarien.”
 Deze *Parochiale* Kerk werd 1461 door den Paus tot een
Collegiale verheven, met een Capittelchoor, Zegel en an-
 dere behoorlijke ereteekenen, zoo als uit den volgende
 Brief is aftenemen:

„ Johannes Vijgh, Parochiale Reëtor van de Kerk van
 „ St. Stephanus, eerste Martelaar, in de Stad Nijmegen,
 „ behoorende onder het Bisdóm of Stift van Keulen, en
 „ Licentiaat in de Rechten, en alle de gedurige Vicaris-
 „ fen der Altaren van dezelve Kerk, vertoonen aan den
 „ Paus, dat de Stad Nijmegen in deze Landstreek zeer
 „ uitmuntend en volkrijk is: en gehouden wordt de an-
 „ dere steden van het Hertogdom Gelderland te overtref-
 „ fen, en de Heer zijn Zegen gevende, zeer vermogend
 „ is door de meenigte van kooplieden, de treffelijkheid
 „ der

Waar nu 't Hervormd Geloof zoo vrij
Zijn' zetel heeft, en is gezeten.

Wat aardfche voorfpoed haalt 'er bij
De zuivre Leer en 't vrij Geweten?

Hier-

„ der inwoneren, en door den toevloed van rijkdommen
„ en andere zaken, nodig om wel te leven. Dat nog-
„ thans in deze Stad de voornoemde Parochiale Kerk
„ maar alleen is, die over de twee duizend Communi-
„ canten heeft, en waarin, op zekere dagen in 't jaar,
„ door de Godvrucht van eenige geloovigen met zeer veel
„ staatfie, gezongen worden de Canonifche getijen, dat
„ indien deze voornoemde Kerk (in welke, behalve den
„ Reëtor, negenentwintig gedurige Vicariffen zijn, die
„ daar negenentwintig gedurige vicariaten bezitten, waar
„ van 'er 19 ftaan ter vergeving of collatie van den Rec-
„ tor der voornoemde kerk, de overige ter collatie van
„ verffcheiden waereldlijke perzonen, *jure Patronatus*,
„ een alleen uitgezonderd, die gezegd wordt te behoo-
„ ren tot de collatie van zekere geestelijken) veranderd
„ en verheven wierd tot een Collegiale kerk, met een
„ Kapittelchoor, zegel en andere behoorlijke eereteeken-
„ nen, zoodanig, dat de Reëtor Decan wierd, en de
„ Vicariffen Kanunniken, en deze kerk op die wijze als
„ andere Collegiale kerken in deze landen beftierd wierd:
„ hierdoor zonder twijffel zorg zou gedragen worden
„ voor de eer en fraaiheid der genoemde kerk, en dat
„ de Godsdienst hierdoor aanwas zou krijgen, en dat de
„ voornoemde Reëtor en Vicariffen, die dan Decan of
„ Kanunniken zouden zijn, hierdoor meer zorg zouden
„ dragen voor de heilige dienften, en dat dit zou frek-
„ ken tot bijzonderen troost der voornoemde Inwoneren.
„ Anno 1461.”

De voornaamfte Altaren in deze kerk, zooveel tot on-
ze kennis zijn gekomen, waren de volgende, als:

1. Een Altaar aan *St. Maria*, in den jare 1329 ingewijd,
gemeentlijk het *Middelfte Altaar* genoemd, en door
Hertog Reinald Ao. 1350 vergroot.

2. Een

Hervoor verdwijnt gewetensdwang:
 Gods dienst eischt wil en geen belang.

Nu

2. Een Altaar aan *St. Willebrord*, in den jare 1385, toegewijd.
3. Een Altaar aan de *Drie Koningen*, 1368, toegewijd.
4. Een Altaar aan *St. Dionisius* en *Laurentius*, 1350, toegewijd.
5. Een Altaar van *St. Marten* tegen het Oosten gewijd in t jaar 1326 en gesticht door Hendrik Neomagus, Scholaster van de kerk te Zurphen.
6. Een Altaar, in het jaar 1318, aan *St. Nicolaas* toegewijd.
7. Een Altaar aan *St. Catharina* en *Barbara*, Maagd, 1408, toegewijd.
8. Een Altaar aan *St. Johan Baptist* of *den Dooper* en *Johannes den Evangelist* toegewijd, in den jare 1420.

Aan de Noordzijde dezer Kerk bevindt zich thans nog een Vertrekje, den Blok genoemd, rondom in zware muren, zoodat hetzelfde voor brand bevrijd is. In hetzelfde staat een vierkante eiken kast, met twaalf laden, waarin de Privilegien der Stad, verscheiden Verbonden van Edeelen en Steden, en andere papieren van aangelang, bewaard worden. Deze kast, waarvoor twee zware deuren zijn, wordt gesloten met een ijzeren boom en eertijds met vier, doch thans nog met drie sloten, ieder van dewelken met twee bijzondere sleutels moet geopend worden; voor dat het Collegie van Gemeenslieden aanwezig was, waren deze sleutels, gedeeltelijk, in handen van Mrn. van Gilden en Ambten, doch dit Collegie op den 28 Januarij 1592 tot stand gebragt zijnde, werd, den 1 Maart daaraanvolgende, vastgesteld, dat de sleutel van de groote deur in handen van den Secretaris, en van de binnendeur bij den oudsten der Gemeenslieden zouden zijn, dat de sleutels van het eerste slot bij den Burgemeester

Nu wordt de Schepper van 't heelal
Gefmeekt door duizend reine tongen;

Hier wordt staég, met een blij geschal (17)
De lof des Hemelheers gezongen;

Hier

ster in den tijd, van het tweede bij den oudsten der Raden, van het derde bij den oudsten der Gemeenslieden en van het vierde bij een' Gecommitteerden uit dezelyen, in bewaring zouden verblijven, doch is de helft der sleutels thans onder den Raadsecretaris, en de wederhelft onder den Woordhouder der Gemeenslieden berustende. Deze bewaarplaats werd te voren niet geopend, dan bij schoon droog weder, en terwijl de Schutterij in de wapenen stond.

(17) *Met een blij geschal*) Deze Kerk praalt ook met een uitmuntend Orgel, waarvan de maker is *L. Koning* beroemd Orgelmaker te Keulen.

Hetzelve werd in de maand April 1774 begonnen en in Augustus 1776, tot grooten lof van deszelfs maker, voltooid. Dit Orgel bevat een Praestant van 16 voet, 3 Handklavieren van gr. C tot drie gestr: f, 1 Voetklavier van gr. C tot één gestr: d, 54 stemmen, 64 registers, 3600 pijpen, 12 windladen, 8 blaasbalgen houdende 36 graden wind. Behalve vele andere Instrumenten naarbootzende pijpen vindt men op dit Orgel ook het *Carillon*, hetwelk zoo kunstig is gemaakt, dat zelfs de beste Orgelkenner, indien hij vooraf niet weet, dat het uit pijpwerk bestaat, hetzelve voor metalen klokjes houden zoude.

Wat het uitwendige betreft, hetzelve is sierlijk en prachtig vervaardigd onder opzigt van den daartoe door den Magistraat aangestelden, Architect van der Hart, het Bovenwerk naar de Corintische, en het Rugpositief, dat op 8 Dorische kolommen van zwart marmer rust, naar de Jonische Orde. Het Beeldwerk en vele andere sieraden zijn vervaardigd door den Konstbeeldhouwer *Johan Keerbergen* te Rotterdam.

Eene breedvoerige beschrijving van dit Orgel is te vinden.

Hier wordt men innig opgewekt,
 Ten weg van alle zaligheden ;
 Hier wordt de Godsdienst onbevlekt
 Geleeraard, die, gestaafd met reden
 Van Gods geheiligd zuiver woord,
 De ziel, door haar verlicht, bekoort,
 Met welk een' liefde tot den Heer
 Zag elk veel brave Kruisgezanten, (18)
 Naar 't voorschrift van Calvinus leer,
 Het goddelijke Woord hier planten!

Hoe

den in eenen gedrukten Brief van den Hr. Peter Beijen
 Organist alhier aan den Hr. Joachim Hesf Organist te
 Gouda.

(18) *Kruisgezanten*) Wij laten hier eene Naamlijste
 volgen der Eerw. Heeren Predikanten, die den Hervorm-
 den Godsdienst binnen deze Stad verkondigd hebben :

<i>Ludovicus Ornaeus</i>	- - -	van 1566 tot 1585	
<i>Johannes Ceperinus</i>	- - -	1578 - 1585	
<i>Johannes Servatus Neranus</i> , beroepen van Papendrecht	- - -	1592	1598
<i>Jacobus Lomannus</i> ,	- - -	van Alkmaar	1592 1598
<i>Johannes Venator</i>	- - -	van 1596	1598
<i>Henricus Lepelerus</i>	- - -	van Ysfelmuijden	} van 1598 tot 1618
<i>Gerardus Livius</i>	- - -	van Arlanderveen	
<i>Johannes Coetsius</i>	- - -	van 1605 -	1618
<i>Johannes Smetius</i> , Profesfor te Sedan,		van 1618	1651
<i>Daniel Gijffus</i>	- - -	van Antwerpen, van 1618	1623
<i>Leonius Leo</i>	- - -	van Nieuwenhoorn, van 1619	1630

Rudel-

270 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe meenig heeft hier blijk op blijk
 Van ijver in zijn ampt gegeven,
 Waarvoor hij namaals in het Rijk
 Des hemels eindeioos zal leven;
 Daar 's Heilands hand hem schenkt ten loon
 Eene onvergankelijke kroon!

Hoe

<i>Rudolphus Schivelberg</i>	- van Rees, van 1621 tot 1636	
<i>Abraham Tielenius</i>	- van Hinsberg, van 1629 — 1662	
<i>Hendricus Leo</i>	- van Driel, van 1632	1648
<i>Simeon Ruijting</i>	- van Maastricht, van 1638	1666
<i>Dionysius Crucius</i>	- van Haerfouw, van 1649	1653
<i>Laurens Laurentius</i>	- van Wormer, van 1652	1656
<i>Job. Nieuwenhuijsen</i>	- van Aalsmeer, van 1654	1660
<i>Engelb. Beekman</i>	van 't Fort Gennep, van 1656	1708
<i>Ludovicus Suggeraat</i>	van Wasenaar, van 1661	1662
<i>Petrus de Vrij</i>	- van den Briel, van 1662	1678
<i>Rumoldus Rombouts</i>	- van de Stad, van 1662	1669
<i>Johannes Smit</i>	- van Hervelt, van 1667	1680
<i>Jacobus Wilting</i>	- van Keulen, van 1670	1695
<i>Job. Smetius</i>	- uit 't Schependom, van 1679	1704
<i>Aplinterus à Pothuijsen</i>	van Naarden, van 1682	1702
<i>Daniel le Roij</i> , van de Koog bij Zaardam, van 1695		1698
<i>Gerardus Puppilus Hondius</i> , van Oost Zaan- dam, van 1698		1703
<i>Abraham van Rijsel</i>	- van Vianen, van 1703	1718
<i>Abraham van Claveren</i> , van Crommenie, van 1703		1710
<i>Abraham Brackonier</i>	- van 1703	1706
		<i>Aiber.</i>

DER BATAVIËREN. III. BOEK. 271

<i>Albertus Rooijaards</i> , van Yzendijke, van 1704 tot 1739	
<i>Cornelis Cuijk van Mierop</i> , van Houten,	
	van 1706 — 1709
<i>Petrus Haeufis</i> - van Muijden, van 1709	1736
<i>Johannes Buschhoff</i> - van Breukelen, van 1710	1764
<i>Ludovicus Timon Pielat</i> , van Asfendelft, van 1718	1729
<i>Reinardus Toe Laar</i> - van Rhoon, van 1730	1746
<i>Franciscus Burmanus</i> , van Katwijk, van 1736	1743
<i>Cijsbertus In de Betouw</i> , van 's Herenberg,	
	van 1736 1761
<i>Job. de Lange</i> - - van Jisp, van 1740	1751
<i>Everhardus Siwarts Haverkamp</i> , van Bar-	
	neveld, van 1744
<i>Marcus Jacobus Broen</i> - van Goes, van 1748	1771
<i>Abr. Exters Hellenius</i> , van Schoonhoven,	
	van 1751 1784
<i>Henricus Peirolet</i> - van Oudkerk, van 1763	1770
<i>Abr. Bredius Bonen</i> - van Hattum, van 1766	
<i>Johannes Heringa</i> - van Scheemda, van 1770	1771
<i>Coenradus Woldering</i> , van Dokkum, van 1771	1783
<i>Henricus Weijland</i> - van den Briel, van 1772	1777
<i>Johannes Roldanus</i> - van Charlois, van 1777	1782
<i>Frederik Justus van Harencarspel</i> , van Cam-	
	pen, van 1782
<i>Wilhelm Leendert Krieger</i> , van Zwol, van 1784	1785
<i>Hemicus de Haan Hugenkoltz</i> , van Cam-	
	pen, van 1784
<i>Henricus Johannes van Wijck</i> , van 's Gra-	
	veland, van 1785

273 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hoe praat het Choor der Kerk alöm
Met Wapenschilden, tot sieraden
Van 's Lands aälöuden Adeldom,
Befaamd door stam en brave daden!
Ook ligt in een' verheven steen
Hier *Adolfs Egaé* (19) opgesloten,
Die, reeds een' langen tijd geleén,
Uit Bourbons stam was voortgesproten.

Ook

(19) *Adolfs Egaé*) Anna Catharina van Bourbon, Dochter van Hertog Karel van Valoijs, en Huisvrouw van Hertog Adolf van Gelder, is, den 21 Meij 1469, te Nijmegen overleden, en zeer prachtig in deze kerk, in een verheven graf, waarop de Hertogin naar het leven in koper is afgebeeld, begraven. Op de Grafstede leest men, met Gottische letteren, dit opschrift:

IN HET JAER UNSES HEEREN M CCCC LXIX
OP DEN XXI DACH IN DEN MAIJ STARFF DE
HOOGGEBOREN DURCHLUCHTIGE VERMO-
GENDE FURSTIJNE VROUWE KATHARINA
VAN BURBON HERTOIGHJNE VAN GELRE
UND GULICH, GREVIJNE VAN ZUTPHEN.
B. V. D. S.

De vier laatste letteren beteekenen: BID VOOR DE
SIEL.

Rondom de Praaltombe zijn, nevens de twaalf Apos-
telen, hare zestien Stamwapenen uitgesneden, als van
BOURBON, AUVERGNE, BRABAND en LIM-
BURG, VRANKRIJK, BRIGA, VALOIS, KEIZER
LODEWIJK, HERTOG VAN BEIJEREN, HENEGOU-
WEN, HOLLAND, BOURGOGNE, BOHEMEN, FO-
REST,

Ook rust in 't Choor van deze Kerk

De groote *Schenk*, (20) doch zonder zerk.

S Ten

REST (in het Dauphinée) ARMAGNAC, VLAANDEREN, en BERR J. Zie hier kortelĳk haar geslachsregister: *Louis* de IX, bijgenaamd de Heilige, Koning van Frankrijk, had gewonnen *Philips* den III zĳnen nazaat, en *Robert*, Grave van Clermont; *Robert* van *Louis*, eersten Hertog van Bourbon; dees van *Petrus*, ook Hertog enz. Zĳn zoon was *Louis* de II, die van *Jan*, vader van *Karel*, alle Hertogen van Bourbon. Onder meer andere kinderen heeft *Karel* deze *Catharina* gewonnen, getrouwd met Hertog *Aloff* van *Gelaer*, welke nalieten *Karel* van *Egmond* en *Geider*, die kinderloos gestorven is.

(20) *Schenk*) Marten Schenk was een Geldersch Edelman, en heeft zich in 't begin der Nederlandsche Oorlogen zeer vermaard gemaakt. Eerst was hij Jongen van 't aptein Enkhuizen, en daarna van den Heere Ysselstein. Hij diende naderhand den Prins van Oranje met twee paarden; maar wanneer hij na de Pacificatie van Gent het Huis Blijenbeek, aan de Maas, daar hij eigendom op voorgaf te hebben, zĳnen neef had outweldigd, en van de Staten geen bescherming kreeg, viel hij hun af, en begaf zich onder Parma. Men wil, dat hij te voren reeds een Staten Vaandrig dood gestoken had. Terwijl hij in dienst van Spanje was, maakte hij zich beroemd door verscheiden heldendaden; maar nadat Renneberg, in 't jaar 1581, gestorven was, vatte Schenk een misnoegen op tegen de Spaanschen, omdat zij Rennebergs Gouvernement, hem voorbi gaande, aan Verdugo gegeven hadden; en nog meerder wierd hij 'er op gebeten, dewĳl hij van de Staatse gevangenen zeer groot rantsoen had moeten opbrengen. Om deze redenen trad hij, in 1585, met Nieuwenaar in onderhandeling, en in dienst van de Staten en van den Keurvorst van Keulen. Kort hierop veroverde hij Blijenbeek, nevens Overasfelt, en bouwde nog in hetzelfde jaar de vermaarde Sterkte, naar hem *Schenkenschaans* genoemd. In 1586 werd Schenk Ridder geslagen, en met eenen gouden keeten, ter waarde van 2000 guldens, beschonken. In dit jaar maakte hij ook een' aanlag op Nijmegen, die hem

hem zoude gelukt zijn, zoo de Engelschen, welke hij onder en bij zich had, het spel, door luiheid en hoogmoed, niet verbrod hadden. In den nagt tuschen den 10 en 11 Augustus 1589 had hij andermaal eenen aanslag voor op deze Stad, maar werd afgeslagen; eenige schepen dreven door den stroom der rivier te verre af, en anderen, door vlugtende soldaten te veel overladen, gingen te gronde. Marten Schenk, die door zijne zware wapenrusting zich niet konde redden, verdronk mede, zijn ligchaam werd dien eigen dag nog opgevischt en binnen de Stad gebragt, waar besloten werd, dat zijn Harnas tot een gedenkteeken in de Raadkamer zoude worden bewaard, zijn ligchaam gevierendeeld en aan de voornaamste poorten der Stad opgehangen, en het hoofd voor St. Antonispoort ten toon gesteld zoude worden: Zin Krijgsvolk zulks ontwaar wordende, handelde uit wederwraak zeer wreed met de Nijmegenars, die in hunne handen vielen, waarom, op verzoek van Varrabon, Spaanschen Stadhouder in Gelderland, aan den Raad van Nijmegen gedaan, den 19 daaraanvolgende, het ligchaam afgenomen, in een kist gelegd, en in eenen Toren is opgesloten geworden, totdat, twee jaren daarna, de Stad door Maurits veroverd werd, die hetzelfde met veel pragt, in St. Stevenskerk, voor het Hoog Altaar, in het Graf der Hertogen van Gelder, deed begraven. Dusdanig was het einde van dezen Held, wiens stoutheid in ondernemingen, en kloekmoedigheid in gevaren hem dikwerf meer hielpen dan zijne voorzigtigheid. Onder de Krijgstucht was hij niet wel te buigen, waardoor hij zich bij zijne mede Krijgsleden in gunst, maar bij den Burger in haat bragt, het geen eger met het klimmen der jaren beter werd.

Behalve dezen zijn 'er nog andere Helden in dit Choor begraven. P. van Haps in zijn *Nijmeegs Lof*, blad. 14, zingt daarvan aldus:

*En liggen in ons Choor en in de Kerk begraven,
Wiens naam dat eeuwig leeft, en door de lucht gaat draven:
Waar in aat mede ligt, bedekt met eigen zand,
Cathrina, Hertogin van dit ons Gelderland,
Gestorven in den Heer, vol lof, vol eer, vol waarde,
Begraven en bedekt met Gelderland'sche aarde,*

mer

En

Ten Zuiden van dit Kerkgevaart

Pronkt een *Gebouw* (21) met hooge muren,

Dat de allerschoonsten evenaart;

Bestendig zal zijn glorie duren,

S 2

Hier

*En den Nasfauschen Graaf, van iaren nog heel jonk,
Hij, die den vijand sloeg, doch laas! met zijn paard zonk,
Bij Santen in een sloot: vermoeid van 't hev'ig vechten,
Alwaar dat hem doorstak een van de Spaansche knechten.*

(21) *Gebouw*) Dit is de Latijnsche School, waarvan hier voor eene afbeelding, onder die van St. Stephenskirk is medegedeeld, dezelve staat ten Zuiden dier Kerk, en is een groot en breed Gebouw, van buiten versierd met de beelden der twaalf Apostelen, Engelen, Kerkenleeraars, schildereien van het laatste Oordeel, en de tien Geboden in de volgende Latijnsche vaerzen:

*Non aliena tuis venerabere numina voti;
Sume Deique tui vanus nec nomen in usus.
Septima Sacra coles opera seriatim ab omni.
Semper honore tuos meritò reverere Parentes.
Non hominem quempiam crudeli morte necabis.
Ante iudicium interroga te ipsum.
Alterius caveas lectum temeraria jugalem.
Non furtum facile digito cobibebis ab illo.
Testis es accitus, nihil attestabere falso.
Nullus aefectus spaciosum tecta per orbem,
Alterius nuptum, servum, famulas et asellos.*

Deze School was eertijds mede tot een Vergaderplaats der Ambten en Gilden geschikt, wanneer dezelve over eenigerhande Stadszaken vergaderden.

Dezelve werd den 12 Maart 1544 het eerst gebruikt,

276 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier wordt de Jeugd in Rome's spraak
En die der Grieken onderwezen.

Wat is 't voor 't Land een schoone zaak,
Waar 't puik der Jongkheid, uitgelezen,
Wordt

en is zedert altijd zeer beroemd en met vele leerlingen voorzien geweest. Wij deelen hier eene Ordonnantie mede, in den jare 1573 omtrent deze School vastgesteld, waaruit hare toestand in dien tijd eenigzins kan worden afgenomen.

Wi Burgmeesteren, Schepen und Raeth, voert Meisters van Sunter Glaes Gilde der Stad van Nijmegen doen kondt allen luiden, ende bekennen in desen apenen brijfe, dat wi eijndrechtelijk ende overmits voorbedachten gueden heract; Meister *Peter van Severen* voor ende tot eijnen Rector onser Scholen alhier aengenomen ende hem die selve scholen toe regiren bevolen hebben ses jaer lanck naft malkanderen, volgende, op Beloken Paschen in 't jaer 1573 aengefangen ende soo verfolgens op conditien en articulen gelijk die vorschrijvonge hier bevoren Sal Meister *Fran. van Lijmborg* gewese Rector gegeven vermeldet allet hier navolgende. Toe weeten dat ellick Borgers soon of intraneus den vursch Rector jaerlix voor sijn schoolgelt geven sal ses brab. stuver, binnen onser Stadt Nijmegen gengh en geve sijnde, ende elck extraneus acht derselver brab. stuver; Ende elck scholer ijdt sijn intraneus of extraneus sal denselven Rector *pro introitu* geven eijnen halven brab. stuver, ende die ghene die i rst ter scholen kompt voor Suint Johans dach nativitatis toe midtomer, die sal op victoris daer nae betalen van eijn half jaer, ende die nae Johans dag vursch. kompt, die sal op victoris betalen eijn verdell jaers, desgelicken sal oick die ghene betalen die voor of nae midwijnter ter schoelen kompt. Item elck intraneus en extraneus sal op Catharina's jaers den vursch Rector betalen eijn half pont keersten. Item elck intraneus en extraneus sal tweemaal 's jaers geven eijn ortt. stu. er brab. den Claviger. Item elck intraneus of extraneus die examijnert wordt en ascendiert sal den Rector vursch. geven eijnen halven brab. stuver. Item dergelijken sal elck intraneus en extraneus sijnen praceptor

Wordt ingescherpt, bij goede zeën,

De wetenschap van 't oude Atheen.

S 3

o Meer

ceptor in zijnen Classe ader loco jaerlix leveren acht brab. stuver ende dartoë alle half jaeren pro lectione cummuni eijnen brab. stuver. Edoch die intranei, soe dat Choor frequentieren ende verſuecken ſullen jaerlix nijet meer dan ſes brab. stuver ijetlick leveren. Ende hierboven ſal en wijl die Stadt vurfch den Rector vurfch. jaerlix durch den Rentmeiſter ijnder der tijd toe loen geven eijn hondert und vertich daeler tho weten dertich gefaluwijrde brab. stuver 't ſtuck of die werde daer voor bijnnen onſe Stadt Nijmegen gengh en geve wefende, voor lijn ende der præceptor onderhalt. Daartegens opgemaſte Rector verplicht en geholden ſijn en weefen ſal die ſchool met goeden gelerten en geſchickten Lectoren, als nemlich mijt eijnen Tertianorum, Quartanorum, Quijutanorum, Sextanorum, Septuanorum, en Octanorum, en daer toe mijt twee gueden Cantoren mijt den ſelven Lectoren verſorgen, en daer beneffens oick ſelſis mijt Choor op heiligen en hoich tijden daegen nae alden gewoenten, ijn mijsfen vesperen en procesſion tegen wordich weefen om ontſichten wijllen en om beter regiment te halten nae behoer. Item ſoe die Auditores ſecundæ clasſis clien van getal ſijn is voor raetſam en nutlich aengeſien, dat die Rector voor denſelven en gelichſals t'faemen voor den tertianus leefen ſal bis dat idt getal derſelver grooter wurd en die tijd anders ſich begaest. Item die Rector mijtten Lectoren ſullen altijd mijt die vre ijnder ſcholen weefen en die lectiones beſtaen; dergelicken mijtter uren weder aſlaeten; op alle heiligen ſtunden van negen uren tot thien uren voormijddachs en van eijn ure tot twee uren namiddachs den groetſten intraneus ſoe mede toe choer gaen; die reſponſoria en andere gefangen, nae gelegenheid des tijds, om ijnder Choor toe helpen ſingen, en die jongen die fundamenten derſelven gefangts toe leeren, wie dat voerhem pliege tho geſchien. Ende in den vanden en op gebanten vaſteldagen ſal fulcx voermijddags geſchien van negen voren tot elf uren om dat dieſelve toe eijner uren namijddach oer lectiones warnhemen moegen. Item dat volgens die articulen ijn legibus ſcholæ aangetogen en vermeldende wie ſich die ſcholieren ijnder Kercken halten

ez

en bewijfen sullen nerstichlick observiert en overtreders gestraft worden. Item dat tho negen uuren voormiddach de jonge scholieren *Dislicha Orationis* of enijch ander auctor ad formandos mores vorgelesen en dieselve darljin examinirt worden nha behoor. Item den lectoribus ijn den minoribus usque ad quartem Classem exclusive clasibus te vermanen dat sij den scholieren die auctores soe dieselven latine vorgelesen ijn duijtsch ijnterprætijrt worden moge darmijt dieselve sulx verstaen leeren. Item die Rector en sijne lectoren en sullen bijnnen oeren huijseren of eenijge andere plaetsen buijten der scholen gheen lectiones doen dan allein die lectiones soe in der scholen vurgelesen worden repeteren moegen; ende alsoe veele utheijmsche scholieren ankomen is verordent dat deselve articulen van huijseren oder herbergen in den legibus vursch. aengefangen nerstelick onderhouden worden en om sulx toe beter ijnt werck tho brengen sal die Rector alle weeken tweemaal die plaetsen daer vergaderonge der scholieren seijn en bevonden worden visitijren en sich erkondigen of die leges ordentlick onderhouden werden. Die extranei sullen gehalden worden die huij van eijn half jaer voor oer wonijngen den waerden ijn oerer aenkompst half gereet toe betalen, en nijt soe vroich van hijr tho trecken noch in oer patria tho verblieven dan tijdtlick wederom toe komen, om studeren toe contnuijren. Die wijlmodigen en ongehoorsamen scholieren, soe wel intranei als extranei sullen neerlig gestraft worden daer mijt dan anderen orsaek gegeven worde die leges der scholen toe observieren ende ijderen geborlicke reverentzij en ook onderdanigheijd toe bewijfen. Item de Rector en Lectoren sullen onder malkanderen frientlick en eijndrechtelick weefen dergelick sich mijt den heren in den fraterhuijsen en malkanderen behulplick weefen, alle saecken der scholen orbarlick toe helpen verrichten, ommers gheenen twijst oder sancck tusschen malkanderen ijn presentie der scholieren aen to richten. Ende der sal und wijl der Stadt den Rector vursch. alle knochtscholen als sij den donaat of dergelicken bestaen to leren te samen af te doin en daer to vrijhalden van wachten, bracken, schatong en andere ongelden of onraeth. En den vursch. Rector en sijne Lectoren of Cantoren oick beschudden ende beschermen voer alle wijlmoet, geweld en overdaet ijn woorden en wercken en om oick sulcx doen beteren als getrouwe Dieneren; Men sal oer oick op hochtijden ijn den choer, en ijn der Kercken, oick ijn den processien toe helpe komen vor gedrengedat over den scholieren komen mocht, en of saeck weer dat grote pestilentie tho Nijmegen quaem (dat

(dat Gott verhuiden) soe dat die schoel bij consent des Raets om bijsten wil gesloeten wierde, gelickwael sal dij Stadt den opgemarkten Rector jaerlix eijn hondert vertich daeler bij den Rentmeister uhtgericht worden; En Meister Peter van Severer heeft onse schoel vursch. verleden Beloken Paschen aengefangen to regieren en bewaren ses jaer lanck gedurende in mathen en op conditien wie vursch. omme die leges der scholen bij den scholieren naerstelick doen obfervieren, onderhouden en daer nha sich reguliren, sonder versuim daerijn fallen toe laeten. En wert saeck dat daer ijn gebreck gesiele alsj tho verhaepen neen sal Meister Peter vursch. van ons bescheiden worden op eijnen Guedesdach wefende Raetsdagh om nae bevonden der saecken waere gestaltenis ons gefuijten ende meijnong toe verstaen, dar nae sich dan toe reguliren. Ende oft saeck weren dat die Stadt en Meister Peter van Severer Rector vursch. nae omganck der ses jaeren die eijn mijtten anderen nijet langer gegadet weren, soe sal voer uhtganck der lesten seste jaers die eijn den anderen sulcx eijn half jaer tho voren verwittigen sich daer nae toe richten.

Item die Rector guede disciplijn mijtten kijnderen onderhaldende, sal oick opsicht hebben bij sich oder bij den meisteren; ofte bij die pauperes dat die scholieren op ongewoentlicke daegen en uren nijt speelen en sullen op Sunt Anthonius Kerkhof op ten Valckhof en an der waelen, die aldaer befonden sijnde die tho straffen naer bilickheijd; Alle 't sonder Argelist. Des tot orkonde der waerhejt sijn deser verdrachtcedulen twee gemaecht van woorde tot woorde alleens ijn haldende, mijt onser Stadtscreet segel en der vursch. Rectors hantteken bevestigt, der wij eijn behalven en die ander opgemarkten Rector behanden laten hebben. Geschiet op Guedesdach nae ons Lijfvrouwendach Conceptionis Anno 1573 Peter van Severer. Havius Secreta.

Onderfond.

Item den Rector sijn die jaeren tot drij jaren verlengt, actum den 8 Januarij 78.

En of ijmant weer die den Rec.

Rector vursch. sijn scholgelt nijet betalen so sal dij Stat hem eijnen van den bode of Roeijdragers mijt gefen die hem geld ofte panden leveren sal.

280 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Buiten deze School zijn 'er, voor de Hervorming, waarschijnlijk nog anderen in de Kloosters geweest.

Dus leest men van *het Fraterhuis*, 't welk voormaals in de Boddelstraat gestaan heeft, waarvan de Schrijver der *Nederlandsche Kerkelijke Oudheden* een beknopt verhaal doet, hetwelk wij, omdat verscheiden oude zaken daarin worden opgehelderd, hier van woord tot woord zullen inlaschen.

„ Dit Fraterhuis, (zegt die Schrijver) hetwelk naar *St. Gregorius* was genoemd, is uit het Fraterhuis van 's Hertogenbosch voortgesproten. Wanneer Karel, toen Hartog van Borgonje, Nijmegen belegerde, was de Ridder *Reinout*, Heer van *Oij*, tot den gemelden *Karel* overgegaan. Daarop hadden de Burgers, door dat afvallen verbitterd, de vengsters van zijn huis opgebroken, en het gansche huis uitgeplunderd. En dewijl hij het huis naderhand niet verbeteren wilde, heeft *Reinier van Os*, Kanonnik van *St. Stevenskerk*, hetzelfde van hem gekocht, om 'er Broeders (of Klerken van 't gemeene leven) te plaatsen: welke van *Os*, de eerste stichter en begiftiger van dit Huis, in het jaar 1500 op Drie-Koningendag gestorven is. Dit Konvent had ook een Latijnsche school, onder wiens *Rectors* de Heer *Bartholomeus Ek*, een Heusdenaar, een' loffelijken naam nagelaten heeft: want in de Jaarboeken van dit Huis, op het jaar 1498, wordt aldus van hem gesproken: *Bartholomeus Ek*, een oorlogsmans, nadat bij den krijg bij de Franschen, Britten, en op andere plaatsen, zeven jaren had gevolgd, heeft de Broeders, door zijn nederig bidden, vermurfd, en is voor een Broeder aangenomen. Broeder zijnde heeft bij zich zelven met zoodanig een strengheid gekaltija, en ieder een onderworpen, dat 'er de Broeders versfeld en verbaasd over stonden. Eenigen tijd daarna werd hem het opzicht over de Studenten gegeven, die bij met grooten lof, naarstigheid en Godvruchtigheid geregeerd heeft: totdat de beilige man, in 't jaar 1516, gestorven, en in het Kerkje begraven is. Hij wordt, benevens zijnen vollen Broeder *Johan*, die hier in 't jaar 1499 voor Broeder aangenomen werd, onder de voornamen *Weldoeners* van dit Huis gerekend. *Pieter van Os*, uit het Fraterhuis van 's Hertogenbosch, is de eerste Regent van dit Konvent geweest.”

Het erf van dit Konvent werd in het jaar 1592 tot een Looljhaven in erfpagt uitgegeven.

o Meer dan onwaardeerbre ſchat,
 Wanneer de Jeugd, gelijk bij trappen,
 Steeds wordt geleid op 't regte pad
 Der nutte kunst en wetenschappen!
 Geleerde Mannen, die 't beſtuur
 Voert over dees befaamde ſcholen,
 De Jeugd blijve, aller eeuwen duur,
 Uw zorg en wijsheid aanbevolen,
 Waardoor zoo meenig leerzaam kind
 Den weg tot wetenschappen vindt.
 Wat verder komt men op een *Merkt*, (22)
 Omringd met huizen, trots Kasteelen,
 Alwaar de Landman ijvrig werkt,
 Om ons zijn vruchten meêtedeeLEN.

S 5

Hier

(22) *Merkt*) Op den kruisweg tuſſchen deze Markt, de Borgſtraat, Broederſtraat en Grooteftraat vindt men eenen grooten vierkantigen Steen, den Blaauwen Steen genoemd; het is een oud gebruik dat bij het begraven van lijkten de toer gemeenlijk om dezen Steen genomen wordt. Naar inhoud van onderscheiden Stads overdragten, is vastgeſteld, dat een Burger of Ingezetene, over eenigerhande miſdaad beſchuldigd (moord, vergift, brandſtichting, verraderij, geweld en diergelijke op de daad bevonden en bewezen miſdaden uitgezonderd) niet in de gevangenis mag gebragt worden, zonder dat alvorens door Burgemeesteren om dien Steen geleid en gevraagd is, of 'er ook iemand zij, die voor denzelven borg blijven wil? Wanneer 'er zich dan iemand daartoe aanbod, en met dezen de ſom, waarvoor borg moest geſteld worden, was bepaald, wierd de beſchuldigde ontlagen. Deze Overdragten zijn thans echter geheel in onbruik.

Behal-

282 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier pronkt de *Hoofdwacht*, hoog en eël,
Met hare hooge kruin verheven,

En *Waag* (23), waar elks regtvaerdig deel
Wordt door het evenwigt gegeven;

Terwijl men lager hier ontmoet

De *Vleeschhal* (24), die den Burger voedt.

Ginsch

Behalve dezen Blauwen Steen heeft 'er te voren nog een Steen, tot het een of ander einde op de Markt gelegen, want in het Keurboek der Stad staat aangeteekend, dat de Kramers en Schoenmakers, met hunne kramen, op marktdagen, zouden staan tusschen den Rooster en den grooten witten Steen.

(23) *Waag*) Deze Waag is in 1612 gebouwd; voor dezelve staat een steenen Paal, met twee omgangen boven elkander, de Kaak genoemd, aan dewelke eertijds misdadigers, met roeden om den hals, of een zeker teeken op de borst, aan eenen ijzeren halsband vastgesloten, voor een' zekere tijd ten toon gesteld wierden, welke straf voornaamlijk plaats had omtrent het plegen van geringe diverijen en overspel.

(24) *Vleeschhal*) Den 10 October 1582 werden uit den Raad en Mrn. van St. Nicolaas Gild gecommiteerden gemaakt, om St. Joris Kerk te repareren en tot een Vleeschhal te maken, op kosten van de Stad; doch dezelve werd in 1612 naast de Waag gebouwd, ter plaatze daar thans de Hoofdwacht is, en die toen boven de Waag gehouden wierd; tegenswoordig echter is 'er binnen deze Stad geene Vleeschhal meer aanwezig.

Ginsch praat de BROEDERKERK (25) in 'roog
 Met hare kruin, hoog opgeheven:
 Haar spitse toren, net en hoog,
 Schijnt naar het Sterrendak te streven.

De

(25) *Broederkerk*) Dit is de Predikbroederenkerk, die wel niet heel groot doch echter net en in de lengte gebouwd is, met een spitzen Toren. In 1725 werd deze Kerk met een nieuw Orgel voorzien, hebbende hetzelfde drie Handklavieren en een vrij Pedaal.

Omtrent de stichting van dit Gebouw teekent de Hr. Smetius op het jaar 1293 aan: „ In het einde van de „ maand Junius zijn de Predikmonniken eerst tot Nijmegen gekomen, dewelken eene Kapel werd ingeruimd, „ ter plaatze daar zij de Predikbroederenkerk en Klooster namaals hebben getimmerd.”

De Hr. Slichtenhorst schoon kort is evenwel een weinig klaarder, zeggende, dat die van Nijmegen op en van Stilmans Kerkken een Klooster getimmerd hebbende, uit het Klooster van Zutphen met geleerde en heilige mannen voorzien werden, met toevoeginge van woningen en rijke renten, die met der Vorsten magt allenskens zijn aangewasfen. Doch om het een en ander wat optehelderer zullen wij 't geen Bernardus de Jong in zijn *Batavia Dominicana* van dit Klooster zegt hier bijbrengen. Aangaande de stichting, zegt hij: Dat de Burgers van Nijmegen, verzocht zijnde door hare Doorluchtigheid, „ Margareta, Huisvrouw van Reinoud, den eersten Grave van Gelder en Zutphen, die alrede vier jaren te voren, op 't aanhouden van de Gravinne, het Predikerklooster te Zutphen gesticht had, als ook ziende het heilig leven van onze Zutphense Vaderen, besloten in hunne Stad een Klooster voor die Orde te stichten; en ten dien einde ontboden zij, in 't jaer 1292, uit het Zutphensche Klooster 6 Monniken die zij eene zekere Kapel gaven, welke de Kapel van Stilman genoemd werd, en die op den Hunnenberg, omtrent in 't midden van de Stad, stond.” Sprekende van de groote zegt hij: „ De plaats was zeer ruim en gemakkelijk,

De reine Godsdienst wordt ook hier
 Gepredikt door de Kerkleeraren,
 Die t' samen, vol van heilig vier,
 De kudde, die hier komt vergaëren,

Als

„ kelijk, in 't vierkant, en van vier wijken omcingseld,
 „ zoodat men door vier poorten, uitzijnde op die vier
 „ wijken, in het Klooster ingang had, en dat de gemeene
 „ ne poort van de straat, om naar de groote stadsmarkt
 „ te gaan, daar nabij was. In het vervolg van tijd zijn
 „ de gebouwen van 't Klooster en de Cellen der Kloos-
 „ terlingen, door de aalmoezen der Geloovigen, zoodanig
 „ vermeerderd en vergroot, dat het voor het heer-
 „ lijkste Klooster van de geheele Provincie niet behoefde
 „ te wijken, zijnde aldaar het Generaal Kapittel der gan-
 „ sche Orde, in den jare 1459, gehouden, onder den
 „ Eerw. Vader *Martiales Auribelles*, opperste der Orde,
 „ die op dit Kapittel de eerste gronden der Hervormde
 „ Kloosters van de Congregatie van Holland leide. Dit
 „ Kapittel geëindigd zijnde, werd aldaar het Provinciaal
 „ Kapittel der Provincie van Saxon vergaderd, onder Va-
 „ der *Fredericus Molitorius*, Prioer Provinciaal van de
 „ gemelde Provincie. In 't jaar 1487, op 't Feest van
 „ den Heiligen Petrus den Martelaar, is alhier gehouden
 „ de Vergadering der Congregatie van Holland, onder
 „ Vader *Michaël van Rijsel (ab Insulis)* toen Vicaris
 „ Generaal. Nog werd in 't jaar 1548, op den zelfden
 „ Feestdag, het Provinciaal Kapittel van de Provincie
 „ van Neder-Duitschland gehouden onder Vader *Theodo-
 „ ricus van Schoenhoven*, S. T. B. en Prioer Provinciaal
 „ van 't Klooster van Utrecht.”

Verder spreekt de bovengemelde Schrijver van 't *Ba-
 zavia Dominicana* van de Kerk. „ Deze Kerk (zegt hij)
 „ heeft twee ruimtens van 't Portaal tot het Choor: de
 „ kleinste is 130 voeten lang, en 20 voeten breed; de
 „ grootste, naast aan de straat gelegen, maakt met het
 „ Choor 200 voeten langte, en 30 voeten breedte uit,
 „ en heeft glazenvensters, die op de straat uitzien, die
 „ daarom nog heden de *Bruerrenstraat* of *Broederstraat*
 „ (bij verkorting; want anders moest het *Predikerbroe-
 „ der*

Als Herders leiden met de hand
Naar God in 't Hemelsch vaderland.

Dees

„*der straat zijn*) genoemd wordt. In het vervolg, zegt
„hij verder, hebben de Broeders van dit Klooster het
„zelfde lot met bijna alle de andere Kloosters van Ne-
„derland gehad, te weten de ballingschap, die zij van
„'t jaar 1579 tot 1585 hebben moeten ondergaan, wan-
„neer zij, in de maand Maart, nadat de Stad aan de
„Spanjaarden gekomen was, weder in hun vorig bezit
„keerden, tot op het jaar 1591, wanneer de Stad aan
„de Bondgenooten kwam, en weder genoopt wierden
„te vluchten. Als de Franschen, in den jare 1672, de
„Stad veroverd hadden, werden de gevangnen soldaten
„in de Kerk van 't Klooster opgesloten, waarvan 'er 3
„of 4 verpletterd, en eenige gekwetst wierden, door
„het instorten van een groot gedeelte des Gewelks van
„'t Choor, 't welk door 't invallen van een bombe ge-
„borsten was. Naerhand namen de Roomschen weder
„bezit van dit Klooster, zijnde toenmaals de hier zijnde
„Paters derzelve Orde P. P. *Guisbertus de la Huje*,
„*Bernardus van Duijst* en *Dominicus Mesque*. In vori-
„gen tijd hebben in dit Klooster vertcheiden geleerde
„Mannen gebloeid, als P. *Adrianus de Meia*, S. T.
„Doctor, P. *Petrus Faber de Neomago* (dat is *Smid van*
„*Nijmegen*) P. *Codefridus Sittaerd*, S. T. Doctor, P.
„*Gualterus Gravius*, P. *Johannes Veselius*, P. *Henricus*
„*Gravius*, *Johannes Antonianus*, en anderen, die zich
„door hunne Schriften een' onsterflijken naam hebben
„gemaakt.”

Voorts vindt men nog bij P. *Aegidius de la Laing*, van
de Mirakelen van den H. Rozekrans, II deel, 4 Kap een
omstandig verhaal, van een zoogenaamd Mirakel, alhier
geschied, aangeteekend.

Catharina van Beijeren, Huisvrouw van Willem den I,
Hertog van Gulik en Gelre, voelende dat haar einde be-
gon te naderen, verkoos, bij Testament van den 3 No-
vember 1400, om, na haar dood, die den 11 dier maand
voorviel, in deze Kerk te worden begraven, of, zoo
het haren man beter mogt behagen, te Munnikhuizen bij
An-

286 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dees Kerk was, in een' vroeger' tijd,
Een Klooster van de *Predikbeeren*,
Den Roomschen outerdienst gewijd,
Die hier hun Heiligen deên eeren;
Maar toen daarna 't Hervormd Geloof
In deze landen op kwam dagen,
Scheen dit den ouden eerdienst doof:
De nieuwe vond een welbehagen

Bij

Arnhem, waar dezelve dan ook begraven is, vereerende aan de Kloosterlingen eene jaarlijkse Rente van eenige Fransche Schilden, om dagelijks, voor haar en alle afstervende Vorsten en Vorstinnen, Graven en Gravinnen van Gelder, Gulik en Zutphen, een plechtigen dienst te doen.

Deze Catharina van Beijeren, eerst verloofd aan Hertog Eduard van Gelder, trouwde, nadat Eduard voor de voltrekkinge van het huwelijk gestorven was, met Willem van Gulik. Eduard schonk haar tot een Bruidschat de Lijfchocht van 't gansche Veluwrak, met alle baten en gerechtigheden, indien hij lijveloos kwam te worden voor dat zijne verloofde Catharina (want zij was nog heel jong toen dit huwelijk gesloten wierd) twaalf jaren oud zoude zijn; en zoo niet, al een 4000 mootiens. Hertog Eduard wierd door zijn' eigen dienaar, Jonker Herman Bier van Heeze, met een ijzeren bout een' zwaren slag op het hoofd toegebracht, waaraan hij, twee dagen daar na, te weten op den 24 Augustus 1371, overleed. De reden van dit doen van Jonker Herman was, dat Eduard zijne schoone huisvrouw verleid en misbruikt hadde. Catharina van Beijeren, verloofde Bruid van Eduard, dit geval verstaan hebbende, droeg niet alleen rouw in haar hart, maar had ook boven op hare mouwen dit Vaersjen gesikt:

*Het moet God zijn geklaagd,
Dat ik ben Weduwe en Maagd.*

Bij elk, en Romes groote magt,
Werd hier tot ondergang gebragt.

Nu zie ik verder op een rij
Nog andre Kerken, Huizen, Muren,
Welke ik in mijne Poëzij,
Kon 't zijn, zelfs de eeuwen deed' verduren.
Ik spoei mij naar het *Gasthuis* (26) aan,
Zoo fraai gebouwd voor vele jaren,
Waar naast men eene Kerk ziet staan,
Waar die van 't rein geloof vergaëren,

En

(26) *Gasthuis*) Dit is een schoon, groot en sterk Huis, voorzien met een ruime breede plaats of voorhof, bi' deszelfs ingang, en van achteren met z'n tuinen; hebbende verder alle vereischte vertrekken en gebouwen, als Kerk, Bakkerij, Brouwerij, Stallingen, enz. Het wordt gebruikt tot een Gasthuis voor oude burgermannen en vrouwen, die alhier rijkelijk onderhoud vinden. Volgens eene Magistraats Resolutie van den 11 April 1655, worden 'er geene perzonen in dit Huis toegelaten, dan die den ouderdom van zestig jaren bereikt hebben; en mogen, volgens diezelfde Resolutie, alle Inbooringen in dit Huis hunnen kost koopen voor negen honderd gulden, en vreemden voor elf honderd gulden.

Over dit Huis zijn Proviforen, die de oude lieden, welke daarin begeren te zijn en 'er regt toe hebben, aannemen, en ook wel aan sommigen, tot onderhoud, een maandgeld toeleggen. Man en Vrouw nog in leven zijnde worden te samen in het Huis niet toegelaten, maar genieten onderhoud. Een Burger, in hetzelfde aangemen wordende, is verpligt alle zijne goederen 'er intebrenge, en wel, ingevolge eene Resolutie van den 15 Junij 1597, bij eenen beëdigden Inventaris, zonder dat na zijn overlijden door deszelfs Erfgenamen iets kan worden terug gevorderd.

Boven

En Gode prijzen, naar hunn' pligt,
Met hart en mond, voor 't Waarheidlicht.

Dit Gasthuis, met zijn merselwerk,
Behoorde eertijds den *Regulieren*,
Dat hun tot Klooster en tot Kerk
Verstrekke, om hunnen dienst te vieren.
Hier eerden zij, naar hunne leer,
God en hun Heiligen daar boven;
Zij poogden niet om hier den Heer
Alleen te prijzen en te loven.
Doch naderhand verkeerde dit;
Gods eer alleen is hier elks wit.

Boven den ingang van dit Huis leest men het volgende:

*Aanschouwers van het Huijs,
Wilt dogh om Christi naam
Gedachtig zijn 't Gasthuijs;
Want zulks is aangenaam.
God, die Almachtig Heer,
Die ook wel wil beloonen
Die met gemoet sincere
Liefde aan haar betonen;*

Met het Jaargetal 1645, wanneer hetzelfde vernieuwd is geworden.

Dit Gebouw was voormaals een Klooster der *Regulieren*, wordende de nevenstaande Kerk nog op heden de *Regulierenkerk*, en 't *Regulierenkerkhof* genoemd. Aangaande de stichting van dit Klooster is in geen oude stukken iets gevonden.

AD

7-6

11

11

11
11
11
11

Windmolen Poort uyt de Molen Straat te zien.

Windmolen Poort van binnen.

't Is hier thans , waar men nooddrift geeft
 Aan Burgermannen en aan vrouwen ,
 Die oud , en grijs , en afgeleefd ,
 Hier rijklijk worden onderhouën.
 Al , wat behoort tot drank en spijs ,
 Of verder noodig is voor 't leven ,
 Wordt hier verschaft naar tijd en wijs :
 Wat lof wordt dan aan God gegeven ,
 Die , in den ouden armen staat ,
 Hier ook de zijnen niet verlaat !
 Ik wend mij verder nit dit oord ,
 En laat de grijsaarts rustig leven ,
 En spoei mij naar de *Binnenpoort* (27)
 Die gin-ich staat in 't verschiet verheven.

T

Mijn

(27) *Binnenpoort*) Déeze poort wordt doorgaans *Wiel-*
mel- of *Wijmelpoort* genoemd , doch moet zijn *Windmolen-*
poort , hebbende deze Poort , die voor de uitlegging
 der Stad een Buitenpoort was , haren ouden naam behou-
 den , daar de nieuwe Poort , hier voor bladz 203 be-
 schreven , eenvoudig met den naam van *Molenpoort* wordt
 onderscheiden. Voor deze Poort , aan zijde der Molen-
 straat , staat , nevens het Keizerlijke Wapen , het jaartal
 1540 en aan den anderen kant 1691 , zijnde beide jaren
 van vernieuwing

Men mag als een bijzonder oud gebruik aanmerken ,
 dat als 'er een wolf in het Schependom dezer Stad gevan-
 gen of geschoten en daarvoor de premie bij de Stad ba-
 taand wordt , zoodane wolf alsdan aan de zijde der molen-
 straat , onder een vengster van deze Poort , in eenen
 ijzeren halsband wordt opgehangen ; alsmede , dat , wan-
 neer

neer een Keurmeester der Varkens een Varken voor goed keurt en hetzelve naderhand gortig bevonden wordt, hij niet alleen verplicht is den Kooper schadeloos te stellen, maar ook om, als een straf, met een taveltje aan deze poort te zitten en hetzelve aldaar in het klein uitteveilen.

Deze Poort verstrekte van ouds, even als de Burgpoort, tot een civiele gijzeling of bewaring, voor dien geenen welke de boete of schuld niet betaalde, waartoe bij sententie verwezen was; invoegen dat, veertien dagen na de sententie verlopen zijnde, dezelve aan den schuldenaar werd geïnfinueerd, om daaraan bij zonnenschijn te voldoen, of, bij gehoorzaamheid, op de Poort te gaan, en daar niet aftecheiden voor dat de boete of schuld betaald was; voldeed hij daar niet aan dan verbeurde hij vijftiwintig guldens, en werd door de Burgemeesteren of door den Richter op dezelve gebragt: dan ingevalle hij zich schuilt hield of te zoek maakte, werd de weet van het vonnis, bij publicatie van de luisse, aan hem gedaan, met last om aan de sententie bij zonnenschijn te voldoen of door de Poort, en dus uit de Stad te gaan tot dat aan dezelve, boven de betaling der vijftiwintig guldens boete en 50000 steen ten behoeve der Stad, voldaan had. De verpleging op de Poort geschiede door den rijdende Bode met water en brood.

Nog vindt men in het Keurboek der Stad aangetekend: „ In den iirsten welck Schepen of Raith den anderen in den Schependomme; in t Raithuijs off in den Raide mit quaden woerden, off mit wercken overgeve, off logede, die sullen dan nae den neesten sondagen bij der sommen, als die een op de Wijndmoelenpoert, ende die ander parthije op die Borchpoerte gaen, ende niet daer aff te komen, sij en weren bij den Raide, off bij den meisten koer vereenigt ende geslicht, ende dat sal men t woene des neesten guedesdach daer nae, off daer en binnen.”

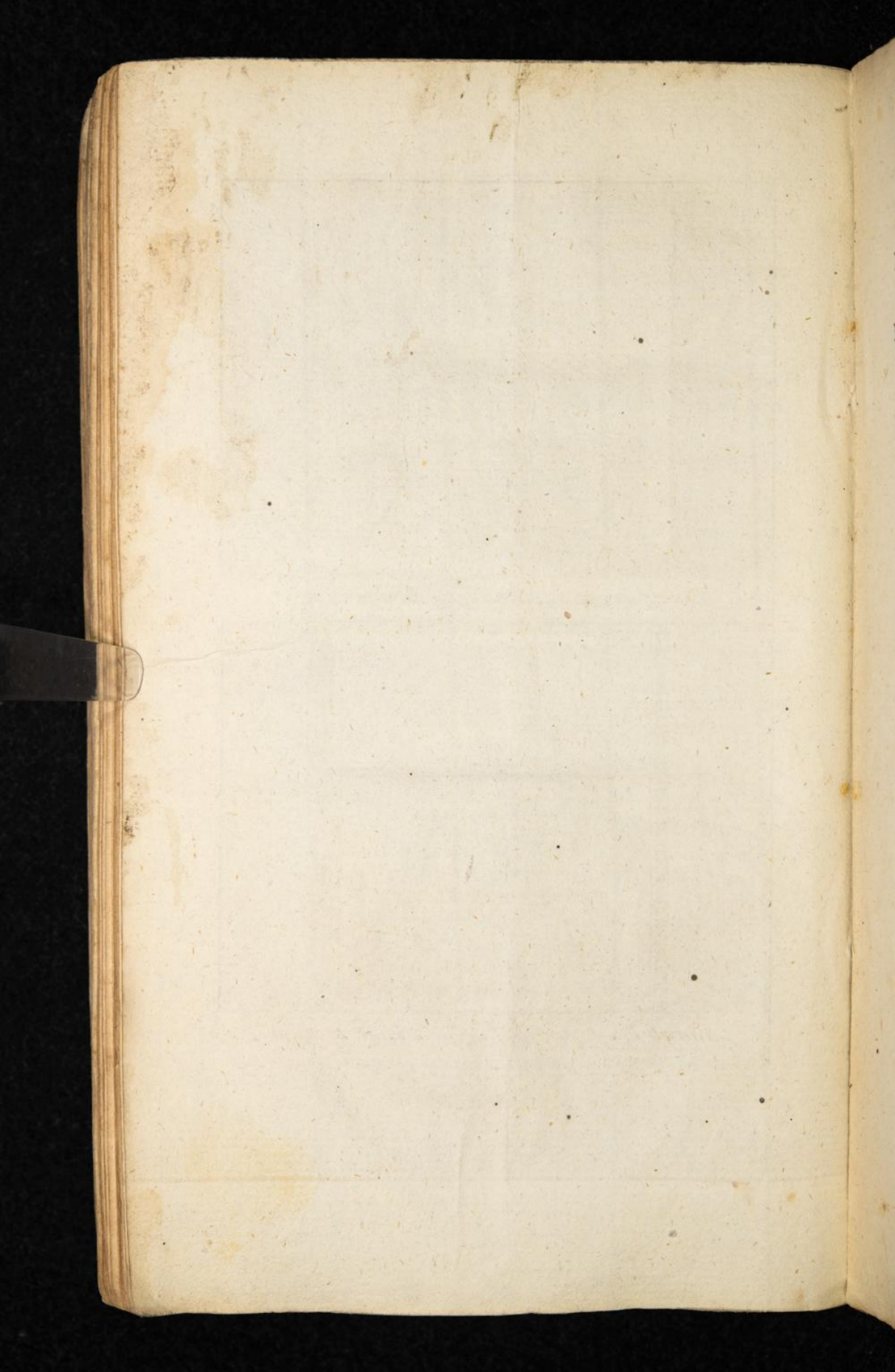
De Burgpoort, mede eene der oude Poorten dezer Stad, ontleent haren naam van den Burgt, die even buiten dezelve staat. Inval een Burger tot eene openbare lichaamlijke straf verwezen is getchied de executie voor deze Poort, daar die aan perzonen, geen Burgers zijnde, op de Markt voor den Kerkboog wordt uitgevoerd.

Burgt Poort van Kelfkens Bos te zien.

Burgt Poort uyt de Burgt Straat te zien.

Mijn zangeres houdt voor gewis,
 Dat dit Gebouw van vroeger tijden
 Nog een der oude Poorten is,
 Eer zich de Stad heeft zien verwijden. (28)
 Zoo merkt zij ook de *Burgpoort* aan;
 Die zij mede in de stad vindt staan.
 Wat is dit *Marktveld* ruim en breed,
 Waar tweemaal op gezette dagen
 Ter week de Landman, klam van 't zweet,
 Met zwaargeladen karre en wagen,
 Het graan in vollen overvloed
 Komt blij en welgemoed verkoopen!
 Wat smaakt een welige oogst hem zoet,
 Dat heugchlijk einde van zijn hopen,
 't Welk al zijn last en leed bepaalt,
 En zijnen arbeid mild betaalt!

T 2

Hier

(28) *Verwijden*) Omtrent de uitlegging der Stad teekent de Hr. Smetius aan in zijne *Kronijk* bladz. 20: „de omring der Vesten (zegt hij) is eertijds kleiner geweest: maar de Stad is in het jaar duizend vierhonderd zeventenzestig uitgelegd, en met eenen nieuwen muur, wal en gragt voorzien, binnen welken de Voorsteden en het Hof zijn besloten. Van de oude Poorten zijn 'er nog twee overig (te weten de Burgpoort en Windmolenpoort waarvan de afbeeldzels hier nevens gaan) welke naar boven de gedaante van torens, en naar beneden de gedaante van regenbogen vertoonen; voorts op het jaar 1467. „Ook zijn de nieuwe gragten en wallen om de Voorsteden voltrokken, en in 't volgende jaar 1468 is verboden, dat niemand buiten dezelve zal timmeren.”

292 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier praalt, ter zijden van dit Plein,
Een Kerk (29), waar wij Gods Afgezanten

Het waar geloof, zoo eél en rein,
In vreemde tale voort zien planten.

Elk prijst hier zijnen God en Heer,
In vrijheid met een stil geweren;

Hij wijdt zijne almacht schuldige eer,
En roemt zijn gunst nooit afmeten.

Lang dure aldus in deze Stad

De wandel op het rechte pad.

't Heugt

(29) *Franfche Kerk*) Dat de voortplanting van Gods Woord zedert en voor den jare 1563 reeds in de Vereenigde Provinciën door die der Walfche Kerk is gefchied, blijkt klaarlijk uit de Kerkvergaderingen, die, zedert dien tijd, doch op verzierte namen, gehouden zijn, alstc Tour, la Palme, Bouton, la Vigne, la Rose, l'Olive, Fleur de Lijs, du Glaive, de la Pierre, de l'Arbre au Bois, le Soleil, l'Aigle, enz. zijnde alle bekende Steden. Der Walfche Gemeente werd dit Huis tot de oefening van haren Godsdienst toegestaan, zijnde voormaals geweest de Akademie of Hoogeschool, die, zoo als bekend is, in haar begin veel opgang maakte, en met verscheide brave en geleerde Mannen is voorzien geweest, en ook eenige heeft voortgebragt, doch naderhand verminderd en te niet gegaan is.

Men ziet nog heden boven den ingang deze woorden:

ILLUSTRIS LITARCHIÆ NOVIOMAGENSIS
UNIVERSITAS. CIO IO C LV.

Het nieuwe Orgel in deze Kerk is, in den jare 1777, door C. P. Köning Junior Mr. Orgelmaker te Keulen, vervaardigd. Hetzelve heeft 10 stemmen, 12 registers, 3 blaasbalgen, 1 Handklavier van gr. C tot drie gestr. f, 1 Pedaal van gr. C tot klein f, en 600 pijpen.

't Heugt zelfs nog velen dezer liën,
 Die hier Godsdienstelijk vergaëren,
 Hoe zij, gedwongen om te vliën
 Uit Vrankrijk, met zoo veel gevaren;
 Ja zelfs ten koste van hun bloed,
 En huis en erf en waarde vanden,
 Door 't Albestier, zoo eindloos goed,
 In Neêrland schuilplaats konden vinden;
 Toen deze Stad, ook in dien nood,
 Hen gaarne bergde in haren schoot.

Op deze plaats, zoo overöud,
 Werd, voor meer dan vijf honderd jaren,
 Een trefflijk *Hospitaal* gebouwd,
 't Welk eeuwig zal zijn' naam bewaren,
 En nu nog wordt *Sint Jan* genoemd.
 Elk spreek' volmondig hun ter eeren,
 Die voor de Stichters zijn beroemd;
 Nooit moet de Tijd den roem verteren
 Van *Graaf Alardus* (30) en zijn *Vrouw*,
 De Stichters van dit oud Gebouw!

T 3

Niet

(30) *Alardus*) Wat aangaat de stichting van dit Huis, de Heer Smetius heeft daarvan het volgende aangeteekend. „ Ao. 1196 heeft Alardus, Graaf van Nijmegen, „ (zoo werden toen ter tijd de Burggraven genoemd) en „ Uda of Ida, zijne Huisvrouw, binnen Nijmegen ge- „ fundeerd en geünnerd een Hospitaal of Huis van St. „ Johan, welke fundatie Keizer Hendrik de Zesde mer „ brie-

Niet ver van hier, doch naar beneên,
 Waar deze Stad begint te dalen,
 Staat een Gesticht, van louter steen,
 Met luister sierelijk te pralen.

Het

„brieven van den 19 October heeft bevestigd” Slichtenhorst, in het *VI Boek* zijner *Geldersche Geschiedenis*, teekent daarvan het volgende met meer omstandigheid aan: „Bij het leven van Otho heeft Alard, Graaf van Nijmegen, met zijne Gemalinne Ide aldaar een Gasthuis of Broederschap van St Jan te Jerusaleem op zijn eigen beurs en grond doen bouwen, gevende daar toe een gedeelte uit zijne erfgoederen van Heze of Hazewijk, Erbeek, Werchem, Woswijk, en andere vlekken en inkomsten. Welke stichting en toelage van zoo tegenwoordige als toekomstige renten, op het ernstig verzoek van beide de Echtgenooten, bij Keizer Hendrik den Zesden, in den jare 1196, ende alzulks zes jaren voor den dood van Grave Otho, is bezegeld en geëekend, en 't heele Godshuis in zijn scherm aangenomen, 't welk naderhand door toedoen van Bisschop Jacob van Suijden, die ook een Liefhebber was van de Broederschap van Jerusaleem, met vele heerlijke hutzingen is vermeerderd.”

Op het jaar 1297 vind ik, dat *Arnold van Wesdorp*, of *Wensaorp*, Bevelhebber van dit St Jans Gasthuis is geweest. Op het jaar 1462 was Broeder *Hendrik van Baarsdonk* Bestierer van dit Gasthuis.

Na den dood van den laatste Kommandeur van de Kommanderije van St. Jan, in Januarij 1638, heeft de Magistraat van Nijmegen, op den 11 Januarij 1638, de goederen van gemelde Kommanderije aangevaard tot onderhoud der Scholen, Kerken en Kerkendienaren; en tot regtvaardiging van gemelde aanvaarding heeft de Magistraat, in 't jaar 1639, zijne verantwoording in druk doen uitgaan; welke naderhand nog gevolgd is van twee andere geschriften, genoemd: *Literate Vindiciae Noviomagensium*, en: *Remonstrantie aan de Ed. Mog. Heeren Staten van Gelderland* enz.

Het is een *Kerk* (31), daar, tot Gods eer,
 Nooit door een' sterveling volprezen,
 Het heilig Woord, naar *Luthers* leer,
 Wordt klaar en zuiver onderwezen;
 Een Kerk eerst kortelijk gesticht,
 Ten dienst van 't Evangelisch licht.

T 4

Het

(31) *Kerk*) De Lutersche Kerk. Alhoewel 'er, naar alle waarschijnlijkheid, kort na de hervorming, een vergadering van geloovigen, de Augsburgsche Confessie toegedaan, te Nijmegen is gevonden, kan men nogthans geen zeker bericht daarvan vinden dan in het jaar 1621, wanneer, volgens het getuigenis van het *Kleeffche Kerkenboek*, Hermanus Bergfeld, Predikant aldaar, in 't Huis van Hertog Hans Ernst van Neimar hier te Nijmegen gepredikt, en het II Avondmaal uitgedeeld heeft, waar bij, buiten des Hertogs Huisgezin, meer dan 28 Nijmeegsche Burgers, de Augsburgsche Confessie toegedaan, tegenwoordig zijn geweest; 't welk naderhand, met toelating van den Magistraat, ten huize van den Rentmeester Kemmerling, door Bernard Hilker, is vervolgd, totdat de Gemeente zoodanig is toegenomen, dat zij een Proponent kon onderhouden, onder welke Proponenten, of zoogenoemde Predikanten buiten vasten dienst, gereeld worden *H. Hunerfanger*, *Job. van Bönen* en *Vincentius Meijer* welke laatste geen lange tijd, om eenige voorgevallen zaken en onorde, toegelaten werd, moettende zich de Gemeente met eenige Voorlezers behelpen, doch werden op de voornaamste Feestdagen door de Eerw. Predikanten van Emmerik en Kleef bediend, totdat de Gemeente, op den 2 Jan. 1660, *Jacob Bergfeld* beriep, die op den 11 Maart bevel van de Overigheid ontving binnen 6 weken met vrouw en kinderen de Stad te ruimen, als hebbende den openbaren Godsdienst begonnen, zonder te voren verlof daartoe te hebben bekomen. Echter werden door goede voorpraak des Konings van Denemarken, en de Keurvorstelijke Brandenburgsche, Branswijkfche en Lunenburgfche Gezanten, de zaken weder hersteld, mits zulks eerst behoortijk van den Magistraat

Het *Niklaas Gasthuis* werd welêr,
 Wanneer ons Land nog was verbonden
 Aan Romes Mis- en Beeldenleer,
 Hier achter deze Kerk gevonden:
 Doch nu is dat Gebouw te niet:
 Zoo doet de Tijd steeds ondervinden,
 Dat hij, al wat ge op aarde ziet,
 Door zijne tanden kan verslinden.
 Hij tast het alles vratig aan,
 En doet het eindlijk eens vergaan.

De *Vischmarkt* (32) prijkt hier digte bij:
 Wat kan haar netheid evenaren?

Zij is, aan de eene en de andre zij,
 Versierd met meenigte pilaren.
 Hier ziet men daaglijks, uur op uur,
 Het puik der Visch ter markte komen,
 Gevangen bij den nagebuur,
 In Hollands ruime pekellstroomen,

Behal-

straat verzocht te hebben. Naderhand werd aan hun vergund de St Nicolaas Gasthuiskerk, volgens de Vergunbrieven van den 14 November 1670. Na het overlijden van Bergfeld zijn door de gezegde Gemeente nog beroepen de volgende Predikanten, te weten: *Hendrik W'iszman*, *Johan George le Bleu*, *Albertus Petrus Middeldorff*, *Carel Frederik Diezchius*, *Bernard Böhmer*, *Herman Eschenburg*, *Johan Hufman*, *Reijnhardt Ritter*, *C. F. Hesze*, *Justinus Hendrik Fredrik Landman* en *Christiaan Longstratsch*.

(32) *Vischmarkt*) Deze *Vischmarkt*, die vierkant en van een tamelijke ruimte is, werd aangelegd in den jare 1633, in de maand November, zijnde in weinig tijd daarna voltooid.

Behalven overvloed van Visch,
Die in de Waal gevangen is.

De zeen en waters, tot aan 't end'
Der waereld, die ontelbre zielen,
Zoo ver 'er landen zijn bekend,
Beploegen door een reeks van kielen,
Ten nutte van de koopvaardij,
Verschaffen ons, op alle wijzen,
Zoo wel van verre als van nabij,
Veel soort van Visch, om ons te spijzen.
Dus wordt de mensch, 't zij kwaad of goed,
Door schepfels uit de zee gevoed.

Het aardrijk, even als de zee,
Niet minder heerelijk beladen,
Deelt ons zijn gaven rijklijk meê,
En kan het Menschdom ruim verzaden:
De dieren, die in bosch en veld
Hun voedsel en hun weide vinden,
Zijn tot een spijs voor ons gesteld:
De vogels, zwevend met de winden,
Zija, met de vruchten van den grond,
Tot spijsze voor des Menschen mond.

Dank zij den milden Opperheer,
Die de aarde en zee dus heeft geschapen,
En ons door haar, ter zijner eer,
Doet onderhoud en voedsel rapen.

298 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Het water strekt ons op die wijs,
 Om, door zijn vocht, den dorst te laven;
 De Viscben schenkt hij ons tot spijs.
 Hoe groot en mild zijn 's Hemels gaven!
 Al, wat God ooit heeft voortgebragt,
 Getnigt ons klaar zijne oppermagt.

Nu klim ik weder heuvels op,
 Met rijen huizen, hoog verheven,
 Met gevels, hoog en breed in top,
 En wat de Bouwkunst ons kan geven,
 En spoei mij vaardig naar het Hof,
 Zoo oud met zijn verheven muren.

Wiens wijdvermaarde naam en lof,
 Tro's de Afgunst, eeuwen zullen duren,
 Wiens oudheid naauw kan zijn gemeld,
 Door all' de jaren, die het telt.

Maar, zangster, eer gij verder treedt,
 Wil, in 't voorbijgaan, niet vergeten
 Dees plaats, die eertijds, als elk weet,
 Het *Hilgen Geesthuis* (33) werd geheeten,

En

(33) *H. Geesthuis en Antonis Kapel*) Het Heiligen Geesthuis moet al voor eenige honderd jaren gesticht of gebouwd zijn geweest; want men vindt, dat in het jaar 1358 het Heiligen Geesthuis is veranderd in St. Antonis Kapel. De plaats, daar het zelve gestaan heeft, schijnt daarvan nog den naam te voeren van *St. Teunis- of Antoniskerkhof*.

En die ook was, in vroeger tijd,
 Een Mannenklooster, onder allen
 Aan *St. Antonij* toegewijd,
 Doch door den tijd geheel vervallen:
 Waarom dees plaats, als nog beroemd,
Antonis Kerkhof wordt genoemd.

'k Wil mij nu in den ruimen kring
 Van 't overoude Hof (34) begeven,
 Het welk, tot elks verwondering,
 Zich toont zoo hoog in top verheven.

Het

niskerkhof. Ook vindt men, dat volgens open brieven van het jaar 1441; des Donderdags op St. Jacobsavond, *Claas Collert* en *Johan Valckenburg* Proviforen of Regenten van 't Heiligen Geesthuis zijn geweest.

(34) *Oude Hof*) Dit Hofpaleis wordt bij de Inwoners het *Valkhof*, ook *Valkenhof* genoemd, 't welk naar allen fchijn een bedurven woord is, als willende zoo veel zeggen als het Hof aan de Waal, of het Hof der Walen, of der Vandalen Hof, ook Frankenhof, zoo als de Heer J. Smerius in zijne *Kronijk*, bladz. 19, heeft aangemerkt, Hierop fchijnt de geleerde J. van Someren gezinspeeld te hebben, als hij, in zijne *Wandeling op Ubbergen*, het oude Hof befchouwende, zich zingende dus laat hooren:

*Hier zie ik 't Oude Hof, waar de eerfte Batavieren
 Uit bunne aloude Stad de vaandels deden zwieren,
 Wanneer hun fterken arm voor Xanten won den flag,
 Waardoor de vrijheid weêr haar' eerften luister zag,
 Dat, van de Waal bevoloid, het Walenhof wil bieten,
 Of dat de Walen dat, in ouden tijd, verlieten,*

Wan-

300 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

*Wanneer de Batavier eerst in het Eiland kwam,
En met een ruime streek der Fransche landen nam.
Zegt iemand Frankenbof, ik zeg 'er weinig tegen;
Want frank of vrij te zijn, is vrij veel aan gelegen:
Nu heeft de snelle tijd daar Valkbof voor gesteld,
Den Burgt van 't Furstendom met dezen naam gespeld.*

*Wien dank ik meest van al de Vorsten, die de Kroone
Van Romes Keizerrijk eerst aan de wer'ld kwam toone,
Omdat bij dit Gebouw zijn Wallen heeft gestut,
Of Karel, die 't bewaart voor 't donderend geschut:
Of zou het Fredrik zijn, of Vrouw Katrijn van Kleve,
Die aan uw' hoogen top zijn' luister heeft gegeeve;
Ik dank u altemaal, maar allermeest den tijd,
Waar door uw stadige eer door zooveel eeuwen rijdt.*

En verder vervolgt hij aldus:

*Die 't oude Roomsche geweld zijn vlerken wist te korten,
Wanneer de Batavier haar dede nederstorten,
En wierp in puin en asch. Wat schade doet de brand,
Als voor eene oude Stad een nieuwe worat geplant?
Die onder 't hoogst gezag, dat Vorsten was gegeven,
Haar eerste vrijheid bield, daar andren moesten beven,
Die nimmer is verkneust van 't weitelijk gebied,
Wanneer het Gelders volk haar de eerste Hoofdstad biet:
Die stad van eeuw tot eeuw dees' luister heeft bebouden,
Ook zelfs wanneer de Nijd dat nauwelijks lijdén woude;
Die vrede won van God, ook toen het drorvig spel,
Van vrede met God niet was aan burgerlijk gekwel.*

Ook zegt dezelve J. van Someren, in zijne *Herstelde Oudheid*: „Wien is onbekend de voorzorg, die Karel „de Grootte gehad heeft voor den Burgt te Nijmegen; „dien Eginhart zelf *Palatium operis egregii*, dat is, een „Paleis van uitmuntend werk, gelieft te noemen. En „W.

Het roemt op de oudheid, met zijn kruin,
 Waarmee de muren zijn beladen,
 Gevormd uit steenen van arduin,
 Verfied met oudheidspronkstieraden.
 Waarheen het oog zig keere of wend',
 Zijn grjsheid wordt alöm gekend.

Met welk een' uitgezochten roon
 Zal ik het best den lof doen hooren
 Van dit Paleis, zoo oud en schoon,
 Dat ieders oogen kan bekoren,
 Als 't Pronkjuweel van Gelderland?
 Zal ik het eerst zijn fraaiheid zingen,
 Of zijn verrukkelijken stand?
 Wie moet met geen verwonderingen

Dit.

„*W. Heda* noemt het *Palatium publicum*, dat is, een
 „openbaar of gemeen Paleis, als aan geen' bizonderen
 „Heer gebonden zijnde.”

Jonker M. van der Hoeve in zijn *Charterkronijk*,
Bladz. en 8 van 't eerste Deel, zegt ook van dit Paleis:
 „Hier binnen (te weten binnen *Nijmegen*) ligt het zeer
 „oud Kasteel *Hesfelberg* of *Heslorum Mons*. Sommigen
 „achten dit het Gebouw te zijn van Cesar; maar dat
 „het naderhand, zoo door Karel den Grooten, als Fre-
 „derik, Roomsche Keizeren, gerepareerd, vergroot
 „ende verbeterd zij geweest.” Deze benaming wordt
 bij anderen *Hesfenberg* geschreven, en schiint beter op
 een' der heuvelen, aan het Westeinde der Stad gelegen,
 toegepast te worden, dan op het Slot Valkhof; zoodat
 de aneening van alle die Schrijvers zonder grond is, de-
 wijl 'er nooit een oud Romeinsch Paleis op de laatste
 hoogte der Stad, 't geen men *Hesfenberg* noemt, gestaan
 heeft.

Dit Hof beschouwen en betreen,
 Zoo trotsch gesticht uit vasten steen?

Of heffe ik voor de vragers aan,
 Wanneer men dit Paleis deed bouwen (35)

En toone, uit 's Lands Historieblaên,
 Wie 't Pronkpaleis, dat wij beschouwen,

Gesticht

(35) *Deed bouwen*) Wat aanbelangt de bouwing of stichting van dit Paleis, en van de Stad zelve, daarvan kan niets met zekerheid gezegd of bewezen worden, al-zoo meest alle de Geschiedschrijvers daaromtrent ver-schillen, en daarover twisten. Zie onze Aanmerkingen in het Eerste Boek op *Magus, Bato, Hesus, Marcomir, Julius Cesar*, enz. als ook onze Aanteekening op de her-bouwing door Keizer Frederik Barbarosfa. De Hr. Sme-tius zegt in zijne *Kronijk* bladz. 34: „Dat het Valk-„ hof voor dezen tijd (den jare 70) al is bewoond ge-„ weest, en lange te voren moet hebben gestaan, blijkt „ onder anderen, bij zilveren penningen, welke in een „ kanneken, omtrent het fundament van de muur, ten „ tijde van Claudius of Nero, zijn begraven, en in on-„ ze tijden wederom uit de aarde gedolven.”

W. van Berchem heeft ons ook deze vaarzen op het Kasteel of Keizerlijk Slot of Burgt van Nijmegen mede-gedeeld.

Fundator Julius Cesar castris fuit hujus

Sexaginta circiter ante Iesum.

Per Carolum Magnum renovatur post Neomagum

Cis septingentos septuaginta circlos.

Hoc reparavit idem Cesar primus Fredericus,

M semel, & C semel, L semel, semel V.

Otto Comes Gelrus fuit hic quoque nomine quartus,

Hoc Novimagense vindicat imperium.

Cesare

Geficht heeft? Hij wachte op zijn vraag
 Van mij geene opening te vinden;
 Dewijl de klaauw des Tijds gestaëg
 De bliken daarvan kon verflinden.
 Maar wie dit Hof ook heeft gebouwd,
 't Is zekerlijk vele eeuwen oud.

Of

*Cesare Wilhelmo super hoc fundante nebotem,
 Otto quadraginta mille ducenta ferunt.
 Gelrica Ducissa, Ducis Arnoldi, Catharina,
 Uxor, opus ipsum pulchre restaurat item.
 Milite quadringentis & sexagintaque quinque
 Possidet Adolphus Dux genitricis opus.*

Herwelk in 't Nederduitsch overgebracht omtrent dezen zin heeft: „ Julius Cesar is de Stichter geweest van dit „ Kasteel omtrent zestig Zonnekringen voor Jezus. Nij- „ megen werd over de zeven honderd zeventig Zonne- „ kringen daarna vernieuwd door Karel den Grooten, en „ hersteld door Keizer Frederik den Eersten in 't jaar „ 1155. Otto de Vierde, Graaf van Geder, matigde „ zich het Nijmeegsche Rijk aan, daarop aan Keizer „ Wilhelm, zijnen Neve, leenende, zoo men zegt, acht- „ enveertig duizend twee honderd Mark zilver. De „ Geldersche Hertogin Catharina, Gemalin van Hertog „ Arnold, hersteld insgelijks het vervallen werk. In het „ jaar duizend vier honderd vijftenzestig bezit Hertog „ Adolf het werk van zijne Moeder.”

Hoor ook den Kleeffschen Reisbeschrijver Cl. Bruin op zijne 16 bladz. alwaar hij dit Paleis aldus beschrijft:

*En dan naar 't Valkhof toe, daar Cesar bield zijn woning,
 Waarop bij spel-n liet zijn Duitsche krijgsvor. ooning,
 Wat poorten, oudbeids roem, wat-muren zien wij hier?
 Dit 's enkel reuzenwerk, niet naar den nieuwen zwier.*

En

304 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Of zing' ik eerst hoe meenigmaal
Dit oud Gebouw wierd omgesmeten,
Door 't alverflindende oorlogsstaal
Der Volken, die, op U gebeten,

U

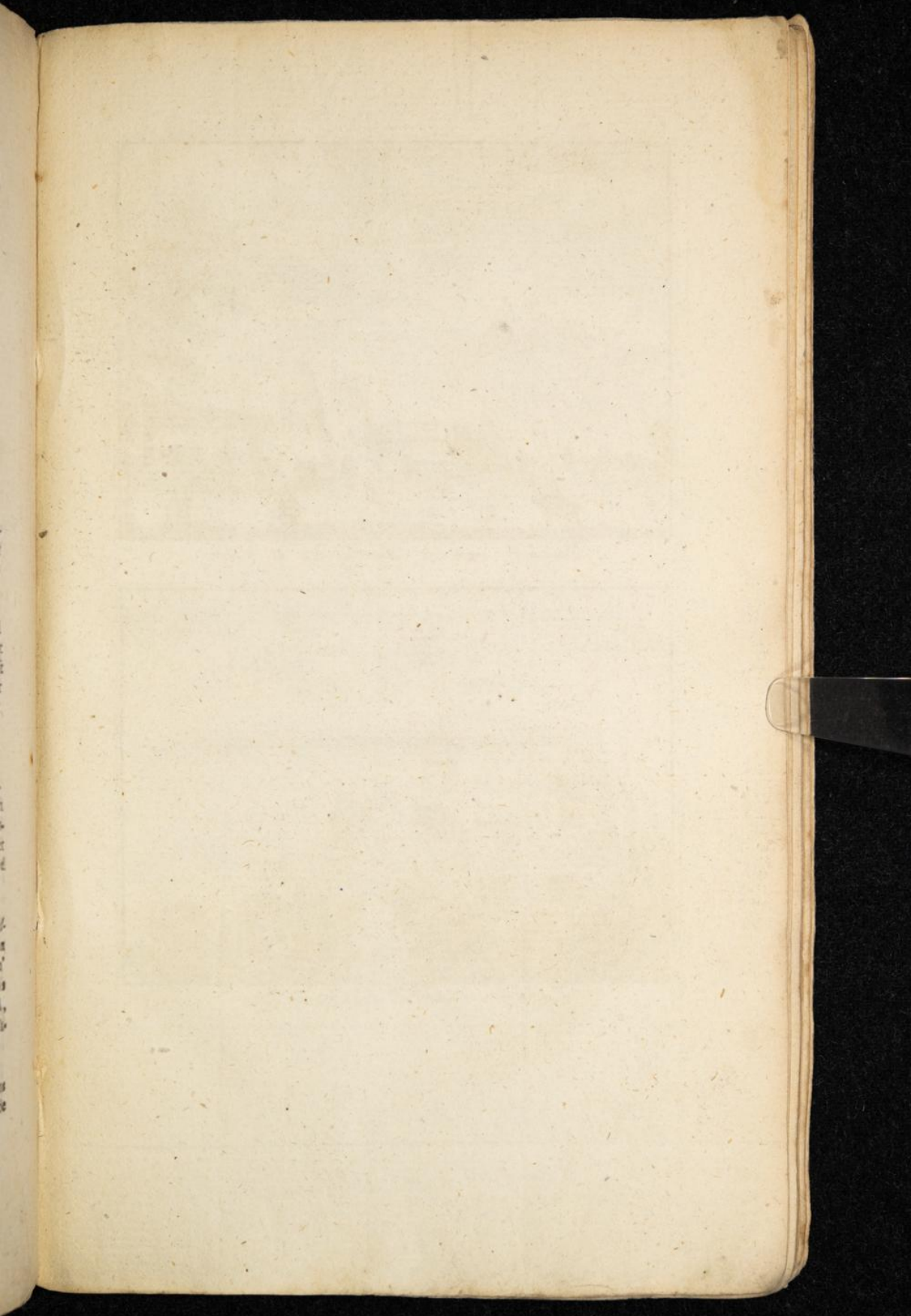
En verder:

*Wat baart dit groot Gebouw niet al verwonderingen
In ons, die nimmer zien dan pracht van nieuwe dingen,
Daar Holland steeds mee praalt vol luister en waardij?*

De geleerde J. van Someren, die dit Paleis des Vorstendoms een Burgt noemt, betuigt openlijk: „Dat „er veel van zoude kunnen gezegd worden, van de tijden van Julius Cesar af, (dewelke door sommigen voor den Stichter van dit Slot gehouden wordt) met denwelken de Batavieren in een vriendelijk Verbond geweest hebben.” Dit schijnt zekerder te zijn, dat Keizer Karel de Grootte dezen Burgt te Nijmegen heeft doen vernieuwen. En J. Smetius, op de 5^e bladz., zegt ook van Keizer Karel den Grooten. „Dees Keizer „(zegt hij) die 't Rijk der Franken 't allermeest heeft voortgezet, en binnen Nijmegen Koning gemaakt „werd, heeft, naar 't zeggen van *Regino*, drie Keizers Stoelen of Opperhoven gesticht, den eersten binnen *Aken*, den anderen te *Nijmegen* op de Waal, en den derden te *Diedenhoven*, en hier met zijne Nazaten, Lodewijk, Karel den Kalen, en anderen, over de 300 jaren veeltijds zijn Hof en Koninglijken Stoel „gehouden.”

En J. M. Flenderus, in zijn werkje, genaamd: *Gelderland Onwinbaar*, zegt: „Onder alle de sieraden van de Stad is het oud en schoon Kasteel, staande op een Berg, uitstekende boven de gansche Stad, van Julius Cesar (zoo men zegt gebouwd of immers hernieuwd, om 't omliggende land te overheerschen en te ontdekken, *Valkhof* genoemd.

De verscheiden oorlogsrampen, die dit Paleis, nevens
de

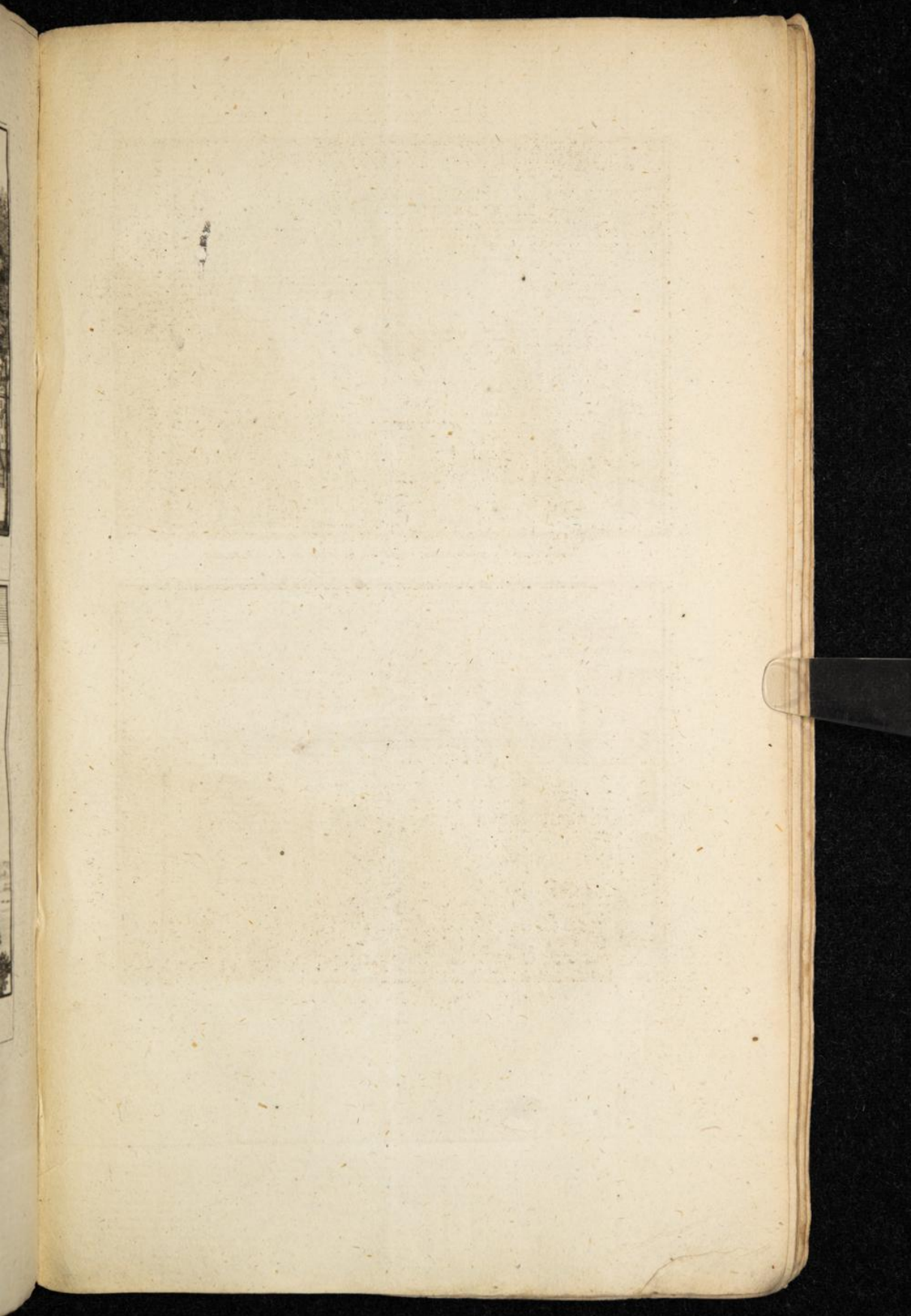

Valkhof van de Burchpoort te Zien.

Valkhof van't Belvidere te Zien.

Valkhof binnen den Eersten ingang.

Valkhof binnen den Twesten ingang.

U poogden tot den ondergang
Te brengen, door hun vinnig woeden?

Doch, schoon dit duurde jaren lang,
Gij zaagt U voor 't bederf behoeden:
Zoodat gij nog op dezen dag
Verheven staat in uw gezag.

Of moet ik elken oudheidpraal,
Dien 't oog beschouwt, bijzonder tellen,
Zijn Muren, Torens, altemaal,
Zijn Roomsche of Heidenfche Kapellen, (36)

V

Al

de Stad, zedert eenen langen reeks van jaren heeft ondergaan, hebben wij op onderscheiden plaatzen in het eerste Boek aangeteekent; als ook de Keizers en Vorsten, die hetzelfde van tijd tot tijd bewoond, en tot een Keizerlijk Slot gebruikt hebben.

Het is onnodig alhier een uitgestrekte beschrijving van dit Paleis te doen; dewijl elk, die hetzelfde maar beschouwt, lichtelijk kan overtuigd worden van deszelfs grijzen ouderdom: wij deelen alleen den Oudheidminna- ren hier mede vier bijzondere afbeeldzels van 't zelfe, zijnde het eerste van buiten uit de Burgpoort komende tegen het Zuiden te zien. Het tweede is van 't Belvedere, ten Oosten gelegen. De derde afbeelding vertoont zich inwendig, wanneer men den eersten ingang ingetreden is, alwaar men de Heidenfche Kapel, met zijn agt- kantigen koepel, van buiten beschouwt. Het vierde afbeeldzel is insgelijks bij het intreden van den eersten ingang, naar den tweeden ingang of poort te zien. Behalve deze afbeeldzels kan men in de gezichten der Stad zien hoe prachtig en verheven zich dit gevaarte vertoont.

(36) *Roomsche of Heidenfche Kapellen*) De Beminaars der vaderlandfche oudheden vinden hier een afbeeldzel

306 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Alwaar in vroeger tijden eer
De Wichlarijen zich vertoonden,
En dat de Wichelpriesters meer
Dees plaats dan andere bewoonden;
Vermits 't gewijde Bosch omtrent
Deze oude Hoofdstad was bekend?

Neen,

zel der Roomfche Kapelle, dusdanig als zich dezelve van buiten, wanneer men den tweeden ingang of Poort is ingetreden, vertoont, gevende, om zijn overdik muurwerk van Duifsteen, en de grootscheit van deszelfs metzelwerk, overtuigende blijken van oudheid. Onder deze afbeelding is geplaatst de Heidensche Kapel, zoo als zich dezelve van binnen laat zien; en waarvan in het klein op het voorgaande printblad de uitwendige gedaante vertoond wordt. Deze twee Kapellen worden bij de Inwoners de Roomfche en Heidensche kapellen genoemd. Over hare oudheid en haar gebruik is men van verschillende gevoelens. Volgens het gevoelen van *Merula* was deze Heidensche kapel voormaals aan den Afgod *Janus*, of, zoo anderen willen, *Dis Manibus* toegewijd; en dat Keizer Karel de Groote dezelve naderhand door Leo, Paus van Rome, ter eere van onzen Zaligmaker heeft doen inwijden.

De Hr. van Leeuwen, in zijn *Batavia Illustrata* bladz. 177, sprekende van de oudheid der Stad Nijmegen, wil niet toestaan, dat J. Cesar de Stichter van het Oude Hof is geweest, maar wel, dat hij hetzelfde vernieuwd, en naar de Romeinsche wijze herbouwd heeft, hetwelk, zegt hij, wel het naaste en waarschijnlijkste zoude zijn met der geenén gevoelén, welken meenen, dat het eerste begin geweest is een Heidensche kapel en Offerplaats, waar dan ook het Noodlot der toekomende gelukken en ongelukken door de Priesteren betuigd en voorzegd wierd, dat meest in de open lucht, en in de bosfchen, onder een open verwelf, daartoe opgericht, geschiedde, waarvan *Tacitu* in zijn Boek van de Zeden der Duitschen kan gezien worden. Zij achten de Goden, zegt hij, uit de verborgen grootheid des Hemels en der Hemelsche Goden;

Valkhof binnen den Tweeden Jngang.

Heidense Kapel van binnen

DI
Te
G
Lan

den
det
een
eer
no
ze
ma
tak
ze
de
wi
A
W
o
u
zo
de

h
m
sp
g
k
w
st
pl
de
H
van
er

d
d
a
g

Neen, zangster, staak hier vrij uw drift;

Te zwak zijn uwe lage toonen;

Gij stelt zijn roem niet in geschrift:

Laat zulk een stof aan Phœbus zonen:

V 2 Dan

den; zij heiligen de boschen en het geboomte; noemen dezelve met de namen der Goden, en houdenze voor een verborgenheid, welke zij niet dan met de grootste eerbiedigheid hunner harten aanschouwen. Zij zijn bijzonderlijk naarstig in 't waarnemen der Hemelsche voorzeggingen, die zij aan hunne lotinge bepalen. Hunne manier van lotinge is gansch eenvoudig. Zij snijden een tak van een vruchtdragenden boom, en verdeelen denzelfden in kleene stukjens, die zij met eenige teekens onderscheiden. Deze werpen zij op een wir kleed in het wild henen, als op een onzeker getal: dan slaat de Priester de oogen op naar den Hemel, en aanbidt de Goden, neemt elk stoksken driemaal op, en doet verklaring van ieder van dezelve naar het merk, 't welk te voren daarop is geweest. Indien dan de loten hun tegen vallen, zoo is denzelfden dag van die zaken geen verder onderzoek; maar indien de loten roevallen, gaan zij voort tot de voorzegginge en teekenen des luchthemels.

Dat het hier mede Bosch geweest zij (vervolgt hij) is het gemeen gevoelen, als mede het Priesterhof en de woningen, daar zich de Priesters onthielden, (want Tacitus spreekt *de Sacerdote Civitatis*, van den Priester der vergaderde woonste en waarvan de Stad den naam zoude kunnen hebben van *Magen*, anders *Megen*; want *Magi* waren Wijzen, die zich op alle luchthemelteekenen verstonden, van welken bij verder opbouwning van dezelve plaats tot eene Stad, of bij herstelling en herbouwning, dezelve, als gezegd is, *Nieuw Magen* kan genoemd zijn. *Het zij dan hoe het zij*, (eigen belijdenis van den Hr. van Leeuwen) *het is kennelijk, dat deze is een van de eerste en oudste Steden van Bataviën.*

En verder zegt dezelve Schrijver: *Een Fanum of Hedenfche Offerplaats.] Zoodanige Kapelle worat op den Burg van Nijmegen nog vertoond, met open Galerijen van zeer groote oudheid.*

308 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dan ziet men eens te regt zijn' stand
En luister, in zijn volle waarde,

En dat geen oudheidpraal in 't Land
Dit grijs gevaarte ooit evenaarde:

Ai! zing veel liever, op dees' dag,
Al 't geen uw zwakheid slechts vermag.

Wat heeft hier meenig Vorst gewoond,
Bekoord door alle uw lieflijkheden,

Daar elk U gunsten heeft betoond,
Ver boven andre Vorstensteden!

Ook is voor eeuwen dit Paleis
Bewoond door vele Burdiggraven,

Die, trouw en moedig, reis op reis,
's Lands rust en welvaart hielpen staven,
En maakten uwen Burger vrij
Van Mavors woede en tirannij.

Wat hadde ik niet een veld van stof,
Indien ik naar waardij zou melden

Der Graven eer, verdienste en lof,
Die voor 't gemeene best zich stelden!

Hoe heerlijk blonk steeds onder all'
Die brave Telg der RANDEWIJCKEN (37),

Die, om zijn' luister, eeuwig zal
Geprezen zijn in 's Lands Kronijken!

Die

(37) *Telg der Randewijcken*) De Hooggebore Heer
Frederik

Die schrandre *Cato* van ons Land

Hielp sluiten Utrechts Vredeband.

V 3

Nu

Frederik Hendrik Baron van Randwijck, die in den jare 1677 Ambtman, Richter en Dijkgraaf des Ambts van Tusschen Maas en Waal was geworden, werd in het jaar 1681, na dat zijn Hooggebore verheven was tot Burggraaf des Rijks en Richter der Stad Nijmegen, door zijn Hooggeboren Zoon, den Heere *Jacob Baron van Randwijck*, in het Ambtmanschap van Tusschen Maas en Waal opgevolgd. In den jare 1697, wanneer voorgemelde Heer *Frederik Hendrik Baron van Randwijck* was overleden, werd hij weder door zijnen Zoon, den Heere *Jacob Baron van Randwijck*, opgevolgd als Burggraaf des Rijks en Richter der Stad Nijmegen. Zijn Hoog Ed. was, in de jaren 1702, 1703 en 1709, wegens de Provincie van Gelderland en de Algemeene Staten Gedeputeerde te velde; en in den jare 1713 was zijn Hoog Ed. Gevolgagtige op de Utrechtsche vredehandeling, welke hooge waardigheden hij met luister heeft bekleed, zijnde overleden den 30 Julij des jaars 1725, in het 67 jaar zijns ouderdoms, nalatende, behalve twee Dochters en een Zoon, in den bloei van zijne jaren overleden, drie Zonen, namelijk: den Heere *Frans Steven Karel van Randwijck*, Heere van Beek, Rossum en Hestelt, Luitenant Kolonel ten dienste der Vereenigde Nederlanden; den Heere *Steven van Randwijck*, Heere van Homoet en Gameren, die in het jaar 1721 Ambtman, Richter en Dijkgraaf in den Ambte van Tusschen Maas en Waal wierd, en in den jare 1726 Ambtman, Richter en Dijkgraaf in den Ambte van Overbetuwe; en in den jare 1729 werd zijn Hooggeb. benoemd om wegens het Quartier van Nijmegen als Gecommitteerde in de Vergadering der Algemeene Heeren Staten zitting te nemen; en de Heer *Otto Dirk van Randwijck*, Lid van de Ridderfchap des Nijmeegschen Quartiers. Keizer Karel de VI heeft, in den jare 1730, den 20 September, den Heer Steven van Randwijck, Heer van Homoet en Gameren, met alle deszelfs nakomelingen van beide de sexen, tot den Gravenstand verheven, zijnde in 't Diploma of den Openbrief ingevoegd deze clausul: *tanquam à quatuor progenitoribus Comitibus &c* etc is, als of zij in 't vierde lid van Graven afkomstig waren, waardoor zij de oudste Rijksgraven zijn geworden in de Vereenigde Nederlanden.

310 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Nu treed ik ginsch ter zijden af,
In 't *Kelfkensbosch* (38), vol schoone Linden,
Schier schooner dan Natuur ooit gaf,
Op welkers paden is te vinden

Het

(38) *Kelfkensbosch*) Dit Bosch werd in den jare 1622, door den Burgemeester Kelfken aangelegd, naar wien het naderhand dan ook Kelfkens- of Kalverbosch genoemd is geworden; in het begin bestond hetzelfde uit ijpenboomen doch is in 1668 met linden boomen beplant.

De Hr. van Someren, vervolgende zijne Wandeling, jaat zich van 't Kelfkensbosch aldus hooren:

*Van daag en meen ik niet lang door dit Bosch te treden,
'k En zoek ook niet uw naam te weten, of de reden
Waarom gij Kelfkensbosch of Kalverboschjen beet,
Noch boeveel boomen dat gij in uw lengte meet;
Noch hoe gij zijt verdeeld in uw gesloten dreven,
Die met haar groenen top nu naar de wolken streven,
(Indien ik u te hoog doe stoigren naar de lucht,
Denkt dat den oorlog meest gevoerd wordt door 't gerucht.)*

P. van Haps in zijn *Nijmeegs Lof*, bladz. 20, zingt daarvan aldus:

*Dit dient nog tot de zaak, en moet niet zijn vergeten,
Hoe dat ons jongelui gaan 's avonds na den eten
Nog in het Kalverbosch, dat met een wijze hand
Kelfken het aldereerst in ons Stad heeft geplant.
't Is lust om aan te zien, hoe onze Nijfsen springen
Ginsch en tweër door het Bosch, men hoort haar zoetjes zingen,
De Boomtjes staan geplant in order op de rij;
Het Gevogelt dat brengt zijn Avondkeuntje bij.*

En

DER BATAVIËREN. III. BOEK. 311

Het puik der Jufferschap en Jeugd,
Dat onder de aangename lommer
Der groene bladen, gansch verheugd,
Hier wandelt buiten zorg en kommer;
Daar 't pluimgediert', elk op zijn' tijd,
Met zang den wandelaar verblijdt.

Wie roemt dit Bosch op juisten toon,
Daar 't ons verrukt van allé kanten?

En wie vlecht hem de gloriekroon,
Die deze Boomen eerst deed planten?

Men zal zijn' lof steeds door de Faam
Op gulden toonen hooren roemen,
Terwijl men naar des Planters naam

Gestaêg dit heerlijk Bosch zal noemen:
Zoo lang dees hooge Linden staan
Zal zijn gedachtnis niet vergaan.

V 4

Niet

En verder *bladz. 23* :

O! allerschoonste plaats, plaisantste van ons Stede,
Hoe meenig zoete paar gaan 's avonds in uw trede;
Wat liefelijk gekoos, wat aangenaam gepraat
Hooft gij, o stom geboomt, van die daar wandlen gaat
Ach! dat het baar niet mogt aan spraak en tong ontbreken
Hoe meenig zoet gevrij, wat al voor minnestreken,
Ja wat voor een getreur, en droeffelijk geklag,
En zouden zij niet al gaan brengen aan êen dag.

312 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Niet ver van hier plagt ook welêer
Een overöud Gebouw (39) te pralen,
Dat door Vorst *Karel* weêr ter neêr
Geworpen wierd, en in welks zalen,
Ten tijde van den binnenstrijd,
Twee Helden (40) opgesloten waren,
Egmond en *Ijselstein*, den tijd,
Zoo ik niet misf', van ruim drie jaren;
Waarom 't ook eertijds was befaamd,
En *Egmonds Toren* wierd genaamd.

Hoe

(39) *Overöud Gebouw*) Dees Toren heeft welêer hier omtrent gestaan. Zie hier het geen de Heer J. Smetius daarvan aanteekent. „ In 't jaar 1477, zegt hij, als Hertog Adoif voor Doornik was dood gebleven, gaven de Geldersche, door beleid van de Steden Nijmegen en Zutphen, de Regering aan de Zuster Catharina. Die van Nijmegen kregen Frederik van Ijselstein en Willem van Egmond, met anderen gevangen, die zij geheele drie jaren in den grooten Toren tegen over het Valkhof, die daarom de Toren van Egmond genoemd wordt, gevangen hielden.” En op het jaar 1529 zegt hij: „ Ondertusfchen zijn de Burgers genoodzaakt hunnen Hertog met de geheele militie intepemen, welke, binnen gekonten zijnde, de Goutelen der poorten eischte, latende den Egmondschen Toren tegen over het Hof omverre werpen, en het Valkhof met eenen binnenwal versterken.”

(40) *Twee Helden*) *Fraderik van Egmond*, Heer van Ijselstein en Leerdam, werd van die van Nijmegen drie jaren gevangen gehouden. Hij had ten wijve Alijd van Cutenborg, Gerrits Dochter, Vrouwe van Buren en St. Martensdijk, in Zeeland. Zij stierf lange voor hem in 't jaar 1471 den 26 Julij, en werd begraven in de Parochiekerk te Ijselstein; hij werd, in 't jaar 1492, door

Ke-

Hoe fierlijk prijkt ginsch ver voor 't oog,
Het schoon verheven BELVEDERE (41)!

Wat staan zijn muren breed en hoog!

Men zing' met regt tot zijner eere.

V 5

Men

Koning Maximiliaan gemaakt eerste Graaf van Buren en Leerdam, en stierf in 't jaar 1500, ligt begraven bij zijne vrouwe, nalatende twee zonen, namelijk *Floris* en *Werner van Egmond*. Zie hier van breeder van Leeuwen in zijn *Ban. v. a. Illustrat. bladz. 950 en 951.*

Willem van Egmond, Ridder, Heer van Harpe, in het jaar 1472. had ten wijve Margriet van Rijswijk, Erfdochter van den Heere van Boxmeer, gekomen van een jonger' zoon van den Heere van Culemborg, weduwe van den Heer Pieter van Vertain, en van *Maria van Egmond*, die simpel was, en *Anna van Egmond*, Vrouwe van Boxmeer, Harpe, Steffensweerd, Spalbeek, enz welke goederen zij ten huwelijk bragt aan haren eersten man, *Willem van Polanen*, Grave van 's Heerenberg, waarvan afkomen alle Graven *van den Berg* tot heden toe. Hij stierf in 't jaar 1513.

(41) *Belvedere*) Dit is eene plaats aan de Oostzijde der Stad, waaraan door den Hertog van Parma den naam van *Belvedere*, dat is *aangenaam uitzigt*, gegeven is. Het Huis op deze plaats werd in den jare 1646 gebouwd. Van netzelve ziet men niet alleen over de Betuwe en vele bijliggende Boschen, Dorpen en Gehuchten, maar ook de rivieren Rhiin, Waal, Maas en Ijsfel het geen alles van de hoogte in dalen beschouwt de oogen der aanschouwers op het aangenaamste streelt, verlustigd en verrukt. Het is onnodig meerder van dit gebouw te zeggen. De volgende vaerzen van den Heere van Someren kunnen genoeg verstreken om zig de aangenaamheid van deze plaats te verbeelden. Zijne woorden luiden aldus:

*Maar ziet de blonde zon, die is alreê aan 't schijnen,
En doet de Ucbtentmaagd haar aartig rood verdwijnen,*

Zies

314 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Men klimme eens langs zijn trappen op,
En ga zijn hooge kruin betreden,
Zoo zal men, van zijn' steilen top,
Befchouwen duizend lieflijkheden:
Waarom dees plaats, alöm beroemd,
Ook wordt het *Seboongezigt* genoemd.

Van

*Ziet hoe haar belle straal het nieuw gebouw beziet,
Dat Parma meest beviel in 's Konings Flips gebied,
En dat nu schooner pronkt in zijn vergroote zalen,
En tuigt een grootscher stand dan 't eertijds kon behalen.
Dat nu dient tot vermaak, was eerst tot 's vijands schaal;
Dat nu een Lusthuis is, daar riep men qui va la.
En draag ik niet te regt den naam van Belvedere?
Wat Vreemdling kwam hier ooit, die op zijn wederkeeren
Niet in zijn Vaderland staég roemde van 't gezigt.
Zegt gij, dat bij genoot alwaar ik sta gesticht,
De bergen, die mij zien, en lijken niet dan beuven:
Mijn top die is zoo hoog, dat die haar kan beteuglen.
Zoo gaat het in het Hof, daar meenig Heer verkeert,
En hoe hoog ieder is, zich voor den Vorst vernéert.
De Rhijn, die altijd was de vader van de watren,
Die laat zijn lieffte kind staég aan mijn voeten klatren;
De Waal heeft feller drift voor bij mijn wallen heen,
Dan ooit haar Vader zelf kon stieren naar heneén:
En kijkt gij uit mijn top, geen oog en zal u feilen,
Te zien hoe schippersmaat komt door den Rhijn gezeilen,
En zet het in de Waal, de Maas, de Yselvloed,
Beziet een ieder, die mijn vengsters open doet.*

Mijn

Van dit Gebouw, zoo hoog en steil,
 Zoo ver men 't keurig oog kan stieren,
 Kan elk het opgetogen zeil
 Beschouwen op een reeks Rivieren:

Men

*Mijn welbegaasde Ooij die loert staég op mijn luister ;
 Wien dien ik tot geen baak , al is het nog zoo duister ?
 Zoo spreekt het Seboongezigt , zoo sprak ik lichtelijk met ,
 Indien ik langer mogt verblijven hier ter steê.*

De Heer Cl. Bruin , behalve een Gezang op dit Belvedere , laat zich in zijne *Kleeffche Arkadia* dus hooren :

*Nu eens dees' Torentans heklommen met behagen ;
 Wat dunkt u , mag dees plaats met regt den naam niet dra-
 Van Schoongezigt ? Hier wordt het keurig oog niet moe. (Gen
 Hoe lacht dees Landstreek ons met al haar schoonheid toe ?
 O Belvedere ! o Schat van veel veranderingen !
 Het lust ons tot uw' roem eens vrolijk optezingen.*

Hij , die begerig is het Gezang , 't welk hier volgen moest , te weten , kan hetzelfde vinden in de meermalen aangehaalde *Kleeffche Arkadia* bladz. 17 en 18.

En P. van Haps in zijn *Nijmeegs Lof*. bladz. 23 , sprekende van 't Kalverbosch , zingt :

*Ten einde van dit Bosch daar is het Belvedere ,
 Dat ons vermaak en vreugd ten vollen kan vermeeren.
 O deftig schoon gezigt , men kan van uwen Wal
 Doozien de gansche Ooij , den Berg , en ook het Dal*

Eene afbeelding van dit Belvedere vindt men hiervoor tegen over bladz. 217.

316 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Men kan ook van zijn fiere kruin
Zeer vele Huizen en Gebouwen,
't Gebergte en 't omgelegen Duin,
Op 't aller aangenaamst betchouwen:
't Zij van nabij, of in 't verschier,
't Bekoort een ijder, die het ziet.

Nu keer ik van dit Belvedeer',
Langs Wallen, die mijn Stad omringen,
Vanwaar men dapper gaat te keer
Hem, die haar Vesten durft bespringen;
Waartoe men langs dees' breeden wal
Geplant vindt veel metalen stukken,
Om moedig afwenden all',
Wie poogt 's Lands vrijheid te onderdrukken,
Waartoe in vrede- en oorlogstijd
De lagen strekken van den Nijd.

Hoe sierlijk prijkt dees wal in 't rond
Met hoog verheven Lindeboomen,
Nog korts geplant in zijnen grond,
Tot lust van allen, die hier komen,
En zich vermeiën langs zijn' boord,
Zoo schoon, zoo net aan alle hoeken;
Waar kan men aangener oord
Voor Reiziger of Wandlaar zoeken,
Waar zich 't omliggend veld en land
Zoo fraai verthoont aan alle kant?

Hier ziet mijn zangster, langs dees wal,
 Een meenigre van Molens maen,
 Waaruit zij altoos leeren zal
 Hoe 't lot ons rijzen doet en dalen.
 Heef niet het wankelbaar Geluk
 Altoos veel Vorsten, Magten, Staten,
 Doen bukken onder 't slaaffche juk,
 En daarentegen Ouderzaten
 Verheven uit het lage stof,
 En zich doen plaatzen in hun hof.

Van deze wallen, hoog en breed,
 Die mijne schoone Stad omringen.
 Waarlangs mijn loome zangster treedt,
 Vind ik al verder stof tot zingen.
 'k Ga zuidwaards op, daar ginder ligt
 MARIENBURG, (42) hetwelk voor dezen
 Een deftig klooster en gesticht
 Voor Roomsche Juffren plagt te wezen:
 Doch nu wordt daar 's Lands veenige aard
 Voor 't Krijgsvolk van den Staat bewaard.

De

(42) *Marienburg*) De nette tijd, wanneer dit Klooster is gesticht, vind ik niet aanretekend. De Geldersche Geschiedschrijver Slichthorst stelt zulks tusfchen de jaren 1105 en 1108 als hij zegt: „ In deze dagen is „ in de Stad Nijmegen gebouwd het deegelijke Juffrou- „ wenklooster van Maria Magdalena, 't welk Reinald de „ eerste, Hertog, naderhand den Praemonstraten liet „ toe-

318 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

De *Rijdbaan* is hier aangenaam
In een besloten perk gelegen;
Hier wordt het moedig Ros bekwaam
Gemaakt op allerhande wegen;
Hier oeffent zich, wie zulks begeert,
Om 't Paard met toom en spoor te dwingen:
Wat heeft de kunst ons niet geleerd!
't Gebruik van al deze aardfche dingen!
Waar' slechts de Mensch, gelijk het paard,
Te leiden van zijn boozen aarr.

„ toekomen, belastende, dat het den Abt van Marien-
„ weerd, in 't Sticht van Utrecht, voor een Opziender
„ zoude erkennen. ” De Heer Smetius verschilt met
„ Slichtenhorst omtrent honderd jaren. Zij gebruiken beide
„ dezelfde bewoording; maar Smetius stelt zulks tusfchen
„ 1196 en 1230. Ik vind nog 't volgende in de *Kerkelijke*
„ *Oubeden* in Fol. IV. D. bladz 627 aangaande dit Kloos-
„ ter aangeteekend.

„ St. Mariaas Convent te Nijmegen, in Gelderland,
„ onder 't Bisdóm van Roermonde, 't welk van Bis-
„ fchius Marienberg wordt genoemd. In 't jaar 1487
„ heeft de Bifchop Lindanus de Nonnen van Marien-
„ berg in één ligchaam vereenigd met die van St. Agnes-
„ berg, die ook buiten de Stad woonden. Daarop heeft
„ hij 'er de hervorming ingevoerd, en de Nonnen bevo-
„ len opgesloten te blijven. ” En in hetzelfde Boekdeel,
„ bladz. 612 vindt men nog het volgende: „ St. Cathari-
„ naas Convent te Nijmegen in Gelderland, eerst onder
„ het Aartsbisdóm van Keulen behoord hebbende, ftaar
„ thans onder 't Bisdóm van Roermonde. Dit Convent
„ wordt noch van Pontanus, noch van Slichtenhorst ver-
„ meld. ” Doch wat voor een Klooster dit geweest zij
„ of waar hetzelfde geflaan heeft, is onbekend.

Verder

TID

To

nd.

st

st

st

st

st

st

st

st

st

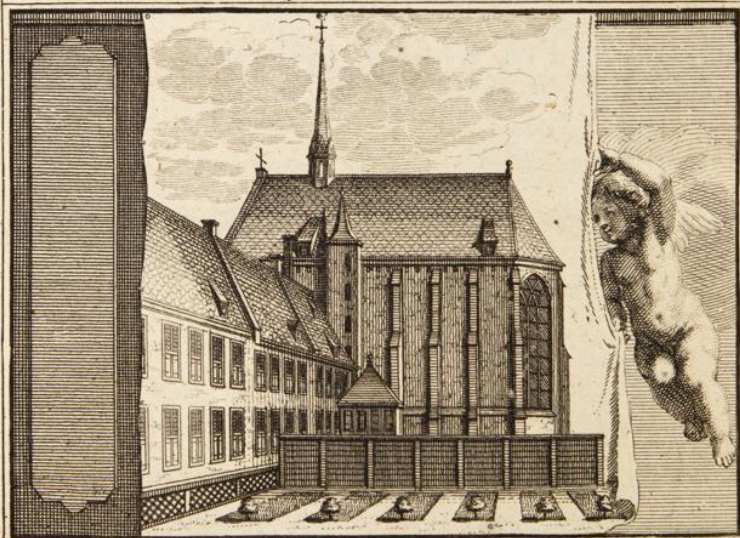
st

st

st

Marienburg ten Noorden.

Marienburg ten Zuyden.

Ter zijde dezer Rijdbaan staat
 Een *Kaatsbaan*, breed en hoog verheven,
 Waar men den Bal ontvangt en slaat;
 Een zinnebeeld van 's Menschen leven:
 Daar ijdereén, gelijk een bal,
 Gekaatst in voorspoed en ellenden,
 Onwetend is wanneer hij zal
 Den loop van zijnen tijd volenden.
 Zag' ijder mensch slechts welberaan
 Op 't einde van zijn levensbaan.

De *Schutters Doelen* (43) van dees Stad
 Praalt hier, omheind met hooge Linden,
 Waar, onder 't groen van tak en blad,
 Men vaak de Burgers saam kan vinden,

Om
 Verder vindt men hier geplaatst twee afbeeldzels van
 het Klooster en de Kerk van Mariënberg (zoo als het bij
 de Inwoners wordt genoemd) herzelve wordt tegenvoor-
 dig tot een Turfmagazijn gebruikt.

(43) *De Schutters Doelen*. Behalve de gewone Bur-
 gercompagnien, is 'er van ouds nog eene bijzondere
 Schutterij binnen deze Stad geweest, zoo als bladz 140
 reeds is aangemerkt. Deze Schutterij bestond op zig zel-
 ve en had haren Koning en Raden, aan welken, op den
 9 April 1628, een gedeelte van den Mariënbergschen
 Kerkhof tot eenen Doelen werd toegestaan, tegens beta-
 ling van eenen jaarlijkschen Thins van vijf gulden vijf
 stuivers, die hun, den 16 October 1639, echter voor
 tien jaren werd kwijtgescholden. Volgens Raadsresolutie
 van den 14 Julij 1627, moest ieder, in deze Schutterij
 toegelaten wordende, voor een intrede betalen een pond
 Vlaams.

320 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Om daar, vermoeid en nat bezweet
Van arbeid, onder 't zoet gelommer
Te rusten, en 't voorleden leed
Te smoren buiten zorg en kommer:
Daar elk hier kout met zijnen vrind,
Of medeburger, dien hij vindt.

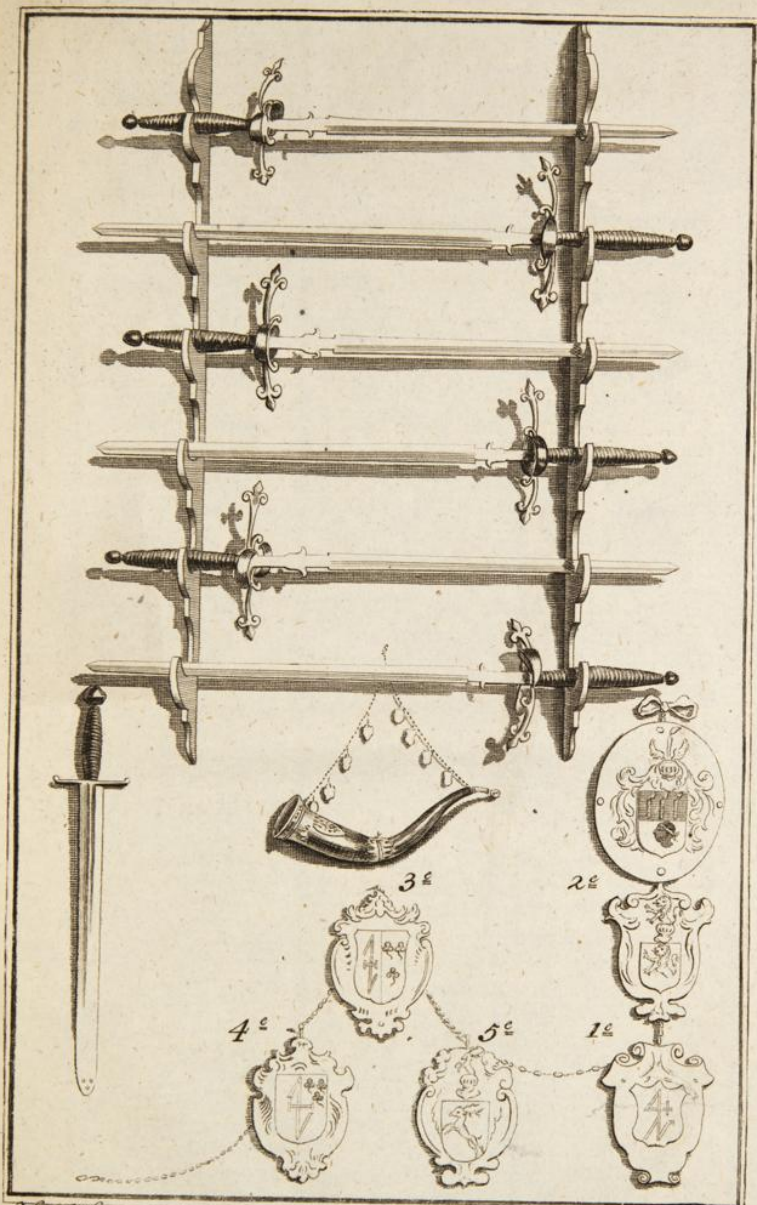
Maar

Vlaams. In Junij 1627 is voor dezelve eene Ordonnantie beraamd geweest, en op den 25 Mei 1651 bepaald, dat het schieten, om een nieuwen Koning, geschieden zoude op den tweeden Dingsdag na Pinxteren.

Het Vaandel dezer Schutterij wordt nog op het Raadhuis bewaard, gelijk aldaar, op der Gemeenslieden Kamer, zoo als op de Afteekening hier nevens te zien is, ook nog gevonden worden zes Glavien of Zwaarden, denklijk voor ieder Compagnie één. De lengte van dezelve is 6 voet Rijnlandsch. Op die eigen plaats hangt mede de Schutters Hoorn, mer eenen Zilveren keeten, welke den geenen, die den Vogel of het wit getroffen had, werd omgehangen, en die dan aan denzelven een Zilver plaatje voegde, waarop men, aan de eene zijde het Wapen, en aan den anderen kant twee Musketten, nevens zijn naam en het jaar wanneer Koning was, vindt gesneden. Dees Hoorn is lang 27 duim. Onder de Bel, aan de punt van denzelven, staat in 't Zilver gesneden: *Weldoen en vrolijk zijn.* Op den middelsten zilveren rand hetzelfde in 't Latijn: *Bene agere et laetari.* Op den bovenrand of mondstuk: *Colleg: iaculator: urbi: Nobiomag: don: Jac: Goris Scabi: an. 1645* Dat is: *Aan de Schutterij der Stad Niimegen geschonken door Jacob Goris Schepen, in 't jaar 1645* Daar onder op eene ovale zilveren plaat het Wapen van den Heer Goris, zoo als het op de Afteekening is te zien.

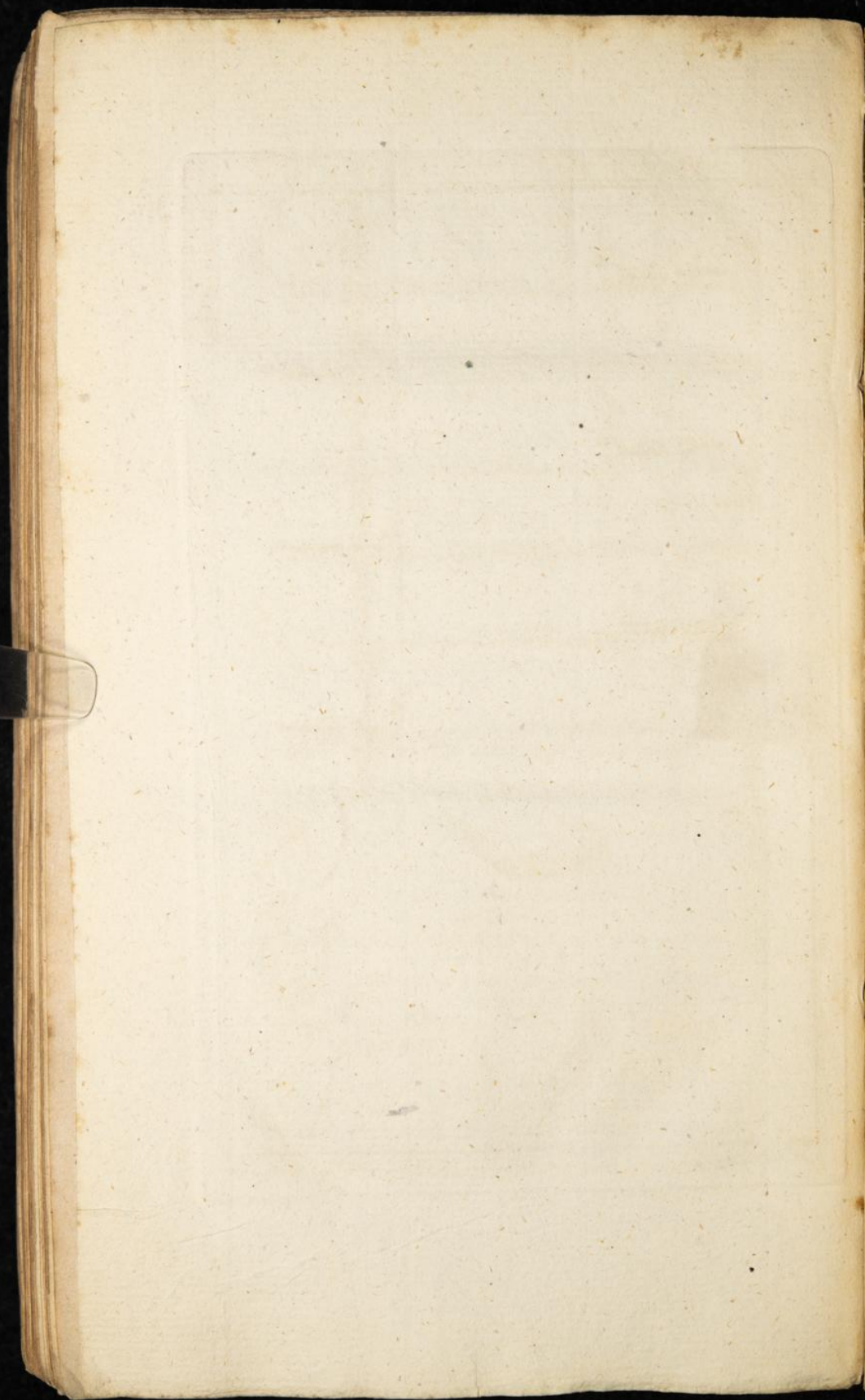
Van de aanhangende plattens der Koningen zijn 'er thans nog agt overig: Het eerste van Jan Bernts van Swanenborgh, Koning 1656; en nog één van denzelven van het jaar 1661.

Het

And: Logers. del.

J. de Veerbaard. sculp.

N

D

F

v
c
l
c
e
m
a

Maar wordt, helaas! de vlugge Tijd
 Niet meest alleen verflenst, verfluten
 In 't aardfche, dat ons streelt en vleijt;
 Daar 't noodigst naauwlijks wordt geweten;
 Zou 't niet tot meerder heil van Stad
 En Land en Ingezeemen keeren,
 Indien de Tijd, die dierbrè fchat,
 Meer wierd' besteed ten dienst des Heeren?
 De Tijd, die weinig wordt geacht,
 Wordt meest onnuttig doorgebracht.

X 's Lands

Het tweede van Henderik Huijck, Koning 1636; met
 nog twee van denzelven, van 1643 en 1668.

Het derde van Jacob Gerrits van Aeljen, Koning 1662.

Het vierde van Gerrit Jacobs, Koning 1655.

Het vijfde van Cornelis van Hervelt, Koning 1660.

Boven de Poort van den Doelen, in een' steen, zijn
 ook uitgehouwen de sieraden der Schutterij als Pijlen,
 Boog, Musketten enz.

Waarschijnlijk is deze Schutterij in den jare 1674 of
 1675 vernietigd, en den Doelen gebragt tot het ligchaam
 van de Stads Geestelijke goederen; dezelve wordt voor
 zekeren tijd van jaren verhuurd, en men vindt dat de
 Raad, op den 14 Maart 1692, reeds daaromtrent heeft
 bepaald, dat de verhuring van den Doelen zoude geschie-
 den mede onder deze conditien, dat de Ambten en Gil-
 den, die hunne vergaderingen en teeringen in den Doelen
 gehouden hadden, verder daarin zouden continueeren;
 dat die Gilden, als Brouwers, Tappers en Voerlieden,
 die hunne teeringen in denzelven niet hielden, door den
 Raad ernstiglijk gerecommandeerd en gelast zouden wor-
 den zulks aldaar mede te doen, en dat de Boekhouders
 en Meesters van Ambten en Gilden hunne particuliere
 meesterlijke vergaderingen in den Doelen zouden moeten
 houden.

's Lands *Munt* (44) staat ook aan dezen oord,
 Waar voormaals geldmunt wierd geslagen,
 Wier glans den gierigaart bekoort,
 En zijne schraapzucht kan behagen.

Waar*

(44) *Munt*) De Heer Smetius zegt, in zijne *Kro-
 nijk*, bladz. 13, omtrent deze Stad: „ Gelijk eertijds,
 „ als zij met de Romeinen in verbond waten, en in de
 „ tijden der Karolingen hier een *Munt* geweest is, zoo
 „ hebben zij ook heden het regt van gouden, zilveren
 „ en koperen munt te slaan, en den prijs des gelds te
 „ stellen.” En verder: „ 262 schijnt te Nijmegen een
 „ *Munt* geweest te zijn; op eenige koperen stukken,
 „ die hier gevonden worden, zijn muntstempels van dien
 „ tijd geprobeerd, anderen zijn met bijtels gerand en
 „ bekwaam gemaakt, om gemunt te worden.

Bij het ingaan der Unie, in 1579, werden door deze
 Stad mede voorbehouden de *Muntregalien*.

Ten aanzien van welke Rijksmunt de Stad ook niet ge-
 houden is aan het Placaat op het stuk der *Munt* van 1602,
 maar kan op dezelve eene bijzondere orde beramen; en
 om die reden weigerde de Raad, den 18 Meij 1620,
 een Placaat op het stuk van de *Munt* te doen publicee-
 ren, als strijdig met Stadsregt.

Den 13 Februarij 1612 werd geresolveerd de *Munt*, als
 meer tot schade dan voordeel strekkende, te doen stil-
 staan, het geen duurde tot den jare 1618, wanneer, in
 April, door den Raad en Gemeente Gecommitteerdens
 wierden benoemd, om dezelve wederom te laten gaan.

In den jare 1693, door de Stad met den Raad van Sta-
 ten, omtrent het laten stilstaan der *Munt*, gelijk bevorens
 nog al eens had plaats gehad, overeengekomen en bedon-
 gen zijnde, dat de Stad, daarvoor, jaarlijks, genieten
 zoude vier duizend guldens, werd door den Raad dezer
 Stad, in den jare 1703, daarvan opschrijving gedaan en
 den Muntmeester van Harn, het wederom laten gaan der
Munt, op de in 1694 gemaakte *Conditien*, toegestaan,
 het

Waar' toch de Mensch zoo niet gesteld
 Op 't waereldsch goed en de aardfche zaken,
 Op fchat van zilver, goud en geld,
 Die ons dus ftreelen en vermaken,
 Waarom wij zoo vele euveldaën,
 Door 't booze Menschdom, zien begaan!

X 2

Nij

het geen veroorzaakte, dat, die Resolutie in het Collegie der Gemeenslieden gebragt zijnde, zig de meerderheid met dezelve voegde, doch protesteerde tegen alle inconvenienten en onheilen, die door den Muntflag of de exercitie van dezelve, zouden mogen komen te ontstaan, als die latende tot verantwoording van Hun WelEd. en Achtb. alleen; alsmede, dat, op den 2 November 1704, door de Gemeente, daarover nader gedoteerd en vermeend wierd, dat ieder Lid van den Raad cautie behoorde te stellen voor de inconvenienten, schade en interesse, zoo de Stad in het generaal en ieder Burger in het particulier, daar bij zoude kunnen lijden.

Deze Muntflag is echter van geen duur geweest, en het geene daaromtrent is voorgevallen, is uit de gedrukte stukken van dien tijd blijkkelijk: ook zijn de gereedschappen tot den Muntflag niet meer aanwezig, maar worden door de Stad de, in 1693 bedongen, vier duizend guldens genoten, en daardoor het regt van dezelve mede bewaard.

P. van Haps in zijn *Nijmeegs Lof*, bladz. 25, zingt aldus:

*Ik zwijg nog van veel ding, als ten verborgen fchat,
 Ik zwijg van de oude Munt, geweest in onze Stad,
 Waarvan dat niet alleen kooperen Munt zal dragen,
 Maar ook het roode goud, waarop dat staat geflagen
 Het Keizerlijk Advijs, het Wapen van ons Stad.
 Wat voor autoriteit? wat eere is ons dat?
 Dat de Stad Harderwijk, niet van geringe magten,
 Nog moet de Oude Munt van onze Heeren pagten.*

Nu verder langs dees' Wal getreên,
 Vanwaar ik zie zoo vele Hoven
 En Tuinen, vol van lieflijkheên.
 Wie moet Gods almagt hier niet loven,
 Als hij 't gebloemte, blad en kruid
 Beschouwt, tot onzen dienst geschapen,
 Dat welig hier uit de aarde spuit,
 Waartuit wij vreugd en voedsel rapen;
 Waardoor Gods goedheid wordt ontvouwd,
 Die al 't geschapen onderhoudt.

Mijn Wal praat mede hier en daar
 Met Torens, hoog en dik van muren,
 Waar 't Buskruid, veilig voor 't gevaar,
 Bewaard wordt; daar het, door zijn kuren,
 Zelfs zijnen Vinder heeft gedood.

't Is nog in alle waereldhoeken
 De aandringer van het doodlijk lood.
 Wie moet met mij dit kruid niet vloeken,
 Dat zoo veel duizenden ontzielt,
 En schoone steden gansch vernielt!

'k Zie ginsch, van achter, in 't verschiet,
 Een *Huis* (45), waar de *ouderlooze Kindren*
 Gedekt zijn voor het bang verdriet;
 Opdat gebrek hen niet moog' hindren.

De

(45) *Huis*) Het Armenkinderen Weeshuis. Hetwelk
 een

De vreemde en ouderlooze Wees
 Wordt hier gevoed, door 's Hemels zegen,
 En opgebragt in tucht en vrees,
 Door leiding op des Heeren wegen.
 De God en Heer, die 't al regeert,
 Wordt dan met regt hier ook vereerd.

Wat loon verdient hier niet de vlijt
 Der brave Vaderen en Moeders,
 Die, zelfs ten koste van hunn' tijd,
 Verstrekken dezer kindren Hoeders!

X 3

Ge-

een uitmuntend schoon en groot Gebouw is, zijnde naar allen schijn het Convent en Kerk, welke, volgens aantekening van den Hr. Smetius, in zijne Kronijk, in het jaar 1449, op den Hesfenberg zijn opgericht.

In brieven, van den jare 1452, vindt men, dat de Zusteren van het Klooster van den Hesfenberg waren van de derde orde van St. Franciscus, bijgenaamd die van Penitentie. Johannes, Bisfchop van Keulen, verleende in 1450 en 1451, aan de Zusteren van het Klooster van den Hesfenberg Aflaatbrieven van veertig dagen. Nog vindt men in een' ouden brief van 1380, geschreven drie dagen na St. Andries, dat *Rudolpbus* . . . en zijne Huisvrouw aan de Bagijnen op den Hesfenberg hebben gegeven, eene open plaats onder de muren der Stad gelegen, met de helft van eene Put. Dit Klooster was voor adellijke Jongkvrouwen gesticht, en *Elisabeth van Poekwijk* is de laatste Abdisse of Mater van hetzelfde geweest.

Van dit Klooster zijn aan Diaconen eerst eenige gemakken vergund geweest, om aldaar de houkinderen te verplegen, welke, in orde gebragt zijnde, aan Proviforen zijn gegeven met eene Ordonnantie van fundatie van den 30 December 1640; door welke Proviforen hetzelfde, even als het Burgerweeshuis, alnog bestierd, en den kinderen eene beste opvoeding bezorgd wordt.

326 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Gezegend is hij, 't zij wie 't zij,
Die de Armen helpt naar zijnen vermogen,
En springt de onnoozle Weesjes bij,
Door onderstand en mededoogen:
Hij derft den grooten Vader niet,
Die Weezen bijstaat in 't verdriet.

Dit Godshuis, welks gebruik ik meld;
En dat een ijder mag beschouwen,
Werd voor veel jaren hier gesteld,
En was een Klooster voor de Vrouwen,
Die, in den Roomschen bloei en tijd,
Te famen hier in vrede woonden,
En, met een ongemeene vlijt,
De bliken harer godvrucht toonden.
Sints is 't, door wisfeling van tijd,
Aan deze kinders toegewijd.

Wat verder staat een ander Huis, (46)
Bestemd door zorg der Burgerheeren,
Om Dolheid, dat bedroefde kruis,
Te kluisteren of afte weren;

Of

(46) *Huis*) Het Cellenbroederen Huis; hetwelk uit het Melaten Huis, dat, volgens open brieven van den jare 1414, gegeven op maandag na A llerheiligen, buiten de Hertogspoort gestaan heeft, gesproten is; en in 1592 geschikt werd tot het innemen van Krankzinnigen, die aldaar ook n g, onder directie van twee Proviforen en een Kentmeester, verpleegd worden.

Of nog eens weêr 't beroofd verstand,
 Door gunst van 't Albestuur hier boven,
 Hersteld in zijnen ouden stand,
 Zijn' goeden Opperheer mogt' loven!
 Elk bid, dat God dit groote kwaad
 Hem nooit tot straf gebeuren laat'.

Wat kan de Tijd, door zijn verloop,
 Alle aardfche dingen doen veranderen!
 Hier woonde, in Roomschen tijd, een hoop
 Van *Cellebroedren* bij elkandren;
 Hun bezigheid was, om, met vlijt,
 De zieken naarfzig te onderschragen,
 En ook, om, in den droeven tijd
 Van pest, de lijken wegredragen:
 Dit was de taak, naar 't Kerkeregt,
 Dier Broederschap toen opgelegd.

Met zijnen muur praat hierömmrent
 Het *Glasbuis* (47), dat al lang voor dezen,
 In Kloostertijden, een Konvent
 Der *Zwarte Zustren* plagt te wezen.

X 4

Hier

(47) *Glasbuis*) Van dit Gebouw, 't welk van ouds
 een Klooster is geweest, het *Zwarte Zusteren Klooster*
 genoemd, kunnen wij niet veel zeggen, dan alleen, dat
 het naderhand tot eene Glasblazerij is geschikt, waarvan
 het nog heden den naam van *Glasbuis* behoudt.

328 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Hier hadden zij haar huis en kerk,
En woonden daar in rust en vrede:
Elk hield het voor een heilig werk,
Dat zij haar' leeftijd gansch besteedde,
Om zieken hulp te bién in nood,
En troost in 't uur van hunnen dood.

Wat ware 't loflijk, en naar wensch,
Indien elk, in dees droeve dagen,
Uit liefde tot zijn' evenmensch,
Gestadig hem hielp onderfchragen,
Geraakt door edle derenis!

Maar 't schijnt, het Christlijk mededoogen
Bijna van de aard' verbannen is,
En aan de meesten is ontrogen.
Men spot nu dikwerf met verdriet,
En acht zijns naasten plagen niet.

Niet ver van hier, ter zijden af,
Zie ik het *Burgerweeshuis* (48) pralen.

Wie was de Stichter, die dit gaf?
Hoe zal ik best zijn' roem verhalen?

Hoe

(48) *Burgerweeshuis*) Dit Huis is geen van de minste Godshuizen binnen deeze Stad, zoo in groote als vermoegen. Het schijnt voormaals een Bagijnen Klooster geweest te zijn, waarvan de straat waarin hetzelfde gelegen is, de naam van Bagijnengasch dan ook nog draagt. Boven den eersten ingang, waar twee Weeskinderen levensgroote staan afgebeeld, leest men:

Godt

Hoe melde ik naar verdienste de eer

Der Stichter en van deze muren?

Hadde ik een dichterlijke veer,

Ik deed' den lof der Braven duren,

Die, met een nijvre vlijt en zorg,

Verftrekken' s Weeskinds heul en borg.

X 5

Wij

Godt is des Armen Weezen goet,

Die ook vergelt in overvloet

Wat gij aan arme Weezen doet.

Dit Huis is in 1560 tot een Weeshuis geschikt, en *quarta post circumcisonis Domini* deszelfden jaars, zijn de eerste Proviforen daarover aangesteld, die, *quarta post trium Regium*, daaraanvolgende, verzogten: *eijn form umb sich to richten, ende eijn Ordonnantzij to stellen, om anthofangen ende regiment te stellen*, welke hun, op Guedesdag na Zondag *incarnationis*, ook is verleend geworden.

De Proviforen van dit Huis plagten, op St. Thomas-avond, met twee Raden omtegaan, als te zien in het Goedesdaagboek, *quarta post concept. Marie* 1560; doch de Raad heeft, den 16 Meij 1725, bepaald, dat de Collecte in het vervolg gedaan zoude worden door vier Burger Hoplieden, nevens vier Proviforen, wordende die collecte thans nog alle vierendeel jaars, op den eersten Dingsdag der maand, doch alleen door Officieren der Burgerij, onderhouden. Burgerkinderen wier Ouders beiden overleden zijn, en waarmtrent de familie zich de verpleging en opvoeding niet wil bekrodigen, worden in dit Huis aangenomen en hun, onder opzigt van een Binnen-vader en Moeder, eene Burgerlijke opvoeding gegeven. De gelden en goederen, die deze kinderen hebben worden alsdan onder beheering der Proviforen gebragt, die, zoo lange de kinderen op het Huis blijven, de inkomsten behoeven van hetzelfde genieten, doch bij het afgaan of de meerderjarigwording alles, boven en behalve eenen behoor-

330 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Wij zien, door 's Hemels gunst, zoo goed,
De teedre en ouderlooze Weezen

Hier naar de wetten opgevoed:

Wie heeft zijn goedheid ooit volprezen?

Zij

behoorlijken nitzet, aan hun te rug geven wat zij 'er hebben opgebracht. De kleeding der kinderen schijnt te voren uit leder bestaan te hebben, dewijl, op den 8 Maart 1641, bij den Raad, op verzoek der Proviforen, is vastgesteld, dat zij in het vervolg niet met seemleder maar met laken gekleed zouden worden, half rood en half zwart, en de broeken van zoodane couleur als Proviforen goedvonden. De vengsters en deuren der Stadsgebouwen werden te voren allen op zoodane tweekleurige wijze geveerd, doch zulks thans genoegzaam buiten gebruik zijnde, ware het, om verscheiden redenen, te wenschen, dat deze zonderlinge soort van kleeding mede in eene éékleurige veranderd werd.

De Proviforen verkiesen jaarlijks een hunner tot Boekhouder, die dan den ontvang en uitgaaf, nevens de dagelijksche directie heeft, en bij het afgaan zijne Rekening doet, zonder dat de een of ander daarvoor iets ten lasten van het Huis geniet, gelijk zulks bij het Burgerghasthuis en Armenkinderen Weeshuis mede plaats heeft, zoodat die posten alleen eershalve worden waargenomen.

Behalve de Proviforen, waarvan wij hier eene Naamlijst zullen laten volgen, zijn 'er ook nog Buitenmoeders over dit en de andere Godshuizen gesteld.

Naamlijst der Heeren Proviforen van het Burgerkinderen Weeshuis der Stad Nijmegen.

A^o

1560 *Wilhem van Steinberg*

Wolter Stevens

Joban van Scharrenborgb

Derck van Hetsren

1592 1 *Maart Rick van Mulecom*

Herman de Vrijs

Zij worden middelijk vereerd
 Met al, wat hun kan voedsel geven.

Al 't noodige wordt hun geleerd;

Opdat zij, in hun gansche leven,

En namaals, hunnen God en Heer

Toebrenge allen roem en eer.

1600 November 2de k Bee

A ^o		
1593	17 October	<i>Christoffel Bieseman</i> , Raadsvrind
1594	16	<i>Derck Rouckens</i>
1595	15	<i>Wilhem Lefser</i> , Hopman en Raadsvrind
1596	13	<i>Johan van den Heuwel den Alden</i> , Raadsvrind
1598	18	<i>Derck van Hollandt</i>
1599	17	<i>Wilhem van Loon</i>
	7 November	<i>Antonij van der Linden</i>
1600	16 October	<i>Jan van Gendt</i> , Commis
1601	14	<i>Jan van Seller</i> , Raadsvrind
1602	7	<i>Johan de Beijer</i> , Secretaris
1603	12	<i>Reijnier Hansen</i> , Muntmeester
1604	25	<i>Aerent Kelfken</i> , Raadsvrind
1605	11 November	<i>Johan Kuijper</i> , Rentmeester
1606		<i>Johan van de Wall</i> , Raadsvrind
1607		<i>Pontiaen Singendonk</i> , Rentmeester
1608		<i>Willem van Eck</i> , Raadsvrind
1609	1	<i>Johan Strijck</i>
1610	11 October	<i>Wilhem Palmers</i>
1611	6 November	<i>Hans Valckenburg</i>
<i>Johan Kelfken</i>
1612	16 September	<i>Coenraet van Beringen</i>

332 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

'k Beschouw de Gevel van 't gebouw,
 Waar ik den Burgerwees verslagen
 Hoor zuchten, en vol bittren rouw,
 Om zijn verstorven Ouders klagen.

Ach!

A^o

- 1613 10 November *Gerrit Vervoort*, Raadsvrind
Jan Buijs
- 1614 7 September *Aelbert Janssen*
- 1615 12 Julij *Dirck van de Graef*
Hans van de Camer
Girrit Bieseman
- 1616 23 October *Coenraet Plasf*, Rentmeester
- 1617 15 *Johan van den Broek*, Convooymeester
- 1618 20 Maij *Hendrick Verbolt*
- 1620 6 Junij *Goert van de Wall*
Jacob Jansen
- 1621 12 December *Jan Cornelissen*, Rentmeester
- 1622 6 *Wilhem van de Wardt*
- 1623 15 October *Ammeldonck Coets*, Secretaris
- 1624 3 November *Wilhem Clerck*, Secretaris
- 1625 14 December *Wilhem Grob*, Rentmeester
Hendrick van der Lijnden
- 1626 22 November *Gerrit Heijmericx*
- 1627 14 *Johan van Walbeek*, Rentmeester
- 1630 12 Maij *Johan Hermans*
- 1631 27 April *Johan Lelis*, Beziender
Johan de Vries, Rentmeester
- 1633 15 Maij *Antonij Vos*, Rentmeester
- 1634 14 *Peter Beeckman*
- 1635 6 *Simon van der Lijnden*

Ach! armē Wees, zigt niet bedroefd;
 Stil toch uw droeve jammerklagen;
 De Hemel weet wat gij behoeft,
 En zal uw smerten wel verzachten:
 Heb, bid ik, geen bekommernis,
 Daar God der Weezen Vader is.

Dit

A ^o			
1636	25	Maij	Dr. <i>Wilhem Kelfken</i> , Secretaris <i>Cornelis Beeckman</i> , Schepen
1638	7	November	<i>Jacob Romburg</i> , Rentmeester
1639	22	Maij	Dr. <i>Herman Breul</i> <i>Johan Singendonck</i> , Secretaris
1640			<i>Isack van den Bergb</i> , Rentmeester
1641	9	Junij	<i>Pelgrom Herman</i> , Rentmeester
1642	18	Maij	<i>Reijnier Beeckman</i> , Rentmeester
1643	10		<i>Peter van den Heuvel</i>
1644	22		<i>Johan van Colenburgh</i>
1645	21		<i>Crijn Derrix Borger</i> , Vaandrig
1646	6		<i>Johan van Steenbeeck</i> , Rentmeester
1647	26		<i>Johan van Lennep</i> , Rentmeester
1648	10		<i>Otto van Duren</i>
1652	28	Januarij	<i>Hendrick Leijdecker</i> , Rentmeester
	3	November	<i>Arnolt Vervoort</i> <i>Peter Nootb</i>
1660	2	Maij	Dr. <i>Arnolt Coerman</i> <i>Hendrick van Santfort</i>
1667	4	September	<i>Jacob Goris</i> , Burgermeester, als Pro- vifoor honorair
1669	18	April	<i>Martin Goris</i> , Raadsvrind, als Op- perprovifoor

334 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Dit Weeshuis was, in vroeger tijd,
 Eer 't heilicht, dat wij nu zien schijnen,
 Zijn' hemelglans nog had verspreid,
 Een Huis en Kerk voor de *Bagijnen*,
 Die,

- A^o
- 1671 22 November Dr. *Johan Kelfken*, Raadsvrind, als
 Opperprovifoor
Dr. Wilhem Water, als ordinaris
 Provifoor
Dr. Schivelberg
Johan van de Wal, Burger Luitenant
- 1675 25 Februarij *Reijnier Coerman*, Gemeensman
- 1682 1 *Dijonijs Coerman*
- 1684 30 Januarij *Peter Beeckman*, oud Tolschrijver
Herman van Arnhem, Rentmeester
- 1690 21 Maij *Hendrick Frederick Verboldt*, Raads-
 vrind
Peter van Sugtelen, Burger Luitenant
Casper Knipping, Burger Luitenant
- 1696 15 Julij *Engelhardt de Man*, Rigter tot Leur
Johan in de Betouw, Burger Vaandrig
- 1699 3 Maij *Jacob de Mist*, Procurator
- 1700 25 September *Wilhem Roukens*, Schepen
Mattheus van Dockum
- 1705 1 October *Jacob de Beijer*, Burgermeester
Wilhelm Engelen, Secretaris
Cornelis Vermeer, Ontvanger
- 1708 2 Maart *Adriaen van Arnhem*, Raadsvrind
Dr. Hendrick de Haert
Albert Gramij, Gemeensman
- 1711 25 Februarij *Wilhem Knippinck*, Schepen

DER BATAVIEREN. III. BOEK. 335

Die, 'smorgens vroeg en 'savonds spaad',
 Hier haren dienst en hare pligten,
 Elk haar Sanctinne en toeverlaat,
 Zoo wel als God ter eer, verrichten:
 Waarvan de straat, schoon gansch veröud,
 Nog heden haren naam behoudt.

's Lands

- A^o
 1715 6 Februarij *Peter Verstegen*, J: U: D: Burger-
 meester
Mr. Lambertus Singendonck, Raads-
 vrind
Melchior van Loon, J: U: D:
 1721 24 December *Weuter van Tselijk*
Laurens van Sugtelen
 1726 10 *Adam Schul*, J: U: D:
 1727 5 *Christoffel van den Bergh*
 1730 13 *Lambartus van Leeuwen*, Burger
 Hopman
 1732 16 Julij *Wilhelm Engelen*, J: U: D:
 1737 9 Januarij *Arnold Engelen*, J: U: D:
 1740 10 Februarij *Francois van den Steen*, J: U: D:
 Contrarolleur
 1743 27 *Jan van Leeuwen*, J: U: D:
 1744 23 December *Jan van Suchtelen*, Burger Hopman
 1746 2 November *Willem Pieck*, J: U: D: Secretaris
 1747 8 Maart *Jan Michiel Roukens*, J: U: D:
 Schepen
 1748 10 September *Nicolaas Hoefsts*, Burgermeester
 1753 1 December *Lambertus van den Bergh*, J: U: D:
 1761 11 Maart *Jacob Hendrik van Suchtelen*

336 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

's Lands Tuighuis (49), vol van oorlogsgoed,
 Praalt ginsch ter zijden, met zijn muren:

Hier vindt men rijken overvloed,
 Om stout den storm te doen verduren.

Hier stuit men Mavors in het veld:

Hier kan men met metalen stukken

Hen groeten, die door snood geweld

's Lands vrijheid zoeken te onderdrukken.

Dus waakt men met een kloeke vlijt,

Zoo wel in vrede- als oorlogstijd.

Dit

- A^o
- 1761 26 Augustus *Peter Anthonis Vos*, J: U: D: Raads-
 vrind
- 1762 10 November *Walraven Pleck*, J: U: D: Tol-
 schrijver
- 1772 3 Junij *Arend Anthonis Roukens*, J: U: D:
 Schepen
- 1778 2 Maart *Peter Adriaan Schull*, J: U: D: Sec-
 retaris van de Ridderfchap
- 1779 10 November *Bartholomeus Johan Brousson*, J: U:
 D: Secretaris
- 1780 9 Augustus *Jan Elias Baron van Lijnden*, Bur-
 germeester

(49) *Tuighuis*. Het Gemeene 's Lands Ammonitie-
 of Wapenhuis, of 's Lands Magaziin is een groot Ge-
 bouw, waarin te voren alleen de Krijgsvorraad geborgen
 wierd. Het staat omtrent de nieuwe Haven, en was
 voormaals een Klooster van de *Observanten* of *Minder-
 broeders*. Dit Klooster is reeds in den jare 1336 gesticht
 geweest dragende de straat, waarin hetzelfde ligt, nog
 den naam van *Papengasch*. Thans worden de Stallingen,
 door den Raad van Staten, in den jare 1772, op of bij
 Marienberg, doen bouwen, mede tot een Magazijn
 gebruikt.

Dit Wapenhuis was wel voorheen
 Een Klooster, waar in de *Observanten*,
 Al meer dan honderd jaar geleên,
 Hun Roomfche kerkftandaarden plantten:
 Doch, namaals door verloop van tijd,
 Na de Inquisitie was verbannen,
 Zag 't zich een' andren dienst gewijd,
 En werd een *Gasthuis* voor de Mannen,
 Wie, droef verarmd, en traag, en oud,
 Liefdadigheid hier onderhoudt.

o Heerlijk en gezegend Land!
 Waar Grijsaarts zich zien onderftutten,
 En waar men, met een trouwe hand,
 De hulplooze Armen helpt befchutten.
 Wierd' slechts, helaas! dees liefdewet,
 Gelijk 't behoorde, naargekomen,
 En naar Gods wetten voortgezet,
 Men zou den ouden dag niet fchroomen:
 Daar nu een, die geen goedren heeft,
 Te lang voor zich en andren leeft.

Hoe ver gaat niet de wijze zorg
 Van zulke trouwe Burgerheeren,
 Die ons verftrekken tot een' borg,
 Om ijdets onheil afteweeren!

338 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Men vindt, door zoo veel zorgs en vlijts,
Ook door de Stad veel *Waterspuiten*,
Om, als het onheil treft, bij tijds
Den brand te bluschen of te stuiten;
Opdat men zijne woede keer',
Eer 't vuur des Burgers huis verteer'.

Wat heeft zijn vlam (50) al stad en land
Verwoest, en duizenden doen sneven!

Wie is 't, die voor Gods sterke hand,
Als Hij die uitstrekt, niet moet beven!

o Opperheer, keer van ons af
Die meer dan welverdiende plagen;
Laat ons toch niet de zware straf
Van Sodom en Gomorra dragen!

Keer,

(50) *Vlam*) Wij hebben reeds in ons eerste Boek gezegd hoe meenigmaal Nijmegen door de Noormannen en Deenen in de asche is gelegd: nu is ons alleen overig te zeggen, dat wanneer, in den jare 1537, te Nijmegen niet alleen een groote brand in de Voorsteden, maar zelfs in de Stad vele schade hadde veroorzaakt, wierden bij de Stadsoverigheid verscheiden Keuren gemaakt, waarvan reeds eenigen in 't jaar 1534, wanneer de Heefestraat voor 't grootste gedeelte afbrandde, al waren voorgeslagen, doch nog niet in 't werk gesteld; en werd door die Keure geboden, dat niemand voortaan, of in de Voorstad, of in de Stad zelve, zijne huizen met riet of strooij bedekken, maar een ieder harde steen, pannen of leidak daartoe gebruiken zouden; dat men mede geen hooij, strooij, of koorn in eenige schuren, met schooven beled, zoude leggen, bij welke gelegenheid aan de geenen, die schade door dien brand geleden hadden, werd toegestaan in vijf jaren geene schattingen te betalen.

Keer, keer al 't onheil van dees vest,
Ten welzijn van 't gemeenebest!

Tot 's Burgers rust gaat ook een *Wacht*
Door alle wijken, straten, steegen,
De Klapperman, die hier bij nacht
Zijn uren roept, en all' de wegen
Van 't vuil geboeft' verlaten doet.
Zoo kan de Burger veilig rusten,
En zich des morgens, vol van moed,
Weêr in zijn bezigheên verlusten:
Zoo blijven altoos stad en land,
Door goede zorg, in goeden stand.

Hier zwijgt mijn zangster, afgemat,
Schoon zij een aantal andre dingen,
Tot room van hare aaloude Stad,
Befloten had nog optezingen.
Zij laat door andren voorts haar' lof,
In hooger trant van Heldendichten,
Opdreunen, niet om dat haar stof
Ontbreke, of zij 't niet will' verrichten:
Maar omdat zij zich, gansch vermoeid,
Van lang te zingen, t' huiswaards spoeit.

340 NIJMEGEN, DE OUDE HOOFDSTAD

Doch eer zij naar haar woonplaats gaat,
Wensch zij den BURGREN heil en zegen,
Den groei en bloei van hunnen staat,
En dat elk, 't geen hij heeft verkregen
Van 's Opperheerschers milde hand,
In vrede en Vrijheid moog' bewaren,
Dat Godvrucht hem blijve ingeplant,
Tot aan het einde zijner jaren;
Opdat zij, van vrij zielbederf,
Het eeuwig hemelheil verwerv'.

EINDE VAN HET DERDE EN LAATSTE BOEK.

BLADWIJZER

D E R

VOORNAAMSTE ZAKEN.

A.

A dellijke Huizen ten tijde van de partijschappen der Bronkhorsten en Heekerens in Gelderland verwoest bladzijde 98 en 149	
Afbeeldzels der Afgezanten op den Nijmeegschen vrede hangen op het Raadhuis aldaar	258
Afgoden te Nijmegen aangeboden	54
Alardus, Graaf van Nijmegen, stigt aldaar een Hospitaal	293
Alba (Hertog van) trekt door Nijmegen 107 zijn verblijf aldaar gehouden	108
Anna (Sint) Weg en Buurt bij Nijmegen beschreven	206
Anna Catharina van Bourbon in St. Stevenskerk te Nijme- gen begraven en hare Graftombe beschreven	272
Antonij Kapel te Nijmegen	298
Appellen van den Schepenstoel van Nijmegen war daar- omtrent is voorgevallen	80
Armenkinderen Weeshuis te Nijmegen gesticht	324
Athlone (Graaf van) verijdelt de aanslagen der Franschen op Nijmegen	123
Augustus (Cajus Octavus) verkiest eene Lijfwagt uit de Batavieren	33

B.

B atavieren sluiten een Verbond met Jullus Cefar 18 worden Vrienden en Bontgenooten der Romeinen ge- noemd 19 hunne diensten aan dezelveu bewezen 20 de onderscheiden krijgstogten van hun onder Julius Cefar 21 doen hem de overwinning op het Leger van Pom- pejus	
--	--

B L A D W I J Z E R

pejus bevechten 22 ondersteunen denzelven mede in Egipten tegen Ptolomeus 23 Keizer Augustus verkiest een Lijfwacht uit hun <i>ibid</i> ook eenige volgende Kei- zers 24 vervolg van hunne roemruchtige daden 29 ver- maandheid van hunne Ruitelij 3 hunne krijgsverrigting- gen onder Keizer Vitellius 34 zij verklaren hem den oorlog 35 verslaan het Leger der Romeinen 36 bemag- tigen eene Scheepsvloot 38 worden verslagen 39 met de Romeinen bevredigd 4 trekken tot hulp derzelven naar Engeland 43 hunne krijgsverrigtingen tegen de Barbaren 44 tegen de Duitschers bij Straatsburg 60 trek- ken andermaal naar Engeland 61.	
Batavisch Eiland beschreven	146
Bato, wie hij was en zijne gevallen	11
Beek, eene Heerlijkheid in 't Rijk van Nijmegen	223
Belvedere te Nijmegen	313
Betuwe heeft haren naam behouden 63 geschiedenis en bizonderheden van dit Eiland 135 Voorrechten en Vrij- heden door de tijdelijke Vorsten aan de Ingezetenen verleend 141 hoe de schatting in 1547 over de Dorpen aldaar werd uitgezet 145 Naamlijsten der Amblieden van Over- en Nederbetuwe 145 de rampen die dit Ge- bied geleden heeft 148 optelling der Dorpen in de Over- en Nederbetuwe.	150
Blaauwensteen op de Markt te Nijmegen	281
Bloek (Jan) om zijn Geloof verbrand	114
Blok, een verrekje in St. Stevenskerk te Nijmegen waar de Handvesten der Stad bewaard worden	267
Bommel, korte beschrijving van deze Stad	182
Bommeerwaard optelling der Dorpen en Heerlijkheden in denzelven gelegen 182 Landbrieven door de Hertogen van Gelre aan de Ingezetenen verleend 183 hoe de schatting in 1547 over de Dorpen werd uitgezet 186 Lijst der Amblieden van Bommel, Tieller en Bomme- lerwaarden <i>ibid</i> .	
Bottelpoort te Nijmegen	167
Bouffers zoekt Nijmegen te bemagtigen	123
Broederenkerk te Nijmegen beschreven	283
Bronkhorsten en Heekerens twee landyerdervende partij- schappen in Gelderland	96

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

Burgemeesteren der Stad Nijmegen zedert den jare 1623.	210
Burgers van Nijmegen moesten eertijds een vol Harnas hebben 32 de Voorrechten en Vriheden aan hun verleend 31 mogen in het Rijk en District van Aken jagen 89	
Burgerweeshuis te Nijmegen gesticht 328 Naamlijst der Proviforen van hetzelfde	330
Burggraaf, onderzoek over de benaming van Burggraaf 190 of te gelijk Rigter van Nijmegen behoort te zijn 192 Naamlijst der Burggraven	193
Burgt te Nijmegen door de Deenen in brand gestoken 68 door de Normannen 69 door Godetfried van Lotharingen 71 wordt door Frederik Barbarosfe vernieuwd 72 met de Stad en het Rijk van Nijmegen aan Graaf Otto III verpand 76 denzelven beschreven	299. 302
Burgt poort te Nijmegen.	290
Bijlandfche Waard doorsneden	137

C.

C atharina van Beijeren verkiest eene Grasplaats in de Broederkerk te Nijmegen 285 levensberigt van Haar 286	
Cellenbroederen Huis tot een Dolhuis geschikt	326
Celten, beschrijving van dit Volk	16
Cesar (Julius) maakt in zijne schriften gewag van de Batavieren 17 sluit een verbond met dezelve 18 verlaat met hunne hulp het leger van Pompejus 22 worden mede door hem in Egipten tegen Ptolomeus gebruikt	23
Christengeloof wanneer reeds in deze Landen is bekend geweest 59 wordt door Suidbertis en Werenfridus verkondigd	64
Cimmeren wanneer in deze Landen gekomen zijn	14
Claudius Civilis zijne afkomst en heldendaden 36 wordt met zijn leger verslagen 39 vlugt in de Betuwe 40 eerbied der nakomelingschap voor zijne gedachtenis	42
Coevel met Zilver beslagen aan wie die door de Stad Nijmegen gegeven word en waarom	89
Commanderie van St. Jan te Nijmegen gesticht 293 dezelve vernietigd en de goederen aan de Stad gebragt	294

B L A D W I J Z E R

D.

Deenen steken den Burgt te Nijmegen in brand	68
Doelen der Schutterij	319
Dolhuis te Nijmegen	326
Drusus (Nero Claudius) door Augustus tot Opzigter over deze Landen aangesteld en zijne verrigtingen	26
Duckenburg, een Slot in het Schependom van Nijmegen gelegen, beschreven	204

E.

Eleonora, Hertogin van Gelder, betoont te Nijmegen aan Ridderfchap en Stedegezanten, dat zij te onrecht van melaatsheid wordt verdacht	75
Egmont (Frederik Willem van) in eenen Toren te Nijmegen gevangen gezet	312
Egmont (Lamoraal van) kort verhaal van hem en van zijn' ongelukkigen dood	257

F.

Franken, wat voor een Volk was en hunne verrigtingen 46 worden verflagen	48 en 50
Fraterhuis te Nijmegen	280
Frederik Barbarosfe laat het Slot te Nijmegen herbouwen	72

G.

Galba (Sergius Sulpitius) zendt de Batavieren weer naar hun Vaderland	24
Gallerij aan de Waal te Nijmegen met het geen daar gemeenlijk omgaat beschreven	163
Gasthuis te Nijmegen beschreven	287
Gedenkpenningen geslagen op de verovering van Nijmegen door Graaf Maurits van Nassau 104 op het innemen van de Stad door de Franschen in 1672. 105 op den Nijmeegschen Vrede 117 op het ontzet van Nijmegen	gen

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

gen in 1702. 127 op het onzer van de Schans Knodsen- burg 154 op de inwijding van St. Stevenskerk tot ge- bruik der Roomschgezinden in 1672	262
Gedeputeerde Kamer te Nijmegen beschreven	260
H. Geesthuis en Antonis Kapel	298
Geheiligd Bosch naarsporing waar hetzelfde gelegen was	212
Geldenhauer (Gerard) geprezen 9. Zie ook Voorreden	
Gelderland deszelfs gelegenheid en naamsoorsprongt	1
Gemeenslieden te Nijmegen in plaats der Meesteren van Ambten en Gilden aangesteld	249
Germanicus, zijne verrigtingen hier te Lande	28
Gespen der oude Romeinen aan de Waal gevonden	157
Gierbrug over de Waalstroom voor Nijmegen	160
Gild (St. Nicolaas) te Nijmegen zijne inzetting 250 het- zelve, nevens de Meesteren van de andere Gilden, Broederschappen en Ambten in het stuk der Regering afgeschafte	255
Glashuis te Nijmegen hoe te voren genoemd	327
Godefried van Lotharingen overvalt Nijmegen en ver- brandt het Slot	71 en 76
Goris zijn Lofdicht op Nijmegen 9. Zie ook Voorreden	
Grift tusfchen de Steden Nijmegen en Arnhem gegraven en het gebeurde daaromtrent	138

H.

H anzeverbond door de Stad Nijmegen aangenomen	93
Hafepoot (Gerrit) om zijn Geloof verbrand	109
Haps (P. van) zijn Dichtwerk tot lof der Stad Nijmegen 9	
Haven te Nijmegen	166
Heekerens en Bronkhorsten twee Landverdervende partij- fchappen in Gelderland	96
Hees een Afgod der oude Duitschers en Franken	199
Heidensche Kapel op het Valkhof te Nijmegen beschreven	395

B L A D W I J Z E R

Heldendaad van een Vaandrager	29
Hert van een hoogen ouderdom in het geheiligd Bosch geschoten	215
Hervorming te Nijmegen ingevoerd en verhaal daarvan	108
Herwen een Dorp in de Overbetuwe lijdt groote schade door de Rivier	136
Hesfenberg eene der vijf heuvelen waarop Nijmegen is ge- bouwd	12. 232
Hesfenpoort onderzoek naar haren naamsoorsprong	12
bijzonderheden van dezelve	196
Hesus de Zoon van Bato	11
Hoorn (Philip Graaf van) opschrift op den Gedenkpen- ning ter gedachtenis van zijn dood gemaakt	257
Hunnen slaan zig omtrent Nijmegen neêr 61 dit Volk be- schreven	62
Hunnerberg waarschijnlijke oorsprongk dezer benaming	216
Hunnerpoort beschreven	217

J.

St Jans Hospitaal te Nijmegen wanneer en door wien gesticht	293
--	-----

K.

K aak op de Markt te Nijmegen	282
Karel V verzoekt de Stad Nijmegen om zijn Verbond met de Rijksvorsten te bekrachtigen	94
Kasteelen meer dan vijftig aan den oever des Rhijns ge- bouwd 26 wederom verwoest	38
Kelfkensbosch te Nijmegen wanneer en door wien aange- legd	310
Knodfenburg, een Schans tegen over Nijmegen, beschre- ven 153 wordt door Parma belegerd en door Prins Mau- rits ontzet <i>ibid.</i> aan de Franschen bij verdrag overgege- ven	154
Kraan te Nijmegen	162

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

- Kraanpoort te Nijmegen afgebeeld en beschreven 162
 Krucifix met twee Vischkens, in een edelgesteente gesneden, te Nijmegen gevonden 51

L.

- L**ampen der oude Romeinen afgebeeld en beschreven 158
 Lanen rondom Nijmegen geplant 204. 209
 Latijnsche School te Nijmegen 275 Ordonnantie voor dezelfde beraamd 276
 Lodewijk XIV, Koning van Frankrijk, gedenkpenning ter zijner eere op de verovering van Nijmegen geslagen 105
 Londen door de Romeinen met behulp der Batavieren ingenomen 61
 Luterschen vereenigen zig te Nijmegen tot eene Gemeente 295 de St. Nicolaas Gasthuiskerk aan hun vergund 296

M.

- M**agus, een Koning der Gallen, of de Stad Nijmegen heeft gebouwd 10
 Marienburg, een Jufvrouwen Klooster te Nijmegen, wanneer gesticht 317
 Merkomir, Koning der Cimmeren, zijne verrigtingen 12 of de Stad Nijmegen heeft gesticht 13
 Maurits van Nassau belegert Nijmegen 101 neemt de Stad bij verdrag in 103 ontzet de Schans Knodsenburg 153
 Maximilianus, Roomsche Keizer, door de Nijmegenars verslagen 218
 Megen ('t Graaffschap) waar gelegen 4
 Megen (Graaf van) komt met eenige Ruiters te Nijmegen 113
 Meurs (Graaf van) doet Krijgsvolk in Nijmegen leggen 115
 Misaltaren hoeveel in St. Stevenskerk te Nijmegen waren 265 de namen van eenige derzelven 266

B L A D W I J Z E R

Mokerheide beschreven en verhaal van den slag op dezelve in 1574 voorgevallen	208
Molenpoort der Stad Nijmegen beschreven	203
Munt te Nijmegen en wat daaromtrent is voorgevallen	322

N.

N ederrijksche Wald wie in hetzelfde drooghout mogen rapen 87 heeft een afzonderlijk Gerigt 192 Naamlijst der Waldgraven	195
Normannen, hunne invallen in Nederland 68 oorsprongk van hunnen naam	70
Nijmegen gelegenheid en gebied van deze Stad 2 hare aangenamheid door verscheiden Dichters geprezen <i>ibid.</i> derzelver naamsoorsprongk naargespoord 4. 10. 13. 14 is de regte Stad der Batavieren 4. 16 wordt door Civilis in brand gestoken 40; door de Franken besprongen 46 verlost 47 wanneer het Christengeloof in deze Stad reeds is beleden geweest 50 door welke Vorsten is bezogt en bewoond geweest 65. 74 wordt door de Normannen overvallen 68 door Godefried van Lotharingen 71 Keizer Frederik Barbarosfe vernieuwt deze Stad 72 aan Graaf Otto III verpand 76 optelling der Voorrechten door verscheiden Vorsten aan dezelve verleend 79. 81 Staats- en Kerkvergaderingen alhier gehouden 92 de verscheiden Verdragen door deze Stad met andere Steden gemaakt 93 wordt door Karel V verzogt zijn Verbond met de Rijksvorsten mede te bezegelen 94 neemt de Unie van Utrecht aan 95 door Hertog Karel ingenomen 99 door Maximiliaan en anderen te vergeefs aangevallen <i>ibid.</i> door Prins Maurits veroverd 101 door den Maarfchalk van Turenne 104 wat in de Spaansche tijden geleden heeft 107 de Hervormde Godsdienst aldaar ingevoerd 108 geeft zig aan de Spaanschen over 115 Vrede met Frankrijk aldaar gesloten 117 wordt onderscheiden reizen met verraad gedreigd 121 door Boufflers te vergeefs aangevallen 122 vermaarde mannen binnende deze Stad geboren 128 ligt aan het hangen van eenen berg 132 hare ringmuren 133 de Stad uit het noorden te zien 152 derzelver poorten 161 hoe zich uit het westen vertoont 195, hare Vestingwerken 202 dezelve uit het zuiden te zien <i>ibid.</i> openbare gebouwen in deze Stad beschreven 233. 261. 275. 282. 283. 287. 293 dezelve uit het oosten te zien 228 is op verscheiden	den

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

- den heuvelen gebouwd 232 wordt uitgelegd 291 zware brand in deze Stad voorgevallen 338
- Nijmegen (Quartier van), zie *Quartier van Nijmegen*
- Nijmegen ('t Rijk van), zie 't *Rijk van Nijmegen*

O.

- O**bservanten, hun Klooster te Nijmegen 336
- Ooij (het Circul van de) eene schoone Landstreek beschreven 225 sierlijk Slot in dezelve gelegen 227
- Orgel in St. Stevenskerk te Nijmegen wanneer en door wien gebouwd 268
- Overstromingen in het Quartier van Nijmegen 90

P.

- P**annerdensche Kanaal wanneer en waarom gegraven 136
- Pasfau waarom eertijds Batavia genoemd 45
- Perfingen het Slot aldaar ingenomen en geslecht 227
- Predikanten (Hervormde) te Nijmegen opgeteld 269
- Privilegien aan de Burgeren van Nijmegen verleend 79. 81

Q.

- Q**uaden, verhaal van dit Volk en van hunne tochten 58
- Quartier van Nijmegen beschreven 3 onderscheiden overstromingen in hetzelfde 90

R.

- R**aadhuis te Nijmegen beschreven 233, deszelfs Gevel 234 de Vierfchaar 236 het Keizerlijk Beeld enz. *ibid.*
- Raden en Schepenen van Nijmegen moesten eertijds een Rijpaard houden 32 hoe derzelve jaarlijksche verkiezing plagt te geschieden 252
- Randwijck, berigt van dit Hoogadelijk Huis 308 wordt in den Gravenstand verheven 309
- Rentmeester der Stad Nijmegen zat eertijds mede in den Raad 163

B L A D W I J Z E R

Rhijn, de oudheid van deze Rivier naargespoord	155
Richters der Stad Nijmegen zedert 1244	248
Romeinen moeten deze gewesten verlaten	62
Roomfche Kapel op het Valkhof te Nijmegen	305
Rijdbaau te Nijmegen	318
Rijk van Nijmegen aan Graaf Otto III verpand 76 hetzelfde befchreven 189 over het Burggraaffchap 190. 192 Schepenen van Nijmegen oeffenen aldaar trechtsgebied over crimineele en civiele zaken 190 hoe de fchatting in 1547 over de Dorpen werd uitgezet 193 Naamlijft der Burggraven <i>ibid.</i>	

S.

S llanders befchreven	59
Santen befchrijving van deze plaats	37
Schenk (Marten) levensbefchrijving van denzelven	273
Schependom van Nijmegen 187 Heilanden in hetzelfde liggende zijn tot gebruik der Ingezetenen 188 is aan vele oorlogsrampen onderhevig geweest	200
Schepenen en Raden van Nijmegen moesten certijds ieder een Rijpaard houden 32 hoe dezelve jaarlijks plagten verkoren te worden	252
Schilderij, op het Raadhuis te Nijmegen, verklaart	239
Schutterij te Nijmegen geweest en hare fieraden befchreven	319
Signifer, Vaandrig van de Batavieren, zijne dapperheid	29
Sikambers, hun optocht en woonplaatzen 27 hunne hoofdfieraden hoedanig	28
Smetius (Joh) Vader en Zoon geprezen 8 zie ook de Voorreden	
Soldatenbolwerk te Nijmegen	209
Someren (J. van) geprezen 9 zie ook de Voorreden	
Soranus, een Batavier, zijne heldendaden	44
Stevenskerk te Nijmegen befchreven 261 tot gebruik der Roomschatoliken in 1672 ingewijd 262 derzelver Toorn afgebrand 263 Altaren en Vikarijen tot en in de	26

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

ze Kerk behoord hebbende 265 een vertrekje in deze- ve, de Blok genoemd, beschreven 267 een nieuw Or- gel daarin gebouwd en beschrijving daarvan 268 wat men op 't Choor van deze Kerk ziet 273	
Straatsburg beschrijving van deze Stad	60
Suidbertus, een Engelsman, predikt het Christengeloof hier te lande	64

T.

T heodoricus, Graaf van Kleef, wordt tot Stadhouder over de Stad en Burgt van Nijmegen aangesteld	78
Tiberius Nero beveelt 40000 Sikambers den naam van Batavieren aantenemen	27
Tiel, beschrijving van deze Stad	179
Tielerwaard, Dorpen en Heerlijkheden in denzelven ge- legen 180 Landbrieven door de Hertogen van Gelder aan de Ingezetenen verleend 180 183 hoe in 1547 de Schatting over de Dorpen werd uitgezet 181 Lijst der Ambtlieden over Bommel, Tieler en Bommeierweert- den 186	186
Tol te Nijmegen verpand en wederom terug genomen	76
Tolvrijheden waarmede de Burgers van Nijmegen zijn be- giftigd geworden	81
Toren te Nijmegen beschreven	263
Toren van Egmond waarom zoo genoemd	312
Tuighuis, te voren een Klooster der Observanten	336
Turenne verzekert zich van de Schans Knodsenburg	154
Tusfchen Maas en Waal (het gebied van) beschreven 168 Ambtmannie van hetzelfde bij de Stad Nijmegen in pand- fchap genomen en wat daaromtrent is voorgevallen 169 Voorrechten door de Vorsten van Gelder aan de Inge- zetenen verleend 172 hoe de schatting in 1547 over de Dorpen werd uitgezet 175 Naanlijst der Ambtlieden <i>ibid.</i> oorlogsrampen door deze Landfreek geleden 176	168

B L A D W I J Z E R

U.

- U** bbergen, een Heerlijkheid in 't Rijk van Nijmegen, beschreven 218 het Oude Huis te Ubbergen herbouwd 219 eene Gezondbron aldaar ontdekt 223
- Unie van Utrecht door de Stad Nijmegen aangenomen en wie namens dezelve geteekend hebben 95

V.

- V** alkhof zie *Burg*
- Veer over de Waal voor Nijmegen, hoe en wanneer aan de Stad gekomen 160
- Verdragen door de Stad Nijmegen met andere Steden aangegaan 93
- Vergaderingen over Staats- en kerkelijke zaken te Nijmegen gehouden 92
- Vermaarde mannen te Nijmegen geboren 128
- Vischmarkt te Nijmegen wanneer gebouwd 296
- Vleeschhal te Nijmegen aangelegd 282
- Voorrechten en Vrijheden aan de Stad Nijmegen verleend 31
- Vredeverbond met Frankrijk te Nijmegen gesloten 117

W.

- W** aag te Nijmegen gebouwd 282
- Waal haren loop en oorsprongk beschreven 155 oude Gedenkstukken aan hare oevers gevonden 156
- Walsche Kerk te Nijmegen 292
- Walt zie *Nederrijksche Walt*
- Wapen der Stad Nijmegen 237
- Werenfrides, een Engelsman, verkondigt den Christelijken Godsdienst hier te lande 64
- Windmolenpoort te Nijmegen beschreven, en eenige bijzonderheden daarvan aangeteekend 289

DER VOORNAAMSTE ZAKEN.

Z.

Zegels, oude, met zeldzame afbeeldzels	35
Zikerpoort te Nijmegen beschreven	192
Zwaard waarmede de Graven van Egmond en Hoorn zijn onthoofd wordt te Nijmegen bewaard	257
Zwarte Zusteren te Nijmegen	327

E I N D E

In de AANTEKENINGEN

Appellen	IX	80
Overbetsen	4	143
Wanneer om?	5	144
Wanneer in den late 1747, het Oude van Nijmegen, in een Pro- vincie's bepaling van 2500 Gulden, voor eene gulden was van gelde, moet het Ante Overbetsen om?		
1834	17	180
1835	18	180

D R U K F E I L E N.

Bladz.	reg.	staak	lees
70	2	veel	viel
209	13	straf	straft
236	2	zijn	zijn

I N D E A A N T E E K E N I N G E N .

80	17	Appelen	Appellen
143	4	Overbetuwe	Betuwe
—	5	Wanneer enz.	Wanneer in den jare 1547, het Quartier van Nijmegen, in eene Provinciale schatting van 75000 guldens, voor 24342 guldens was aangeslagen, moest het Ambt Overbetuwe enz.
166	17	1630	1634
190	7	Bruggraven	Burggraven

A A N W I J Z I N G

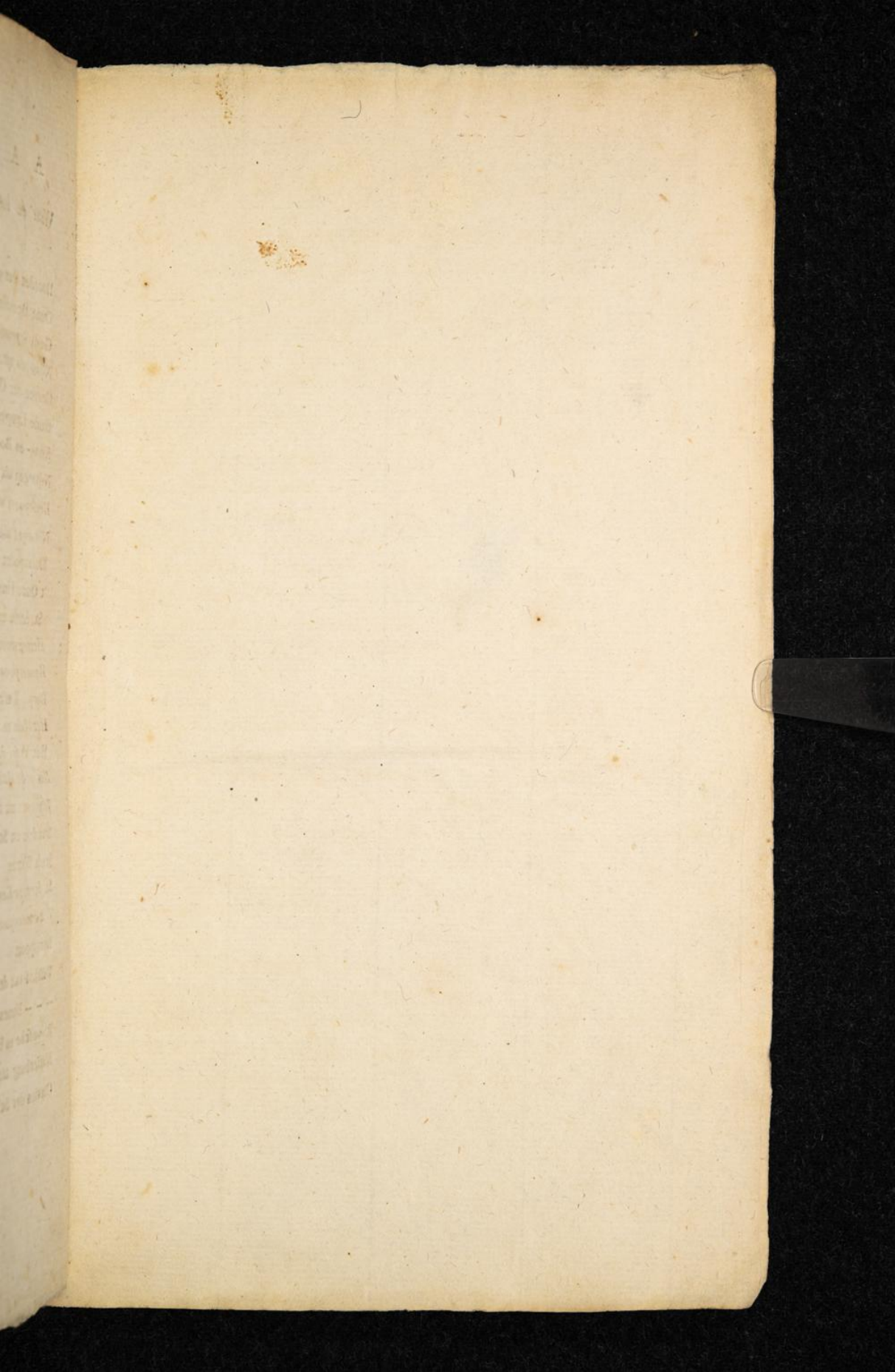
Waar de losse printen moeten ingevoegd worden.

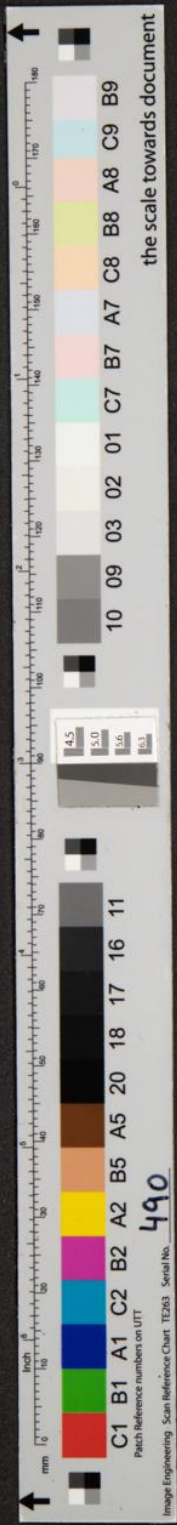
Hoofden der oude Sikambers	<i>bladz.</i> 28
Oude Beelden	55
Gedenkpenningen op den Nijmeegsche Vrede	117
Nijmegen uit het noorden te zien	152
Gespen der Ouden	157
Oude Lampen	158
Kraan- en Boddelpoorten	162
Nijmegen uit het westen te zien	195
Heefspoort van buiten en van binnen	198
Nijmegen uit het zuiden te zien	202
Molenpoort van buiten en van binnen	204
't Oude Huis en de Orangerij op den Duckenburg	205
St. Anne en oude Ziekerpoort	207
Hertogspoort van buiten en van binnen	211
Hunnerpoort en Belvedere	217
Dorp, Kerk en het oude Huis te Ubbergen	219
Het Huis te Ubbergen	220
Het Huis den Ooij	227
Het oude Huis te Perfingen en het Dorp	228
Nijmegen uit het oosten te zien	229
Stadhuis en Schilderij op het zelve	233
Stads Wapen	237
St. Stevens Kerk en Latijnsche School	263
Windmolenpoort	289
Burgpoort	290
Valkhof van de Burgpoort en Belvedere te zien	305
— — — binnen den eersten ingangk	<i>ibid.</i>
Roomsche en Heidensche Kapellen	306
Marienburg uit het noorden en zuiden te zien	319
Glavien der Schutterij enz.	320

A A N W I Z I N G

Waar te losse binnin moeten ingevordt worden

28	111	Hooften ter oude Slufter
32		Oude Boven
117		Gods bevingen op den Pijnsteegde Vrede
122		Wijzen uit het noorden te zien
127		Geven der Ouden
128		Oude Lagen
182		Kraan- en Hooftboorten
192		Wijzen uit het noorden te zien
198		Hoofden van buiten en van binnen
202		Wijzen uit het zuiden te zien
204		Middelen van buiten en van binnen
207		' Oude Huis en de Oranjestij op den Duckerburg
207		St. Anne en oude Nieuwpoort
211		Middelen van buiten en van binnen
217		Hooftboorten en Boven
219		Dorp, Kerk en het oude Huis te Opperbergen
220		Het Huis te Opperbergen
227		Het Huis den Oorj
228		Het oude Huis te Postbergen en het Dorp
229		Wijzen uit het noorden te zien
233		Sticht en Schilderij op het zelve
237		Oude Wapen
263		St. Anne, Kerk en Latijnsche School
280		Waarboorten
290		Hooftboorten
307		Valhoor van de Hooftboorten en Boven te zien
311		--- -- binnin den eersten ingang
306		Rouffche en Heilandsche Kapellen
310		Middelen uit het noorden en zuiden te zien
320		Graven der Schutters en

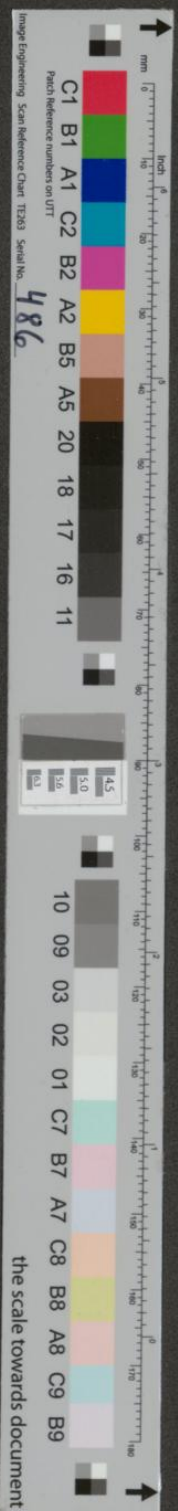
Z I N G

oeten ingevoegd worden.

	<i>bladz.</i>	28
		55
neegfche Vrede		117
ien		152
		157
		158
		162
n		195
binnen		198
n		202
binnen		204
op den Duckenburg		205
		207
n binnen		211
		217
te Ubbergen		219
		220
		227
het Dorp		228
		229
elve		233
		237
School		263
		289
		290
Belvedere te zien		305
ngk	<i>ibid.</i>	
en		306
zuiden te zien		319
		320

The work itself and the containing map(s) were digitized with different types of scanners. The Colorchecker shown here refers to the map(s) only.

Das Werk selbst und die enthaltene(n) Karte(n) wurden mit unterschiedlichen Scannern digitalisiert. Dieser Colorchecker gilt nur für diese Karte(n).

679/2

524

MBL 000 524

